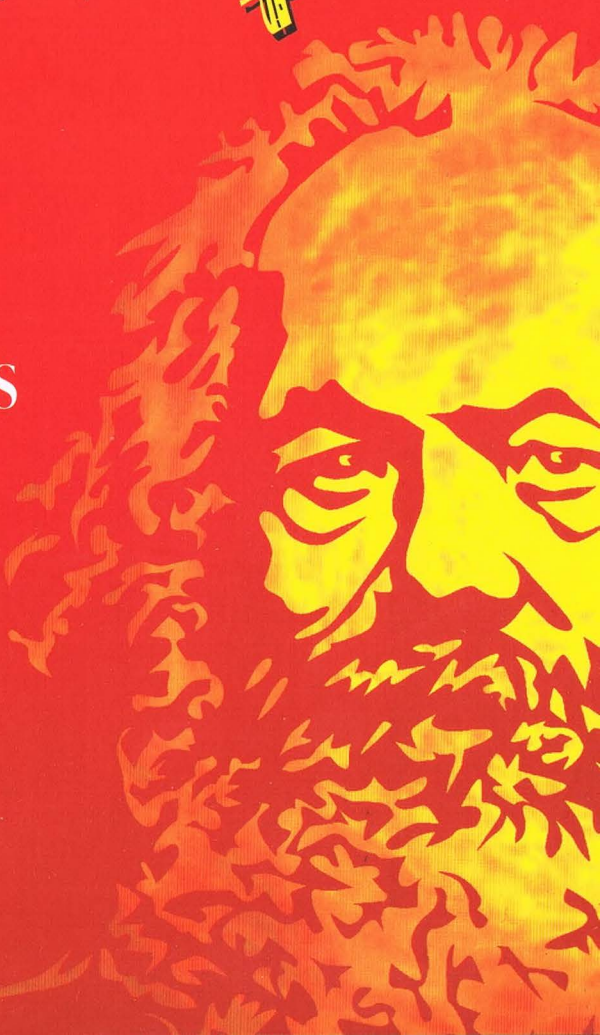
MARX'A DÖNÜŞ

Ellen Meiksins Wood

KAL KEDON

Ellen Meiksins Wood

MARX'A DÖNÜŞ

KAL KEDON

Marx'a Dönüş

Marx'a Dönüş

Ellen Meiksins Wood

Kalkedon Yayıncılık: 26

Cumhuriyet Mah. Yeni Şile Yolu Cad. No 21/2-A

Taşdelen-İstanbul

Telefon: 0216 429 68 00

İrtibat Tel: 0212 244 09 80 Faks: 0212 244 09 02

Monthly Review Kitaplığı: 6

Yayına Hazırlayan: **Hakan Tanıttıran**

Düzelti: **Şafak Tanrıverdi**

Kapak Tasarım: **Ahmet Sungur**

Türkçesi: **Elif Dinçer**

Bu Kitap Ellen Meiksins Wood'un *Monthly Review* ve *Socialist Register* dergilerindeki makalelerinden derlenmiştir.

Bu kitap Can Matbaası'nda basılmıştır

Türkçe Birinci Basım

Kalkedon Yayınları Nisan 2007

Copyright© Kalkedon Yayınları 2007

ISBN: 978-9944-115-03-7

Marx'a Dönüş

Ellen Meiksins Wood

Türkçesi

Elif Dinçer

KALKEDON

İÇİNDEKİLER

Marx'a Dönüş 7

Emek, Devlet ve Sınıf Mücadelesi 17
Emek Hareketinin Karşılaştığı Sorunlar
Küresel Kapitalizmde Emek, Sınıf ve Devlet
Sonuç

Ulus Devlet Dünyasında Küresel Kapitalizm 35
Yapışık Kardeşler mi?
Kapitalizm ve Uluslar Arası İlişkiler
Günümüzün Evrensel Kapitalizmi

Sınıf Mücadelesi Olmadan Marksizm 51
Sınıf Mücadelesi ve İşçi Sınıfının Yer Değiştirmesi
Avrokomünizmin Teorik Gereklilikleri
Avrokomünizme Yolculuk: Bir Olay Analizi
Poulantzas ve Devlet
Poulantzas ve Sınıf
Laclau ve İdeoloji
Sonuç

Yeni Sol ve Haleflerinin Bir Kronolojisi Ya da Artık Modası Geçmiş Olan Kim 97

Liberal Demokrasi ve Kapitalist Hegemonya 141
Bazı Başlangıç Noktaları
Macpherson'un Projesi: Sınıf Mücadelesi mi, Fabiancı (Ilımlı) Hayırseverlik mi?
Macpherson'un Öncülüğü
Liberal Demokrasi ve Kapitalist Hegemonya
Liberalizm ve Sosyalizm

Kapitalizmin Politikası 165
Pazara Bağımlılık-Pazarı Kullanma
Pazarı Kullanmada Sol Stratejiler
Devrimden Başka Yol Yok mu?
Rekabet ve Sınıf
Politik Sonuçlar

Kapitalizmin Tarım Kökleri 185
"Tarım Kapitalizmi" Nedir?
Kapitalist Mülkiyetin Ortaya Çıkışı
Tarım Kapitlizmi Gerçekten Kapitalist miydi?
Tarım Kapitalizmi Dersleri

Kapitalist Değişim ve Nesilsel Farklılıklar: Değişim ve Süreklilik 207
Sol Kuşaklar
Değişim ve Çelişki

Yeni Emperyalizm 219
Yeni Emperyalizm: Savaşlar Sebepsiz Yere mi Yapılıyor
İnsani Emperyalizm mi?

150 Yıl Sonra Komünist Manifesto 229
Manifesto'nun Tarihi Bağlamı
Burjuva mı? Kapitalist mi?
Kapitalizm ve Tarihsel Materyalizm
Kapitalizm ve Sosyalizm
Manifesto ve Gelecek

Marx'a Dönüş

Tüm geleneksel akıl yürütmelerle ters düşecek, kışkırtıcı bir iddiayla başlamama izin verin. İddiam, şu an içinde bulunduğumuz tarihi anın, Marx'ı geri getirmek için en kötü değil en iyi, en uygunsuz değil en uygun an olduğudur. Hatta, Marx'ın -gerçekte yaşadığı tarihi anı dışarıda bırakmadan- ilk defa olarak hakkını alması gerektiği, ve alabileceğini iddia ediyorum.

Bu iddiayı basit bir nedenle ortaya atıyorum: bizler kapitalizmin ilk defa olarak gerçek bir evrensel sistem haline geldiği bir anda yaşıyoruz. Kapitalizm, küresel olması ya da bugün dünyadaki her ekonomi aktörünün, kapitalizmin mantığına göre hareket etmesi ve hatta kapitalist ekonominin en uzak çevresindekilerin bile, o ya da bu şekilde, bu mantığa tabi olması anlamında evrenseldir. Kapitalizm aynı zamanda, güya gelişmiş kapitalist ülkelerce bile iki üç asır öncesine kadar doğru kabul edilmeyen yollarla insan hayatı ve doğasının her haline sızmış mantık -birikim, metalaştırma, kâr maksimizasyonu, rekabet mantığı- an-

---

Bu çalışma asıl olarak 1997'deki *Sosyalist Bilim Adamları Konferansı*'nda sunulmuştur.

lamında da evrenseldir. Yani Marx her zamankinden daha uygundur, çünkü o, geçmişte ya da şimdi yaşamış tüm insanlardan daha etkili biçimde, hayatını kapitalizmin sistemsel mantığını açıklamaya adamıştır.

Komünist Manifesto'da, Marx ve Engels'in açıkladığı şekliyle, dünyanın her tarafına yayılan, Çin Seddi'ni temelden yıkacak olan, çarpıcı ve kâhince bir kapitalizm imgesi vardır. Ama Marx *Kapital*'i yazdığında -haklı olarak- kapitalizmin *özgüllüğünü* dikkate değer ve -o an için- yerel bir görüngü olarak vurgulamıştı. Tabi ki kapitalizmin o zamandan uluslararası pazar, kolonyalizm vb. konularda küresel etkileri olmadığını söylememişti. Ama sistemin kendisi evrensel olmaktan çok uzaktı. Sistem kaçınılmaz şekilde yayılacaktı, ama o an için çok yereldi; bu sadece Avrupa ya da Kuzey Amerika'yla sınırlı değildi, ama en azından kendi olgun endüstriyel şekliyle, özellikle İngiltere için bu söylenebilirdi. Marx, Almanlar'a kendilerinin de bir gün, İngiltere'nin ayak izlerini takip edeceklerini açıklamak zorunda kalmıştı: *de te fabula narratur**, diyerek onları uyardı. Bunun, İngiltere'nin hikâyesi olduğunu sanabilirsiniz, ama farkında olun ya da olmayın, bu hikâye sizi de anlatıyor.

Yani Marx'ın *Kapital*'i, ayırt edici özelliğini, şu basit gerçekten almaktadır: (kapalı bir sistem olan) bir kapitalist sistem ve bu sistemin içsel mantığı hakkında olmasından. Buna ve Marx'ın analizinin yerelleşmiş niteliğinin, çelişkili olarak, şu anki koşullarımızla (kapitalizm evrensel olmasına karşın ya da daha doğrusu evrensel olduğu için) neden daha fazla -daha az değil- ilintili olduğuna az sonra değineceğim. Ama önce, Marksizm'in Marx'tan sonraki gelişimi ve ardından gelen yeni anti-Marksizm biçimleri hakkında bir şeyler söylemek istiyorum.

Değinmek istediğim asıl konu şu: 20. yüzyılda Marksizm'deki neredeyse her büyük gelişme, kapitalizme kıyasla daha fazla ka-

* Senin hikâyeni anlatıyorlar. Ç.n.

pitalist *olmayan* hakkındaydı (Ne demek istediğimi birazdan açıklayacağım.) Bu özellikle yirminci yüzyılın ilk yarısı için doğrudur, ama burada sözünü ettiğim eğilimin Marksizm'i hep etkilemiş olduğunu tartışmak isterim. Demek istediğim temel Marksist teorilerin, aynı Marx gibi, kapitalizmin evrensellikten çok uzak olduğu önermesiyle ilerlediğidir; ama Marx'ın en olgun örnekle başladığı ve bunu kapitalizmin sistemsel mantığından soyutladığı yerde, onun baş ardılları, sözün gelişi, diğer uçtan başlamışlardı. Oldukça somut tarihi ve politik nedenlerden ötürü, bu ardıllar temel olarak, tamamen kapitalist *olmayan* koşullarla ilgilenmişlerdi. Ve aslında aralarında çok daha temel bir fark vardı: Marx kapitalizmin küresel büyümesi, ya da bu büyümenin olası sınırları hakkında ne düşünmüş olursa olsun, bu birincil endişesi değildi. Genel olarak sistemin içsel mantığı ve bu sistemin kendini toparlayacak, eklemlendiği her alanda, hayatın her haline nüfuz edecek özgül kapasitesiyle ilgilenmişti. Sonraki Marksistler, daha az olgunlaşmış kapitalizmlerle ilgilenmenin yanında, genel olarak kapitalizmin olgunlaşmadan ya da evrensel ve bütün olmadan eriyeceği önermesiyle yola çıkmışlardı ve temel kaygıları, çoğunlukla kapitalist olmayan bir dünyada nasıl bir seyir izleneceğiydi.

Yirminci yüzyıl Marksist teorinin büyük dönüm noktalarını bir düşünün. Örneğin, temel devrim teorileri, kapitalizmin hemen hemen hiç bulunmadığı ya da gelişmemiş kaldığı koşullarda inşa edilmiştir. Buralarda iyi gelişmiş bir proletarya yoktu; devrim, işçi azınlıkları ve özellikle bir yığın prekapitalist köylünün ittifakına bel bağlamak zorundaydı. Daha da çarpıcı olanlar ise klasik Marksist emperyalizm teorileridir. Aslında, emperyalizm teorisinin yirminci yüzyıl başlarında neredeyse kapitalizm teorisiyle yer değiştirmesi hatta kapitalizm teorisine *dönüşmesi* oldukça çarpıcıdır. Bir başka deyişle, Marksist ekonomik teorinin amacı, kapitalizmin dış ilişkileri diyebileceğimiz bir şeye, kapitalizmin, kapitalizm olmayanla etkileşimi ve kapitalist-olmayan dünyayla

ilişki halindeki kapitalist devletler arasındaki etkileşim haline gelir.

Klasik Marksist emperyalizm teorisyenleri arasındaki tüm derin ayrılıklarla birlikte, bu teorisyenler bir temel önermeyi paylaşırlar: tam olarak kapitalist olmayan ve hiçbir zaman kapitalist olamayacak; ya da baskın olarak bile kapitalist olmayan bir dünyada emperyalizmin, kapitalizmle alakalı olduğu önermesi. Örneğin, emperyalizmin 'kapitalizmin en yüksek mertebesi' olduğunu ifade eden temel Leninist görüşü alalım. Bu tanımın altında, kapitalizmin, uluslararası çelişki ve askeri çatışmaların temel ekseninin emperyalist devletler arasında işlediği bir safhaya eriştiği varsayımı yatıyordu. Ama bu yarış, tanım olarak, büyük oranda kapitalist-olmayan dünyanın bölünmesi ve yeniden bölünmesi yarışıydı. Kapitalizm (eşitsiz oranda) yayıldıkça, ana emperyalist iktidarlar arasındaki rekabet daha da şiddetlenecekti. Aynı zamanda bu iktidarlar, artan direnişle de yüz yüze geleceklerdi. Tüm mesele -ve emperyalizmin, kapitalizmin en yüksek mertebesi olmasının sebebi- bunun son aşama olmasıydı; bunun anlamı da şuydu: kapitalizm, emperyalizmin kapitalist-olmayan kurbanları tamamen kapitalizm tarafından yutulmadan önce, sona erebilirdi.

Bu nokta, en iyi Rosa Luxemburg tarafından açığa kavuşturulmuştur. Politik ekonomi üzerine yaptığı klasik çalışması, *Sermaye Birikimi*'nin (*The Accumulation of Capital*) özünde, Marx'ın yaklaşımına bir alternatif önerme fikri vardır. Bu fikir, Marx'ın kapalı bir sistem olarak kapitalizm tanımlamasına, tam bir alternatif bulma amacı taşır. Luxemburg'un argümanı, kapitalist sistemin, kapitalist-olmayan sistemlerde bir pazara ihtiyacı olduğudur; bu yüzden de kapitalizm kaçınılmaz bir şekilde militarizm ve emperyalizm demektir. Toprağın doğrudan fethedilmesiyle başlayıp çeşitli aşamalardan geçmiş olan kapitalist militarizm, artık "kapitalist-olmayan uygarlık alanları için yapılan, kapitalist ülkeler arasındaki rekabet mücadelesinin bir silahı" ola-

rak "son" aşamasına ulaşmıştır. Ama Luxemburg'a göre, kapitalizmin temel çelişkilerinden biri, "evrensel olmaya o kadar çabalaması ve buna yatkın olmasına karşın, çökmek zorunda olmasıdır, çünkü doğası nedeniyle evrensel bir üretim biçimi olmaktan acizdir." Bu, tüm dünyayı yutmaya yeltenen ilk ekonomi şekli, ama aynı zamanda kendi başına varolamayan ilk sistemdir çünkü "diğer ekonomik sistemleri araç ve zemin olarak kullanmak zorundadır."[1] Yani bu emperyalizm teorilerinde, kapitalizm, tanım olarak kapitalist-olmayan bir çevreye muhtaçtır. Aslında kapitalizm kurtuluşu için, sadece bu kapitalist-olmayan sistemlerin varlığına değil, "ekonomi dışı" güç, ordu ve jeopolitik baskının prekapitalist araçlarına ve geleneksel kolonyal savaş ile toprak genişletme şekillerine bağlı olmak zorundadır.

Bu, Marksist teorinin diğer cephelerinde de farklı değildir. Troçki'nin bileşik ve eşitsiz gelişme nosyonu ve bunun gerekçesi olan sürekli devrim nosyonu, kapitalist sistemin evrenselleşmesinin, kapitalizmin kendi yıkımıyla engelleneceğini ifade etmektedir. Gramsci, az gelişmiş kapitalizm bağlamında, yaygın bir prekapitalist çiftçi kültürüyle, oldukça bilinçli bir düşünürdü. Ve bunun da kuşkusuz, ideoloji ile kültüre ve düşünürlere verdiği önemle çok ilgisi var, çünkü sınıfı maddi sınırlarının ötesinde mücadeleye itecek bir şeye ihtiyaç vardı; gelişmiş bir kapitalizm ve ilerlemiş bir proletaryanın olgun maddi koşullarının eksikliğine karşın, sosyalist devrimi olanaklı kılacak bir şeye ihtiyaç vardı. Bir başka yolla da olsa, Mao için de aynı şey geçerlidir, diğerleri için de.

Söylemek istediğim, Kapitalizm-olmayan ya da kapitalizm-öncesi (prekapitalizm), tüm bu kapitalizm teorilerine nüfuz eder. Bugün Marksist teorilerin tümü çeşitli yollarla, son derece aydınlatıcıdır. Ama bir yandan da, bu teorilerin yanlışlığı ispatlan-

1) Rosa Luxemburg, *The Accumulation of Capital* (London: Routledge and Kegan Paul, 1963), s. 467.

mışa benziyor. Kapitalizm evrensel *olmuştur*. Hem yoğun hem de kapsamlı olarak kendini bütünlemiştir. Etki alanı küreseldir ve toplumsal hayat ile doğanın kalbine ve ruhuna işler. Ama bir yandan bu, ulus-devletin yok olması anlamına gelmek zorunda değildir. Rekabet mantığı, kendisini sadece kapitalist kuruluşlara değil bütün ulusal ekonomilere empoze edip, devletin de yardımıyla bu rekabeti eski "ekonomi dışı" ve askeri yollara oranla, daha çok saf "ekonomik" biçimlerle yürütürlerken, bunun anlamı, ulus-devletler için rollerin yeniden paylaşılması demek olabilir. Artık emperyalizmin bile yeni bir şekli var. İnsanlar bunu "küreselleşme" diye adlandırmayı seviyorlar, ama bu sadece kapitalizm mantığının aşağı yukarı evrenselleştiği ve emperyalizmin, amaçlarına pek askeri büyüme yoluyla değil de, kapitalist pazarın yıkıcı etkilerini açığa çıkarıp manipüle etme yoluyla ulaştığı bir sistem için şifre sözcüktür ve yanıltıcıdır. Yine de, kapitalizmin bu evrenselliğinin, sistemde bazı kökten çelişkileri açığa çıkarmasına karşın, yakın gelecekte yok olacağına dair bir belirti yoktur.

Peki bu yeni gerçekliğe verilecek teorik karşılık ne olmalıdır? Başlangıç olarak, burada gerçek bir paradoks olduğunu söyleyebilirsiniz: kapitalizm evrenselleştikçe, daha çok insan klasik Marksizm ve onun temel teorik kaygılarından uzaklaşmaktadır. Bu, post-Marksist teoriler ve onların ardılları için kesinlikle doğrudur, ama sanırım bunun Marksizm'in daha yeni şekilleri -mesela Frankfurt Okulu ya da genel olarak Batı Marksizm geleneği- için bile geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin, geleneksel Marksist ilginin politik ekonomiden kültüre ve bazı durumlarda felsefeye kayması, kapitalizmin bütünleştirici etkilerinin, hayatın ve kültürün her alanına sızdığı -ve çalışan sınıfın bu kapitalist kültürün içine çekildiği- inancıyla alakalı görünüyor. (Bu arada ben de bu kaymanın, kapitalizmin evrenselleşmesiyle alakalı olmayan, tam aksine Frankfurt Okulu'ndaki gibi düşünürlerin bilincine işlemiş prekapitalist biçimler yoluyla, başka bir

açıklaması olabileceğini düşünüyorum, ama burada buna girmek için vaktim yok ve zaten ben de bu konuda tutarlı bir tartışma yürütebilmekten uzağım.)[2]

Varmak istediğim nokta şu: bence, kapitalizmin evrenselleşmesinin iki olası sonucu var. Biri, eğer tüm beklentilere karşın, kapitalizm kendini bütünleme şansı bulamadan yok olmak yerine evrenselleşirse, bu gerçekten her şeyin sonu demektir. Bu, bu sistemin son zaferi olur. Diğer olası sonuca döneceğim, ama bu, en bozguncu olan, kapitalist utkuculuk madalyonunun diğer tarafını temsil eden sonuç, bugün genel olarak solda tutulandır.

Post-Marksist teorilerin geldiği yer burasıdır; ve bence onları anlamak için, bunları burada bahsettiğim Marksist teorilerin zeminine zıt olarak kabul etmek faydalı olacaktır. Sözde post-Marksizm tarihine bakarsanız, kapitalizmin zaten evrensel olduğu önermesiyle başladığını görürsünüz. Aslında, post-Marksist'ler için kapitalizmin evrenselliği, Marksizm'i *terketmenin* asıl nedenidir. Bunun biraz garip olduğunu düşünebilirsiniz, ama uslamlama yaklaşık olarak şöyle gider: savaş sonrası dünyanın evrensel kapitalizmi, liberal demokrasi ve demokratik bir tüketim tahakkümü altındadır ve bunların her ikisi de, eski sınıf mü-

---

2) Bu konuyla ilgilenecek okurlar için, düşündüğüm çok taslak halindeki fikri sunmama izin verin. Bence örneğin, Frankfurt Okulu bir anlamda kapitalizmden daha çok burjuva toplumla meşguldü. (örneğin "Modernlik, Post modernlik, ya da Kapitalizm"de belirttiğim gibi bence ikisi aynı şey değildir. "Modernity, Postmodernity, or Capitalism?," *Monthly Review* 48 no. 3, Temmuz-Agustos 1996). Yani politik ekonomiden kültür ve felsefeye olan meşhur kayma, sadece odağın maddi olandan felsefi olana düşünsel kaymasıyla değil, farklı bir maddi gerçeklikle kaymasıyla ilgilidir. En azından ana bölünmenin sermaye ve sınıf arasında değil, kapitalist olmayan burjuvaziyle "kitleler" arasında olduğu bir toplumsal görüşle ilgilidir. Ve sorun, bu burjuva toplum ve kültürün eleştirilerinin, bu tip bir burjuvaziye ait olduğu, onun kültürüne girdiği ve (söylemeye cüret edeyim mi?) bazen kitleleri birlikte aşağıladığı gerçeğiyle daha da karmaşıklaşır. Fakat bu karmaşıklığı bir kenara bırakacak olursak, konu, bu teori biçiminin *kapitalizmi* farklı bir açıdan görmekle kalmayacağı, bir gözünü de farklı bir prekapitalist sosyal dünyaya dikeceğidir.

cadelelerinden çok daha farklı demokratik muhalefet ve mücadele alanları açmıştır. (Bazen oldukça aşikâr olmasına karşın) Üstü kapalı sonuç, bu mücadelelerin kapitalizme *karşı* olamayacağıdır, çünkü artık kapitalizm, alternatifi olmayacak kadar bütünleşmiştir; ve büyük ihtimalle olası dünyaların da en iyisidir. Yani kapitalizmin evrensel sisteminde, *sadece* kapitalizmin ufak çatlakları içinde verilecek, parça parça birçok yerel mücadele olabilir.

Post-post-Marksist -ya da belki postmodernist- teoriler bir adım ileri gitmişlerdir. Artık evrensel bir kapitalizm sorunu bile yoktur. Artık kapitalizm o kadar evrenseldir ki, hava biz insanlar için, ya da su balıklar için nasılsa, o da bizim için görünmezdir. Bu görünmez ortamda oynayabiliriz ve belki ufak alanlar, minik mahremiyet, inziva ve özgürlük tapınakları kazabiliriz. Ama evrensel ortamın kendisinden kaçamayız; hatta onu göremeyiz bile.

Yani kapitalizmin evrenselliğinden çıkaracağımız doğru sonuç bu mudur? Bunun tamamen yanlış sonuç olduğundan emin olduğumu söylersem kimsenin şaşıracağını düşünmüyorum. Sanırım bu sonuca varma eğiliminin, bu post-Marksizm ve postmodernizm çeşitlerini yaratan neslin -itiraf etmek gerekirse benim neslimin- tarihsel kökenleriyle bir ilgisi var. Bence bu, bu insanların hâlâ, uzun savaş sonrası refah döneminin altın çağına bağlı oldukları gerçeğiyle çok ilgilidir. Sözde 1960 neslinin ve hatta kendi deneyimleri çok farklı olmasına karşın onların öğrencilerinin, savaş sonrası refah döneminin varsayımlarıyla şekillenmesinden çok etkilendiğimi söylemeliyim. Bir başka deyişle, bu insanlar kapitalizmin evrenselliğini kapitalist büyüme, refah ve başarıdan ya da sahte başarıdan ayrıştırmayı daha öğrenmemişlerdir ve onun bütünlükçü hegemonyasının kendilerine sunduklarını kabul ederler.

Ama bu teoriler kapitalist utkuculuktan besleniyor görünüyorsa, bu kısmi olarak yirminci yüzyıl Marksizm'inin düşünsel

temeli yüzünden olabilir. Bu temel ve onun kapitalizmin sınırları hakkındaki varsayımlarına karşı, belki de kapitalizmin dünyanın dört bir tarafına yayılmış kapasitesi dışında herhangi bir başarı ölçütü düşünmek zordur. Kapitalizmin sınırları sadece coğrafi genişlemesinin sınırlarıyla ölçülebilir gibidir. Ve eğer bu coğrafi sınırları aşabilecek kapasitedeyse -ve öyle olduğu açıktır- kapitalizm kesinlikle karşı konulamaz bir başarı olarak değerlendirilmelidir.

Ama Marx'a ve onun kapalı bir sistem olarak içsel analizine döndüğümüzü farz edin; bence kapitalizmin bütünlüğü bize bunu yapma hakkını veriyor. Dünyayı gerçekten kapitalizmin içinde ve dışındakilerin ilişkisi yerine, kapitalizmin kendi iç hareket yasalarının işleyişi olarak görebiliriz. Ve bu da kapitalizmin evrenselleşmesini bir başarı ölçütü değil de zafiyetinin kaynağı olarak görmemizi kolaylaştırabilir. Kapitalizmin kendini evrenselleştirme etkisi sadece bir güç göstergesi değildir. Bu bir hastalık, kanserli bir büyümedir. Doğayı yok ettiği gibi toplumsal dokuyu da yok eder. Marx'ın söylediği gibi, bu çelişkili bir süreçtir. Eski emperyalizm teorileri kapitalizmin evrensel olamayacağını söylerken yanılmış olabilirler, ama kapitalizmin evrensel olarak başarılı ve kazançlı olamayacağı kesinlikle doğrudur. Sadece çelişkilerini, zengin ve fakir, sömüren ve sömürülen arasındaki kutuplaşmayı evrenselleştirir. Başarıları aynı zamanda başarısızlıklarıdır da.

Artık, kapitalizmin, kendi içsel mantığı dışında kaçış rotası, emniyet sübabı ya da düzeltici mekanizmaları kalmamıştır. Savaşta olmasa bile; emperyalistler arası rekabetin eski şekillerine bulaşmış olmasa bile, kapitalist rekabetin daimi gerilimleri ve çelişkilerinin öznesidir. Artık, aşağı yukarı coğrafi sınırlarına ulaşmış ve daha önceki başarısını sağlayan uzamsal genişlemeyi bitirmiş olarak, ancak kendi kendini besleyebilir ve kendi deyimiyle ne kadar çok başarılı olursa -bir başka deyişle kârını ve sözde büyümesini ne kadar maksimize ederse- kendi insan ve

doğa varlığını o kadar yok eder. Yani belki de sol için, kapitalizmin evrenselleşmesini sadece bir yenilgi değil, aynı zamanda bir fırsat -ve tabi ki her şeyden önce sınıf mücadelesi denen modası geçmiş şey için de bir fırsat- olarak görme zamanı gelmiştir.

Emek, Devlet ve Sınıf Mücadelesi

Çeşitli taraflardan hükümetlerin uzun dönem süren aralıksız saldırılarından, çalışma ile yaşam standartlarında sürekli bir gerilemeden ve üyelik ile militanlıktaki düşüşten sonra, örgütlü emeğin yeniden ilerleyebileceğine dair ümitlendirici işaretler var. Bu, emek hareketini muhalif bir güç olarak görmekten uzun süre önce vazgeçmiş (solda da azımsanmayacak derecede çok olan) çoğu insana şaşırtıcı gelebilir; ve sağda olduğu kadar soldaki aktivistlerin ve aydınların da paylaştığı, şu anki kapitalizmin doğası ve doğrultusu hakkındaki çok yaygın varsayımlardan bazılarıyla çelişebilir.

Bu eğilim hakkında büyük iddialar ortaya atmak için henüz çok erken olsa da, yalnızca bu yeni aktivizm sinyallerine değil, günümüz emeğinin doğasına ve emek hareketinin seyretmek zorunda olduğu rotaya da yakından bakmak için iyi bir zaman gibi görünüyor. Emek örgütünü ve sınıf politikalarını günümüzün "küresel" ekonomisinde güya imkânsız ve/veya yersiz hale getiren çeşitli sosyal, ekonomik ve teknolojik değişikliklerin tarihi

an varsayımlarımızı ortak fikirler haline gelen emek hakkındaki önermelerin bazılarıyla mücadele etmek için iyi bir zamandır.

Burada yapmak istediğim şey tartışmayı bugün sınıf mücadelesini etkileyen yapısal koşullar hakkında daha genel bazı düşünceler çerçevesine yerleştirmektir. Bugünün küresel ve esnek kapitalizminin, işçi sınıfı politikalarının, ya da sınıf mücadelesini iş yerinin ötesinde sınıf ve devlet gücünün merkezine yerleştiren politikaların, geleceğini nasıl etkilediğine değinmek isterim.

EMEK HAREKETİNİN KARŞILAŞTIĞI SORULAR

Böylesi bir değinme 4 önemli konu üzerine odaklanmalıdır.

1) Yeni aktivizm incelemesi: örneğin Fransa ve Kanada grevleri; AFL-CLO'da yakınlarda meydana gelen görünüşte ilerici akımlar (ve biz mektubumuzu gönderdikten hemen sonra çıkan Güney Kore grevi).

2) İşçi sınıfının yapısı analizi: işçi sınıfının değişen niteliği, "esnek" kapitalizm çağında nelerin değişip nelerin değişmediği, ırk ve cinsiyet ayrımları, iş yapıları, yeni çalışma şekilleri (örneğin yarı-zamanlı ve sözleşmeli işler), yeni işsizlik ve eksik istihdam, vb. şekilleri.

3) Emeğin ekonomi politiği, bugünün ekonomisine nasıl yerleştirildiği: küreselleşme mitleri ve gerçekleri, uluslararasılaştırılmış üretimin gerçek boyutu; sermaye hareketliliğinin kapsamı ve etkileri.

4) Örgütsel ve politik ihtimaller: örneğin ırk ve cinsiyet ayrımlarının örgütsel açıdan olası sonuçları nelerdir? Mevcut ekonomik koşulların örgütlü emeğe dayattığı sınırlar nelerdir ve bu koşullar hangi yeni olasılıkları ortaya çıkarır? "Küresel" kapitalizm uluslararası örgütleri talep eder mi ya da ulusal ve yerel mücadeleleri hiçbir zaman olmadığı kadar önemli hale mi getirir?

Bu soruların her biriyle bağlantılı olarak, genel kanıya daha yakından ve eleştirel bir gözle bakmak istiyorum. Herkesin doğal karşıladığı eğilimlerin kanıtlarla desteklenip desteklenmedi-

gini görmek istiyorum. Elbette, biz sadece ilk adımı atabiliriz, ama en azından genel kanılar hakkında sorular ortaya atabilir ve daha ileri tartışmalar üretebiliriz umarım. "Küreselleşme" ve "esneklik" çağında emekle ilgili hâkim varsayımlardan bazılarına eleştirel bir bakışın hem politik hem de teorik bazı sonuçları vardır ve emek aktivistleri kadar akademisyenlere de faydalı olmalıdır.

• Çoğumuz emek hareketlerine Büyük Bunalım'dan bu yana gerçekleşen en derin iktisadi durgunluk olan 1973-74 durgunluğu sırasında girdik. O sırada örgütlü emek, tarım dışı işçi sınıfının yüzde 25'ini temsil ediyordu. Bu soruyu parçalara ayıralım.

A. Kapitalizmdeki değişmeler emek hareketleri açısından mücadele alanını nasıl değiştirdi?

B. Gördüğünüz çevresel (ekonomik açıdan) değişiklikler nelerdir?

C. Emeğin Solu bu dönem zarfında nasıl değişti?

• Yaygın şekilde küreselleşme diye tanımlanan durum soldaki pek çok kişi dahil çoğu insanın ulusal sınır *içinde* çok az şey yapılabileceği; küreselleşmenin kaçınılmaz olduğu ve tek faaliyet alanının uluslararası alan olduğu sonucunu çıkarmalarına neden oldu. Buna nasıl karşılık verirsiniz?

• Geçtiğimiz yıllarda, yeni teknolojinin, sözde elektronik devrimin işçi sınıfı üzerinde etkisi ile ilgili çok sayıda makale ve kitap basıldı. Bu metinlerin çoğu işlerin sonsuza kadar yok olduğunu ve "işsiz bir geleceğin" bizi beklediği fikrini daha da geliştirdiler. Siz bu argümana katılıyor musunuz? Katılmıyorsanız, yeni teknolojinin rolünü nasıl görüyorsunuz?

• Örgütlü emek büyük ölçüde İkinci Dünya Savaşı sonrası geçmişi yüzünden "özel çıkarlar" için askıya alındı. Halk kökenli örgütler ve mücadelelerle kendi başına bağlantı kurması hoş karşılanmıyordu. Bu değişimin belirtilerini görüyor musunuz? Örnekleri nelerdir? Örgütlü emek daha başka ne yapmalıdır?

• Sol emeğin gücünü nasıl değerlendirirsiniz? ABD'de ulus çapında geçerli bir solun inşası ya da yeniden yapılandırılması için Emek Solu'nun gücünü, eğer varsa, nasıl değerlendirirsiniz?

• Dış emek hareketleriyle ilişkili olarak: maddi temel ve işçilerin uluslararası dayanışması için gerekli olanlar, hiç olmadığı kadar açıktır. Bu bizim için ne ifade ediyor? Bağlantıları kurmaya çalıştığımızda milliyetçilikle nasıl baş edeceğiz?

Tüm bu soruların altında yatan tek bir konu varsa, o da "küreselleşmedir". Yeni ekonomik koşullar, yeni teknolojiler, emek mücadelesinin şartlarını belirleyen yeni kısıtlamalar, çoğu genel kanıya ve uzman görüşlerine göre, hepsi bu başlık altında toplanmıştır. "Rekabet" politikaları ve emek pazarının deregülasyonu hepsi "küreselleşme" adına takip edildi. "Esnek uzmanlaşma" ve işçi sınıfının bölünmesinde kendini gösteren "bölünmüş pazar" ile bağlantılı kapitalizmin bölünmesi bile yalnızca küreselleşme ve yeni rekabet koşullarının bir başka göstergesidir. Öyleyse "küreselleşme", insanların "esnek" kapitalizm çağında emeğin geleceği ile ilgi sordukları soruların çoğunu özetlemektedir.

Geleneksel küreselleşme görüşü elbette evrensel olarak kabul edilmemiştir. Hem *MR*'de hem de başka herhangi bir yerde insanlar, örneğin üretimin ne kadarının gerçek anlamda uluslararasılaştığı, endüstriyel sermayenin ne kadar hareketli olduğu, "çok uluslu" şirketlerin varlığı ile ilgili endişelerini dile getiriyorlar.[1] İnsanlar üretimin büyük bir çoğunluluğunun tek bir bölgede ulusal kökenli şirketlerde gerçekleştiğini belirtmektedir. "Çokuluslu" şirket diye bir şeyin olmadığını, yalnızca uluslararası erişime sahip ulusal şirketlerin olduğunu iddia ediyorlar.

---

1) Örneğin bkz, Greg Albo, "The World Economy, Market Imperatives, and Alternatives", *Monthly Review* vol. 48, no.7; Doug Henwood, "Post what?" *Monthly Review* vol. 48, no. 4; Harry Magdoff, "Globalization to What End?", *Monthly Review* broşürü, 1992; L. Panitch, "Globalisation and the State," R. Miliband ve L. Panitch, edt., *Socialist Register* 1994: *Between Globalism and Nationalism* (London: Merlin, 1994); Bill Tabb, "Globalism is an Issue, The Power of Capital is the Issue," *Monthly Review* vol. 49, no. 2.

Geleneksel küreselleşme düşüncesi eleştirmenleri, doğrudan yabancı yatırımların ezici bir çoğunlukla, bu tarz bir ülkeden diğerine geçen sermaye ile ileri kapitalist ülkelerde yoğunlaştığını göstermektedirler. Büyük kapitalist ekonomiler arasında elbette farklılıklar olacaktır, biri diğerine göre uluslararası rekabet baskılarına daha fazla maruz kalacaktır. ABD örneğin bazı rekabet şekillerinden korunmaktadır, çünkü ekonominin görece küçük bir kısmı imalata ayrılmış ve imalatta çalışanlar ise ABD işgücünün çok daha küçük bir kısmıdır; ABD'de çalışanların yüzde 70'i (çoğu ucuz ve örgütlenmemiş işgücü olan diğer ekonomilere kolayca kayamayan endüstrilerde olduğu) hizmet sektöründedir.

Ama imalat sanayinin ABD ekonomisindeki (ya da diğer gelişmiş kapitalist ülkelerdeki) oranı ne olursa olsun, bu sanayi tüm dünyada hâlâ orantısız bir şekilde üretimin muhtemelen büyük bir kısmına sahiptir. Bu sektörde, rekabet kuşkusuz yoğunlaşmıştır, ama bu rekabet tipik olarak gelişmiş kapitalist ülkeler arasında cereyan etmektedir. ABD bilhassa Japonya ve Almanya ile rekabetten büyük ölçüde etkilenmişti. Aynı zamanda, tercih edilen çözüm endüstriyi sadece üçüncü dünya ülkelerine ihraç etmek değildi. İmalat endüstrileri küreselleşme hakkındaki akıl yürütmelerin ileri sürdüğünden daha az hareketlidir, çünkü büyük ve uzun vadeli sermaye yatırımlarının bırakılması zordur. Bu durumdaki rekabet stratejilerinin emek maliyetini olduğu yerde azaltmak yerine sermayeyi taşımak şeklini alması pek olası değildir.

O zaman en azından, düşük ücretli ve daha yüksek ücretli ekonomiler arasındaki rekabet hakkında ya da işçi sınıfı örgütü ve mücadelesine karşılık olarak sermayenin dışarı kaçma tehlikesi hakkında herhangi bir basit önermeyi formüle etmek kolay değildir. Daha genel konuşacak olursak, küreselleşme politikası ya da ideolojisi ve gelişmiş kapitalist ekonomilerin uluslararası rekabete (özellikle de düşük ücretli ekonomilerle rekabete), ma-

ruz kalması arasında basit bir ilişki yoktur.

Her şeyden önce, geleneksel akıl yürütmelerine bağlı eleştirmenlere göre, kapitalizmin yayılma eğilimli gücü ne bazı kaçınılmaz doğa yasalarının ne de "bilgi çağının" en son teknolojik yeniliklerinin ürünüdür. Bu, başından beri sistemin bir parçası olan kapitalizmin özgül tarihsel özelliğidir. Yayılma sürecinde, kapitalizm erişimini, birikim ve rekabet koşullarını dünyanın her köşesine yayarak ve bütün insan faaliyetlerinin ve doğal çevrenin içine işleyerek daha evrensel hale geldi. Fakat esas konu rekabetin şiddetlenmesi kârlılık koşullarını değiştirse de, esnekliği ve rekabeti artırmak için yapılan baskılar ve özellikle sosyal kazanımlara karşı gerçekleşen neoliberal saldırıların çok sayıda küreselleşme görüşünün öne sürdüğü gibi bir çeşit kaçınılmaz sürecin otomatik sonucu olmadığıdır. Bunlar sermayenin çıkarına yapılan, teori ve pratikte karşı çıkılacak, kasıtlı politika tercihlerinin ürünüdür. *Hiçbir Alternatifin Olmadığı* doğru değildir.[2]

KÜRESEL KAPİTALİZMDE EMEK, SINIF VE DEVLET

Zaman içinde bazı değişiklikler olsa da, ABD emek hareketi hiçbir zaman güçlü bir sosyalist parti, bir sosyal demokrat parti ya da İngiliz tarzı emek partisi olarak kendi başına politik bir örgüte sahip olmadı; ve Demokrat Parti'nin emek hareketine, geçmişe göre daha az sunacak şeyi vardır. Ama bugünkü Amerikan örneği önceden olduğundan daha az kendine özgü gibi görünmektedir, çünkü özellikle Avrupa'da çoğu iyi oturmuş işçi sınıfı partileri, komünist, sosyalist, sosyal demokrat ve emekçi partiler sınıfsal kökleri ile bağlantılarını kesmişlerdir. Örneğin Avrupalı komünist ve sosyalist partiler, sınıf mücadelesi politikası ve sözcülüğünden çekilirken, İngiltere'deki son seçim İngiltere'yi

2) Başka bir alternatif olmadığını söyleyen görüşün eleştirisi için bkz. Albo, "The World Economy."

ABD modeli tek partili devlet şekline (Ya da Gore Videl'ın belirttiği gibi iki sağ kanatlı tek bir parti) yaklaştırarak "yeni" İşçi Partisi'ni başa getirdi ya da en azından bir parti lideri, sendika hareketi ile tarihsel bağlantılarını kesti.

Görünürde sol partiler için daha fazla galibiyetin, bu belirsiz çeşidinden olsa bile, yeni politik olasılıkların önünü açması olasıdır. Fakat şu an için, çoğu insan işçi sınıfı politikalarının kaybolmasını, devrimci ya da seçimle başa gelen işçi sınıfı partilerinin savaş alanlarının artık var olmamasını doğal karşılamaktadır. Alternatif olmadığını ya da küreselleşmenin kaçınılmaz olduğunu kabul etmeyenler mücadele alanının bir daha geri gelmemek üzere kaydığını söyleyeceklerdir.

Muhtemelen küreselleşmenin politik sonuçları hakkında en önemli varsayımlar devlete olan etkisi ile ilgili olmalıdır. Küreselleşmenin ulus-devleti yersiz hale getirdiğini defalarca söyledik. Bazıları için bu, hiçbir şeyin yapılamayacağı anlamına gelir. Diğerleri için, mücadelenin hemen uluslararası düzeye taşınması gerektiği anlamına gelir. Her iki durumda da, işçi sınıfı politikaları her anlamda yok sayılıyor gibi görünmektedir.

O zaman benim burada itiraz ettiğim varsayım ortada "küreselleşme" diye bir şeyin olduğu varsayımı değil, "küreselleşmenin" sınıf politikalarının temellerini kestiği varsayımdır. Küreselleşmenin sınıf politikalarını, devlete ve devlet içinde odaklanmış sınıf gücüne yönelen bir politika haline getirdiğini söylemek istiyorum.

Marksistler kapitalizmin büyümesinin sınıf bilincinin ve sınıf örgütünün gelişmesini nasıl körüklediği üzerinde odaklanırlardı. Üretimin toplumsallaşması ve işin homojenleşmesi, tamamlayıcı parçalarının ulusal, uluslar üstü, hatta küresel bağımlılıkları tüm bunların işçi sınıfı bilinci ve kitlesel boyutta, hatta uluslararası dayanışmasını, örgütlenmesinin koşullarını yaratması gerekir. Yirminci yüzyıldaki gelişmeler gittikçe (bazıları buna ölümcül bir biçimde diyecektir) bu mahkumiyeti zayıflattı.

İşçi sınıfının geleneksel Marksizm'in beklentilerini yerine getirmekteki başarısızlığı sol aydınlar tarafından sosyalizmden vazgeçilmesinin ya da en azından alternatif temsilciler arayışının temel sebebi olarak gösterilmektedir. Son yıllarda, Batı Marksizmi, ardından Post-Marksizm ve postmodernizm, birbirini izleyerek, tarihsel temsilci olarak düşünürlere, öğrencilere, "yeni sosyal hareketlere", yani işçi sınıfı hariç herhangi bir özneye yöneldi. Bugün, emek hareketi sol teorilerin ve revaçta olan politika biçimlerinden neredeyse silinmiştir. Ve görünüşe göre, küreselleşme son darbeyi de indirmiştir. .

Küreselleşme hakkında konuşan çoğu insan muhtemelen, küresel kapitalizm çağında işçi sınıfının, eğer hâlâ varsa, önceden olduğundan daha bölünmüş olacağını söyleyecektir. Ve eğer bu insanlar solcuysa, başka bir alternatifin olmadığını, yapılabilecek en iyi şeyin bazen kimlik politikaları kapsamına giren özel ve ayrı mücadele araçlarıyla kapitalizmin boşluklarında daha fazla alanı özgürleştirmek olduğunu söyleyeceklerdir.

Artık bu eğilimin sınıf politikasını, politik parçalanma ve kimlik politikaları lehine reddetmek için pek çok sebebi vardır. Fakat elbette bir önemli sebep küresel kapitalizm artıkça ona karşı mücadelenin de artacağı varsayımı ile ilgili olmalıdır. Ne de olsa argüman küreselleşmenin gücünü ulus-devletlerin elinden alıp, uluslar üstü şirketlere ve güçlere bırakmamış mıydı? Ve bu açıkça kapitalizmle mücadelenin uluslar üstü seviyede gerçekleşmek zorunda olduğu anlamına gelmez mi?

Yani yeterince mantıklı çoğu insan, uluslararasılaşma derecesine ve bu seviyede örgütlenme olasılığına inanmakta güçlük çektiği için, doğal olarak oyunun bittiği sonucuna varmaktadırlar. Kapitalizm burada kalıcıdır. Fakat bundan da fazlası, kitlesel bir politik hareket, eski işçi sınıfı partilerinin isteyebileceği kapsayıcı ve geniş çaplı bir politik güç oluşturmak için herhangi bir çaba yoktur. Diğer bir deyişle, sınıf politik bir güç olan sosyalizmle birlikte bir politik amaç olarak ortadan kaybolmuş-

tur. Küresel seviyede örgütlenemezsek, tek yapabileceğimiz şey uçlara savrulmak olur. Tek yapabileceğimiz şey, görünüşte, içe doğru, yerel ve özel baskılara dönmektir.

Dikkatimizi uluslararası alana çevirmemiz gerektiğini, sosyalist mücadelenin hâlâ sürebileceğini, ama kapitalist küreselleşmeye sosyalist küreselleşme araçlarıyla karşılık verme konusunda ısrar edecek sosyalistler hâlâ mevcuttur. Bazı insanlar yeni mücadele alanı olarak "uluslararası sivil toplumdan" ya da yeni dayanışma temeli olarak "küresel vatandaşlıktan" bahsetmektedirler. Fakat kendimi bu terimlerle konuşan insanların yalnızca Polyanna'cılık oynadıklarını, en azından anti-kapitalist stratejiye gerçekten inanmadıklarını düşünmekten kendimi alamıyorum. Biri uluslararası alanın sosyalistler için tek yol olduğunu söylediğinde, kimlik savunucularından aşağı kalmaz şekilde kapitalizmle mücadelenin bittiğini söyledikleri şeklinde yorumluyorum.

Benim kanaatim farklı, çünkü farklı bir önermeyle başlıyorum. Öncelikle kapitalizmin büyümesi ve işçi sınıfının birliği arasında doğrudan ilişki hakkında her zaman bir itirazım olduğunu belirteyim. On altı yıl önce, "The Separation of the Economic and the Political in Capitalism" makalesinde kapitalizmin merkezkaç gücünden, geleneksel Marksist kanıya ters olarak, tamamen gelişmiş kapitalizm koşullarında üretim ve sömürü yapısının sınıf mücadelesini içe döndürmek, yerel ve parçalı yapmak için eğilimli olduğundan bahsetmiştim.[3] Kapitalizmin elbette homojenleştirici etkileri vardır ve kapitalist ekonominin entegrasyonu bireysel girişimin ve hatta ulusal sınırların ötesinde işçi sınıfı dayanışması için maddi temel sağlar. Fakat kapitalizmin en acil etkisi sınıf mücadelesini merkezilikten uzaklaştırmak ve yerelleştirmek için sınıf çatışmalarını ayrık üretim birim-

3) 1981'de *New Left Review* dergisinde yayınlanmış olan bu makale daha önce kitabımda da yer almıştı. *Democracy Against Capitalism: Renewing Historical Materialism* (Cambridge: Cambridge University Press, 1995), s. 19-48.

lerine hapsetmektir. Bu işçi sınıfı bilincinin bir başarısızlığı değildir. Bu sosyal hayatın kapitalizm tarafından düzenlenme şekliyle maddi gerçekliğe verilen bir yanıttır.

Bu aynı zamanda kapitalizmde politik meselelerin bir şekilde "özelleştirilmiş" olduğu anlamına da gelir. Pre-kapitalist toplumlarda doğrudan lordların ve devletlerin yetki ve siyasal iktidarının hedeflendiği, otorite ve egemenlik üzerine olan mücadeleler kapitalizmde, tek tek kapitalist işletmelere kaydı. Sınıf gücüne destek olmak ve toplumsal düzeni muhafaza etmek için sermaye elbette devlet gücüne dayanır, devlet içinde değil üretim sürecindedir ve hiyerarşik örgütü içinde, sermaye gücünü işçiler üzerinde daha doğrudan kullanır.

Bunun modern devrimlerin kapitalizmin daha fazla geliştiği yerler yerine daha az geliştiği yerlerde meydana gelme eğiliminde olduğu gerçeği ile ilgili olduğunu da düşündüm. Örneğin, diyelim ki devletin kendisinin baş sömüren olduğu, devletin vergilendirme ile köylüleri sömürdüğü yerde, ekonomik ve politik mücadelelerin birbirinden ayrılması zordur ve böyle bir durumda devlet kolayca kitle mücadelesinin odak noktası haline gelebilir. Ne de olsa, sermayeden çok daha görülebilir ve merkezi bir sınıf düşmanıdır. İnsanların sermayeyle yüz yüze gelmeleri bireysel, ayrı sermayeler ya da bireysel işverenler şeklinde olmaktadır. Dolayısıyla proletarya devrimleri bile sermaye ile işçi sınıfı çatışmalarının diğeri ile, yani kapitalizm öncesi mücadeleler, özellikle de toprak sahipleri ve sömürücü devletlere karşı köylü mücadeleleri ile, birleştiğinde olma eğilimde olmuştur.

Fakat kapitalizminin parçalanma ve mücadeleyi özelleştirme eğilimde olduğunu söylerken, bana şimdi yeni eğilimler ortaya çıkıyor gibi görünüyor: kapitalist pazarın artan uluslararası entegrasyonu, kapitalist birikim sorununu bireysel işletmelerden makro ekonomik alana kaydırıyor ve sermaye birikimine doğru koşulları yaratmak için devlete çok daha fazla dayanmaya zorlanıyor. Yani devletin, sermayenin toplum karşıtı amaçlarında büyü-

yen suç ortaklığının, devletin gelişmiş kapitalist ülkelerde direnişin asıl hedefi haline gelebileceği ve kapitalizmin bazı merkezkaç etkilerine, sınıf mücadelesini parçalama ve ehlileştirme eğilimine karşı harekette bulunmaya başlayabileceğini belirtmiştim.

O sırada daha küreselleşmeyi hiç duymamıştım ve insanların bir süre sonra kapitalist pazarın uluslararası entegrasyonunun ulus-devleti zayıflatması ve kapitalist güç odağının devletten uzaklaşmasını doğal karşılayacaklarını bilmiyordum. Şimdilerde, küreselleşme herkesin dilindeyken kendimi, küreselleşmenin ulus-devleti giderek önemsiz hale getirdiğini söyleyen popüler varsayıma karşı mücadele verirken buldum. Bence devlet hangi fonksiyonlarını kaybederse kaybetsin, sermaye ve küresel pazar arasında temel kanal olarak yenilerini kazanıyor. Şimdi, 1981'de sadece bir olasılık olarak görünen bu gelişmenin sınıf mücadelesi için sonuçlar vermeye başladığını iddia ediyorum.

"Küreselleşmenin" gerçekte ne kadar meydana geldiğini, neyin gerçek anlamda uluslararasılaştığını ve uluslararasılaşamadığını tartışabiliriz. Fakat bir şey açıktır: küresel pazarda, sermaye devlete ihtiyaç duyar. Devlete birikim koşullarını muhafaza etmek, emek disiplinini korumak, emeğin hareketliliğini bastırırken sermayenin hareketliliğini artırmak için ihtiyaç vardır. Ayrıca var olabilmek için kendi devletine, diğer pazarlara ve diğer iş güçlerine erişmek için de diğer devletlere dayanan ulus ötesi şirketler ulusal temellidir. Bir bakıma, "küreselleşmenin" tüm anlamı rekabetin yalnızca ya da çoğunlukla bireysel firmalar arasında değil tüm ulusal ekonomiler arasında olmasıdır. Ve sonuç olarak, ulus devlet rekabet aracı olarak yeni işlevler kazanmıştır.

Eğer bir şey varsa o da, ulus devletin küreselleşmenin ana temsilcisi olduğudur. Rekabet arayışındaki ABD sermayesi sosyal kazanımların yokluğundan doğan toplumsal çatışma ve düzensizliği kontrol altında tutarken, toplumsal maliyeti minimum seviyede tutan bir devlet talep eder. Ulus ötesi örgüt modeli olması gereken Avrupa Birliği'nde her bir Avrupa devleti, örneğin,

para birliği koşullarını yaratmada temel öznedir. Her devlet, vatandaşlarını ortak kurun zorlu gerekliliklerini karşılamak için gereken kemer sıkmaya ve sıkıntıya zorlayan temel öznedir ve her devlet bu politikalar sonucu oluşan çatışmaları içermek için temel araç, düzen ve iç disiplinini muhafaza etmek için ana temsilcidir. Çeşitli Avrupa ülkelerinde güçlü milliyetçi dürtülerin topallayan entegrasyonu sona erdirebileceği düşünülemez değildir. Fakat öyle de olsa, bu ulus devletler yakın bir gelecekte sermayenin küresel pazara ulaşmasında sermaye birikimi için uygun ortam yaratıcısı olarak ve sermayenin iç düzensizliğe karşı savunmasının temel hattı olarak merkezi rol oynamaya devam edecektir. Ve tabi kapitalizme çelişkili mantığa uyumlu olarak, kapitalist entegrasyonun temsilcileri gibi davranan, küresel ekonomi içinde Avrupa sermayesinin rekabet edebilirliğini desteklemek için tasarlanmış aynı devletler, aynı zamanda Avrupa içinde bireysel ve ayrı ulusal ekonomiler arasında rekabetin başlıca temsilcileridir.

Çeşitli ülkelerdeki devletler de diğer rolleri oynar: sermaye ulusal sınırlar arasında hareket ederken emeği hareketsiz tutar, ya da daha az kapitalist olan devletler için volan kayışı gibi davranabilir. Her durumda, devlet o ya da bu şekilde kapitalizmin merkezindedir ve tahmin edilebilir bir gelecekte muhtemelen orada kalacaktır. Elbette devletin şeklini değiştirmesi ve geleneksel ulus devletin bir yandan daha dar yerel devletlere ve öte yandan daha geniş, bölgesel politik otoritelere yol açması muhtemeldir. Fakat devlet ne şekilde olursa olsun çok önemli olmaya devam edecektir; ve bence eski ulus-devletin hâkim rolünü oynamaya da devam edecektir.

Öyleyse devletin kazandığı yeni fonksiyonların etkileri nelerdir? Sınıf mücadelesi için sonuçları nedir? "Küreselleşmiş", "esnek" bir kapitalizmde devletin yeni fonksiyonları bunu sınıf mücadelesinin hedefi yaptı mı ve işçi sınıfı birliğinin yeni bir odağı haline getirdi mi? Karar vermek için hâlâ çok erken, ama en azın-

dan çeşitli yerlerde gerçekleşen kitle protestolarını ve sokak gösterilerini not edebiliriz: Fransa, Almanya, Kanada, Güney Kore, Polonya, Arjantin, Meksika, vs. Onlardan ya da muhtemel etkilerinden bahsetmek istemiyorum. Ama ortak paydalarından bahsetmeye değer.

Çoğu insanın bunun küreselleşme ile alakalı olduğunu kabul edeceğine şüphe yok. Küreselleşmenin bazı özellikleri hakkında şüphelerimiz olsa da, üzerinde anlaşabileceğimiz bazı özellikleri düşünelim: her gelişmiş kapitalist ülkede meydana gelen kapitalizmi yeniden yapılandırma ve bu yeniden yapılandırmanın büyük bir parçası olarak "rekabet" yararına çeşitli sosyal kazanım türlerini ortadan kaldırma çabaları. Bahsettiğim şey tam olarak devlet ve sermaye arasında bir çeşit suç ortaklığıdır: sermaye lehine ve diğer herkesin zararına olacak şekilde, yalnızca devletin düzeltici fonksiyonlarından çekilmesi değil, ekonomiyi yeniden yapılandırmada aktif rol almasıdır. Devletin eylemleri insanları, Kanada'dan Güney Kore'ye kadar çok çeşitli ülkelerde, devlet politikalarına karşı sokağa dökmüştür.

Çok farklı bir kitle gösterisi, Fransa'da çok uluslu işçilerin protestosu, Brüksel yakınlarında bir Renault fabrikasında işten çıkarmalara karşı çeşitli ülkelerden Renault çalışanları tarafından yapıldı. İlk bakışta, bu devlete karşı bir protesto değil, ulus ötesi sermaye ile çok uluslu emeğin çatışmasıydı. Fakat burada bile, İngiliz gazetesi, *The Guardian*'ın ilk başta "Euro-demo" adlandırdığı motive edici güç yalnızca ortak, ulus aşırı çalışanların eylemleri değil aynı zamanda sermayeyi yeniden yapılandırmada, para birliği için uygun koşulları yaratmada, endüstriye verilen sübvansiyonları idare etmede Fransa, Belçika, İspanya gibi ilgili Avrupalı devletlerin her birinin oynadığı roldü. Burada, ulusal sınırlar arasında işçi sınıfı dayanışması örneğinde bile, birleştirici ilke yalnızca ulus aşırı şirketlerin sömürüsü değil, sermaye birikimini sürdüren belli ulus devletlerin hareketleridir. Bu işçi sınıfı enternasyonalizmi örneğinde, protesto ulusal hükümetlere

karşı yerel protestolara yol açan aynı çeşitli ulusal politikalara yöneldi. Örneğin, Renault protestosu ile yaklaşık aynı zamanlarda, Alman madencileri kömür madenlerinden devlet desteğini geri çeken hükümetlerine karşı Bonn'da gösteri yaptılar; dolayısıyla hem Fransa hem de Alman örneklerinde hükümet desteği merkezi bir meseledir. Yine, bu özellikle Avrupa baskıları Amerika ve Güney Kore, Almanya, Fransa veya İspanya'dan geri kalmayan, devletlerinin temel temsilcisi olduğu daha genel bir yeniden yapılandırmanın yalnızca belirli bir örneğidir.

Bu konuda, Sam Gindin küreselleşmenin mücadele için yeni fırsatlar yarattığını öne sürmektedir. Ulusal ve uluslararası ekonomik yeniden yapılandırmanın, parçaların ve hizmetlerin, uzmanlaşma ve yalın yeniliklerin yüksek oranda entegrasonuyla daha yüksek bir seviyeye gelmesi, bu şirketleri bazı yerel, bölgesel ve ulusal mücadeleler karşısında daha zayıf hale getirdi. Burada söylemeye çalıştığım şey tam olarak bu tarz bir entegrasyonun pek çok açıdan devleti sermayeden hiç olmadığı kadar önemli hale getirdiğidir. Bu ve diğer şekillerde, sermaye ve devlet arasındaki ortaklık hiç olmadığı kadar yakındır; ve bu her devleti çatışmanın ve sınıf mücadelesinin potansiyel odak noktası haline getirir. Gelişmiş kapitalist ekonomilerde bu durum geçmişte olduğundan çok daha geçerlidir.

Öyleyse şimdi sol için bir uçtaki bölünmüş politikalar ya da diğer uçtaki tamamen soyut enternasyonalizm lehine politik mücadele alanını terk etmenin hiç de zamanı değildir. Devlet küreselleşmenin ana öznesi ise, aynı şekilde, özellikle ileri kapitalist ülkelerde hâlâ küreselleşmeye set çekmek için en güçlü silahtır da. Bu, başka bir yerde söylemiştim, ama tekrar söyleyebilirim: devlet küreselleşmiş ekonomide sermayenin hareket ettiği kanal ise, o zaman eşit derecede anti-kapitalist gücün sermayenin hayat damarlarını koparabileceği de bir araçtır.[4] Eski Key-

4) Bkz. "Globalization and Epochal Shifts: An Exchange," *Monthly Review* vol. 48, no. 9.

nesçi müdahalecilik şekilleri eskiden olduğundan daha az etkili olabilir, ama bu politik faaliyetin kapitalist ekonomiye müdahale etme şeklinde olamayacağı anlamına gelir. Şimdi sorun maddi yaşamı kapitalizmin mantığından çıkarmaktır. Ve kısa vadede bu, politik faaliyetin toplumsal anlamda verimli şeyler yapmak için sermaye teşvikine ya da "güvenlik şebekeleri" aracılığıyla sermaye yıkımlarını telafi etmeye yönelemeyeceği anlamına gelmektedir. Politika, sermaye hareketini kontrol etmek ve sermaye dağıtımını ve ekonomik fazlanın düzenini demokratik hesap verebilirlik alanı içine, kapitalist rekabet ve kârlılık mantığından farklı olan sosyal mantığa uygun olarak, yerleştirmek için gittikçe artan bir şekilde devlet gücünü kullanma ile ilgili olmalıdır.[5]

SONUÇ

Anti-kapitalist mücadeleleri örgütlemedeki temel sorunlarından biri sermayenin her zaman tek bir görünür hedef olmamasıdır. Ve sömürünün sermaye ve emek arasındaki bir sözleşmede, hukuki anlamda "eşit" olanlar arasında "serbest" değişim araçları ile meydana geldiği, ve aralarındaki ilişkinin gayri şahsi "pazarın" aracılık ettiği kapitalizmin özelliği olan "ekonomik" ve "politik" alanın biçimsel ayrımı, sermaye ve emek arasında günlük karşı karşıya gelme durumlarında "tarafsız" bir devlet gibi, görülür şekilde müdahale etmez gibi görünen bir devlet görüntüsü yarattı. Fakat neoliberal devlet "esneklik", "rekabet" ve "küreselleşme" politikaları benimsedikçe, sermaye önemli bir şekilde devlette daha çok yoğunlaşmakta ve sermaye ile gizli anlaşması artan şekilde şeffaflaşmaktadır.

"Küreselleşme" terimini kullanırken dikkatli olma gerekliliğinin sebeplerinden biri budur. Eğilimleri tarihsel olarak belli bir kapitalist süreç, devlet ve sermaye arasında doğrudan işbirliği

5) Bu konu için ayrıca bkz., Albo, "The World Economy"

tarafından desteklenen insanların ve doğal kaynakların kapitalist sömürüsü yerine doğal, kaçınılmaz süreçler gibi adlandırmaktan kaçınmak zorundayız. Aslında, küreselleşme kavramının bugün kapitalist ideolojide çok önemli bir rol oynadığını belirtmek isterim, çünkü güçlü ideolojik silahlara bu gittikçe artan doğrudan ve aşikâr danışıklılığı maskelemek ve anlaşılmasını güçleştirmek için ihtiyaç vardır.

Eğer devlet bir anti-kapitalist mücadelede her zamankinden daha fazla hedef haline gelebilirse, aynı zamanda, yerel ve ulusal sınıf mücadelelerinin odak noktası olarak, hem işçi sınıfı içinde içsel bölünmesine karşı hem de emek hareketi ve toplumda müttefikleri arasında birleştirici güç olabilir. Aynı zamanda, neredeyse her devlet aynı yıkıcı mantığı izlediğinde, ortak mantığa karşı iç mücadeleler yeni enternasyonalizmin bir temeli, hatta aslında en güçlü temeli olabilir. Bu enternasyonalizm ne "uluslararası sivil toplum" kavramı veya "küresel vatandaşlık" gibi hayalci ve soyut, ne de IMF gibi ulus aşırı sermaye örgütlerinde solun temsilini artırarak daha iyi şeyler yapabileceğimizi söyleyen illüzyona dayanmalıdır, bunun yerine çeşitli yerel ve ulusal hareketler arasındaki kendi sermaye sahiplerine ve devletlere karşı ayrı ayrı mücadeleleri içinde karşılıklı desteğe ve dünya çapında bu tarz ulusal mücadelelerin çoğalmasına dayanmalıdır.

Bu, ortak, ulus aşırı mücadelelere yer olmadığı ya da emek hareketinin AB gibi farklılık yapabilen ulus aşırı örgütlerini ihmal etmesi gerektiği anlamına gelmez. Fakat bu tarz ortak mücadeleler eninde sonunda güçlü ve iyi örgütlenmiş bir iç emek hareketine dayanır. Dolayısıyla bu tarz enternasyonalizmi özetleyen bir döviz varsa, bu şöyle olabilir: "Bütün ülkelerdeki işçiler birleşin ama birlik kendi ülkenizde başlar."

Her halükârda, hikâyeden çıkarılacak ders şudur: soldaki çoğu insanın küreselleşmenin kaçınılmazlığını kabul etme konusunda neoliberallerle hemfikir olduğu ve geleneksel işçi sınıfı partilerinin yok olduğu ya da fiilen sınıfla bağlarını kestikleri bir

zamanda, işçi sınıfının politik örgütlenmesi artık daha önemli ve potansiyel olarak etkili hale gelebilir.

Ulus Devlet Dünyasında Küresel Kapitalizm

Kapitalizm sözcüğü, ABD'den Japonya'ya, Rusya'dan Brezilya'ya veya Güney Afrika'ya kadar, çok geniş bir çerçevede ve çeşitli örnekleri açıklamak amacıyla kullanılmaktadır. Tüm bu örnekleri, aralarındaki bütün farklılıklara rağmen, krizlere ortak bir eğilim de dahil olmak üzere, belirli bir temel toplumsal biçim ve ekonomik hareket yasalarına sahip olduğu varsayımıyla, kapitalist olarak nitelendiriyoruz. Ve ulusal kapitalist ekonomilerin birbirleriyle bağlantılı, aynı kapitalist hareket yasalarının yönlendirdiği küresel bir sistemde bütünleşmiş oldukları ve bugünküne benzer ekonomik krizler ve uzun gerilemelerin ulusal kökenli olmayıp bütün küresel ekonomiyi güden genel dinamiklerden ve bütün kapitalist ekonomileri birbirlerine bağlayan ilişkilerden kaynaklandıkları varsayımından hareketle de "küresel" bir kapitalizmden sözediyoruz.

Yani kapitalizm, ulusal farklılıklara aldırmaksızın işleyen belli genel hareket yasalarına sahip bir sistemdir. Aynı zamanda da benzersiz şekilde yayılmacı ve uluslararası bir sistemdir. Kapita-

lizm, daha doğuşundan itibaren "küresel" bir eğilim taşımış ve bunu sürdürerek günümüzde çok yüksek bir küresel bütünleşme düzeyine ulaşmış bir sistemdir.

Küresel kapitalizme dair bir değerlendirme, eşit derecede temel olan iki gerçek arasında zorlu bir denge kurmak zorundadır: bir yandan, her kapitalist ekonomi sadece diğer kapitalist ekonomilerle ilişki içinde varolur; diger yandan ise, onu oluşturan özgül, yerel, ulusal ve bölgesel ekonomilerden veya bunların arasındaki ilişkilerden soyutlanmış hiç bir "küresel ekonomi"den söz edilemez.

(Bu yüzden) Aşağıda, kapitalizm ve ulus-devlet arasındaki kimi bağlantıları genel çerçevede incelemek ve bunların başlangıçtan bugüne gelişimlerinin bir taslağını çıkartmak istiyorum. Kapitalizm ve ulus-devlet arasında varolan bugünkü ilişkiyi anlayabilmek için, bunların önceki bağlantıları hakkında kimi şeyleri bilmemiz gerekiyor. Kapitalizmin doğuşu, ulusdevletin yükselişine sıkı sıkıya bağlıydı ve kapitalizmin daha sonraki gelişimi ve yayılmasını da, işte bu yakın ilişki şekillendirmiştir. Bu yüzden, okuyucuları, bugüne gelmeden önce kısa bir tarih gezintisine çıkartacağım.

Amacım, bugünün kapitalizminin "küresel" doğasını inkâr etmek değil kuşkusuz. Aksine, büyük kapitalist güçler arasındaki ilişkilerden, emperyalist güçlerle bağımlı devletler arasındakilere kadar muhtelif uluslar arası ilişkilerdeki (buradaki tireyi, ulusal özneler arasındaki ilişkilerden bahsettiğimizi vurgulamak için kullanıyorum) somut biçimleri kabul ederek "küresel ekonomi" kavramını yeryüzüne indirmek istiyorum.

YAPIŞIK KARDEŞLER Mİ?

Kapitalizmin doğumu ve ulus-devletin yükselişi arasındaki bağlantılarda ısrar etmek veya hatta kapitalizmi bir ulus-devletler sistemi olarak tanımlamak bir hayli yaygındır. Aradaki bağlantılara, genellikle belli "modern" ya da "rasyonel" ekonomik,

politik ve kültürel biçimlerin az çok at başı geliştiklerini kabul eden "modernlik" ya da "rasyonalizasyon" teorilerinden birinin prizmasından bakılır.[1] Daha ayrıntılı başka bir açıklama ise, Asya imparatorluklarının değil, Avrupa ulus-devletinin kapitalizmin temellerini attığını, çünkü Avrupa'nın merkezi bir imparacorluk yerine, çok sayıda siyasi birim halinde örgütlenmiş olduğunu ileri sürer. Bu durum, ticarete dayanan bir işbölümünün gelişmesini, yatırıma gidebilecek artı ürünü hortumlayan bir imparatorluk devletinin muazzam elkoyma yükü olmaksızın sağlamıştır.[2]

Ben kapitalizmin ve ulus-devletin doğuşları arasındaki ilişkinin farklı bir açıklamasını önereceğim. Bu çerçeve, burada, ancak kabaca ortaya konacak, ama başka yerlerde ayrıntılı olarak tartışılmış belirli tespitlere dayanıyor.[3] Temel tespitler ise şunlar: Kapitalizm, teknolojik ilerleme, kentleşme veya ticaretin yayılması gibi belli tarih üstü süreçlerin basit bir doğal sonucu değildir. Ortaya çıkışı, ticaretin ve pazarların büyümesinden veya "burjuva" rasyonalitesinin uygulanmasının önündeki engellerin ortadan kaldırılmasından daha fazla şeyi gerektirmiştir. Avrupa'nın, daha büyük ve Avrupalı olmayan bir uluslararası ticaret ağında yer alması gibi belli Avrupa veya Batı Avrupa koşulları kapitalizmin doğuşu için gerekliyken, bu aynı koşullar çeşitli Avrupa ve hatta Batı Avrupa örneklerinde farklı sonuçlar üretmiştir. Birbirlerini karşılıklı olarak destekleyen tarım ve sanayi sektörleriyle, kapitalist bir sistemin "kendiliğinden" veya yerel gelişimi için gerekli koşullar sadece İngiltere'de mevcuttu.

---

1) Bu modernlik kavrayışının kapitalizme ve devlete dair anlatımlarından şu kitapta ayrıntılı olarak bahsediyorum: *The Pristine Culture of Capitalism: A Historical Essay on Old Regimes and Moder States*, (Londra: Verso, 1991).

2) Bkz. Immanuel Wallerstein, *The Modern World System*, (New York: Academic Press, 1974), ve *Historical Capitalism with Capitalist Civilization* (Londra: Verso, 1995)

3) En yenisi, *The Origin of Capilalism* (New York: Monthly Review Press, 1999) Türkçesi, *Kapitalizmin Kökenleri*, Epos Yayınları, Ankara.

Peki bu tespitler, kapitalizm ve ulus-devletin doğuşu arasındaki ilişkiye nasıl uygulanır? Kuşkusuz, kapitalizmin erken dönem Avrupalı modern ulus-devletin özgüllüğünde ortaya çıktığını söylemek yanlış olmaz. Fakat, bütün Avrupalı hatta Batı Avrupalı ulus-devletlerin aynı şekilde geliştiğini söylemek ise, mümkün değildir. Örneğin monarşik Fransız Devleti, kapitalist sömürü biçimlerinden veya kapitalist hareket yasalarından oldukça farklı bir iktisadi mantığa sahipti. Eğer halihazırdaki İngiliz kapitalizminin basıncı olmasaydı "burjuva devrimi"ne rağmen, Fransa'nın kapitalizme "kendiliğinden" evriminden söz edemeyebilirdik. Kapitalizm ve ulus-devletin yükselişi, başka hiçbir yerde olmadığı kadar İngiltere'de iç içe geçmişti. Fakat bu İngiliz ilişkisinin özgüllüğüne vurgu yapmak, kapitalizm ve ulus-devlet arasındaki yakın bağlantıyı genelde reddetmek anlamına gelmez. Aksine, İngiliz ilişkisinin özgül doğası, bu yakın ilişkiyi vurgulamaya yarıyor aynı zamanda. Burada belirtilen husus, sadece İngiltere'nin kapitalizme yol açması değildir, ama aynı zamanda, İngiltere'nin ayırt edici biçimde birleşik, egemen bir ulus-devlet de üretmiş olmasıdır. Diğer bir deyişle, kapitalizme yol açan toplumsal dönüşümler, ulus-devleti olgunlaştıranlarla aynıydı.

Marx'ın uzun zaman önce işaret ettiği gibi, kapitalizm öncesi üretim tarzları, iktisadi ve siyasi iktidarın bir tür birliğiyle karakterize olurdu. Özellikle de sömürünün siyasi, hukuki ve/veya askeri güç gibi, "iktisat dışı" araçlarla gerçekleştirilmesi bağlamında. Bu birlik, geniş bir biçim çeşitliliğine sahipti. Mesela bir çok antik imparatorluk, köylüler dahil tebaalarından haraç toplamak için devlet gücü kullanıyorlardı ve imparatorluk memuriyeti, büyük zenginlik elde etmenin temel aracıydı.

Avrupa'da kapitalizm öncesi biçimlerin dikkat çekici yanı, ayırt edici bir "iktisat dışı" gücü, feodal lordluk gücünü yaratmış olan parçalı bir devlet gücünün, Batı feodalizminin "parsellere ayrılmış hakimiyet"inin ortaya çıkışıdır. Devletin parçalı askeri,

siyasi ve hukuki yapısı, lordların kendi başlarına köylülerin artık ürünlerine el koyabilmelerine yaradı. Bu siyasi bölünme, iktisadi parçalanmayla da tamamlandı. Örneğin iç ticaret, bütünleşmiş rekabetçi bir piyasadaki modern kapitalist ticaret biçimlerinden çok, bir dizi ayrık yerel pazarın, birinden "ucuza alıp" diğerinde "pahalıya satan" tüccarların yürüttüğü bir tür taşımacılık ticareti aracılığıyla bir araya getirilmiş uluslararası ticaretin geleneksel biçimlerine benziyordu.

Feodal hakim sınıf, sonunda, köylü direnişi karşısında, parçalı siyasi iktidarını sağlamlaştırmaya zorlandı ve bölünmüş egemenlik, Avrupa'nın kimi yerlerinde, yerini daha merkezileşmiş monarşilere bıraktı. Bunun sonuçlarından bir tanesi, feodalizmin parçalı yapısının üstesinden hiçbir zaman tam olarak gelemeden, siyasi ve iktisadi güç arasındaki eski birliği merkezi devlet düzeyinde yeniden üretmek oldu. Bu durumun en dikkate değer örneği, birçok kişinin doğan "modern" ulus-devletin prototipi olarak gördüğü Fransa'daki mutlakiyetçi devlettir. Birçok feodal güçten birini,-monarşik egemenlik düzeyine yükselten devletin merkezileşmesi sürecinde oluşan Fransız mutlakiyetçiliği, birçok bakımdan feodal geçmişine bağlı kaldı.[4]

Bir yandan, Fransız devletinin modernliğinin işareti olduğu varsayılan bürokrasi, bir memuriyetler (*offices*) toplamıydı. Bu memuriyetlerde bulunanlar ise, bunları bir tür özel mülk olarak, köylülerin artık ürünlerine el koymanın bir aracı olarak kullanıyorlardı. Vergi adı altında gerçekleşen bu el koyma, bir tür merkezileştirilmiş feodal kira olarak nitelendirilmiştir. Bu, araçları ve hareket yasalarıyla kapitalist sömürüden oldukça farklı bir el koyma tarzıydı. Zira doğrudan üreticilerden daha fazla artık

4) Feodal merkezileşme süreci ve Fransa ile İngiltere'nin farkı için bkz., Robert Brenner'in, T.H.Aston ve C.H.E.Philpin eds., *The Brenner Debate: Agrarian Class Structure and Economic Development in Pre-Industrial Europe* (Cambridge: Cambridge University Press, 1985).

ürün almak için emek üretkenliğini artırarak sömürüyü yoğunlaştırmak yerine, doğrudan zora dayanıyordu.

Diğer yandan, mutlakiyetçi devlet, diğer "siyaseten oluşrurulmuş mülkiyet" biçimlerini hiçbir zaman tamamen ortadan kaldırmadı. Mutlakiyetçi devlet, daima diğer, daha bölünmüş yapılar, parçalı feodal egemenlik kalıntılarıyla yan yana ve gerilim içinde yaşadı. Soylular, kilise ve yerel yönetimler, eski özerk askeri, siyasi veya hukuki güçlerine dört elle sarıldı. Köylünün artık ürünü etrafında süren çekişmede, merkezi devlet, rakip güçlere makam vererek, birçok potansiyel rakibi kendine eklemledi. Böylece de, siyaseten oluşturulmuş bir mülkü, bir diğeriyle değiştirmiş oldu. Fakat, aristokratik ayrıcalık ve yerel yargısal kalıntılar, sonuna kadar, siyasi olarak oluşturulmuş pek çok mülkiyet biçimi arasındaki gerilimlerle birlikte, Fransız mutlakiyetçiliğinin, merkezileşen monarşi kadar bir parçası olarak kaldı.

Siyasal olarak oluşturulmuş mülkiyetin bu parçalı biçimleri, merkezileşmiş versiyonları gibi, kapitalist el koymanın tersiydi. Bunlar kapitalizme başka bir anlamda daha aykırıydı: sadece devleti değil, ama ekonomiyi de parçalıyorlardı. Ulusal bir pazar yerine, kapitalist rekabetle değil de eski taşımacılık ticareti biçimleriyle, üretimde yaratılan artık ürüne el konmasıyla değil de, dolaşım çemberinde ticari kâr elde etmeyle nitelenen bir dizi yerel pazar (iç ticaret engellerinden söz etmiyoruz bile) vardı. Diğer bir deyişle, egemenliğin parçalanmasıyla pazarların parçalanması aynı mülkiyet ilişkilerine dayandığı için bir madalyonun iki yüzü gibiydi.

Hem ekonominin hem de siyasi birimin parçalı yapısının üstesinden eksiksiz olarak önce İngiltere'de gelindi. İngiliz Devleti (buradaki vurgu İngiltere üzerindedir, "Birleşik Krallık" haline gelecek diğer kısımlara değil) daha başlangıcında -elbette Norman İstilası'ndan beri Avrupa'daki diğer devletlerden daha birleşikti ve egemenliğini de paylaşmıyordu. Örneğin Fransa'da hâlâ bölgesel"mülkler" varken, İngiltere, birleşik bir ulusal parla-

mentoya sahipti. Yine, Fransa'da (Devrim'e kadar bile) 360 kadar yerel kanunname varken, İngiliz ortak hukukunda tek bir hakim adli sistem vardı. Ama bu birlik, sadece siyasi ve hukuki birleşme meselesinden ibaret değildi.

Bu, daha onyedinci yüzyılda, ulusal bir ekonomiye benzeyen - bütünleşmiş ve gittikçe artan rekabetçi bir ulusal pazar- tarihte diğerlerinden farklı bir ekonomik birleşmenin sonucuydu.

Hem siyasi, hem de iktisadi bütünleşme, aynı kaynağa dayandırılabilir. İngiltere'de devletin merkezileşmesi, iktisadi ve siyasi gücün feodal birliğine dayanmıyordu. Devlet, ne memurlar için, Fransa'daki gibi, özel bir geçim kapısıydı, ne de genel olarak, siyasal olarak oluşturulmuş diğer mülkiyet biçimleriyle rekabet etmek zorundaydı.

Bunun yerine, devlet yapısı, siyasi ve iktisadi güç arasındaki, monarşik devlet ve aristokratik yönetici sınıf arasındaki, Avrupa'daki diğerlerinden çok daha önce hakiki bir zorlayıcı güç tekelinden yararlanan (örneğin İngiliz aristokrasisi Avrupa'dakilerin tümünden önce silahsızlandırılmıştı) merkezi bir siyasi güç ve Avrupa'nın herhangi bir yerindekinden daima daha fazla özel toprak mülkiyetine dayanan (örneğin Fransa'da toprağın büyük kısmı köylülerin elinde kalmaya devam etti) bir iktisadi güç arasındaki bir tür işbölümünün şeklini aldı.

O halde, devlet düzeni sağlarken, İngiliz toprak sahipleri, tam olarak "iktisadi" sömürü biçimlerine gittikçe daha fazla bağımlı hale geliyorlardı. Toprak sahipleri, köylülerden daha fazla koparmak için kendi zor güçlerini geliştirmek yerine, bütün mülkiyet sistemini sürdürmek için devletin zor gücüne yaslandılar; iktisadi güçlerini, yoğunlaşmış topraklarını, üretkenliği artırarak emeğin sömürüsünü yoğunlaştırmakta kullandılar.

Başka bir deyişle, İngiltere'de siyasi olarak oluşturulmuş mülkiyet biçimlerinin zayıflığı, hem kapitalizmin yükselişi hem de gerçek anlamda egemen, birleşik bir ulus-devletin evrimi anlamına gelmektedir.

KAPİTALİZM VE ULUSLAR ARASI İLİŞKİLER

Kapitalizmi, ticari genişlemenin belirli bir eşiği aşmasının sonucu olarak görenler için, İngiliz kapitalizminin gelişiminde paradoksal bir durum vardır. Kuşkusuz İngiltere, muazzam bir ticaret ağının parçasıydı. Ama, daha modern dönemin başında, diğer Avrupa ulus-devletleri de uluslararası ticaret sistemine derinlemesine dahildiler. Bunun yanı sıra, Avrupalı olmayan Asya ve İslam dünyasındaki uygarlıklar da oldukça gelişmiş ve devasa ticaret ağlarına sahiptiler. Öncelikle İngiltere'yi ayırt eden -ve özgül olarak kapitalist olan- şey , bir ticaret ulusu olarak sahip olduğu üstünlük veya dış ticareti yürütmekte kendine özgü bir yol izlemiş olması değildi. İngiltere'nin ayırt ediciliği, dışa doğru genişleyen bir ticaret sistemindeki rolünden değil; ama aksine, içe yönelik gelişmesi, benzersiz bir iç ekonominin büyümesinden kaynaklanmaktaydı.

İngiltere'nin ticaret sistemini diğerlerinden ayıran şey, ülkeyi giderek tek bir iktisadi birimde (sonunda bütün Britanya Adaları'nı kapsayacak biçimde) birleştiren, karşılıklı bağımlı bölgeler arasında özelleşmiş bir işbölümüne sahip, tarım ve sanayi sektörleri arasında büyüyen ve karşılıklı destekleyici bir etkileşime sahip tek bir büyük ve bütünleşmiş ulusal pazardı. Bu pazar, sadece lüks malların ticaretiyle değil, ama kitlesel bir pazar için ucuz mallar -yaşama ve yeniden üretim araçları- ticaretiyle ilgilenmesiyle de ayırt edici bir özelliğe sahipti.

Yani İngiltere, giderek genişleyen bir uluslararası ticaret sisteminde, diğer ülkelerle rekabet ederken, içeride -kısa zaman sonra uluslararası alanda bir avantaj da sağlayacak olan- yeni bir ticaret sistemi ortaya çıkıyordu. Geleneksel ticaret sistemlerinin aksine, bu sistem, taşımacılık ticaretinden veya "farklı, ayrı ayrı ve bağlantısız pazarlar arasındaki sonu gelmez arbitraj faaliyetlerinden" elde edilen kârlara dayanmıyordu sadece.[5] Bu sistem,

5) Eric Kerridge, *Trade and Banking in Early Modern England*, (Manchester: Manchester University Press, 1988), p. 6.

yaygın değil yoğun genişlemeye, dolaşım alanında değil üretim alanında yaratılan artık değere el koymaya, tek bir pazar içerisinde artan üretkenlik ve rekabete dayanan iktisadi büyümeye (kısaca kapitalizme) bağımlı olmasıyla benzersizdi.

Yani kapitalizm, hiç kuşkusuz, bir uluslararası ticaret sistemi içerisinde gelişmişti -ve bu olmadan gelişemezdi de-, ama yerli bir üründü. Ama uzun süre yerli kalmak, kapitalizmin doğasına aykırıydı. Yaşamının bağlı olduğu sonsuz birikim ihtiyacı, yeni ve farklı yayılma zorunlulukları üretti. Bu zorunluluklar, farklı düzeylerde işliyordu. Elbette en bariz olanı ise, emperyalist yönelimdi. Tabi ki sömürgeciliğe ilişkin yeni bir şey yoktu ve Britanya'nın başlıca Avrupalı rakipleri de sömürge topraklarının ele geçirilmesine, sömürge halklarının ezilmesine ve köle ticaretine aynı derecede dahildi. Ama burada yine, kapitalizm dönüştürücü bir etki yarattı. Kapitalizmin yeni ihtiyaçları, yeni emperyalist ihtiyaçlar yarattı. Kapitalist birikimin özgül gereksinimlerine, kaynağa, emeğe ve pazara olan özgül ihtiyacına yanıt veren bir emperyalizmi de, İngiliz kapitalizmi üretti.

Kapitalizm, Britanya'nın dışına, başka ve daha karmaşık bir bağlamda da yayıldı. Kapitalizmin özellikle sanayi yapısıyla yol açtığı benzersiz üretkenlik, Britanya'ya diğer Avrupa devletleriyle sadece eski ticari rekabetlerinde değil, ama askeri çatışmalarında da yeni avantajlar sağladı. Böylece 18. Yüzyıl sonlarından ve özellikle 19. Yüzyıl'dan itibaren, Britanya'nın başlıca Avrupalı rakipleri, ekonomilerini bu yeni mücadelenin üstesinden gelebilecek şekilde geliştirme baskısı altına girdi. Devletin bizatihi kendisi bu sürecin baş aktörlerinden birisi haline geldi. Bu, başlangıçta, en çok, kapitalist güdülerden çok eski jeopolitik ve askeri kaygıların yönlendirdiği devlet-güdümlü sanayileşmesiyle Almanya'da geçerliydi.

Bu örneklemelerde, kapitalist gelişme itkisi, İngiltere'de olduğu gibi, kapitalizmin gelişimini içeriden zorlamış benzer mülkiyet ilişkilerinden gelmiyordu. Fransa ve Almanya'da olduğu gi-

bi, üretici güçlerin yeterli bir yoğunlaşmasının bulunduğu yerlerde, başka yerde zaten mevcut olan kapitalist sistemden gelen dış baskılara yanıt olarak kapitalizm gelişebildi. Hâlâ kapitalizm öncesi bir mantığı devam ettiren devletler, kapitalist gelişmenin etkili aracıları haline geldiler. Ama buradaki husus, sonradan gelişen bu kapitalizmlerde, onlardan sonraki birçoklarında olduğu gibi, devletin asli bir rol oynamış olmasından ibaret değildir-. Daha da çarpıcı olanı, geleneksel, kapitalizm-öncesi devlet sisteminin, eski ticaret ağıyla bitlikte, kapitalist gerekler için bir taşıma bandı haline gelmesidir.

O zamanlar Avrupa devlet sistemi, kapitalizmin dışa doğru ilk hareketi için bir mecraydı. O zamandan sonra kapitalizm, hem emperyalizm aracılığıyla ve hem de giderek "piyasa" buyrukları aracılığıyla Avrupa'dan dışarıya yayıldı. Devletin emperyal girişimlerdeki rolü ortadadır, ama tamamen iktisadi hareket yasalarının işleyişinde bile devlet, kaçınılmaz bir araç olmaya devam etti.

Kapitalizm önce bir ülkede ortaya çıktı. Bundan sonra, aynı şekilde ikinci kez ortaya çıkamazdı. Hareket yasalarının her yayılışı, ondan sonraki gelişmenin koşullarını değiştirdi ve her yerel bağlam, değişmenin süreçlerini şekillendirdi. Bir zamanlar tek bir ulus-devlette başlamış ve başka ulusal şekilde örgütlenmiş iktisadi gelişme süreçlerince izlenmiş olan kapitalizm, ulusal sınırları silerek değil, ama ulusal örgütlenişini yeniden üreterek, gittikçe daha çok sayıda ulusal ekonomi ve ulusal devlet yaratarak yayıldı. Birbirleriyle bağlantılı olsalar da, ayrı ayrı ulusal varlıkların kaçınılmaz şekilde eşitsiz gelişmesi, ulusal yapıların varlıklarını sürdürmelerini garanti altına almıştır.

GÜNÜMÜZÜN EVRENSEL KAPİTALİZMİ

Günümüzde kapitalizm neredeyse evrenseldir. Kapitalist hareket yasaları, kapitalizmin mantığı, gelişmiş kapitalist toplumlara ve mekansal olarak dünyanın her tarafına gittikçe daha derinden nüfuz etmektedir. İnsani her eylem, her toplumsal ilişki ve do-

gal çevre, kâr azamileştirmenin, kapitalist birikimin, sermayenin kesintisiz öz yayılımının ihtiyaçlarına tabi hale gelmiştir. Bu sürecin bir ucunda, gelişmiş kapitalist ülkelerde, kapitalist ilkelerin, daha birkaç on yıl öncesine kadar ulaşamamış olduğu toplumsal, kurumsal ve kültürel alanlara nüfuz etmesi, diğer ucunda ise, gelişmiş kapitalist ülkeler dışındaki bütün bölgelerin marjinalleşmesi ve artan yoksullaşması yer alır. Kapitalizmin sınıfsal kutuplaşmaları, bir anlamda, gelişmiş kapitalist ülkelerin içindeki "alt sınıflar" denilen kesimlerin yoksullaşması bir yana, Kuzey-Güney bölünmesinde de yeniden üretilmektedir.

Ama kapitalizmin evrensel olduğunu söylemek, sermayenin tamamının, hatta çoğunun uluslarüstü olduğunu söylemek demek değildir. Evrenselleşmenin ölçütü, sermayenin ulus-devletin sınırlamalarından kaçıp kaçmadığı veya ne oranda kaçtığı değildir. Hâlâ ulusal ekonomiler, ulusal devletler, ulusal temelli sermaye, hatta ulusal temelli ulusüstü şirketler vardır. IMF ve Dünya Bankası gibi, sermayenin uluslararası aracılarının, her şeyden önce belli ulusal sermayelerin araçları olduklarını ve sahip oldukları her tür yürütme gücünü ulus-devletlerden -hem onları yöneten emperyal devletler ve hem de onların emirlerini yerine getiren bağımlı devletlerden- aldıklarını eklemek herhalde, gerekmez.

Sorun, ulus-devletlerin kapitalizmin evrenselleşmesi sürecinde inatla ayakta kalmalarından ibaret değildir. Sermayenin evrenselleşmesi, ulus-devletin evrenselleşmesi anlamına gelmiştir veya en azından birbirine eşlik etmiştir. Küresel kapitalizm, daha da küresel bir ulus-devletler sistemidir ve sermayenin evrenselleşmesi, ulus-devletler, özellikle de bir egemen süper güç tarafından yönetilmektedir.

Bu, altı çizilmeye değer bir husustur. "Küreselleşme"ye ilişkin geleneksel bakış, kapitalist gelişmenin doğal eğiliminin ve özellikle de onun uluslararasılaşmasının, süreç daha tamamlanmaktan çok uzakken, ulus-devletin bastırılması yönünde olduğu

varsayımına dayanır görünüyor. Diğer bir deyişle, sermayenin uluslararasılaşması, görünüşe göre, ulus-devletin gelişimiyle ters orantılıdır: yani ne kadar çok uluslararasılaşma o kadar az ulus-devlet. Fakat tarihsel süreç farklı bir noktaya işaret ediyor. Sermayenin uluslararasılaşmasına, sermayenin özgün siyasi biçiminin çoğalması eşlik etti. Kapitalizm doğduğunda dünya, bir ulus-devletler dünyası olmaktan çok uzaktı. Günümüzde ise, tam da böyledir. Ve yeni çokuluslu kurumlar oluşmuşken, bunlar ulus-devletin yerini almaktan çok ona yeni roller yüklemişlerdir. Aslında, bazı durumlarda da yeni araçlar ve güçler sunmuştur.

Peki öyleyse insanların küreselleşmeyle, bağlantılandırdıkları, ulusal egemenliğin zayıflaması ne anlama geliyor? Kuşkusuz, küresel ekonomi bir hayli bürünleşmiştir ve elbette sermayenin, özellikle mali spekülasyon biçiminde ulusal sınırları aşan yoğun ve hızlı hareketi, dünya ekonomisinin hakim bir özelliğidir. Ama her ulusüstü süreç, sadece özgül olarak yerel koşullarca şekillenmekle kalmıyor, devlet de, bu sürecin vazgeçilmez bir aracı oluyor. Eğer "küreselleşme", ulusal kapitalist sınıfların ve ulus devletin zayıflaması, egemenliğin devletten, bir takım birleşmiş ulusüstü sermayenin organlarına aktarılması anlamına geliyorsa, bu henüz kesinlikle gerçekleşmemiştir ve gerçekleşmesi de muhtemel görünmemektedir. Sermayenin ulusal ilkeler temelinde örgütlenmeyi bırakacağı günü öngörmek ise, çok zordur.

Gerçekte, bizatihi küreselleşme, ulusal ekonomiler ve,ulus devletler olgusudur. Devletin, ulusal ekonomiler arasındaki rekabeti ve ulus devletlerin uluslararası "rekabet edebilirliğini" geliştiren, yerli sermayenin kârlılığını koruyan veya iyileştiren, sermayenin hareketini serbestleştirirken, emeği ulusal sınırlar içine hapseden ve devletin zoruna tabi kılan, küresel pazarlar yaratan ve bunları sürdüren politikalarını dikkate almaksızın -ulusal egemenliği kasıtlı olarak kurban etmeye yönelik ulusal politikalara değinmiyoruz bile- küreselleşmeyi anlamlandırmak olanak-

sızdır. Ayrıca tüm bunlara, küreselleşmenin, büyük kısmında, bölgeselleşme biçimine bürünerek eşitsiz gelişmiş ve hiyerarşik olarak örgütlenmiş ulusal ekonomi ve ulus-devlet blokları yarattığı da eklenmelidir.

Bütün bunları söylemek, sermaye ve ulus-devlet arasındaki ilişkilerin birçok farklı biçim aldığını inkâr etmek değildir elbette. Gelişmiş kapitalist ekonomiler ve onların ulusal devletleri arasındaki ilişkiler, bunlar ve daha zayıf ulusal varlıklar arasındaki ilişkilerden açıkça daha farklıdır. Ve ulusal manevra alanı da buna bağlı olarak farklılaşmaktadır. Ama bütün bu çeşitli ilişkilerin, şu veya bu şekilde, uluslar-arası ilişkiler olması önemsiz bir gerçek değildir. Günümüzde emperyalizmin artık doğrudan bir sömürge egemenliği değil, ama ulusal varlıklar arasındaki bir ilişki biçimi olması da önemsiz değildir.

Borç, mali manipülasyon ve doğrudan yabancı yatırım gibi emperyal baskının yeni formları, eski, doğrudan askeri güce dayanarak yürütülen kolonyal baskı biçimleri için ciddi bir engel oluşturan ulusal sınırların aşılmasında önemli işlevler görmektedir.

Ve elbette emperyal gücün bu çeşidi, eski biçimlerden hiç de aşağı kalmayacak biçimde, ister doğrudan, ister uluslararası aracılar yoluyla olsun, ulus-devletler tarafından yürütülmektedir.

Yeni emperyalizmin öteki yüzünde, yeni bir militarizm türü vardır. Bu türün, genel olarak toprakta gözü yoktur ve yine genel olarak ulus-devletlere dokunmamaktadır. Amacı, tanımlanabilir coğrafi sınırlara sahip belli sömürgeler üzerinde egemenlik değil, ama küresel ekonomi üzerinde sınırsız hakimiyettir. Dolayısıyla toprak ilhak etme veya ekleme yerine, bu emperyalist militarizm, genelde, küresel sermayenin egemenliğini kurmak için yoğun şiddet gösterilerine başvurur. Bunun gerçekteki karşılığı da, birkaç ulus-devlete dayanan sermayenin egemenliğini veya ABD'nin küresel ekonomide engelsiz hareket edebilme özgürlüğünü tesis etmek için belirli ulus-devletlerin askeri gücünün kullanılmasıdır.

O halde kurucu ulusal parçaları olmaksızın küresel ekonomiye ve ulusal ekonomiler ve devletler arasındaki ilişkiler olmaksızın da küresel iktisadi ilişkilere dair söylenebilecek çok az şey vardır. ABD ve Japonya arasındaki veya ikisi ve Avrupa Birliği veya her birinin çeşitli üçüncü dünya ülkeleri arasındaki ilişkilere değinmeden küreselleşmeye dair ne söyleyebiliriz? Çeşitli kurucu ekonomilerinin eşitsiz gelişmesinin yarattığı karmaşık ve çelişik süreçlere ve aralarında birleşme ve rekabet gerilimlerine veya bütünleşmeye yönelik itkilerle ulusal egemenlik iddiaları arasındaki gerilimlere başvurmadan Avrupa Birliği'ne dair ne söyleyebiliriz? Ya da uluslararası işbirliği ve ulusal kapitalizmlerin egemenlik mücadeleleri (mesela ABD ve Japonya arasında var olan daima çelişik ilişki) arasındaki sürekli gerilime başvurmadan küresel kapitalizmin dinamiklerine dair genel olarak ne söyleyebiliriz ki?

Peki, bizim uzun krizi -veya uzun gerilemeyi kapitalizmin "binyıl'ın sonundaki" alameti farikası olarak kavrayışımız için bütün bunların anlamı nedir?

Bir yandan kriz, elbette sadece bir Japon veya Latin Amerika krizi veya belli ulusal strateji veya politika başarısızlıklarının bir sonucu değildir. Kriz, "eş dost kapitalizmi"nin veya başka bir özgül ve sorunlu kapitalizm biçiminin bir işlevi de değildir. Asalak Rus kapitalizmi gibi sorunlu kapitalizmlere veya emperyalizmin kurbanlarına özgü de değildir. Kriz, başlı başına kapitalizmin bir sonucudur ve kriz kendisini en başarılı kapitalizmlerde bile göstermektedir. Kriz, başlı başına kapitalizme içkin ve her kapitalist ekonomide ve kapitalist ekonomiler arasındaki ilişkilerde işleyen sistemsel süreçlerin bir sonucudur.

Öte yandan bu sistemsel süreçler, kendilerini farklı bağlamlarda farklı şekillerde gösterir: küresel kriz, kurucu parçalarının her biri kendi tarihine ve kendi iç mantığına sahip özgül ulusal biçimler tarafından ve bu ulusal varlıklar arasındaki ilişkiler tarafından şekillendirilmektedir. Kriz, küresel kapitalizmin ulusal

ayakları arasındaki eşitsiz gelişme tarafından da biçimlendirilmektedir. Bugünün bütün kapitalist aileleri, hepsi de aynı temel nedenlerle mutsuz, ama her biri kendi meşrebince mutsuz.

Bu, sadece, başlıca iktisadi aktör ve sınıflar, hâlâ öncelikle ulusal bir temelde örgütlendiği için böyle değildir. Her ulusun işçi sınıfı, kendi sınıf oluşumlarına, pratik ve geleneklerine sahiptir. Ve sermayenin emekten çok daha hareketli ve daha az köksüz olduğunu kimse inkâr etmeyecektir, ama "küreselleşme tezi"nin betimlediği biçimde küresel bir sermaye sınıfından da hâlâ çok uzağız. Hiç kimse ABD sermayesini Japon sermayesinden veya bunlardan birini Rus veya Brezilya sermayesinden ayırt etmekte fazla zorluk çekmez. Gerçekten de, küresel bütünleşmenin kendisi, başka hangi anlama geliyor olursa olsun, ulusal sermayeler arasında yoğunlaşmış bir rekabet anlamına gelmiştir. Son krizleri ve uzun gerilemeyi, bu gerçeği kabul etmeden anlamlandırmak zor olurdu.

Marx'ın dediği gibi, kapitalistlerin milliyetinin olmadığını söylemek, kuşkusuz, onların hiçbir ulusal sadakatlerinin bulunmadığını ve azami-kâr ihtiyaçlarının onları sürüklediği her yere gideceklerini söylemek demektir, ama bu, onların devlette özellikle de kendi ulus-devletlerinde hiçbir köklerinin veya devletlerine ihtiyaçlarının olmadığını söylemek demek değildir. Kârı azamileştirme ihtiyacı, bugüne kadar her şeyden çok ulus-devletler tarafından yerine getirilmiş ve görülebilir gelecekte de öyle olmaya devam edecek belli örgütlenme ve yürütme (başka şeylerin yanı sıra, işçi sınıfını yerinde tutma) gerekliliklerini daima içermiştir.

Kapitalizmin ulusal olarak örgütlenmiş küresel bir sistem olmasının iki anlamı vardır: Birincisi, sistemsel zayıflık, çelişki ve yapısal krizleri, köken olarak ulusal değildir. Küreseldirler, sisteme içkindirler ve kapitalizmin temel hareket yasalarına kök salmışlardır. Dolayısıyla bu, hiçbir özgül ulusal politikanın bu krizlere yol açmadığı, hiçbir özgül ulusal stratejinin de onları çö-

zemeyeceği anlamına gelir. İkincisi, küresel kapitalizm, ulusal ölçekte örgütlenmiş ve ulusal devletlere indirgenemez ölçüde bağımlı olduğu için, ulusal ekonomiler ve ulusal devletler, anti kapitalist mücadelenin temel alanı olabilirler hâlâ. Aynı zamanda, gerçekten etkili muhalif mücadeleler, kapitalizmin, kökeninde ulusal olmayan, çelişkilerini çözmeye yönlendirilemez, ama toplumsal hayatı, kapitalizmin mantığından bütünüyle koparmaya yöneltilmelidirler.

Sınıf Mücadelesi Olmadan Marksizm?

'Batı Marksizmi'nin' ayırt edici bir özelliği, Marksist düşünürlerin devrimci kitle hareketinden kopuşunu kaçınılmaz olarak takip eden, teori ve pratiğin birbirinden ayrılmasıdır. Bunun sonucu, politik mücadele alanlarından daha çok *akademide* yer alan bir Marksizm oldu. Bununla beraber, teorinin devrimci pratikten ve işçi sınıfı politikasının gerçeklerinden koptuğunu söylemek, illaki bu teorinin, pratiğe hiç bir etkisi olmadığını söylemek değildir. Aslında, çağdaş Marksizm'de teorik yeniliklerin çoğu, tüm felsefi soyutlamalarıyla, tam olarak politik bildiriler gibi tasarlandı. Bazı durumlarda, işçi sınıfı politikasından teorik olarak ayrılmak, işçi sınıfının kasıtlı olarak pes etmesini temsil eder; ki bunun kendisi de önemli bir politik duruştur. Yine de en ilginci, Althusser'ci, ya da post-Althusser'ci teoriyle Avrokomünist pratik arasındaki bağdır. Çağdaş Marksizm'in en önemli ve etkili teorik gelişmelerinden bazıları, Avrokomünist stratejinin kuramları olarak ortaya çıkmışlardır. Bu yeniliklerin politik amaçları, şekilci soyutlama ile akademicilik tarafından, teorik

özerklik ve evrensellik iddialarıyla maskelenmiştir. Ama eğer insanlar politik niyetlerini ve bunların sonuçlarını anlamakta başarısız olmuşlarsa, bunun sebebi kanıtın gizli olmasından çok, -teorisyenler bile pratik hedefleri konusunda oldukça net olduğundan- bizim, Marksist teorinin siyasal pratikten ayrılmasını kabul etmemizdir.

Ardında, kendi kökenlerine kadar uzanan Marksist teorinin önemli bir dönüşümü olan teori ve pratiğin bu yeni birliğinin etkisi tartışılacaktır. Özellikle, sınıf mücadelesi ve işçi sınıfının kendini özgürleştirmesi, Marksizm'in merkezinden uzaklaştırılmıştır.

Sınıf Mücadelesi ve İşçi Sınıfının Yer Değiştirmesi

Sınıf mücadelesi Marksizm'in çekirdeğidir ve birbirlerinden ayrılamaz: Marksizm'in tarihin dinamiği diye açıkladığı şey sınıf mücadelesidir ve devrimci sürecin nihai amacı, sınıf mücadelesinin karşıtı ya da son ürünü olan, sınıfların ortadan kalkışıdır. Kapitalist toplumdaki İşçi Sınıfı Marksizmi'nin önemi şundandır: sınıf çıkarları, sınıfın lağvedilmesini gerektirir ve kendi koşulları da bunu mümkün kılar. Bu tarihsel bakış ve bu devrimci amacın ayrılmaz birlikteliği, her şeyden önce Marksizm'i diğer toplumsal dönüşün kavramlarından farklı kılar ve o olmadan Marksizm de olmaz. Bu önermeler saçma gelecek kadar aşikâr olabilir, yine de yirminci yüzyıldaki Marksizm tarihinin, bu ilkelerden kademeleri olarak uzaklaştığı söylenebilir. Marksizm perspektifleri gittikçe daha çok, *iktidar mücadelesi* tarafından egemenlik altına alınıyor. Politik gücün başarısı Marksizm tarafından, hedefi kendini yıkmak olan sınıf mücadelesinin bir tarafı ya da aracı olarak kavrandığında, sınıf mücadelesi, siyasal iktidarın başarısı yolunda daha fazla bir araç olarak -ve bazen birincil ya da temel bir araç bile olmadan- görünme eğilimine girmiştir.

Marksist gelenekteki bu tür değişimler, asıl amaçları 'demok-

ratik' ya da seçime ait araçlarla gücü ele geçirmek olan hareketlerle sınırlı kalmamıştır. Devrim faaliyetini, iktidar mücadelesinde olası, hatta gerekli bir çare olarak gören devrimci hareketlerde eşit derecede önemli sapmalar olmuştur. Yirminci yüzyılın -Rusya ve Çin'deki- büyük devrimci hareketleri, yukarıdaki tüm iktidar mücadelesi ve hatta bir dereceye kadar, mücadelenin temel öznesi olarak sınıftan önce 'halk' ve 'kitle'yi yerleştirmek için, bir anlamda tarihsel çevre tarafından, zorlanmışlardır. Böylesi durumlarda, bu tip gelişmeler baskıcı iktidarın acil gerekliliği tarafından, reddedilemeyecek bir fırsat bularak ve bunu da geniş ve iyi gelişmiş bir işçi sınıfı olmadan yaparak sağlanmıştır. 'Halk savaşının' ilkeleri ve iktidara ulaşma yarışının önceliği, kapitalist ülkelerde çok farklı koşullarda oluşmuş ve çok farklı sonuçlar doğurmuştur. Burada, iktidar mücadelesi, gittikçe daha çok seçim mücadelesi anlamına gelmeye başlamıştır ve artık, 'halk' ya da 'kitleler' öncelikli olarak, sömürülen sınıfların, özellikle de işçi ve köylülerin, müttefiki değildirler. Seçimin gücü - halk ittifakı bileşenlerinin, sınıfların hatta kapitalist sömürünün lağvedilmesini hedefleyip hedeflemediği ve bu hedeflere ulaşma için stratejik toplumsal güce sahip olup olmadıklarına dair ufak bir endişeyle- ittifakın temel kriteri haline gelmişti. Sonuçlar, devrimci olmaktan çok uzaktı ve sınıf mücadelesi ile işçi sınıfını Marksizm'in merkezinden uzaklaştırmaya çok yardımcıydı.

Bu tarihsel gelişmelerin, Marksist teori üzerinde derin etkileri olmuştur. Teori için, tarihsel değişimin karmaşıklığında ve politik mücadelenin uzlaşmasında -sınıf savaşı ve onun nihai hedefi ışığında bu süreçleri aydınlatmak için bir araç, sınıf yapısındaki değişimleri ve özellikle işçi sınıfının içindeki yeni oluşumların gelişimini incelemek, devrimci hedefi göz ardı etmeden yeni mücadele modelleri için bir zemin oluşturmak- yol gösterici olmak olasıydı.

Batı Marksizmi'ndeki en son büyük gelişmelerde, teori bir yönden Avrokomünist stratejinin ve özellikle de 'halk m

lerinin' oylama stratejisinin teorizasyonu haline gelmiştir. Avrokomünizmin nihai hedefi hâlâ sosyalizmin inşası -muhtemelen sınıfsız sömürüsüz bir toplum- olsa da, bu amaç tüm devrimci değişim sürecini daha fazla aydınlatacak gibi görünmüyor.[1] Onun yerine, bu süreç politik stratejinin acil ihtiyaçları ve siyasal iktidarın hüneriyle renkleniyor. Yani, örneğin Marksist teori artık yolunun üstündeki kapitalist şaşırtmacaları dağıtarak, işçi sınıfının birliğini geliştirmek için tasarlanmış gibi görünmüyor. Aksine, Nicos Poulantzas ve Ernesto Laclau'yla olan tartışmamızda göreceğimiz gibi, bu şaşırtmacalar artık büyük oranda sınıf oluşumu süreci ya da sınıf mücadelesi yolunu aydınlatmayan Marksist sınıf teorisinin içine katılmışlardır.

Devrimci projenin bu yeniden kavramsallaştırılması, diğer yönlerden de gelen bir eğilimi güçlendirmeye yaramıştır: işçi sınıfını, Marksist teorinin merkezinden ve pratiğinden uzaklaştırmaya. Bu yer değiştirme ister iktidar mücadelesinin zorunlulukları, ister batıdaki devrimci-olmayan bir işçi sınıfının umutsuzluğu, ya da sadece muhafazakâr ve anti demokratik etkiler tarafından belirlensin, devrimci vekil arayışı, çağdaş sosyalizmine damgasını vurmuştur. Bu eğilimin sebepleri ne olursa olsun ve bu eğilim, Marksizm ve onun devrimci süreç anlayışının tümünün yeniden formulasyonuyla birlikte olsun ya da olmasın, işçi sınıfını yerinden oynatmak, ister istemez, sosyalist projeyi araçları ve amaçlarıyla yeniden tanımlamaktır.

Devrimci sosyalizm, geleneksel olarak, işçi sınıfı ve onun mücadelelerini, sadece bir iyi niyet değil, aynı zamanda toplumsal ilişkiler ve iktidarın kapsamlı analizine dayanan bir sonuç olarak, toplumsal dönüşüm ve sosyalizmin inşasının tam merkezine yerleştirmişlerdir. Öncelikle bu sonuç, üretim ilişkilerini toplumsal hayatın merkezine yerleştiren ve bunların sömürücü

1) Bkz. Özellikle Perry Anderson, *Considerations on Western Marxism* (London, New Left Books, 1976).

özelliğini toplumsal ve siyasal baskının kökeni olarak değerlendiren tarihsel-materyalist ilkeye dayanmaktadır. İşçi sınıfının potansiyel olarak devrimci sınıf olduğu önermesi metafiziksel bir soyutlama değil, bu materyalist ilkelerin -üretimin merkeziliği ve insanın toplumsal hayatının sömürülmesi ve kapitalist toplumda üretim ve sömürünün kendine has doğası- bir uzantısıdır. Diğer önermeler şöyledir: 1) İşçi sınıfı, sosyalizme dönüşüm konusunda en çok doğrudan çıkarı olan toplumsal gruptur; 2) En temel ve belirleyici -ancak kesinlikle tek değil- baskı şeklinin doğrudan nesnesi olan ve çıkarları başka sınıflara baskı kurmaya dayanmayan bir sınıf olan işçi sınıfı, kendini özgürleştiren mücadelede tüm insanları özgürleştirecek koşulları yaratabilir; 3) Baskı yapısının tam kalbinde bulunan sömüren ve sömürülen sınıflar arasındaki nihai olarak çözülemeyecek karşıtlığıyla *sınıf mücadelesi*, bu özgürleştirici dönüşümün temel motoru olmalıdır ve 4) İşçi sınıfı, kendi gelişiminin devrimci bir güce dönüşmesine fırsat vermeye yetecek stratejik bir sosyal gücü olan tek toplumsal kuvvettir. Bu analizin altında yatan, iktidarın insan emeğinin her derecesinde geri alınmasını dört gözle bekleyen, özgürleştirici bir bakıştır.

İşçi sınıfını sosyalizm mücadelesindeki yerinden uzaklaştırmak, ya büyük bir stratejik hata, ya bu toplumsal ilişkiler ve iktidar analizine karşı çıkmak, ya da en azından sosyalizmin sunduğu özgürleşmenin doğasını yeniden tanımlamak demektir. Ancak, devrimin birincil öznesi olan işçi sınıfının geleneksel bakış açısının, alternatif bir toplumsal iktidar analiziyle ve kapitalist toplumun çıkarıyla asla etkili olarak çatışmamış olması önemlidir. Bu elbette ki, işçi sınıfının devrimci potansiyelini sorgulayan ve yerine başka devrimci özneler öneren -öğrenciler, kadınlar, çeşitli alternatif 'yaşam tarzlarının' pratisyenleri, ve o ya da bu çeşit halk ittifakları gibi- birçok insanı reddetmek demek değildir. Konu sadece, bu alternatiflerin hiçbirinin kapitalizmi ve onun kritik stratejik hedeflerini oluşturan toplumsal güçlerin

sistematik olarak yeniden değerlendirmesi tarafından desteklenmemiş olmasıdır. Bu alternatif bakışların tipik şekli, iradeci ütopya ya da umutsuzluk fikridir; ya da çoğu zaman her ikisidir: dönüşüm sürecine dair gerçek bir umudu olmayan dönüşmüş bir toplumun bakışı.

Geleneksel Marksist işçi sınıfı bakışına, en son ve büyük ihtimalle de en sistematik saldırı semptomatiktir ve bugüne kadarki alternatif bakışların stratejik iflasını tanımlayacak ufak bir bedele eşdeğerdir. Andre Gorz'un *Farewell to the Working Class* kitabı hem ütopyacı bakış hem de umutsuzluk fikridir. Gorz, toplumun geleceği işin kaldırılmasına dayanmak zorunda olduğu için, sosyalist projenin amacı işin lağvedileceği -örneğin, ya kitlesel işsizliğin azalması olarak ya da özgürleştirici bir 'zaman kurtuluşu' olarak- özel biçimi belirlemek olmalıdır, önermesinden hareket etmektedir. Önerdiği amaç, 'iki farklı alandan oluşan kesintili bir toplumsal alan'dır:[2] birincil ihtiyaçları tatmin edecek gerekli maddi üretimin talebiyle kurulmuş bir -asla tamamıyla kaçılamayacak bir alan olan- gereklilik diyarı; ve genişletilmesi gereken ve maddi üretimin 'bağımlı' alanının ikinci plana atıldığı bir özerklik alanı olan, gerekli toplumsal üretimin sınırları dışında bir özgürlük diyarı. İşçi sınıfı doğası gereği bu dönüşümün kurumu olamaz, çünkü işin lağvedilmesi onun hedefi olamaz. Kapitalizm tarafından 'oluşmaya çağrılan' bir sınıf[3] olarak işçi sınıfı kendini işi ve sermayenin üretici mantığıyla tanımlar. Kendisi sermayenin bir kopyasıdır; 'çıkarları, kapasitesi ve yetenekleri sadece sermayenin rasyonalitesi için işlevli olan, varolan üretim güçleri için fonksiyonel bir sınıftır.' Aynı zamanda da gücü, emek sürecinin kendisi tarafından kırılmış bir sınıftır. Bu yüzden dönüştürücü etki 'üretimin kapitalist ilişkilerinin

2) Andre Gorz, *Farewell to the Working Class: An Essay on Post-Industrial Socialism* Boston, South End Press, 1982, s. 96.

3) A.g.e., s.15.

imzasını taşımayan', 'işçi olmayanların sınıfsızlığından', yani işi 'dışarıdan empoze edilmiş bir zorunluluk' olarak gördükleri için, 'işçi ve işin tahsisatından ziyade yok olmasını'[4] hedef olarak koyabilecek insanlardan gelmelidir.[5] Bu grup sistemin işsiz bıraktığı ya da eksik istihdam ettiği, çağdaş toplumsal üretimin tüm 'fazlalıklarını' içerir.

Gorz'un çağdaş toplumdaki emek süreci ve bunun işçi sınıfı üzerindeki etkileri analizi hakkında sayısız soru sorulabilir. Kritik noktalardan biri, argümanının, bir çeşit tersine çevrilmiş teknolojiciliğe, bir emek süreci fetişizmine ve üretim tarzının özünü, üretim ilişkileri -sömürünün özgül biçimi- yerine, işin teknik sürecinde aramaya dayanmaktadır. (Bu Gorz'un, ileride göreceğimiz gibi, Poulantzas gibi post-Althusser'ci teorisyenlerle paylaştığı bir şeydir. Her iki durumda da, sınıfı, sömürü ilişkileri yerine teknik iş süreci açısından tanımlamak, 'işçi sınıfı' hakkında oldukça kısıtlı bir anlayış -ki bu sınıf sadece endüstriyel beden işçisini içerir- oluşturmaya yardım edebilir.) Bu eğilim, Gorz'un işçi sınıfı ve onun devrimci potansiyeline bakışını da etkilemiştir, çünkü Gorz'a göre, üretimin karşıt ilişkileri ve onları saran mücadelelerdeki sömürü deneyimi -yani sınıf ve sınıf mücadelesinin deneyimleri- tamamen işin teknik süreci tarafından şekillendirilen ve yutulan işçi sınıfı bilincinin oluşumunda ufak bir rol oynar. Şüphesiz ki Gorz, işçi sınıfının yapısındaki, ciddiyetle karşı durulması gereken önemli değişimlere işaret etmektedir, ancak, sonuç olarak onun işçi sınıfı ve onun sınırlamaları tarifi tarihsel ya da sosyolojik değil, işçi sınıfının sömürülen bir sınıf olarak çıkarları, deneyimleri ve mücadeleleriyle çok ilgilenmeyen, metafiziksel bir tanımdır.

Ütopyacı bakışı hakkında da birçok soru sorulabilir. Ancak bizim açımızdan önemli olan şey sadece Gorz'un ütopyasının o ya

4) A.g.e., s. 68.
5) A.g.e., s. 7.

da bu şekilde itiraz edilebilir özelliği değil, onun, dönüşüm sürecine dayanmayan bir ütopya olmasıdır; gerçekten, nihai olarak umutsuzluğa dayanan bir görüştür. (Gorz'un ütopyasında, vatandaşların bir sabah uyanıp dünyalarının dönüştürülmüş olduğunu görmeleri bir tesadüf değildir.) Son tahlilde, Gorz işçi sınıfının yerine geçecek herhangi bir devrimci özne önermemiştir. İşçi olmayanların sınıfsızlığı, yani yeni bir toplumu 'önceden tasarlayan' bu yeni devrimci lümpen proleteryanın, bu sözünü sadece ilkesel, temsili, bir ihtimal de metafiziksel olarak tuttuğu ortaya çıkmıştır: Gorz'un kendi delilleriyle, hiçbir sosyal stratejik gücü ve hareket olasılığı olmadığı açıktır. Sonuçta, eskimiş 'karşıt-kültür' bakışından biraz daha fazlasıyla, kapitalist vahşiliğe sarılmış, 'sisteme' karşı tanıklık etmeye terk edildik. Bu, John Stuart Mill'in ahmak 'sosyalizminden' (Papa-le-bourgeois [burjuva baba] evden ara sıra para yollarken) komünal cam kutularda marihuana yetiştiren burjuva çiçek çocukların boş hayallerine (ot hayalleri?) kadar çeşitli şekillerde ortaya atılan örnek devrimdir.

Eğer solun hedefi işin lağvedilmesi olarak bile algılansaydı -sınıfların ve sömürünün lağvedilmesi değil- bu kapitalizmin ve kapitalist sömürünün yıkımı, ve yerini, işin lağvedilme şeklini belirleyecek olan sosyalizme bırakması demek olurdu. Gorz'un argümanındaki önemli nokta, diğer alternatif görüşler gibi, onun da işçi sınıfını dönüşümün öznesi olarak reddetmesinin, dönüşüme olan ihtiyacın uzaklaşması dileği ve kapitalizmi yok etme ihtiyacına bağlı olduğudur. Bu muazzam bir hüsnü kuruntu (ya da umutsuz bir düşünce), kapitalizmin engellerinin üstüne ve ötesine devasa bir sıçrayış, ütopyasının yolunda duran güç yapısını ve çıkarını boş verme eylemidir. Bu engeli itme aracı olarak işçi sınıfı yerine istikrarlı ve makul bir alternatif hâlâ önerilmedi. Gorz için son tahlilde asıl sorun devrimi başka kimin yapacağı olmasa da, bize etkili olarak cevap veriyor: eğer işçi sınıfı değilse, hiç kimse. O zaman soru işçi sınıfının devrimci bir

dönüşüm konusundaki başarısızlığının doğası gereği nihai, yenilmez ve doğal olup olmadığıdır. -İşçi sınıfının, ezilen bir sınıf olarak deneyimlerini, çıkarlarını ve mücadelelerini reddeden neredeyse metafiziksel bir teknolojicilik üzerine kurulmuş- kendi umutsuzluk alanları inandırıcı değildir. Halk ittifaklarının Avrokomünist doktrininde dolaylı olarak belirtilenler de dahil, devrimci temsilcilerle ilgili diğer önermeler için de aşağı yukarı aynı şeyler söylenebilir.

AVROKOMÜNİZM'İN TEORİK GEREKLİLİKLERİ

Batı Marksizmi'nin geçmiş yıllardaki tek en etkili okulu asıl ilhamını Louis Althusser'den alan teorik bir akım olmuştur. Althusser'in yeni fikirleri Perry Anderson tarafından, Batı Marksizmi'nin 'batıdaki kitlesel devrimci pratiğin eksikliği' ve Stalinizm'in baskıları nedeniyle 'Marksist teori ve kitle pratiği arasındaki politik birliğin kopmasına' karşı genel eğilimiyle konumlandırılmıştır.[6] bu yüzden burjuva düşüncesi batıda inzivaya çekilen bir sosyalizm koşullarında görece bir canlılık ve üstünlük kazanırken, burjuva kültür ve preMarksist felsefenin Marksizm'e 'gerici asimilasyonunun' egemenliği en idealist biçimini (Althusser'in durumunda, özellikle Spinoza felsefesi)[7] aldı;[8] Althusser'in dilbilimsel kapalılığı da bu yüzdendir. Althusser'in teorik akademiciliği, FKP'deki (Fransız Komünist Partisi) aktif politik katılımıyla gergin bir ikilikte oluştu, ve teorisindeki kati bağlantı ateşli bir tartışma konusu oldu. Politik pratiği -özellikle de devrimci pratiği- tarihte hiçbir özneyi tanımayan bir teoriyle birleştirme teşebbüslerinde hep bir tutarsızlık oldu. Althusser'in öğrencileri ve ardıllarının teorik çalışması, skolastik soyutlamacılık, felsefi idealizm ve dilin kapalılığı konusunda daha alçak-

6) Anderson, s. 55.
7) A.g.e., s. 64-5.
8) A.g.e., s. 55.

gönüllü değildi; ama gelişmeleri, altmış ve yetmişlerde batının politik hareketlerine ve özellikle de Avrokomünizmin yer değiştirme programına çok daha net ve somut bir şekilde bağlıydı. Althusser'in sebepleri ne olursa olsun, post-Althusserci Marksizm'in teorik ürünleri Avrokomünist stratejinin taleplerine -her ne kadar çoğu zaman eleştirel de olsa- doğrudan cevap verdi.

Avrokomünistler amaçlarının, sosyal demokrasiden farklı olarak, kapitalizmi sadece yola getirmek değil onu dönüştürmek ve sosyalizmi kurmak olduğu konusunda ısrar etmektedirler. Bu hedefe ulaşma stratejileri aslında, burjuva-demokratik biçimler kullanmak ve yaymak, sosyalizmi burjuva demokrasinin yasal ve politik çerçevesi içindeki anayasal araçlarla kurmaktır. Avrokomünist teorisyenler, genellikle burjuva-demokratik devlete sanki halk mücadeleleri tarafından delinemez ve saldırı ile yıkıma onlar olmadan savunmasızmış gibi davranan, alternatif politik kurumlardaki karşıt bir tabandan 'ikili iktidar' stratejilerini reddederler. Bu yüzden Avrokomünist partiler kendilerini hem 'mücadele partileri', hem de seçim başarıları elde ederek, burjuva-demokratik devlete sızıp, onu dönüştürebilecek ve sosyalizm tohumlarını oraya ekebilecek 'hükümet partileri' olarak sunarlar. Bu strateji, kapitalizmin 'monopol döneminde' sömüren ve sömürülen, sermaye ve emek arasındaki eski karşıtlığın yanında -hatta üzerinde- yeni bir karşıtlığın doğduğu fikrine dayanmaktadır. 'Devlet tekelci kapitalizminde', devlet tarafından birleştirilmiş ve örgütlenmiş tekelci güçler ve 'halk' veya 'halk kitleleri' arasında yeni bir karşıtlık vardır. Avrokomünist stratejinin kesinlikle çok önemli ve merkezi bir ilkesi 'halk ittifakıdır', yani sadece geleneksel işçi sınıfı değil, küçük burjuvazi ve burjuvazinin kimi bileşenlerinin de bulunduğu nüfusun önemli bir çoğunluğunun, sosyalizmi yaratmak için kazanılabileceği varsayımına dayanan sınıflararası bir ittifaktır. Sosyalizme 'barışçı ve demokratik' bir geçişi mümkün kılan tam olarak bu yeni gerçekliktir. Bu yüzden komünist partiler herhangi bir şekilde 'sekter' sınıf

partileri olamazlar; hatta kendilerini diğer parti ve gruplarla ittifak ya da ayrıcalık için açamazlar bile. Kendi başlarına, 'halkın' çoklu çıkarlarını doğrudan temsil etmelidirler.

O zaman Avrokomünizm'in genel stratejisi, en azından, sermaye ve emek arasındaki doğrudan karşıtlık dışında bir çelişki ve sınıf mücadelesi dışında bir itici güç üzerine kurulmuş gibi görünüyor. İlk amacı 'halk' güçlerini 'devlet tekelci kapitalizmi' karşısında toplamak, olabilecek en geniş kitle ittifakını yaratmak ve sonra da bu halk ittifakı temelinde, bir tür sosyalizmin dereceli olarak yapılandırılabileceği 'gelişmiş bir demokrasi' kurmaktır. Hareketi ileri götüren kuvvet, sermaye ile emek arasındaki gerilim değildir; aslında strateji, sermaye ve emek arasındaki bir çatışmadan kaçınma zorunluluğundan -ve olasılığından- sürüyor gibi görünmektedir. Strateji anti-kapitalist hedeflere yöneldiğinden, sermaye tarafından doğrudan sömürülenlerin çıkarlarını ona rehberlik edemez; yönünü ittifakın farklı bileşenlerinin tekelci kapitalizme karşı olduğu, çeşitli ve çoğu zaman çelişkili olan yollarla bulmalıdır. O zaman, hareketin ilk anda, belirli bir biçimde sosyalist amaçlarla motive edilmesine gerek yoktur.

Avrokomünizm tarafından sunulan sınıfları kesen ittifak doktrini, bu yüzden sadece bir seçim stratejisinden fazlasıdır. Tarihsel dönüşüm için gerekli itici güç kaynağı hakkında kendine has bir yargıyı temsil eder. İşçi sınıfına daha önce verilen tarihsel rolün diğer sınıflardaki uzantılarına bakmanın iki yolu vardır. Bunlardan biri 'halkın' devrimci potansiyeliyle ilgilenen Avrokomünizm'in iyimserliğini vurgulamaktır. Diğeri de işçi sınıfının devrimci potansiyeliyle ilgili kötümserliklerinin üzerinde durmaktır. İddiaları ne kadar iyimser olursa olsun, Avrokomünist strateji, batı Marksist teori ve pratiğini genel anlamda tamamen şekillendiren aynı tarihsel gerçekliğe dayanır: işçi sınıfının devrimci politikaya karşı olan isteksizliği. Avrokomünist çözümlemenin Halk Cephesi deneyiminden oldukça çok etkilendiğini eklemek gerekir. Hatta bu politik stratejide işçi sınıfı hakkında-

ki basit bir karamsarlıktan fazlası olduğu söylenebilir. Örneğin, burjuva-demokratik biçimlerin basit bir uzantısıyla, doğrudan meclisli demokrasi sistemiyle karşılaştırıldığında temsili kurumların çoğalmasıyla, kapitalist devleti dönüştürme stratejisi, halk gücündeki daha derin ilgi azlığını, ya da şüpheleri, yansıtabilir.[9] Öyle ya da böyle, işçi sınıfının devrimci politikadan çekilmesi her sosyalist stratejinin yüzleşmek zorunda olduğu bir gerçek de olsa, bununla yüzleşmenin farklı yolları vardır (buna sonra değineceğiz) ve Avrokomünist tercih hareketin doğası hakkında çok şeyler söyleyen özel bir yoldur. Halk ittifakı doktrini tasarlanmış ve açıklanmış olsa da, etkisi aynıdır: işçi sınıfını, ayrıcalıklı, devrimci değişim kurumu rolünden uzaklaştırır ve toplumsal dönüşümün ana lokomotifi olarak sınıf mücadelesinin işlevini azaltır.

Avrokomünizm'in açıklanması zor olan noktası burasıdır. Sadece Avrokomünizm'i sosyal demokrasiye eşitleyerek konunun özüne inemeyiz. Avrokomünist'lerin kapitalizmi yönetmek değil, dönüştürmek iddialarını reddetmek faydasızdır. Bunu yapmak Avrokomünizm'e gerçekten meydan okumaktan kaçınmak demektir. Konu basitçe araçların -anayasallığa, seçim politikalarına ve burjuva-demokratik kurumların genişlemesine karşı devrimci başkaldırı- seçimine de indirgenemez. Can alıcı soru, devrimci değişimin kaynağı ve öznesiyle ilgilidir. Sonuçta sosyalist stratejinin sadece araçlarını değil, amaçlarını da belirleyen soru budur; sosyalist dönüşümün itici kuvvetini belirlemek - gördüğümüz gibi- aynı zamanda sosyalizmin karakter ve sınırları ile insanın özgürleşmesi vaadini de tanımlamaktır.

Hiçbir toplumsal örgütlenme, işçi sınıfının devrimci politikadan çekilmesinin etkilerini ihmal etmeyi göze alamaz. Sosyalistler de çeşitli politik ve toplumsal mücadelelerde daha geniş itti-

9) Ralph Miliband, 'Constitutionalism and Revolution: Notes on Eurocommunism', *Socialist Register* 1978, s. 165-7.

faklar oluşturmanın gerekliliğini inkâr edemezler. Ancak, diğer grupların ya da grup birliklerinin, hatta işçi sınıfının 'egemen' olduğu 'halk ittifaklarının' bile daha önce işçi sınıfının olan tarihsel devrimci rolü üstlenebileceğini söylemek bir başka sorundur. Bunu yapmak, sosyalist projeyi tamamıyla yeniden tanımlamak, hedeflerini sınırlandırmak ve sosyalizmin kendisini sınırlamak demek olabilir.

Daha basit söylemek gerekirse, küçük burjuva ya da küçük ve orta sermaye 'devlet tekelci kapitalizm' koşullarında ne kadar dezavantajlı olsalar da, kendi özgürleşmeleri, işçi sınıfının özgürleşmesiyle aynı araçlara ve amaçlara sahip olamaz. Kendini, paylaştıkları her tür baskı çeşidiyle tanımlayan bir sosyalizm, acil ve asıl itici kuvveti bir sınıfın diğerini sömürmesinden gelen sosyalizmden oldukça farklıdır.

Bu değiştirilmiş sosyalist projenin merkezinde farklı bir özgürleştirici güç olabilir ya da olmayabilir, ama bu proje kesin olarak farklı bir toplumsal ilişki ve iktidar değerlendirmesi gerektirir. Avrokomünizm'in stratejik yargıları sadece özel bir tarihsel 'konjonktürdeki' bir alandaki politik güçlerin değerlendirilmesinden daha fazlasını gerektirmiştir. Kapitalizmin, egemen toplumsal ilişkilerinin ve iktidar yapısının köklü bir yeniden değerlendirmesini talep etmiştir. Bu tip bir yeniden değerlendirme, sadece parti stratejistleri değil, akademik teorisyenler tarafından da sağlanmıştır ve bu süreçte, Marksist teorik ilkelerin daha kökten bir yeniden formülasyonu ortaya çıkmıştır. Son tahlilde, Avrokomünizm'in sınıfları kesen ittifak doktrini ve politik stratejisi, sınıfın, geleneksel Marksist sınıf ve sınıf mücadelesi teorisinin bulunduğu tüm kavramsal düzeninin yeniden tanımlanmasından azını talep etmemiş, tarihsel kurumun yeniden tanımlanması, üretim ilişkileri ve sömürünün, toplumsal yapı ve sürecin merkezinden uzaklaştırılması ve bunun ötesinde birçok talepte bulunmuştur.

AVROKOMÜNİZM'E YOLCULUK: BİR OLAY ANALİZİ

Nicos Poulantzas vakası Marksist teorinin Avrokomünist pratikle olan yeni birliğini en iyi şekilde örnekler. Poulantzas sadece post-Althusser'ci geleneğin belki de en önemli teorisyeni olduğu için değil, -bu geleneği felsefi etkileriyle, çağdaş sosyalizmin acil politik problemlerine yerleştirmek için en çok şeyi yapan adamdır- aynı zamanda Marksistleri uzun zamandır unutulmuş teorik sorunlara yönlendirmede büyük bir rolü olduğu için de özel ilgiyi hak etmektedir. Kariyerinin üzücü kısalığına göre oldukça etkileyici olan Marx'ın, şimdiki Marksist politik teorisyenler üzerindeki etkisinin büyüklüğü, onun tek örnek olarak görülmesi için yeterli bir sebeptir. Ama o daha genel, tarihsel anlamda da örnektir. Politik ve teorik evriminin rotası, tüm bir neslin politik serüvenini yansıtarak, Avrupa solundaki büyük bir eğilimin yolunu izler.

Poulantzas, ilk büyük teorik çalışması olan *Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar*'ı (Political Power and Social Classes) -tam olarak- 1968'de yayınladığında, diğer birçokları gibi, Stalinist ya da sosyal demokrat olmayan toplumsal politikalar için bir zemin arayışındaydı. O zaman, Avrokomünist dönemin arifesinde Avrupa'da belirli başka bir alternatif yoktu. Poulantzas'ın teorik siyasal alan keşfi hâlâ, herhangi bir parti çizgisine net bir bağlılıktan yoksun, fazlasıyla eleştirel, negatif ve temel olası seçeneklerin teorik kökenlerinden ayrıydı. Ancak çağdaşlarının birçoğu gibi, o da aşırı-sol -Maoist- seçeneğe doğru yönelmiştir. En azından, Maoizm'e olan sempatisi o zaman aşikâr olan Althusser'e çok şey borçlu olan teorik malzemesi, bu yönelimin açık izlerini taşır. Poulantzas'ın çalışmasının önemle vurguladığı ve politik olanın özgüllüğü ile özerkliği vurgusunun temeli olan 'ekonomizme' saldırı, Maoizm için gerekliydi ve Althusser gibi insanlar için ana çekim noktalarından birini oluşturdu. 'Kültür devrimi' kavramı, onu 1968 Mayıs'ında, 'devrimlerin' etkin ilkesi olarak tanımlayan birçok insanı olduğu gibi, Poulantzas'ı da

cezbetmişti. Bu kavram Çinliler'e ne ifade ederse etsin, batıda öğrenciler ve düşünürler tarafından yoğunlaşma noktaları yada odaklanmış politik hedefleri olmayan, onun yerine mücadelenin sosyal 'sistem' içine ve onun ideolojik ve kültürel entegrasyon araçlarına yayılması ile tanımlanan devrimci hareketlerin üstünü kapatmak için uyarlanmıştı. Bu kavramın teorik sonuçları Poulantzas tarafından -örneğin Ralph Miliband'la olan tartışmasında- sunulmuştu. Poulantzas, Althusser'ci 'ideolojik devlet aygıtları' nosyonunu, sivil toplum içindeki, baskın sınıfın egemenliğini sürdürmek için işleyen, ve devlet sistemine aitmiş gibi davranılan ideolojik çeşitli kurumlarına -kilise, okullar, hatta sendikalar- göre benimsemiştir.[10] Poulantzas 'Kültür devrimi' fikri ile bu ideolojik aygıtları 'kırmanın' stratejik gerekliliği arasında bir bağlantı olduğu öne sürerek devam etmiştir. 'Kültür devrimi' savunucularının neden bu 'aygıtları' devletin bir parçası olarak değerlendirdiklerini ve bu yolla 'kültürel' ve ideolojik isyana olan kaymayı ve direnişin yayılmasını teorik olarak meşrulaştırdıklarını görmek zor değildir. Post-Althusser'ci politika ve teoride ideolojinin merkeziliği, o zamandan beri geçtiği değişimler ne olursa olsun, 'kültür devrimi' olarak değerlendirilen bir toplumsal dönüşüm kavramına -orijinal Çin biçiminde olmasa bile, en azından 68 Mayıs'ının Batı tabiriyle- dayanıyor olabilir. Birçok çağdaşı gibi, Poulantzas'ın da önceki çalışmalarında, faşist ya da liberal-demokratik, ve burjuva-demokratik şekiller taklit ve şaşırtmacanın biraz ötesi olsun ya da olmasın, (Miliband'ın Poulantzas'la olan tartışmasında işaret ettiği gibi) çoğu çeşitli kapitalist devlet biçimleri arasında ufak farklar olan 'aşırı-sol sapmayı' anımsatan biçimler vardır. Bunun kuvvetli izlerine, örneğin, Poulantzas'ın kapitalist devletlerin gerekli özelliği olarak gördüğü, Bonapartçılık kavramında rastlanabilir.

Bu nosyonların çoğu tartışma alanında ve sonraki çalışmasın-

10) Bkz. R. Blackburn (ed.) *Ideology in Social Science* (1972) Bl. 11.

da Poulantzas tarafından terk edilmiş ya da değiştirilmiştir. Önceki politik duruşu, aşırı-sol ve Maoist eklemelerle, Avrokomünizm karşısında geriledikçe, eski 'ideolojik devler aygıtları' vb. Bonapartçılık görüşlerinden uzaklaştı. En göze çarpan, devlet teorisi kadar açık politik bildirilerinin de, liberal demokratik biçimlerin görünür düşüşünden varolan burjuva demokratik biçimlerin yok olmasıyla, Avrokomünist sosyalizme dönüşüm bakışının, dikkatli bir şekilde de olsa, kabulüne kaymış olmasıdır. Devleti 'ezmekten', onu 'dönüştürmeye' kaymıştır. 68 kültür devriminin yapılanmamış katılımcılığından, Komünist Parti siyasetinin iyi yapılandırılmış örgütlenmesine kaymıştır.

Hem politik, hem de teorik bu kaymalar önemlidir; ancak sadece Poulantzas hakkında değil, 1960'lardan beri Avrupa Solu'nun içinde işleyen ya da onun bir parçası olan mantık hakkında da bir süreklilik, temeldeki önermelerin bir birliği vardır. Bir yanda, Poulantzas'ın çalışması, tutarlı bir anti-devletçilik ve Stalinizm'in deformasyonlarına olduğu kadar sosyal demokrasinin devletçiliğine de açık sözlü bir saldırıyla şekillenmiştir. Diğer yanda, demokratik sosyalizm ve ulaşması gereken araçlar anlayışında karakteristik bir belirsizlik, 'Maoizm'den' Avrokomünizm'e kadar olan yolculuğunda ısrarlı bir şekilde varolan ve sınıf mücadelesiyle işçi sınıfının yerlerinden edilmesine meyil veren bir belirsizlik vardır.

Bu yolculuğun, ve onu şekillendiren, demokrasi ve halk mücadelesi kavrayışının muğlak mantığını anlamak için, Maoist 'kültür devrimi' ve 'halk cephesi' ve birçok insandan, özellikle de öğrenciler ve aydınlardan saklanan -ki bu doktrinlerin Çin'den, Batı Avrupa'nın çok farklı koşullarına değişik bir şekilde aktarılmasını açıklıyor- anti-ekonomizm doktrinlerinin çekimi hakkında daha söylenmesi gerekenler vardır. Çin halkının geri kalmışlığı ve gelişmemiş işçi sınıfına bakıldığında, ÇKP (Çin Komünist Partisi) uygun devrim koşullarının -örneğin sınıf koşulları- olmadığı durumda, 'ileriye doğru büyük sıçrama' olasılığını, dev-

rimi çeşitli yollarla sınıf savaşımından ayrıştırarak savunmuştur. Kitleler sadece -aşağı yukarı birbirinin aynısı olan işçi ve köylü kitlesi- dönüştürücü güç olarak sınıfın yerini almakla kalmamış, 'ekonomizmin' reddi, belirli bir biçimde üretim ilişkileri ve sınıfın maddi koşulları da devrim ihtimallerini belirlemede daha az önemli görülmüştür. Politik eylem ve ideolojiyi, maddi ilişkiler ve sınıftan büyük ölçüde ayrı olarak kavramak ve devrim zeminini büyük oranda özerk politik ve kültürel mücadelelere kaydırmak olası hale gelmiştir. Sonraki Kültür Devrimi bu görüşün ve siyasi eylem ve ideolojik mücadelenin özerkleşmesini takip eden koyu katılımcılığın nihai ifadesiydi.

Bu devrim kavramı kitleler ve demokrasiye ister istemez muğlak bir ilişki yükledi. Bir tarafta, kitlesel halk katılımına gerek varken; diğer tarafta Maoist devrim kaçınılmaz olarak halk katılımının, demokratik halk örgütlenmesi değil, kitlelerle 'temas halinde olmak' ve onlardan kaynaklanan fikirler ve görüşlerin 'hammaddesi' dışında bir 'halk cephesi' oluşturmak olduğu parti kadrolarıyla yürütülüyordu. Devrim artık kendi sınıf çıkarlarının rehberlik ettiği ve birleştiği bir sınıfın doğrudan mücadelesinin ortaya çıkışı olarak değerlendirilmiyordu. Kendi kimliği, çıkarları ve mücadeleleri olan bir sınıf yerine, devrimin halk tabanı aşağı yukarı şekillenmemiş, parti tarafından donatılmış ve birliğini, yönünü ve kendi kimliğini özerk parti kadrolarından alan bir kitleydi ('halkın' ya da 'kitlenin' kimliği nedir? 'kendi adlarına' yapacakları bir devrimin içeriği ne olur?).

Özellikle öğrenciler ve aydınlar tarafından kabul edilecek bu ilkelerin Batının gelişmiş kapitalist ülkelerine taşınması çok da kolay değildi ve belirli değişiklikler gerektiriyordu; uzun geçmişe sahip, iyi gelişmiş ve geniş işçi sınıflarının varlığı; Çin'deki aydınların ideale pek yakın olmayan koşullarından bahsetmiyoruz bile. Bununla beraber, demokratik ve anti-demokratik bileşenlerinin anlaşılması güç senteziyle, bu devrim görüşü tarafından uygulanan sapmaları görmek zor değildir. Bir tarafta, kitlelerle

temas halinde olma ısrarı, bürokratik kemikleşmeye saldırısı, Halk Cephesi ve Kültür Devrimi'yle Maoist doktrin, en derin anti-devletçi ve demokratik tepkileri tatmin ediyordu. Diğer taraftan, bunun (Çin'deki gerçek etkileri ne olursa olsun) sınıfsız aydınları devrimin çevresine göndermeden yapıldığı söylenebilirdi. Devrimin sınıf mücadelesinden ayrışması, ideolojik ve kültürel mücadelelerin özerkleşmesi (otonomizasyonu), onlara, halkın devrimci bilinci gibi davranmaları, halk savaşımının yol gösterici ışığı olarak kendilerini, sınıf içi tepkileri ve çıkarların yerine koymak için bir davet olarak değerlendirilebilir. Şu unutulmamalıdır ki, eğer aydınların başı çekebileceği bir devrim türü varsa, bu kesinlikle 'kültürel' olandır.

Gelişmiş kapitalizm bağlamında marjinal ve tutarsız bir fenomen olmaktan öteye geçmemiş Maoizm, nakilden sağ çıkamadı; ama kültür devriminin ana motifleri, politik ve özellikle ideolojik mücadelenin özerkliği, ve bilhassa mücadelenin sınıftan halk kitlelerine kayması Batı'ya daha uygun bir kurulumla varlığını korudu. En azından, Maoizm'e bu doktrinlerin sabitliği nedeniyle bağlananların bazıları, Avrokomünizm'in yerine geçecek mantıklı bir sistem bulmuşlardı: bu hem demokrasi ya da halk katılımı, hem de elit parti kadroları ve sınıfsız aydınlar için özel bir alan vaadeden Stalinizm'e bir alternatifti. Özellikle, burada da sınıf giderek artan bir hızla daha esnek 'halk kitlelerine' -çok farklı bir biçimde de olsa- yerini bırakıyordu. Ve burada da politik ve ideolojik mücadeleler, maddi ilişkiler ve sınıftan bir şekilde özerk tutuluyordu. Doğrudan Maoist etkilere, Avrokomünist doktrini açıklamak için başvurmaya tabi ki gerek yoktur. Avrupa komünizminin kendini resmedeceği gelenekleri vardır; sınıfları kesen ittifaklarla Halk Cephesi'nin mirası, ideolojik ve kültürel hegemonyaya vurgusuyla Gramsci'nin hegemonya teorisinin uygun biçimde değiştirilmiş versiyonları, vs. Ama Avrupa Solu'nun önemli bir kesimi için, 'Maoizmin' (batı varyantında) Avrokomünizm'e dönüşümünün kesinlikle rahatlatıcı bir mantı-

ğı vardır. Bu yüzden de Avrokomünizm'le yan yana gelişmiş akademik teorik sistemlerde gözle görülür biçimde varolan kesintisiz kökler bulmak şaşırtıcı değildir. Sol Avrokomünizm tarafından yazan Poulantzas'ın, muğlak sentezin demokratik yönüne, diğer birçok kişiye oranla daha güçlü bir bağlılığı vardı ve bu yüzden de, örneğin Ernesto Laclau'nun yaptığı kadar, sınıfı ve sınıf mücadelesini Marksizm'in merkezinden oynatma, ya da sınıftan politika ve ideolojiyi koparmanın yakınına gidemedi. Yine de, göreceğimiz gibi, teorik sistemi bu konularla renklenmiştir.

POULANTZAS VE DEVLET

Post-Althusser'ci teoride en çok Avrokomünist doktrinin iki görüşü boy göstermiştir: burjuva-demokratik biçimlerin bir uzantısı olarak sosyalizme dönüşüm kavramı ve daha temel olarak, sınıfları kesen 'halk' ittifakı doktrini. Dolayısıyla, bu Marksizm'in ana teorik yenilikleri, ideoloji sorununun gittikçe artarak kilit bir rol olarak kabul edildiği, devlet teorisi ve sınıf teorisinde ortaya çıkmıştır. Nicos Poulantzas'ın devlet teorisi -genel olarak sınıf teorisi ve özel olarak 'yeni küçük burjuvazi'- ve Ernesto Laclau'nun ideoloji teorisi en önemli katkılardır.[11]

Poulantzas'ın devlet teorisi, tüm skolastikliğiyle, baştan beri stratejik düşünceler ve 'bilimsel olarak' bazı politik programları eleştirmek ve diğerlerini desteklemek için bir teorik taban sağlama ihtiyacıyla motive olmuştur. Devlet üzerine yaptığı ilk büyük çalışması olan *Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar*'da, Poulantzas kapitalist devletin iki temel özelliğini açıklayan ve irdeleyen zengin bir teorik argüman üretti: kurumsallaşmış iktidarının üniter karakteri, ve onun egemen sınıflar karşısındaki 'görece özerkliği'. Poulantzas'a göre, çelişkili olarak, kapitalizmdeki egemen sınıflar 'açık ve eşsiz' siyasal iktidarlarını, kurumsallaşmış devlet

11) Nicos Poulantzas, *Political Power and Social Classes* (London, New Left Books and Sheed and Ward, 1973), s. 288

iktidarının 'parçalarının' gerçek katılımından ya da iyeliğinden değil, devletin aksi halde noksan kalacağı politik birlikle bunu sağlamasına izin veren 'görece özerklikten' üretir.

Bu teorik argümanların temelindeki soru, aslında stratejik bir sorudur: 'Devletin, devlet aygıtı sınıf iktidarı tarafından ele geçirilerek kırılmadan sosyalizme ulaşabilecek egemen sınıflar karşısında böyle bir özerkliği olabilir mi?'[12] Poulantzas'ın cevabı özel hedeflere yöneliktir. Devlete egemen sınıfların tek aracı gibi davranan 'enstrümantalist' argümanlara saldırır. Aynı zamanda 'enstrümantalist' madalyonun diğer yüzünü de -yani aracın kolayca el değiştirebileceği, ve hareketsiz ve tarafsız bir araç olarak daha önce kapitalizmin çıkarlarına hizmet ettiği gibi, kolaylıkla sosyalizmin de çıkarlarına hizmet edebileceği görüşü- reddeder.[13] Kısacası, Poulantzas Stalinist politik doktrinin geleneklerine açıkça saldırmakla kalmıyor, 'reformizm' ve sosyal demokrasi politik stratejisinin teorik temellerine de saldırıyor. Yürürlükteki bu strateji, burjuva çoğulculuğuyla aynı görüşü paylaşır. Devlet aynı güçle karşı koyan çeşitli çıkarlara ait olabilir ve oradan işçi sınıfının temsilcileri bir kez üstünlüğü ele geçirirse, devrimin devletin dönüşümü olmadan sessiz ve aşamalı olarak, 'yukarıdan' gerçekleşebileceği inancıyla ilerler. Gerçekten sosyal demokratlara göre, bugünün devlet tekelindeki kapitalizmi, kapitalizm ve sosyalizm arasında bir geçiş evresi olarak görülebilir. Gelişmiş ekonomiden önce gelen siyasi ve hukuki biçimler, sosyalizme sınıf savaşımı olmadan parçalı bir geçişe izin vererek hukuki biçimleri arkalarına alacaklardır.

Poulantzas'ın devlet teorisi, reformist stratejinin kendi önermelerinde hata yaptığını ima eder. O zaman asıl soru çağdaş kapitalist devletin gerçeklerine, 'görece özerkliğine' ve onun tekelci devletin 'egemen fraksiyonlarıyla' olan 'engin ilişkilerine' han-

12) A.g.e., s. 271.
13) A.g.e., s. 273, 288.

gi politik strateji uygun olur?' sorusudur. Poulantzas bir sonraki çalışmasına kadar stratejik önerilerini ana hatlarıyla açıkça belirtmiyor, ve sonrasında da, saldırdığı reformist programla olan benzerliklerle ilk defa karşılaşıyoruz.[14] Devletin, halk güçlerinin nüfuzuna açık olduğunu ve devletin 'herhangi bir çatlağı olmayan yekpare bir blok olduğu varsayımına dayanan 'ikili iktidar' stratejisine ihtiyaç olmadığını Poulantzas da kabul eder.[15] O olmadan devlete saldırmaya ya da onu yıkmaya gerek yoktur. 'İç çelişkilerle' engellendiği için -sınıf içi ve sınıflar arası çatışmaların doğasında bulunan çelişkiler- devletin kendisi, halk mücadeleleri devletin iç çelişkilerine nüfuz ettiğinden, mücadelenin esas zemini olabilir. Sosyal demokrat strateji gibi bu da, devletin yolundaki aşılmaz sınıf engellerini dikkate almadan, sosyalizme geçişe öncülük edebileceğinden emindir. Ancak Poulantzas'a göre iki strateji arasındaki kritik fark, devletin sadece işgal edilemeyeceği; dönüştürülmek zorunda olduğudur. Devlet içindeki 'güçlerin ilişkisinde kesin bir kayma' olmalıdır; sadece seçim zaferiyle temsili kurumlarda değil, aynı zamanda devletin idari ve baskı organlarında, mülki hizmette, yargıda, polis ve orduda da. Bu proje, kapitalist devleti en az sınıf mücadelesiyle bir sosyalizm kurumuna dönüştürme olasılığı hakkındaki sosyal demokrat programdan bile daha iyimserdir; ancak iki strateji arasındaki fark gerçektir.

O zaman ilk bakışta, Poulantzas ortodoks Avrokomünist 'devlet tekeli kapitalizmi' teorisini, ve bu teorinin halk ittifakları ve burjuva-demokratik devlet çerçevesinde demokrasinin yayılmasıyla sosyalizme geçiş stratejisini kabul etmişe benziyor. Ancak çalışmasının çoğu, özellikle de *Çağdaş Kapitalizmde Sınıflar*, hem FKP'nin 'anti-tekel ittifakı' stratejisine hem de onun temellendiği 'devlet tekelci kapitalizmi' eleştirisine adanmıştır. Poulantzas'a

14) Özellikle bkz *State, Power, Socialism* (London, Verso, 1980), son bölüm.
15) A.g.e., s. 254

göre FKP doktrini birçok önemli hata içerir. Doktrin, devletle, tekelci kapitalizm arasındaki ilişkiye tekelci sermayenin kendi başına egemen olan fraksiyonu değil de, devletin, birçok sınıfın ya da sınıf fraksiyonunun 'iktidar bloğunu' temsil ettiği gerçeğini reddederek sanki basit bir birleşmeymiş gibi bakar; tüm tekelci-olmayan çıkarları, burjuvaziyle gerçek 'halk' güçlerinden ayıran sınıf engellerini göz ardı ederek, 'halk kitlelerinin' çıkarlarıyla eşit görür; -buna burjuvazinin bileşenleri dahildir- ve sosyal demokratlara benzer biçimde devleti, sanki temelde sınıftan bağımsız, öncelikli olarak ekonomik gelişmenin teknik zorunluluklarına yanıt veren bir araçmış gibi görür, böylece, kapitalist devletin içsel doğasında, onu teslim alınıp halk çıkarlarına dönüşmekten koruyan hiçbir şey yokmuş gibi görünür.

Yani Poulantzas, FKP ve Avrokomünist stratejinin kökenlerini zayıflatır gibi görünür. Ve duruşunun FKP'nin solunda olduğu doğruysa da, herkes tarafından bilinen temel ilkelerden ilerleyerek, onun içinden bir eleştiri sunmuştur; özellikle, devrim temsilciliğinin 'halka' ya da 'halk ittifaklarına' geçmesi, burjuva devletin ya da 'gelişmiş demokrasinin' dönüşümüyle sosyalizme geçiş, ve tabi sınıf mücadelesinin yer değiştirmesi. Son tahlilde, Poulantzas'ın teorisi, Avrokomünist stratejiyi zayıflatmak değil, onu daha geniş bir temele oturtmak niyetindedir. 'Devlet tekelci kapitalizmini' reddetmekten ziyade onu kurtarır. Kendi çelişkilerini doğrulatmak için devletin, egemen tekelci kısım dışında kalanları da temsil ettiği gerçeğini sebep göstererek, fikri yeniden formüle eder. Bu, Avrokomünist stratejinin de gerektirdiği, devletin halk mücadelelerinin etkisine neden ve nasıl dayanıksız olduğu konusunu açığa kavuşturma avantajı da verir. Aslında Poulantzas 'halkın' tekelci-olmayan sermayesinin koşulsuz olarak kapsanmasını sorgulasa da, 'halk ittifakı' kavramını ve sermaye ile emek arasındaki doğrudan sınıf karşıtlığı yerine, 'iktidar bloğu' ve 'halk' arasındaki siyasal mücadeleye odaklanmayı unutmaz. Poulantzas'ın 'Sol Avrokomünizmi' temellendiği dokt-

rinden belirli konularda uzaklaşır, ama ortak önermeleri, uzaklaştıkları noktalardan daha önemlidir ve Marksist teori için de değerli sonuçları vardır.

Burada meselenin merkezine ve sınıf mücadelesinin yer değiştirmesinde Poulantzas'ın katkısına geliyoruz. Marksist teori ve pratikteki kritik dönüşüm -Avrokomünist stratejinin döndüğü eksen- temel karşıtlığın emek ve sermaye arasındaki sınıf ilişkilerinden, 'halk' ile, devlet tarafından örgütlenen egemen bir güç ya da iktidar bloğu arasındaki politik ilişkilere geçmesidir. Bu kritik kayma birkaç hazırlayıcı hareket gerektirir. Sosyalizm mücadelesinde hem devlet hem de sınıf yeniden yerleştirilmelidir ve bu hem devlet hem de sınıfın yeniden tanımlanmasını gerektirir. Eğer halk ya da halk ittifakı ve iktidar bloğu ile devlet arasındaki karşıtlık egemen olursa, devletin, sermaye ve emek arasındaki sömürü ilişkisini nasıl yansıttığı, sürdürdüğü ve yeniden ürettiğini göstermek o kadar da kolay olmaz. İki siyasal örgüt - devlet tarafından örgütlenen iktidar bloğu ve halkı örgütleyen halk ittifakı- arasındaki politik çatışmanın sermaye ve emek arasındaki sınıf çatışmasının yerini etkili biçimde nasıl alabileceği anlatılmalıdır. Poulantzas bunu devlet tekelci kapitalizminde siyasal alan ve devlete özel ve egemen bir rol atfederek yapar:

> *...tekelci kapitalizm, kapitalist üretim tarzı içinde egemenliğin ekonomik olandan politik olana -örneğin devlete- kaymasıyla tanımlanırken, rekabet safhası ekonominin belirleyici olmasının yanı sıra, baskın rolü de oynadığı gerçeğiyle belirlenir.*[16] *Bir başka deyişle, sadece kapitalizme özgü olan ve monopol evresinden, devlet müdahalesinin alanı genişlediği için kurtulan ekonomik ve politik ayrımına karşın, siyasal alan, prekapitalist üretim tarzlarındaki siyasal alana 'baskınlı-*

16) *Classes in Contemporary Capitalism* (London, New Left Books, 1975), s. 101.

gıyla' benzer bir pozisyon kazanır. Hatta Poulantzas bu anlamda, devlet tekelci kapitalizmiyle 'Asya tipi üretim' arasında bir analoji bile kurar.[17]

Bu analoji ve Poulantzas'ın devlet tekelci kapitalizmindeki politiğin 'baskınlığı' kavramı, kendi bakış açısı hakkında büyük ipuçları sunar. Argümanı, "ekonomik olan her zaman 'son örnekte belirlerken', toplumsal yapının diğer 'örnekleri', 'belirleyici' ya da 'baskın' bir alanı kaplayabilir," diyen Althusser'ci ilkeye dayanmaktadır. Aslında ekonomik olan, sadece hangi örneğin belirleyici ya da baskın olacağına karar verdiği için 'belirleyicidir'. Bu en iyi ihtimalle biçimsiz ve sorunsal bir fikirdir (faydalarını burada tartışmayacağım); ama bazı üretim tarzlarında - hatta tipik olarak, pre-kapitalist toplumlarda- ifade edildiği gibi, üretim ve sömürü ilişkilerinin kendileri 'ekonomi-dışı' yollarla örgütlenebilirler. Yani, örneğin feodalizmde üretim fazlası, ağanın sömürücü güçleri, politik güçlerine -devletin bir 'kısmına' sahip olması- kurtarılamaz biçimde bağlı olduğundan, ekonomi dışı araçlar tarafından oluşturulur. Benzer bir şekilde, 'Asya tipi üretimde' politik olan, siyasal ilişkilerin sömürü ilişkilerinden üstün gelmesi anlamında değil, daha çok sömürü ilişkilerinin kendilerinin, devletin artık emeğin temel doğrudan tahsis edicisi olduğu oranda bir politik biçim olarak değerlendirmeleri anlamında baskındır denebilir. Hukuki ya da politik bağımlılıklarına ya da tâbi olmalarına değil, doğrudan üreticilerin tamamen kamulaştırılmasına dayanan sömürünün saf bir 'ekonomik' biçim aldığı durumları kapitalizmden farklı kılan, tam olarak 'politik' ve 'ekonomik' olanın bu birleşmesidir. Bu aşağı yukarı, Althusser ve Balibar'ın 'son örnekte belirlemek' prensibini hazırladıkları mantıktır.[18]

---

17) A.g.e., s. 55.

18) Poulantzas'ın Balibar'ın yaklaşımını fazla 'ekonomist' bulduğunu belirtmekte fayda var. (*Classes in Contemporary Capitalism*, s. 13, n. 1.)

Orijinal düsturda, 'ekonomi dışı' şekiller alabilmelerine karşın, sömürü ilişkileri hep merkezidir. Poulantzas'ın formülasyonunda, sömürü ilişkileri kesinkes sona erer. Ona göre, sömürü ilişkileri ekonomik alana aittir; ve prekapitalist toplumlarda ve tekelci kapitalizmde de 'ekonomik' olan, kendi baskıcı yapısıyla, politik alanı ayrıştırmak için önemli olmayabilir. Poulantzas için bu tabi ki, artık birikiminde doğrudan ya da dolaylı olmasına veya 'ekonomik olandan' ayrışıp ayrışmamasına göre değişen, politik olanın rolü ve merkeziliğini işaret etmek için oldukça mantıklıdır. Aynı zamanda, çağdaş kapitalizmde devletin rolünün genişlemesinin, onu gittikçe daha çok sınıf mücadelesinin hedefi haline getirdiğini söylemek de mantıklı olabilir. Ama Poulantzas önemli ölçüde bu önermelerin ötesine gider. Sadece sömürü ilişkilerinin doğasının, 'ekonomik' ya da 'ekonomi-dışı' biçimleri talep edip etmediklerine göre farklı üretim türlerine göre değişebildiğini değil, aynı zamanda bu üretim türlerinin -hatta üretim türlerinin aşamalarının- sömürü ilişkilerinin 'egemen' olup olmadığına göre değişebileceğini söyler. Ve bu yüzden 'politik' olan ile 'ekonomik' olmayanın, tekelci kapitalizmde 'egemen' olduğunu söylerken, gerçekte sömürü ilişkilerinin (şüphesiz son anda belirleyici olmasına rağmen) artık 'yüksek saltanat' olmadığını belirtir.

Tüm bunların vardığı nokta -Marksist teori ve (pratikten) radikal bir kopuş olan- sömürü ilişkilerinin ikincil bir role doğru yer değiştirmesidir; ama bunun Avrokomünist devlet tekelci kapitalizmi doktrinine ve halk ittifaklarına gerekli olduğu konusu tartışmalıdır. Göreceğimiz gibi, Poulantzas'ın sınıf teorisinde de benzer bir yer değiştirme vardır. En hızlı etkisi sınıf mücadelesini, devlet tarafından örgütlenen iktidar bloğuyla halk ittifakı arasındaki politik bir yüzleşmeye çevirmek, ya da onunla yer değiştirmesidir. Sınıf mücadelesinin aktif bir pratikten ziyade, sadece 'yapısal' bir akış, bir 'çelişki' olarak kalacağı söylenebilir. Poulantzas'ın da işaret ettiği gibi, burjuva siyasi partileriyle devlet,

işçi sınıfı partisinin halk kitleleri için oynadığı gibi, iktidar bloğu için örgütleyici ve birleştirici bir rol oynar. Böylece temel karşıtlar, artık sınıf mücadelesiyle karşı karşıya gelen sınıflar değil, parti-politik savaşıyla çarpışan siyasal örgütlenmelerdir.[19]

POULANTZAS VE SINIF

Çağdaş kapitalizmdeki bu yeni devlet teorisi, bir Avrokomünist stratejinin teorik temelini oluşturma yolunda çok yol katetmiştir, ama 'halk ittifakları' doktrini için daha da önemli olan, sınıf kavramının göreceli dönüşümüdür. Eğer sınıf ve sınıf mücadelesi, sermaye ile emek arasındaki karşıtlığı, merkezi konumundan uzaklaştıracak bir stratejiye uyumlu hale getirecekse, sömürü ilişkilerinin sınıf belirlemede 'baskın' olmayı bıraktığı durumda sınıfı yeniden tanımlamak gerekir. Poulantzas bu yeniden biçimlendirmeyi kullanır ve süreç içinde işçi sınıfını, 'halk kitlelerine' dayanmayan tüm stratejilerin uluorta sorumsuzca ortaya çıktığı bu tür parçalara bölerek başarılı olur.

Poulantzas'ın sınıf teorisinin en önemli bileşeni 'yeni küçük burjuva' tartışmasıdır. Poulantzas'ın işaret ettiği kadarıyla küçük burjuvazi sorunu 'sınıf yapısındaki güncel tartışmaların merkezindedir' ve stratejik önem arzeder.[20] Bu kesinlikle Avrokomünist stratejileri en çok ilgilendiren konudur. Önemli tartışma sadece, 'geleneksel' küçük burjuva tüccarları, esnafları, zanaatkârlarının sınıf konumlarını değil, özellikle 'yeni orta sınıfları' ya da 'orta tabakaları' ücretli reklam ve banka çalışanları, büro ve hizmet işçileri, belirli profesyonel gruplar (yani 'beyaz yakalı' ya da 'üçüncül sektör' işçileri) çevreler. Bu iki küçük burjuvazi, halk ittifakının, işçi sınıfıyla birlikte temel bileşenleridir ve işçi sınıfıyla birlikte 'halkı' ya da 'halk kitlelerini' oluştururlar. Bunları çağdaş kapitalizmin sınıf yapısına doğru olarak yerleştirmek Av-

19) *Classes in Contemporary Capitalism*, s. 98.
20) A.g.e., s. 193.

rokomünist stratejistlerin ve teorisyenlerin temel kaygısıdır. Poulantzas teorik tartışmanın önemini, 'halk ittifakına doğru zemin hazırlamak...'[21] için bu grupların sınıf konumlarını tam olarak tanımlamanın gerekliliğini vurgular.

Poulantzas iki genel yaklaşıma, 'yeni ücretli çalışan gruplar' sorunuyla, iki kategorinin her birinde bulunan bazı ayrık argümanları birleştirerek saldırır. İlk yaklaşım bu grupların, proleterya ya da burjuvazinin, ya da her ikisinin içinde çözüleceğini savunan yaklaşımdır. Poulantzas'ın 'orta sınıf' teorisi olarak adlandırdığı ikinci genel 'eğilim', hem burjuvazi hem de proleteryanın, 'sınıf mücadelesinin çözüldüğü alan' olan egemen orta sınıfın 'eteklerinde' birbirine karıştığı fikrini ortaya atan bir teoridir.[22] Bu teorilerin çoğu, sınıf ve sınıf mücadelesi kavramlarını tamamen vasıfsızlaştırmaya meyillidir. Marksist teori ve sosyalist stratejiye göre bu iki kategoriye dahil birçokları arasında, Poulantzas'ın teorisine karşı çıkan sadece bir teori vardır: beyaz yakalı işçilerin giderek artan oranda 'proleterleştirildiğini' tartışarak, yani ücretli çalışan grupları da işçi sınıfına dahil eden teori.

Daha sonra Poulantzas, FKP tarafından politik stratejide önerilen 'anti-tekelci ittifak' çözümüne döner. Poulantzas gibi FKP cephesi de, 'ücretli çalışan grupların işçi sınıfı içinde çözülmesini' reddeder;[23] ancak sınıf özgürlüklerini de toptan inkâr eder ve 'orta tabaka' denilebilecek sınıfsız, gri bir alanda kalmalarına izin verir. Poulantzas yeni ücretli çalışan 'tabakanın' sınıf konumunu tanımlamak için bu inkâra saldırır. Ona göre bu, burjuva katmanlaşması teorisinden çekiliştir ve 'sınıf şekillerine bölünmenin, her toplumsal katmanlaşma için referans noktası olduğunu söyleyen temel Marksist önermeyle tutarlı değildir.' 'Sınıflar, tarihsel süreçte temel gruplardır' ilkesi, 'diğer grupların sı-

21) A.g.e., s. 204.
22) A.g.e., s. 197.
23) A.g.e., s. 198.

nıflara paralel ve onların uzantısı olara varolma ihtimaliyle' uyumsuzdur.[24]

Poulantzas'ın FKP çizgisinin 'yeni ücretli çalışan gruplar' konusundaki eleştirelliği, kendi kökenleriyle teorik ya da pratik olarak çelişmez. Aslında argümanı, FKP ilkelerinin reddi şeklinde değil, onları daha gerçekçi teorik temellerini destekleme çabasıyla ilerler. Ona göre gerçek bir Marksist halk ittifakları teorizasyonu, "bu 'tabakanın' sınıf dışında kalmasına izin vermek yerine, kendi sınıf konumlarını sahiplenmesine izin veren" sınıf tanımına dayanmaktadır. Ancak önemli nokta, sınıf konumunun, işçi sınıfı içinde bulunamayacak olmasıdır. Bir başka deyişle Poulantzas, dar olarak tanımlanmış işçi sınıfı ve işçi sınıfından olmayan halk güçleri arasındaki ittifakın Avrokomünist kavramsallığı için açıkça Marksist teorik destek aramaktadır.[25]

O zaman Poulantzas neden FKP'yle ortak olarak, bu 'tabakayı' işçi sınıfının içinde çözen teoriyi kabul etmez? Öncelikli olarak C. Wright Mills'e yüklediği bu teori, daha önceden belirsiz Marksist yollarla Harry Bravemore ve diğerleri tarafından geliştirilmiştir. Ancak Poulantzas, bunu açıkça -örneğin ücreti, işçi sınıfıyla ilgili bir kriter haline getirdiği; dolayısıyla, bölüşüm tipini sınıfın merkezi belirleyicisi yapan alanlarda- Marksizm'den kopuş olarak değerlendirir. (Açıkça görülüyor ki Poulantzas ücrete, bir sömürü tipi olarak değil, bir bölüşüm tipi olarak odaklanmaktadır). Bu grupları işçi sınıfının içine sindirerek, bu görüşün reformist ve toplumsal demokratik eğilimler gösterdiğini etraflıca tartışır. "Orta tabakaların" çıkarlarını işçi sınıfının çıkarlarıyla tanımlamak, işçi sınıfı çıkarlarını yıpratmak (yozlaştırmak), onları geriye, daha az devrimci bileşenlere uydurmak demektir.[26] Ona göre, işçi sınıfı hegemonyası ve onun devrimci çıkar-

24) A.g.e., s. 199.
25) A.g.e., s. 194.
26) A.g.e., s. 204.

larına dayanan siyasal bir strateji, bu gerici bileşenlerin işçi sınıfı saflarından çıkarılmasını talep eder.

O zaman ilk bakışta Poulantzas'ın beyaz yakalı işçilerin proleterleştirilmesini kabul etmemesi, devrimci duruş ve tek başına 'sonuna kadar devrimci' işçi sınıfının hegemonyası yararına yönlendirilmiştir.[27] Hatta FKP analizini, bu çözülmeyi kabul etmemesine rağmen, yeni ücretli çalışan tabakanın özgül sınıf çıkarlarını tanımlamayı önemsememesi ve bu nedenle işçi sınıfı çıkarlarından uzaklaşmasıyla aynı tehlikeyi yaratır. Amacı doğrudan diğer sınıf çıkarlarını temsil ederek onun işçi sınıfı özelliğini azaltmak olan bir işçi sınıfı partisi tarafından, bu tehlikelerin ortadan nasıl kaldırılacağını açıklamada başarısız olur, ama bu sorunu şimdilik bir kenara bırakalım. Sömürücü sınıf ilişkileri, sınıf mücadelesi ve işçi sınıfının çıkarlarını Marksist sınıf analizi ve sosyalist pratiğin merkezinde tutmak için bir girişim sunup sunmadığını görmek için Poulantzas'ın 'yeni küçük burjuvazi' teorisinin sonuçlarını ele alalım.

Poulantzas'a göre, işçi sınıfı ve yeni küçük burjuvaziyi birbirinden ayırmanın ilk yapısal kriteri, ilk bakışta, üretici güçler ve üretici olmayan güçler arasındaki fark gibi görünür. Beyaz yaka işinin 'üretici-olmayan' karakteri bu grupları 'üretici' işçi sınıfından ayırır. Poulantzas, Marx'ın bu kriteri uyguladığı ve işçi sınıfının 'asli sınırlarını' üretim güçlerini sınırlayarak sildiği varsayımıyla devam eder. Artık Marx'ın farklılığı bu yolla kullanmaya yeltenmediği, ikna edici bir şekilde gösterilebilir.[28] Her halükârda Marx bunu amaçladığını asla söylememiştir ve Poulantzas da onun ne demek istediğini hiç açıklamamıştır. Marx'dan 'her üretim işçisi bir ücretli çalışandır, ama her ücretli çalışanın bir üretim işçisi olduğu söylenemez'[29] kısmını alıntılar. Poulantzas bu

27) A.g.e.

28) Bkz Peter Meiksins, 'Productive and Unproductive Labour and Marx's Theory of Class', *Review of Radical Political Economics*, Vol. 13, No. 3, Güz 1981, s. 32-42.

29) *Classes in Contemporary Capitalism*, s.210.

alıntıyı farklı bir şekilde algılar; sözleri Marx'ın ağzından söyleterek "Marx'a göre," der, "eğer işçi sınıfına ait her birey ücretli çalışan olsa bile, her ücretli çalışan zorunlu olarak işçi sınıfına ait değildir." İki önerme tabi ki tamamen aynı değildir, Poulantzas da birinin diğerini gerektirdiğini tartışmaz. Bunu sadece varsayar; örneğin tam olarak ispatlaması gerekenleri varsayar, 'işçi sınıfına ait birey', 'üretim işçisiyle' eşanlamlıdır. Sonra da Marx'ın tanımına (en azından tanım olarak sunduğu metne) dayanarak, bu çeşitli grupların, üretici güçler olmadıkları için, işçi sınıfına ait olmadıklarını söyler.

(Diğer nedenler için olduğu kadar önemli) Bu ayrımın, neden *sınıf* bölünmesinin tabanı olarak kabul edildiği, hiç açığa kavuşturulmamıştır. Bu ayrımın, 'mavi yakalı' işçi sınıfı gibi bu grupların üretim araçlarından tamamen ayrık olduğu; sömürüldüğü (bunu itiraf eder), doğası kapitalist üretim ilişkileri tarafından belirlenen artık emeği ürettiği -kamulaştırılmış işçilerin kendi emek güçlerini satmaya zorlandıkları ücret ilişkisi; ya da işçi sınıfının emek örgütlenmesinde işleyen sermaye birikimi baskılarının aynısının- rasyonalizasyonu, parçalanması, disiplini vs.- bu durumlarda da işlediği gerçeğini neden geçersiz kılması gerektiği açık değildir. Gerçekten, aynı koşullar -sermaye birikiminin sömürü mantığından elde edilen bir iş örgütlenmesi ve emek gücünün zorunlu satışı- sermaye tarafından doğrudan sömürülen değil, devlet ya da "kâr dışı" kurumlarca da sömürülen işçiler için bile doğrudur. Çağdaş kapitalizmde sınıfın karmaşıklıkları ne olursa olsun -ve bunlar yeni şekiller yükselip eskilerin yerini aldığından, çokturlar- sömürücü üretim ilişkilerinin neden sınıfı belirlemede ikincil olarak değerlendirildiklerini anlamak zordur. Poulantzas'ın beyaz yakalı işçileri işçi sınıfından ayırmak amacıyla, üretici ve üretici olmayan emek arasında ayrım yapması -sınıflar ve sınıf çıkarlarının gerçek dünyada nasıl kurumsallaştığını anlamak için net etkilerden eksik olarak- oldukça keyfi ve dolambaçlıdır.

Aslında bu 'özgül ekonomik' belirlemenin yeni küçük burjuvayı tanımlamak için yeterli -hatta gerekli- olmadığı ortaya çıkmaktadır. Bu, Poulantzas'ın bu sınıfa dahil etmek istediği tüm gruplar için geçerli olamaz. Ona göre, bu, maddi üretim sürecine katılmayan belirli gruplar için -mühendisler, teknisyenler ve denetim elemanları- geçerli olmadığı gibi, bu heterojen bileşenleri işçi sınıfından farklı bir zeminde tek bir sınıfa bağlayan üstün birliği de açıklayamıyor. Artık *politik ve ideolojik* etkenler kesin olarak değerlendirilmelidir. Bu etkenler, üretici/üretici olmayan emek ayrımında zaten sınırları çizilmiş gruplar için kesindir ve bazı durumlarda bu bölünmenin de ötesine geçilir.[30] Son tahlilde bu gruplar, sömürüldükleri gerçeğiyle, burjuvaziden bir kez ayrıldı mı, bunları işçi sınıfından ayıran tek birleştirici etken, özellikle de kafa ve kol emeği arasındaki fark, *ideolojiktir*. Poulantzas'a göre bu ayrım 'teknisist' ya da 'deneyci' terimlerle tanımlanamaz; örneğin, 'kirli' ve 'temiz' işleri, ya da elle çalışanlar ya da beyinle çalışanlar, ya da makinelerle doğrudan temas halinde olanlar ve olmayanları deneysel olarak ayrıştırarak. Bu, zorunlu olarak 'politik-ideolojik' bir ayrımdır. Bu ayrım tamamen düzgün olmamasına ve yeni küçük burjuvazinin içinde fraksiyonlar yaratan karmaşıklıklar içermesine rağmen, hem bu grupları işçi sınıfından ayrıştıran, hem de sınıf içindeki çeşitli farklılıkları -bağdaşmadığı, üretici ve üretici olmayan emek arasındaki emek de *dahil*- ateşleyen tek belirleyici vardır. Bir başka deyişle, bu *ideolojik* bölünme, yeni küçük burjuvaziyi bir sınıf olarak oluşturma konusunda belirleyici bir etkendir.

Bu ideolojik bölünmenin neye tekabül ettiği ya da neden işçiler arasındaki yapısal benzerlikleri geçersiz kılmak zorunda olduğu ise açıkça belirtilmemiştir. İşin doğrusu, sınai kapitalizmde üretim örgütlenmesinin, emek sürecinde işçiler arasında, emek sürecinin teknik talebiyle değil de kapitalist karakteri tarafından belirlenen çeşitli bölünmeler yarattığıdır. Bu bölünme-

30) A.g.e., 224.

ler genellikle birleşik bir sınıfın oluşmasına engel teşkil ederler; sermaye ve sömürüyle ilişkilerine dayalı olarak aynı sınıfa ait olan işçiler olması halinde bile. Ama Poulantzas tarafından vurgulanan bu bölünmelerin, neden sınıf oluşumu ya da örgütlenmesi sürecinde işçileri ayıran yada emek sürecinde onları bölen diğer bölünmelerden daha nihai olduğu açık değildir. Bu tip bölünmelerin neden zorlu sınıf oluşumu sürecinin -mavi yakalı işçiler için bile engellerle dolu bir süreç- önündeki engeller ya da barikatlar olarak *değil* de, işçi sınıfına üye olanlarla olmayanları ayıran nihai sınıf engelleri olarak değerlendirildiği de pek açık ve net değildir.[31] Aslında Poulantzas'ın teorisi herhangi bir *sınıf oluşumu sürecine* hizmet etmekten uzaktır. Ortada sadece bir dizi statik, bazen birbirinin üstüne binen sınıf konumları (durumları?) var gibidir. Bu, kendi başına bile önemli politik sonuçları olan bir görüştür.

Eğer sömürülen ücretli-çalışan grupların içindeki ideolojik kafa ve kol emeği ayrımı, sermaye ile emek arasındaki üretim ilişkileri tarafından doğrudan belirlenen engel hedeflerle uygun düşmüyorsa, bu işçiler arasındaki gerçek ve aşılamaz çıkar ayrılığına da tekabül etmez. Her iki grubun da çıkarları, emek güçlerinin satışıyla, doğrudan sömürüldükleri gerçeği tarafından belirlenir, bu çıkarların ilk anda satışın kayıt ve şartları, son olarak da kapitalist üretim ilişkisinin toptan elenmesi ile (her ikisi de emeğin sınıfa 'resmi' ve 'gerçek' boyun eğmesidir) ilgisi vardır. Emek sürecindeki bu işçilerin farklı işlevleri, sorumlulukları, eğitimleri, gelirlerindeki vs.[32] farklılıklara dayanarak, onlar

---

31) Sınıf bölünmeleri ve sınıf oluşumu önündeki engeller arasındaki ayrımın, örneğin mühendislikte uygulanması için bkz. Peter Meiksins, 'Scientific Management: A Dissenting View', forthcoming in *Theoryand Society*.

32) Bu etkenlerden bazıları -örneğin eğitim- farklı ülkelerde farklı zamanlarda çeşitlenerek, tamamen 'konjonktürel' olmuş olabilirler. Örneğin Poulantzas, ABD ve Kanada'da olduğu gibi beyaz yakalı ve mavi yakalı işçiler arasında eğitim konusunda farklar olduğu, belirli Avrupa durumlarından (özellikle Fransa?) genellemeler yapıyor olabilir. Bu, Fransız deneyiminin ilk defa olarak teorik evrenselliğe dönüştüğü an olabilir.

arasında bölünmelere yol açabilir; ama bu farklılıklar, üretim ve sömürü ilişkileriyle ilgili herhangi bir standart tarafından sınıf bölünmesi olarak değerlendirilemez ve her şekilde, çağdaş kapitalizmdeki üretim örgütlenmesi, emek sürecinde işçileri, aynı 'rasyonalizasyon' ve 'üretimlilik' ilkelerine tâbi tutarak homojenleştirmeye meyillidir.

Aralarındaki ideolojik ayrımlar, kendi sınıf çıkarları açısından değil, daha çok, bunları ayırmada çıkarı olan sermayenin bakış açısı tarafından oluşturulmuştur. Kapitalist ideolojinin dayatmaları (nihai olarak) işçi sınıfı içindeki birliğin önüne geçmek ve sınıf oluşumu ile örgütlenmesi süreçlerini birbirinden ayırmaya çalışabilir, ancak farklı tip işçiler arasında pek de nihai bir sınıf engeli olarak kabul edilmez.

Poulantzas, sömürü ilişkilerinin artık kesin olmadığı bir sınıf analizini bu nedenle sunmuştur. Bu, teorisinin temel ilkeleriyle de uyumludur.

Ona göre üretim ve sömürü ilişkileri, gördüğümüz gibi, 'son örnekte belirleyici olmasına' karşın, her üretim ya da toplumsal oluşumda baskın olamayacak, 'ekonomik' alana aittir. Bu nosyon, sınıf analizine de aktarılmıştır. Artık politik ve ideolojik etkenlerin, sınıfı belirlemede 'hüküm sürdüğü' olayların bulunduğu açıktır.[33]

Poulantzas, sınıfların oluşumunun ekonomik bir süreç olduğu kadar, politik, ideolojik ve kültürel bir süreç de olduğunu, ya da sınıflar arası ilişkilerin sadece ekonomik değil, politik ve ideolojik de olduğunu söylemektedir. Ancak yine sadece üretim ilişkilerinin 'politik' olarak örgütlendiği, 'politik' olanın özel rolüne dikkat çekiyor.

İdeolojik ve politik ilişkilerin, sınıfın 'nesnel' kurulumunda sömürü ilişkileri karşısında üstün gelebileceğini ve politik ya da ideolojik bölünmenin, gerekli sınıf engellerini temsil edebilece-

33) Örneğin bkz. *Political Power and Social Classes*, s. 57.

gini söylüyor. Sömürü ilişkileri yine yer değiştirmiştir.[34]

O zaman Poulantzas'ın sınıf görüşünün pratik sonuçları nelerdir? Beyaz yakalı işçilerin sınıf durumunu tanımlamada belirleyici olup olmadıkları neden bu kadar büyük bir önem arzeder? 'Yeni küçük burjuvazi', sermayenin bakış açısından tanımlanmış ideolojik bölünmelere dayanarak ayrıştırılır. Bir başka deyişle, kapitalizmin egemen ideolojisi tarafından emildikçe, bir sınıf oluştururlar ve bu emilme nihaidir; yeni küçük burjuvazi, belirli işçi sınıfı konumlarına uyum sağlaması için zorlanabilir; yani, politik tutumları proleteryaya doğru 'kutuplaşır'; ama işçi sınıfının bir parçası olamazlar. Bu önermeler, beyaz yakalı işçilerin kapitalist ideolojiyi kabul etme eğiliminin mavi yakalılara göre daha kuvvetli olabileceği; bu eğilimlerin sınıf örgütlenmesi, sınıf bilincinin gelişmesi ve sınıf birliğinin korunması açısından sorun yarattığı; ve bunların her sosyalist strateji tarafından dikka-

34) Poulantzas'ın, 'ekonomik' olanın açıkça 'baskın' olduğu durumlarda bile -kapitalist üretim tarzının (en basit ya da 'rekabetçi' halinde) üstün geldiği toplumsal oluşumlar- dikkatini sömürü ilişkileri üzerinde tutmakta zorlandığını belirtmekte fayda var. Örneğin, üretim tarzlarının belirleyici özelliklerini tanımladığı temel ilkeler önermesinde, tüm sınıflı toplumlardaki meta ilişkilerinin, üreticinin emek araçlarından kopmasıyla tanımlandığını belirtir. Kapitalizmin bir özelliği olan üretim araçlarından kopuş, emek sürecinde, 'gerçek tahsis' ilişkilerinde meydana gelir (*Political Power and Social Classes*, op. cit., s. 27). Poulantzas yine bu görüşü Marx'a atfeder. Ancak Marx'a göre, kritik etken ücretli emektir; can alıcı ayrılma 'ağır endüstri aşamasından' çok önce, sadece emek sürecinin, emek sermayeye gerçekten tâbi olduğu örgütlenmesinde değil, sömürü ilişkisinin 'biçimsel' tabiiyette önceden dönüşümünde gerçekleşir. Bu, emek sürecindeki dönüşümler onun yolunu izlemese ve sınıf oluşumu üzerinde büyük etkiler bıraksa bile, kapitalist ilişkiler ile diğer üretim tarzları arasındaki asıl sınırdır. Poulantzas dikkati sömürü ilişkilerinden, o zaman üretim tarzının 'ekonomik' düzeyde en belirleyici ve temel özelliği olarak ortaya çıkan, emek sürecine çekmiştir. Bu, beyaz yakalı işçilerle ilgili analizinde varolan belirli gariplikleri anlamamıza yardım edebilir: örneğin, ücretin sadece bir bölüşüm tarzı olduğu şüpheli alanlarda, sınıflarını belirlemede kararlı olan ücretli çalışanlar olarak -örneğin emek güçlerinin satışıyla sömürülmeleri- konumlarını göz önünde bulundurmayı reddetmesi; ve onun yerine emek sürecinin örgütlenmesinde bu işçilerin konumuna ve kafa ile kol emeği arasındaki bölünmenin ideolojik ifadesine kritik bir rol atfetmek.

te alınması gerektiği gözleminden çok farklıdır. Poulantzas'a göre, bu eğilimlerin belirleyici bir sınıf sınırını temsil ettiği ortaya çıkabilir ve bunun da önemli stratejik sonuçları vardır.

Poulantzas'ın FKP teorisi ve stratejisi eleştirisine rağmen, sınıf teorisi "...Avrokomünizm teorisyenlerinin Batı proleteryasını toplum içindeki bir azınlığa indirgeme girişimine...."[35] aittir. Proleterya, bir kalemde, gelişmiş kapitalist ülkelerdeki huzurlu çoğunluktan, ilk yapacağı iş kaçınılmaz olarak sınıf ittifakları kurmak olan ufak bir gruba indirgenmiştir. Poulantzas'ın genel olarak sınıf ve özellikle 'yeni küçük burjuvazi' tanımı, sosyalist stratejinin odağını birleşik bir işçi sınıfı oluşturmaktan, sınıf farklılıklarına dayanan 'halk ittifakları' oluşturmaya kaydırmıştır. 'Yeni küçük burjuvaziye' gelecek itirazlar, örneğin onun işçi sınıfı çıkarlarına değil, küçük burjuvazi olarak özgül çıkarlarına yöneltilmelidir. Bu ittifaklar görüşü, diğer gruplar ve partilerle ittifak oluşturmayan, doğrudan diğer sınıf çıkarlarını temsil eden özel bir 'işçi sınıfı' partisi bakışında şekillendiğinde, stratejik etkisi daha da net görülebilir. Poulantzas'a göre, 'küçük burjuvazinin proleter sınıf pozisyonları karşısındaki kutuplaşması, işçi sınıfının sınıf mücadelesi örgütlenmesiyle temsil edilen küçük burjuvaziye dayanır... Bu, öncelikle işçi sınıfının hegemonyası altındaki halk birliğinin, sadece ittifakın bir kısmını oluşturan sınıflar ve fraksiyonlar arasındaki sınıf farkına dayanması demektir...'[36] Bu nosyon, iki tarafı da keskin kılıca benzer. Bir yandan halk güçlerinin kendilerini mücadele süreci içinde dönüştürmesi gerektiğini belirtir. Bu yüzden Poulantzas'a göre ittifakın 'dar anlamda işçi sınıfı tarafından müttefiklerine sağlanan imtiyazlarla değil, onları etkileyen özgül sınıf kararlılığı ve kutuplaşma hesaba katılarak, bu müttefikleri devamlı mücadele ve onun

35) Ernest Mandel, *From Stalinism to Eurocommunism* (London, New Left Books, 1978), s. 209.

36) *Classes in Contemporary Capitalism*, op. cit., s. 334-5.

aşamalarında dönüştürebilecek hedeflere kurulması gerekir.'[37] Diğer yandan, ittifakların sadece müttefiklerden 'olduğu gibi' alınan 'imtiyazlar' üzerine kurulmaması gerektiği fikri, işçi sınıfı örgütlenmelerinin artık işçi sınıfına ait örgütlenmeler olmamasını gerektirir. Anlaşılıyor ki, bu örgütlenmelerin koruması gereken sadece işçi sınıfı çıkarlarının bütünlüğü değil, aynı zamanda küçük burjuvazininkilerdir. Poulantzas şimdi de, FKP'yi, 'halk kitlelerinin' çeşitli sınıf çıkarlarının özgüllüğünü tanımak yerine, onları doğal karşıladıkları için eleştirmektedir. Bir 'işçi sınıfı' partisi, kendi dışında işçi sınıfı çıkarlarıyla tutarlı olarak belirlenen daha iyi bir noktadaki bileşenlere sadece 'imtiyaz' tanıyamaz, diğer sınıf çıkarlarını da gerçekten temsil etmelidir; ve bu da diğer sınıfların çıkarlarına yönelik amaçlar oluşturmak demektir. Bu, kaçınılmaz olarak, sosyalizmin nihai amaçlarının, sınıflar-arası ittifakların ölçütlerine ne oranda uydurulduğu sorusunu akla getiriyor.

Çelişkili olarak, eğer Poulantzas'ın yaklaşımı -ve genel olarak Avrokomünizm yaklaşımı- sosyalizm mücadelesi yoluna, işçi sınıfının içinde yapay bariyerler yükselterek, gereksiz engeller koyarsa, aynı yaklaşım mücadelenin gerçek zorluklarını sınıflar arasındaki engelleri küçümseyerek, hafife almaya meyillidir. Poulantzas'ın analizi, örneğin açıkça halk ittifakının işçi sınıfı ve işçi sınıfı dışındaki bileşenleri arasındaki keskin bölünmeyi bulanıklaştıran, dereceli bir sınıf yelpazesi yaratır; ama daha da önemlisi, sömürü ilişkilerinin ikinci plana atılmasıyla birlikte halk ittifakı içindeki geniş sınıf çıkarları alanının işbirliği, kapitalist ve sosyalist güçler arasındaki uçurumu azaltma eğilimindedir. Bu, Avrokomünist eğilimin, 'dönüşüm sorunlarını olduğundan az gösterme'[38] ve doğrudan sınıf çatışması ve mücadelesinin gerekliliğini küçümseme eğilimini hesap etmeye yardımcı olabi-

37) A.g.e., s. 335.
38) Miliband, s. 170.

lir. Tüm yaklaşım, gerçek (potansiyel olarak devrimci) işçi sınıfının bir azınlığı temsil ettiği varsayımına dayanan karamsarlık ve (ıslah edilmiş) bir sosyalist programın kitlesel seçmenlerinin geri kalan çoğunluğu temsil ettiğini varsayan bir iyimserlikten oluşmuştur. Her iki varsayımın, birlikte ele alındığında sosyalist projeyi sınırlayan, önemli pratik sonuçları vardır: iyimserlik araçları sınırlar, karamsarlık amaçları azaltır.

LACLAU VE İDEOLOJİ

Bu Avrokomünist perspektiften bakınca, 'işçi sınıfı' hareketinin temel görevi 'orta kesimin' kalplerini ve zihinlerini kazanmaktır. Bu savaş politik ve ideolojik alanda yapılmak zorunda olduğundan, halk ittifakları stratejisi, ideolojik mücadeleye, özellikle ağır bir sorumluluk yükler ve ideoloji sorununa çok özel bir teorik önem atfeder. Ernesto Laclau, sınıf ittifaklarıyla empoze edilen teorik talepleri açıkça formüle etmiştir: 'Avrupa işçi sınıfının etkisinin gitgide artırdığı, yürüttüğü mücadelenin, orta kesimler üzerinde ideolojik ve siyasal egemenlik kurma yarışı olduğunu gitgide daha iyi kavramak durumunda kaldığı günümüzde, Marksizm'in, sınıf indirgemeciliğini son izleriyle birlikte ortadan kaldıran güçlü bir ideolojik pratik teorisi geliştirmesi her zamankinden daha çok gereklidir.'[39] Buna uygun olarak, bu stratejik ihtiyaçlarla buluşan özgül amaçlarla Laclau, Marksist ideoloji teorilerine önemli yenilikler getirir. Ancak temelleri oluşturmak için hem Avrokomünist stratejistlerin, hem de Poulantzas tarafından sunulan sınıf teorilerinin belirli gevşek uçlarını bir araya getirmek zorundadır. Sorun, yine 'orta kesimin' nereye yerleştirileceğidir. Laclau da 'orta ücretli-çalışan tabakayı' temelden sınıfsız olarak tanımlayan standart FKP nosyonundan tatmin olmamıştır, ama bu konumun Poulantzas'ın söy-

39) Ernesto Laclau, *Politics and Ideology in Marxist Theory* (London, NLB Verso, 1979), s. 141-2.

lediğinden daha az hatalı olabileceği sonucuna varır.[40] Laclau'ya göre Poulantzas'ın konumundaki zorluk, böylesi durumlarda *ideolojik* etkenleri sınıfın birincil belirleyicisi yaparak, sınıf üretim ilişkilerinden ayrı tuttuğu için Marksizm'in tabanını etkili biçimde reddetmesindendir.[41] O zaman Laclau için sorun, (kabul ettiği) bu grupların ideolojik birliğini tanımlamak ve açıklamak, ve Marksist sınıf analizinin düşünsel vaatleriyle çelişmeden, ideolojik birliğe hak ettiği önemi vermektir. Laclau'nun analizinde sınıf saflığını korur ama tarihsel önemini kaybeder. Laclau, Poulantzas'ın aksine 'yeni küçük burjuvaziyi' işçi sınıfının bir fraksiyonu olarak kabul eder; şunu tartışarak da devam eder: bu grupların nesnel sınıf durumu üretim ilişkileri açısından ne olursa olsun, bu durum, konumlarını belirlemede ikincildir. Onlara göre, 'egemen blokla' olan birincil 'çelişki' bir *sınıf çelişkisi* değildir. Onların durumunda, 'önemli çelişkiler üretimin baskın ilişkileri düzeyinde değil, politik ve ideolojik ilişkiler düzeyinde yer edinmişlerdir...'[42] Bir başka deyişle, 'halk kimliği, sınıf kimliğinden daha önemli bir rol oynar.'[43] Poulantzas'ın eski ve yeni küçük burjuvazisinin iki ayrı sınıf olduğu ve yeni küçük burjuvazinin teknik olarak işçi sınıfına ait olduğu gerçeği, bunları birbirine bağlayan ve diğer sınıflardan ayıran politik ve ideolojik birlik tarafından çiğnenir; ve iki temel sınıf arasındaki konumları, onların bir şekilde kutuplaşmasına olanak verir. O zaman burjuvazi ile proletarya arasındaki sınıf savaşımı, tarafların birbirini ideolojik araçlarla yenmeye çalıştığı, büyük oranda ideolojik bir savaştır.

Bu açıkça, Marksist sınıf ve sınıf mücadelesi kavramına önemli bir yenilik getirir. Ancak Marksist teoriyi 'orta kesimle' uzlaştırmak için yapılan bu üç girişimin hepsi -FKP'nin ücretli-çalı-

40) A.g.e., s. 114.
41) A.g.e., s. 113.
42) A.g.e., s. 114.
43) A.g.e.

şan orta tabaka teorisi ve Laclau'nun sınıf çelişkilerinin ideolojik bölünmeyle yer değiştirmesi kuramı- bir işyeri tartışması, hangi sınıf teorisinin, halk ittifakları stratejisini ve bu stratejiye, bulunduğu 'iktidar bloğuna karşı halk' karşıtlığını desteklemeye en iyi uyum sağladığı tartışmasını, sunar. Her üç strateji de, o ya da bu şekilde, üretim ve sömürü ilişkileriyle, sermaye ve emek arasındaki doğrudan karşıtlığın Marksist teori ve pratiğin merkezinden kaymasına dayanır.

Laclau, ideolojinin *özerkliğini*, onu sınıf ilişkilerinden mümkün olduğunca çok ayrıştırarak genişleten bir ideoloji teorisi sunar. Argümanını kısaca özetlemek gerekirse:[44] sınıf çelişkileri ve mücadeleleriyle değil, diğer çelişkilerle -özellikle de 'halk' ve 'iktidar bloğu arasında- üretilen ideolojik 'celbetmeler'(interpellations) vardır. Bu diğer ideolojik bileşenler, sınıf ideolojilerine eklemlenmelerine rağmen, temelde tarafsız, özerk ve sınıfa özgü değillerdir, bu yüzden de kendi sınıf birliklerinden kopabilirler. Bunlar, bir sınıf 'halk' üzerinde hegemonya kurmak adına, onları diğerlerinden ayırmak için mücadele ettikçe sınıf savaşının merkez alanı, eşsiz bir sınıf savaşımı arenası haline gelirler.[45] Argüman özellikle 'demokratik halk celbetmelerinde' geçerlidir. İşçi sınıfı hegemonyaya bu 'celbetmeleri' burjuva sınıf çıkarlarından 'ayırarak' ve bunları kendisi için talep ederek ulaşabilir. Böylece Laclau (bir başka seferde tartıştığım gibi), sınıf mücadelesinin büyük oranda, her bir sınıfın 'özerk' düşünsel şampiyonlarının, sınıf-dışı ideolojik bileşenler üzerinde büyük bir rekabetle yarıştığı; zaferin, düşünürlerinin en ikna edici şekilde bu bileşenleri kendi özel çıkarlarıyla eşleştirdiği sınıfın olduğu, 'özerk' bir düşünsel uygulama olarak gösterir.[46]

---

44) Laclau'nun argümanını bir başka bağlamda tartıştım. Bkz. 'Liberal Democracy and Capitalist Hegemony: A Reply to Leo Panitch on the Task of Socialist Political Theory', *Socialist Register* 1981, s. 183-6.

45) Laclau, s. 109.

46) Wood, s. 184.

Laclau argümanında, tüm toplumsal çelişkiler sınıf mücadelesi değildir ve tüm ideolojiler de (sınıf mücadelesinin içine yerleşmiş olsalar bile) sınıf ideolojisi değildir, diyerek devam eder. Aynı zamanda özel bir sınıf ideolojisinin -burjuva-demokratik ideolojisi gibi- belirli bir *evrenselliğe* ulaşabileceğini ve *sınıf hegemonyasını* yaratanın bu evrensel görünüş olduğunu belirtir. Bu tip evrensellik taleplerinin, egemen olmak için önemli bir gerçek bileşenine sahip olması gerektiğini bile söylemez. Bunların hepsi doğru olabilir ve burjuva demokrasisini doğru tanımlayabilir; ki bunların ikisi de birer *sınıf* ideolojisidir ve sadece kandırarak değil, onlara gerçek faydalar sağlayarak, diğer sınıfların sadakatini kazandığı oranda makul bir evrensellik talep ederler. Ancak Laclau farklı bir şey anlatmaktadır. Kökeni ve anlamı sınıfça belirlenen bir ideolojinin genellik görünümü kazanması ve bu yüzden kendi temel sınıfının hegemonyasına katkıda bulunmasını tartışmaktan ziyade, tam olarak bunun tersini tartışır: böylesi bir ideoloji 'kesin bir sınıf çağrışımına' sahip olmamasıyla tanınmalıdır[47] ve sınıf hegemonyası, bu sınıftan-bağımsız 'celbetmeleri', talep etmeye ve ele geçirmeye dayanır. Bu anlamda, örneğin burjuva demokrasisinin 'demokratik' yönlerine bakmak, 'burjuva' olsalar da, sadece yalan ve kandırmaca diyerek terk edilemeyecek bu burjuva demokratik biçimleri tanımlamaktan farklıdır. Hatta, aslında bunların hiç de 'burjuva' olmadıklarını tartışmaktır. Laclau bir dipnotta, 'demokratik celbetmelerle', aklında liberalizm ve parlamenter demokrasiden daha fazla şey olduğu konusunda ısrar eder;[48] ancak argümanının burjuva ve sosyalist demokrasi arasındaki uçurumu azaltmak ve bunlar arasındaki radikal kopuşu kavramsallaştırmayı hesapladığı açıktır. Bu argümanın stratejik sonucu, görünüşe göre sosyalizmin, sadece önemli sınıftan-bağımsız demokratik şekilleri genişleterek kurulabileceğidir. Yine, yol boyunca hiç sınıf engeliyle karşılaşmıyo-

47) Laclau, s. 111.

48) A.g.e., s. 107, n. 36.

ruz. Aksine, eğer bunları sınıfa-özgü biçimler olarak ele alırsak, değerlerini ve hatta iddialarının makullüğünü belirli bir genelliğe taşıyabiliriz; ancak, burjuva ve sosyalist demokrasi arasındaki kırılmanın -ateş nehri- yanı sıra, birinden diğerine yol almanın zorluğunu da tanımlamalıyız. Laclau'ya göre, uygun strateji, sosyalizmin özgüllüğünü vurgulamak, burjuva demokrasisinin sınırlarını alternatif sosyalist biçimlerle karşı karşıya getirip sosyalizm için demokrasi talep etmek, ya da işçi sınıfının özgül çıkarlarını hesaplamak değil, bunları orta seviyede bir 'endişeyle' seyreltmektir. Şimdi, halk ittifakı stratejisini desteklemek ve burjuva-demokratik biçimleri dıştalayarak sosyalizmi kurmak için ihtiyaç duyulan, tümü de sermaye ile emeğin çatışmasından kaçınan sınıf ve devlet teorilerine eşlik eden bir de ideoloji kuramımız var.

SONUÇ

Laclau'ya göre sosyalist stratejinin en önemli görevi halk ittifaklarının devamını sağlamak olduğu için, baş düşman 'sınıf indirgemeciliği' ve 'mezhepçiliktir'. Son tahlilde bile bu bir şaşırtmacadır. Sorun sosyalistlerin bir devrimci saflık ve diğer güçlerle ittifaka engel olan ve burjuva-demokrasiyi sadece yalan olduğu gerekçesiyle dışarıda bırakan 'sınıf indirgemeciliği' dogmasına bağlı kalıp kalmaması değildir. Sorun, soldaki egemen parti ve örgütlenmelerin, temelde işçi sınıfı ya da örgütlenmeleri dışında herhangi bir şey olup olamayacağıdır. Soruyu sanki, bir taraftaki Avrokomünist sınıf ittifakı stratejisi ve diğer taraftaki, demokratik ideolojiyi burjuva diyerek ayıran, liberal demokrasiyle faşizm arasında fark olmadığını söyleyen ve her türlü ittifakı reddeden aşırı-sol sekterlik arasındaki seçimmiş gibi, ittifak olması ya da olmaması, şeklinde ele almak bir yanıltmacadır. Kısacası bu, 'sınıf indirgemeciliği' ve 'sekterlik' karşısında bir olayı, herhangi bir işçi sınıfı politikası iddianamesine ve asıl görevi 'orta tabakaların' bağlılığını kazanmak olan bir sosyalist müca-

dele kavramına dönüştürmek bir yanılsamadır. Burjuva demokrasinin değerini, sosyalizmi onun bir uzantısına indirgemeden, sınıf mücadelesini emme ve içerme rolünü gözardı etmeden ve sosyalizm ile demokrasi yoluna koyduğu engelleri küçümsemeden tanımlamak mümkündür.[49] Sosyalizmin özgüllüğünü seyreltmeyen ya da hedeflerini azaltmayan ittifakları anlamak da mümkündür.

Aslında, örneğin aşağıdaki keskin sosyalist sektlerin tanımlanmasındaki gibi, 'sekter' solun anti-demokratik ve indirgemeci ilkelerine yaklaşan Laclau ve arkadaşları tarafından kabul edilen siyasal doktrinlerin bir anlamı vardır:

> *...sektçilik işçi sınıfına İyi Bir Düşünce olan sosyalizme, hatalı bir gerçeklik olarak karşı koyma eğilimini barındırır... Bu... sosyalist tarihte entelektüellerle sektçiler arasındaki yakın işbirliğini kaynağını gösterir: ilk olarak, fikirlerin maddi çıkarlar üzerindeki birincilliği eğilimi; ve ikinci olarak da üstün zekaların kontrolü altında olmayan bir kitle hareketinin elitist korkusu. Kendi başına hareket eden kitlelerin bu düşünsel korkusu, bir sınıf hareketinin bozulmadığının kabul edilebilmesi için, zihinsel olarak kurulmuş politik standartlara erişmek zorunda olduğu nihai gereklilik tarafından programatik terimlere dönüştürülmüşlerdir... Başka bir deyişle: sektçiler sosyalizmi birincil olarak insanları ikna etmeye yarayan bir kavram olarak görmüşlerdir...Marx sosyalizmi proleterya mücadelesinin gerekli bir sonucu olarak görmüştü...*[50]

---

49) Liberal demokratik devletin sınıf çatışmasını 'idare etmede' işleyeceği yollar Ralph Miliband tarafından keşfedilmiştir. *Capitalist Democracy in Britain* (Oxford, Oxford University Press, 1982).

50) Hal Draper, *Karl Marx's Theory of Revolution, Volume II The Politics of Social Classes* (New York, Monthly Review Press, 1978), s. 526

Sekterliğin (mezhepçiliğin) her şeyden önce bu biçimlerini tanımlayan, işçi sınıfının çıkarları ve mücadelelerinden kaymasıdır. Geleneksel Marksizm'in kilit noktası, her işçi sınıfının çıkarları -hem kısa vadeli maddi çıkarlar, hem de uzun vadeli devrimci çıkarlar- olmuştur. Sosyalist stratejinin temel ve en kritik sorunu, birine hizmet ederken, diğerine ihanet etmemektir. Eğer işçi sınıfı hareketleri tutarlı olarak devrimci bir duruş almayı reddederse, sosyalizm ve onun demokratik değerlerine teslim olmak, işçi sınıfı 'ekonomizmi', 'reformizmi', ya da 'yanlış bilinçliliğine' itaatsizliğe, veya işçi sınıfının doğru bilinçliliğini oluşturan ve özgürlüğüne vekaleten ulaşacak olan elitist öncünün kolayca kaçmasına izin vermez.

Bu 'nihaici' türün çözümleri, en elitist öncülük ve temsilin ötesine geçen çeşitli Batı Marksist şekillerde görülür; örneğin, devrimci sınıf bilincini işçi sınıfından tamamen ayıran ve bedensiz ideal bir bilinçlilik yaratan Lukács'ın idealizmi gibi. Poulantzas ve Laclau'nun post-Althusserci kuramları, bu eğilime yeni ve çelişkili bir değişken getirmiştir. Bu yaklaşımın temeli, sınıfın ideolojik etkenler tarafından belirlendiğini fark etmek anlamında ya da sınıf çıkarlarına dayanan sınıf bölünmelerinin, sınıfı ortadan ayıran ideolojik 'çelişkilere' tâbi olması anlamında sınıf çıkarının ideolojiyle yer değiştirmesidir. Her iki durumda da 'fikirler' maddi çıkarlardan üstün gelir ve işçi sınıfı gerçek işçi sınıfı fikrini ölçmede başarısız olduğu oranda yetersiz olarak değerlendirilir. Aslında, belirli 'gerici' bileşenler, tanım olarak işçi sınıfından yoksun bırakılma tehdidi altındadır. Gerçi, kapitalizmin ideolojik hegemonyası o kadar bütünlenmiştir ki -en azından 'halk kitlelerinin' büyük kısmını alakadar ettiği kadarıyla- sınıf kararlığının üstesinden gelir; ve devrimci değişim kuvveti artık sınıf çıkarları ve mücadelesinde aranamaz hale gelir.

Bu zihniyetin tipik yanı, işçi sınıfı politikaları ya da sendika birliklerinin karşı-devrimci kısıtlamalarını kötülerken, işçi sınıfı liderlerini, daha da kısıtlı sınıflar-arası politika biçimlerine itme-

sidir. Bu görüşün paradoksu, pratikte sosyalist 'düşünceyi', gerçek işçi sınıfının çıkarları ve mücadelelerinden ayırmanın, devrimci bilinçlilikte ne kadar noksan da olsa, sosyalist fikri seyreltmek ve azaltmak demek olmasıdır. İşçi sınıfının nicel ve nitel yetersizlikleri, kendi talepleri ve sınırlarını -sosyalist projeye konuşlandıran ittifaklar ya da vekillikler tarafından telafi edilmelidir- ve bu sınırlar kesin ve nihaidir. Sonuçta, geriye oldukça pratik bir soru kalıyor. Eğer sosyalist hareket, dar olarak tanımlanmış, çıkarları (Poulantzas'ın söylediğine göre) 'sonuna kadar devrimci olan' bir işçi sınıfı azınlığı içindeki 'halk ittifaklarını' içeriyorsa, biz geçiş sürecini nasıl tasavvur edeceğiz? Sosyalistler hangi noktada, kiminin devrimci çıkarları ve diğerlerinin devrimci-olmayan çıkarları arasındaki çözülemeyecek farklılıklarla karşı karşıya gelecekler? Diğerlerinin değişimde çıkarı kalmayınca, yolda yük hafifletmek için gemiden atılacaklar mı? Kapitalist muhalefetin üstesinden, özellikle de 'halkın' birliği sınırlarına ulaştığında, nasıl gelinecek? Ya da sosyalist proje, bu engellerin eksikliğinde, durmak zorunda mı kalacak? Avrokomünizm stratejisi bu sorularla asla yüzleşmez. Sosyalizmi, burjuva-demokratik biçimlerin uzantısı olarak inşa etmek için, kendi programı bu konudan kaçınır. Bu program hem sermaye ile emek arasındaki karşıtlığın, hem de halk ittifakları içindeki engellerin yanından geçerek, asla gerçek sınıf engelleriyle karşı karşıya gelmez. Sosyalist hareketin temel görevini ilk anda, ayrılmaz bileşenlerini ortak sınıf konumunun tam tanınmasında örgütleyerek, her zaman sosyalizmin devrimci amaçlarını koruyan ama onlara ulaşma zorluklarıyla asla yüzleşmeyen, birleşik bir işçi sınıfı kurma çabası olarak görmek çok farklı bir sorundur.

Bir işçi sınıfı hareketinin nasıl ve hangi koşullar altında ittifaklar oluşturacağı hâlâ kritik bir sorudur. Sosyalist hareketin diğer halk hareketleri ve muhalifleriyle oluşturacağı birliklerden kazanacağı ve öğreneceği çok şey vardır. Sadece insan özgürleşmesinin boyutları -burada özellikle kadın hareketi önemlidir- hak-

kında değil, işçi sınıfı birliğinin engellerinin üstesinden gelmek hakkında da -özellikle cinsiyet ve ırk engelleri- öğrenecek çok şey vardır. Ve tabi ki, devrim dışında, o ya da bu şekilde ittifaklar gerektiren önemli amaçlar vardır. Nükleer imha ve ekolojik felaketlerin tehlikeleri, şüphesiz ki bu soruna yeni bir boyut eklemiştir. Ancak bu tehlikelerin tepesinde hâlâ, kendi birikim baskısını, sadece kendi halkına değil, bütün dünyaya empoze edebilecek olan kapitalist koşullar varsa, eğer bu gidiş 'yaşam biçimleri ve toprak biçimleri' (Raymond Williams'ın söylediği gibi) 'belirli teknik aşamalarda yükselen oranda sadece bir üretim biçimi değil, aynı zamanda bir yıkım ve intihar biçimi olan kârlı sömürüleri için bir fırsat yelpazesine dönüştürmüşse'[51] o zaman mücadele alanının kaydığını söylemek, yeni toplumsal dönüşüm görüşleri ve buna ulaşacak yeni kurumlar gerektiren kaçınılmaz bir kaçıştır. Kapitalizmi oluşturan iktidar ve çıkar yapısı hâlâ yol üzerindedir ve onun yıkımına yol açacak sınıf engelleri de hâlâ oradadır. Bunlar basitçe ittifaklar içinde çözülemez ya da varoluşu dışında teorize edilemez. Marksist teori, kapitalizmin değişen yapısını, işçi sınıfındaki dönüşümleri ve içindeki yeni bölünmeleri kavramak için gelişmek zorundadır. Ancak teori ve pratikteki hiç kimse, sınıf mücadelesi ve onun devrimci, özgürleştirici bir sürecin biçimi ve maddesi ya da temel kurumu olarak, işçi sınıfı için gerçekçi bir yedek önermemiştir.

51) Raymond Williams, *The Red and the Green*, London Review of Books, 3-16 Şubat, 1983, s. 3.

Yeni Sol ve Haleflerinin Bir Kronolojisi ya da Artık Modası Geçmiş Olan Kim

1956, 1968 ve 1989: bunlar, her geleneksel anlayışa göre, savaş sonrası Batı Solu'nun öyküsündeki en temel köşe taşlarıdır. Bunlar, Kruşçev'in 20. Parti Kongresi'ndeki 'gizli' konuşması ve Macaristan'ın işgalinden, Mayıs '68 'devriminden' geçerek, komünizmin çöküşü ve Berlin Duvarı'nın yıkılmasına; Stalinizm ve sosyal demokrasiye alternatif üçüncü bir yol arayışındaki 'Yeni Sol'dan', savaş karşıtı hareketler ve öğrenci hareketlerinden, Batı Maoizmi'nden, Avrokomünizm'den geçerek, kimlik ve söylem politikalarına; sosyalist-hümanist bir Marksizmden, Althussercilik'ten, post-yapısalcılık ve post-Marksizm'den geçerek postmodernizm ve ötesine kadar, her çeşit tarihin çığır açan anları olarak görülmüşlerdir

Batı Solu'nun biyografisindeki şekil verici dönemlerin öyküsü genel olarak bir başka tarihin bağlamına yerleşmiştir: 'kitleleri' ve özellikle işçi sınıfını kendi egemen büyüsünün etkisi altına alan 'refah' ve 'tüketim' kapitalizminin yükselişi, işçi sınıfının değişen (ya da bazı durumlarda yok olan) yapısı, işçi sınıfı militanlığındaki gözle görülür azalma, (kendi tarihsel misyonunu

sosyalist bir devrimin öznesi olarak gören 'ekonomist' militan proleteryanın dahi yıkılmış olmasından bahsetmiyoruz bile) ve dolayısıyla sol düşünürlerin emek hareketinden ya da tüm siyasal hareketlerden kopması.

O zaman Yeni Sol bu tarihin neresine aittir? Tarihsel koordinatlar (en azından İngiltere'de 1956'dan sonra, kültürel mücadeleye yeni bir önem atfedecekmiş gibi görünen 'refah' ve 'tüketim' kapitalizminin yükselişiyle yakınlaşan anti-Stalinist çekilme noktasında) yeterince açıktır. Yeni Sol tarihçileri bu oluşumu iki farklı kuşağa ayırmışlardır: 'birinci' ve 'ikinci' Yeni Sol. İkincisi geleneksel aktivizm ve sınıf politikası biçimlerine birinciden daha uzaktır ve kendini açık bir şekilde, tamamen düşünsel ve kültürel pratiğe adamıştır.[1] İkinci Yeni Sol dönemi aynı zamanda sosyalist militanlığın ve hatta sınıf mücadelesinin uzun süreli seküler düşüşünün tersine döndüğü bir dönemdir. Altmışların sonu ve yetmişlerin başı, dramatik öğrenci ayaklanmalarının baş gösterdiği, işçi sınıfı militanlığının ve hatta sosyalist devrim umutlarının, radikal bir düşünceyle birlikte ve (devrimci Marksizm'in, İngiltere'deki ikinci sol neslinin uyanışı da dahil) yeniden doğduğu bir yenilenme dönemidir.

Ancak bu yeniden doğuş dönemini, aynı derecede dramatik bir 'gerileme' dönemi izlemiştir. Bu, emek hareketinin saptığı ve sol düşünürler arasında buna bağlı bir kaymanın olduğu nihai, ve birçoklarına göre telafisi mümkün olmayan bir dönemdir. Post-komünist dönem açısından bakacak olursak, Batı Solu tarihçileri bu gerilemeyi, işçi politikasının daha uzun süreli seküler düşüşünün sonu değil, başlangıcı olarak düşünme eğilimin-

---

1) Büyük ihtimalle bu ayrımdan ilk bahseden Peter Sedgwick'in, ilk olarak Agustos 1964'te *International Socialism* 17'de yayınlanan ve David Widgery editörlüğündeki *The Left in Britain, 1956-1968* (Harmondsworth, 1976) için yeniden basılan *'The Two New Left's'* eseridir. Buradaki referanslar bir sonraki basım içindir. İngiliz Yeni Solu üzerine yapılan en son büyük çalışma, aynı zamanda bu iki kuşaktan da bahseder. Lin Chun, *The British New Left* (Edinburgh, 1993).

dedirler. Birçok karamsar senaryoda, işçi sınıfının sonu gelmiş, işçi sınıfı 'yeni toplumsal hareketlerdeki' öznelerin ve mücadelelerin çoğulculuyla yer değiştirmiş ve sonuçta bu hareketlerden 'kimlik politikasına' doğru bir kayma olmuştur. Özneler hâlâ, artık yeni tikelcilik biçimleri ya da sınırsız ümitsizliğe yol açan geniş bir özgürleştirme projesine bağlıdır. Bu açıdan bakınca, Stalinizm'in sapmasından sonra komünizmin çöküşü sadece sol tarihindeki büyük bir an değildir. Bu aynı zamanda kapitalizm tarihindeki bir dönüm noktası, kapitalizm hegemonyasının kendi uzun vadeli sınırlarının ötesinde, -sadece sağ kanat gözlemcileri değil, soldan da sayısı giderek artan gözlemcilere göre de- Yeni Sol ve haleflerinde canlı kalan 'özcü', 'indirgemeci' ve 'tümleyici' geleneksel sosyalizm projesinin kalıntılarını temizlemek zorunda olan yeni bir dünya düzenine doğru genişlemesidir.

O zaman tüm bu görüşler ışığında, ellilerden seksenlere kadar Batı sol düşünürlerinin tarihi, (en azından hikayenin bazı versiyonlarına göre) -aşağı yukarı kapitalizmin nihai zaferiyle sonuçlanan- işçi sınıfı politikalarının yönelimlerindeki değişimlere yapılan tepkisel ayarlamaların uzun öyküsü gibidir. İşçi sınıfı militanlığı ve Marksist teorideki yenilenmeden sonra, 'Batı Marksizmi' tarafından uygulanan süreç, Proleterya devrimleri ve Stalinist deformasyona karşı verilen önceki felsefi ve kültürel tepkilerin ötesine geçerek, kapitalist gelişmişlik ve işçi sınıfının gerilemesi gerçeğinin, sol tarafından nihai ve bütünsel olarak kabul edilişiyle son buldu.

Ben farklı bir dönemselleştirme önermek istiyorum. Bu dönemsellleştirmede, soldaki düşünsel akımların mantığı, altmışlardan beri işçi sınıfı politikasına pek de doğrudan bağlı değildir. Bunun bazı büyük dönemsel dönüşümler ve akademinin sosyolojisiyle çok ilgisi vardır. Bu alternatif dönemselleştirmede, birinci ve ikinci Yeni Sol arasındaki kırılma oldukça merkezi önem arzeden -ya da en azından semptomatik olan- bir andı; ve kronolojim (daha keskin bir odaklanma olanağı sağladığı için) ikinci

Yeni Sol ve onu takip edenler arasındaki (günümüzün en moda akımları da dahil olmak üzere) çarpıcı sürekliliğinin yanı sıra, aralarındaki kırılmanın derinliğine de daha dikkatli bakmamızı sağlar. Bu alternatif kronolojinin sonucu şudur: Birinci Yeni Sol, güncel düşünsel ve politik akımlardan daha muhalif ve özgürleştirici olmasının yanında, bazı yönlerden daha günceldir de.

I

'Yeni Sol' terimi, genel olarak 1960'ların sonundaki radikalizmle ilişki halinde bulunan, birçok ülkedeki geniş çaplı siyasal oluşumlar için kullanılmıştır. Ancak tüm bu oluşumların Yeni Sol'u 'yeni' yapan temel ortak noktaları, hem Stalinist komünizm hem de sosyal demokrasi gibi 'eski' geleneksel sol siyaset biçimleriyle olan ayrımının çok ötesindeydi. Daha da önemlisi, çeşitli Yeni Sol'lar geleneksel sınıf mücadelesinden ayrı -ya da en azından buna ek olarak- özgürleştirici mücadelelere olan bağlılığı paylaşmışlardır (özellikle öğrenci hareketleri, Vietnam karşıtı ve sol özgürleşme hareketleri).

İngiltere'de Yeni Sol'un gelişimi, bu hareketin izdüşümünü içerik ve tarzlarındaki çeşitli değişimleri yoluyla kaydeden etkili dergiler biçimindeki kurumsal aşamalarla iz bırakmışlardır. Bu yüzden edebi kayıt, ilgili tarihi takip etmek için faydalı bir çatı oluşturur. Bazı açılardan İngiliz Yeni Solu'nun diğerlerinden farklı olduğu gerçektir, özellikle buradaki altmış radikalizmi, 1968 'devrimiyle' başlayan uluslararası dalgaya yakınlaşırken, emek hareketine kuvvetli ve kopmaz bağları olan çoğunlukla muhalif komünistlerden oluşan daha önceki ve farklı bir 'Yeni Sol'la' da doğrudan ilişkiliydi ve onun devamıydı. Ama eğer bu İngiliz deneyiminin büyük dikkat harcanmadan genelleştirilememesi demekse, aynı zamanda da İngiltere'deki Yeni Sol tarihinin 'eski' soldan 'yeni' sola geçişin iyi tutulmuş bir kaydının da bulunması ve iki nesil arasındaki kamu tartışmalarıyla 1956'dan beri Batı Solu'ndaki değişimlere açıkça tanıklık etmesi de demekti.

1959'da, komünist muhalifler John Saville ve E.P. Thompson tarafından 1956-7'de kurulmuş olan *The New Reasoner (TNR)* dergisine, hiçbir partiye mensup olmayan Ralph Miliband katıldı. *TNR*, 1957'de bir grup genç *Oxbridge* radikali (Stuart Hale, Charles Taylor ve Raphael Samuel) tarafından yaratılmış *Universities and Left Review* (ULR) dergisi ile birleşti. Bu birleşimin meyvesi *New Left Review* (*NLR*) dergisi oldu. İki farklı kuruluşun projesi, sadece ortak noktalarıyla değil, temel farklarıyla da bir araya geldiler. Her ikisi de 'tüketim kapitalizmi' koşullarında, özellikle acil görünen kültürel direniş türünü savunuyorlardı. Yine de bu ortak projeye sadece farklı kuşaklardan değil, önemli derecede farklı yönlerden, kendi farklılıklarını tamamlayıcılığa dönüştürme umuduyla gelmişlerdi.

Bu yeni derginin planlaması için Raymond Williams'ın çok önceden görevlendirilmiş olması ilginçtir, çünkü Williams hiçbir gruba tam olarak uymadığı için onları birleştiren kişi olarak görülebilir. Birkaç yıl sonra deneyimlerine baktığında, ikisi hakkında birçok farktan bahsettiğini görüyoruz.[2] ULR insanları uluslararası solun tarih ve geleneklerinden ziyade, İngiltere'nin hızla değişen toplumuyla ve siyasal aktivizmden ziyade değişen kültürel deneyimle ilgileniyordu. *The New Reasoner* grubu İngiltere'deki hızlı kültürel değişiklikleri geri planda tutarken, İngiliz radikal geleneğini de içeren, uluslararası Marksizm ve emek hareketinin geleneklerine yoğunlaşıyorlardı. Williams kendini bu iki grubun arasında görüyordu. *New Reasoner* dergisini 'oldukça yoğun bir dergi' olarak değerlendirirken, ve 'deneyim ve tarz' (yaşından bahsetmiyoruz bile) itibariyle kendini yaşlı kuşağa ait görse de, kendini değişen kültürel deneyim egemenliğiyle daha genç kuşağın, çıkarlarına doğru ilerlerken buldu. Ancak 'daha zorlu sorunlarla' baş etmeyi dıştalamada, kültürel ve eğitsel bir programın yeterli olduğu konusundaki fikriyle kendini haksız

2) Raymond Williams, *Politics and Letters* (London, 1979), s. 361-66.

çıkarmıştır. Daha da önemlisi, tüketim kapitalizmi sayesinde İngiltere'de değişen her şey üzerindeki baskısıyla Yeni Sol ve özellikle genç neslin, kapitalist devletin gücünü yanlış hesaplayarak ve kültürel politikanın olasılıklarını küçümseyerek değişmeyen her şeyi ciddi biçimde aşağıladığını belirtmiştir. Eğer eski kuşak bu zayıflığa tamamen bağışıklık kazanmış olmasaydı bile, geleneksel Marksist argümanlarla ilişkisi aynı korumayı sağlayabilirdi. Bir başka yerde (buna geri döneceğim) Williams eğilimini reddederek kendisi ve genç kuşak arasında -Thompson ve diğerleri de buna direnmiştir- işçi sınıfına, TV ve toplu tüketim tarafından amansızca hegemonya altına alınmış gibi davranma eğilimini reddetmiştir[3]. Her halükârda, değerlendirmesi, birleşmenin başından beri hiç yürümediğini belirtir gibidir.[4]

Bu zorlu birleşimin ürünü olan Stuart Hall'un editörlüğündeki *New Left Review* dergisi, iki kuruluş projesinin fay hatları boyunca kırılmak üzereydi. Sonuç, Hall ve Taylor'un ayrılması oldu; ama kriz, sonunda diğer büyük ortağın üstünlüğünü pekiştirmedi. Aksine *Review* dergisinin kontrolü bir başka kuşağa; ve hem kuruluş projeleri hem de liderlerini yerinden eden tamamen yeni bir ekibe -Perry Anderson, Tom Nairn, Robin Blackburn ve öbürleri- geçti.

Bu idari başarı, özellikle de editoryal idarenin *New Reasoner* kuşağından Perry Anderson ve arkadaşlarına geçmesi, genel olarak birinci Yeni Sol'dan ikinciye geçiş olarak tanımlanmıştır; ve benim tartışmamın arka planını oluşturan da işte bu geçiştir. Bu editoryal tarihe odaklanmanın, aynı dönemde İngiltere'de bulunan geniş bir 'Yeni Sol' hareketini göz ardı etmek olduğunun farkındayım (Nükleer silahsızlanma kampanyaları, ırkçılık karşıtı hareketler ve kadın hareketleri vs.). Yeni *NLR*, bu hareketlerden herhangi birinin yayın organı olarak tanımlanamazdı ve aslında

3) Bkz Sedgwick, s. 137-8.

4) Williams, *Politics and Letters*, s. 363.

bu tip politik örgütlenmelerden açıkça kopmuştu. Ancak amacım Yeni Sol'un kapsamlı bir tarihini sunmaktan ziyade, *NLR* tarihinin etkili olduğu bazı önemli düşünsel gelişmelerin izini sürmektir. Ayrıca Yeni Sol'un çeşitli dalları arasındaki yakınlıklar ve ayrışmaların pek net olmadığını söylemek gerekir. Örneğin yeni *NLR* ekibi oldukça gençti; yine de E.P. Thompson ile Anderson arasındaki meşhur tartışmaya rağmen (ki bu tartışma İngiltere tarihinde önemli bir yer tutar) Stuart Hall, Anderson'un Thompson ve Saville ile, kendisinden daha çok ortak noktası olduğunu, *New Reasoner* dergisine *URL*'den daha yakın olduğunu düşündüğü için mazur görülebilir. Diğerleri arasında, popüler kültür ya da tüketim biçimlerinden çok Marksist gelenekle ilgilendiklerini göstermişlerdir. Dahası, yeni editoryal takımın gelişiyle sinyaller vermeye başlayan kopuş, gerçek ve derin tek bir hareket safhasından bir diğerine bir kuşak dönüşümü değil, genel 'Yeni Sol' gündemi tarafından gözlenen savaş sonrası Batı Sol tarihindeki büyük dönemsel bir kayma olarak da semptomatiktir. Buradaki asıl konu sadece bir oluşumun tarihi değil, en aşağı 1956'dan bugüne Batı Solu'nun gelişimidir.

II

İngiltere'deki Yeni Sol'un bazı eski açıklamalarına bakarak başlamama izin verin. Lin Chun'un İngiliz Yeni Sol'u üzerine yazdığı kitabının eleştirisinde Gregory Elliott, birinci Yeni Sol'un hedefini şöyle tanımlar: 'Çağdaş refah kapitalizminin yeterli bir analizini gerektiren bir İngiliz emek hareketi dönüşümü ('zengin toplum'); savaş sonrası İngiltere'sinin kültürel eleştirisi ('tüketim toplumu'); ve gelecek post-kapitalist düzenin doğasını keşfetmek ('bir yaşam bütünü' olarak sosyalizm).'[5] Elliott'a göre Yeni Sol -özellikle de *NLR*'nin ikinci kuşağı: Anderson, Nairm, Blackburn ve öbürleri- eski muhafızlarla, yeni neslin inanmak istedi-

5) Gregory Elliott, 'Missing Ingredients', *Radical Philosophy* 68, Güz 1994, s. 46.

ği gibi tamamen kopmadı, ama 'habercisinin tanımlayıcı özelliklerinden biri -ve sabit mengenesi olarak- kabul edilen popülizmden' sakınarak, en azından bir temel konuda kendini ayrıştırdı. Yeni Sol'un pişman olduğu ve kültür ile siyaset, teori ile pratik, kafa ile kol emekçisi arasındaki zarar verici uçurumu kapatmaya çalışırken, ardılları bunu bir gereklilik haline getirdiler.[6] Yüzünü 'popüler kültürden', 'yüksek kültüre' çevirerek (ve Elliott 'halk mücadelesi' çalışmasından 'yüksek siyasetle' egemenliğe diye eklemiş olabilir) bu ikinci Yeni Sol, Avrupa Marksizmi'ne olduğu kadar, 1968 olaylarıyla son bulan kültürel politik konfigürasyona da düşünsel olarak yakınlaşmaya başlamıştır.

Elliott bu önemli yılda sol için, 'Yeni Sağ yılında' olduğu kadar devrimci bir kırılma yaşanmadığını belirtir. Sonunda Yeni Sol, Thatcher'cı saldırıdan önce düzensizce çekilen işçi akımına herhangi bir ülke içi -yada uluslararası- alternatiften yoksun halde kendini savunmaya düşmüş buldu.[7] Lin Chun'un belirttiği gibi, Yeni Sol eski soldan yeni muhalif güçler ve kuramlara, yeni kadın, ırkçılık karşıtı, ekoloji ve barış mücadelesi biçimlerine dönüşmeyi simgeliyor olabilir, ama 'yeni toplumsal hareketler', Sol'un merkezi alanını, yerlerini sadece 'bazı 'eski' (ya da bir şekilde gerileyen) hareketlere bırakmak için işgal etmişlerdir', 'bunlar, yeni olanın zevksizliğine aç, İngiliz işçi hareketine yere yatmak ve parlak Fransız cephanelikleri önünde ölmeyi emretmekle meşgul birleşmiş ordulardır.'[8]

Genelde bu bana kuvvetli ve aydınlatıcı bir görüş gibi görünüyor. Ancak, popülizmden kaçışında ikinci kuşağın, bir gereklilik kuvveti yaratarak bu gerçeklikleri kabul etmesine karşın,Yeni Sol kuşakların her ikisinin de 'refah' ve 'tüketim' kapitalizminin işçi sınıfı üzerindeki etkilerine cevap verdiği önermesine

6) A.g.e., s. 47.
7) A.g.e., s. 48.
8) A.g.e

(eğer doğru anladıysam) bazı sorular yöneltilmelidir. Bu önerme, sol aydınlardaki kaymayı, işçi sınıfı militanlığı döngüsüne bir tepki olarak gören İngiltere ya da herhangi bir yerdeki savaş sonrası Batı Solu bakışıyla uyumludur. İkinci Yeni Sol, işçi sınıfının çekilişine daha bütünlüklü olarak uyum sağlamıştır.

Öyleyse Batı Sol tarihi aşağı yukarı şöyle ilerlemiştir: devrimci sınıf siyasetinin düşüşe geçmesi ya da başarısız olmasına bir tepki olarak, kültürel ve ideolojik mücadeledeki uzun vadeli yükseliş sırasında, 1956'da yeni bir tür Batı Solu açılımıyla keskin bir kopukluk yaşandı. Bu açılımı işçi hareketinin izdüşümüne uygun iki farklı, fakat birbirine bağlı evre izledi; altmışların sonu ve yetmişlerin başındaki yeniden dirilmenin ardından yetmişlerin sonunda işçi hareketinin gerilemesiyle eski sol, konumundan mecburi bir dönüş ve mücadelenin koşulları ve özneleri hakkındaki eski gerçeklerden, özellikle her tür sınıf politikasından nihai bir kopuş yaşadı.

Aydınların 'geri çekilişini', düşüşteki işçi hareketine bağlamak, yine savaş sonrası Batı Sol tarihinin ana başlıklarından biridir. Ancak elbette bu başlık üzerine çeşitlemeler de vardır. Örneğin aşırı solda, Yeni Sol serüvenine de az müsamaha gösteriliyordu. İngiltere'deki Sosyalist İşçi Partisi'nin (neo-Troçkist grupların en büyüğü) "yükseliş-düşüş" tezine göre, birçok aydının sınıf siyasetinden uzaklaşmasının sebebi, bir önceki on yılda gerçekleşen yükselişin ardından, 70'lerin sonunda işçi sınıfı militanlığının "düşüşe" geçmesidir; ancak Sosyalist İşçi Partisi bu kaymayı, gerekliliğin etkiye dönüşmesinden çok, zorlu bir "düşüş" dönemindeki aşırı ve üzücü bir sinir krizi olarak değerlendirir. Argümanın ilk önermesi yine de aynıdır: sınıf siyaseti ve diğer eski sol kararlarını ilkesel olarak benimsemiş insanlar, diğer -özellikle ideolojik ve kültürel- mücadele alanlarına kayarak, tüketim kapitalizminin gerçeklerine ve/veya işçi sınıfının hüsrana uğratıcı başarısızlıklarına tepkilerini göstermişlerdir.

Böylesi görüşler yararına elbette söylenecek çok şey vardır.

Uzun vadeli akımlarla ilgili olarak, İkinci Dünya Savaşı'ndan, belki de 1920'den beri emek hareketi tarihinin, alternatif devrimci özneler ya da mücadele biçimleri arayışını desteklediği konusunda şüpheler olabilir. 1956'dan beri Batı Solu'nun gelişimine bakarsak, altmışlar ve yetmişlerin başındaki yeniden doğuş döneminden sonra 'aydınların geri çekilişiyle' işçi militanlığında da gözle görülür bir azalma olmuştur. Ancak bu tür açıklamaların, özellikle de Yeni Sol ve halefleriyle ilgisi düşünülürse, problemli bir tarafları vardır. Birincisi, bu açıklamalar işçi sınıfı siyaseti ile soldaki düşünsel akımlar arasındaki bağlantıyı yanlış yorumluyor olabilir; ikincisi, Yeni Sol içindeki kırılmayı abartmak bir yana, iki kuşak arasındaki kırılmayı, ikinci Yeni Sol ve yetmişlerin ortasından beri olan gelişmeler arasındaki devamlılığı da küçümsüyor olabilir. Başka bir perspektiften bakınca, sol düşünsel tarihi, işçi sınıfı politikasındaki iniş ve çıkışlara doğru biçimde karşılık verememiştir; ve ikinci yeni sol "gerilemiş" post-Marksizm ve postmodernizmle, birinci yeni sola göre -en azından artık- daha az ortak noktaya sahiptir.

Bu alternatif tarih perspektifinden bakmak için, *New Left Review* dergisini kuran birleşimden Ralph Miliband tarafından yapılan değerlendirmeyle başlayabiliriz. Miliband, bu birleşime itiraz ederken neredeyse tek başınaydı. İddiasına göre, iki dergi, iki farklı düşünce ve deneyim akımını temsil ediyordu. *New Reasoner* dergisinin editörleri, emek hareketinin düşünürleriyken, diğerleri bu hareket için olan düşünürlerdi. Miliband ve Saville'nin *Socialist Register* dergisini kurmak için buradan ayrılmalarının altında yatan bu düşünce oldukça isabetliydi ve bence savaş sonrası Batı Sol tarihindeki bir tarihi kırılmanın özünü yakalamak anlamına geliyordu.

Gördüğümüz kadarıyla Miliband bu zıtlığı, yaptığından daha sade bir şekilde sunabilirdi, çünkü kısa süre sonra ikinci Yeni Sol'un emek hareketinden kopuşunun, onun düşündüğünden daha da büyük olduğu ortaya çıkacaktı; ve bu sadece *Universiti-*

es and Left Review dergisindeki düşünürler için değil, diğerlerinin yanında *NLR*'nin ikinci kuşağı içinde geçerlidir. İkinci Yeni Sol, emek hareketine bağlılığını ilan etti; ve bu ilkesel birlikteki her bileşenden çok, ekonomik konularda daha çok ilgi uyandırdı. Ancak birçok çeşitli aşamalardan geçecek olmasına karşın başından beri işçi sınıfı mücadelesinden bir uzaklaşma vardı. Daha 1964'te Peter Sedgwick bu kaymanın ilk aşamasını tanımlamıştı: '*NLR*, en azından kağıt üzerinde, mücadelenin sosyal değişimin lokomotifi olarak tanımlandığı ve ekonomik göstergelerin kültürel etkilerden daha kuvvetli temel bir düzeyde işlediği aktivist ve Marksist bir felsefeye bağlıdır. Sadece ilgi çekmek için ve tavsiye üzerine seçilen mücadele biçimleri, sınai bir işçi sınıfı hareketinin mücadeleleri değildir; bunlar ağırlıklı olarak, incelenen toplumun az ya da çok gelişmişliğine bağlı olarak, tarımsal ya da teknokratik olabilirler.[9] 'Fransızlaştırılmış söz dizimi' ve tanrısal tonuyla Sedgwick, yeni yönetimiyle *NLR*'nin 'kendisi ve İngiliz toplumundaki düşünsel olmayan hareket kaynakları arasındaki hayali göbek bağının' bile koptuğunu belirtir.[10] Bu geleneksel bağlardan kopuş baskınlığını ilk olarak 'Üçüncü Dünya'da' gösterdi. Sedgwick bunları yazdıktan sonraki yıllar içinde, bu kopuş İngiltere'ye Avrupa Marksist teorisinin en güncel (ve skolastik) çeşitleri olarak giren, kendini açığa vuran hedefler şeklini aldı. Bu yüzden yeni *NLR* projesi sadece her İngiliz siyasal hareketinden değil, aynı zamanda yerel bir gelenek olan radikal düşünceden ve hatta savaş sonrası İngiltere'sini besleyen önemli kültürel eleştiri yapısından da kopuşu temsil ediyordu.

'İngiliz toplumundaki düşünsel olmayan hareket kaynaklarından' uzaklaşmak sadece coğrafi değildi. Aynı zamanda *NLR* ve tüm 'halk' hareketleri arasındaki teorik mesafenin de arttığına

9) Sedgwick, s. 148.
10) A.g.e. s. 147-8.

dair bir işaretti. Sedgwick'in söylediği gibi ikinci *NLR*, ilk günlerinde ve 'Üçüncü Dünya' mücadeleleri üzerindeki hakimiyetinde bile dikkatini 'aşağıya değil, yukarıya yöneltmişti'[11]; bu proje ile -yüksek siyasete ve Avrupa Marksizmi'nin bilinçsiz ve deneyci bir 'İngiliz' kültürüne dönüşmesi için temel araç haline geldikçe- iş birliği yaptığı kültüre dönüş arasında bir tutarlılık yoktur. Greg Elliott'ın ikinci Yeni Sol'un, birinci kuşağın 'daimi sesini', ya da popülizmini reddetmesi olarak tarif ettiğini, genel olarak halk mücadelelerinin, özel olarak da emek hareketinin ilgi kaybı olarak okuyabiliriz. Bu aynı zamanda, sosyalist mücadelenin merkezi alanının artık düşünsel olduğu inancının bir yansıması olarak da okunabilir.

Her ne kadar birinci ve ikinci Yeni Sol'da az sayıda arkadaşça ilişki bulunsa da, iki nesil arasındaki kırılma küçümsenmemelidir; bunun sonuçlarının önemine döneceğim. Bu düşünsel ve politik kopuş sadece nesilsel kaymaların ürünü değildi, aynı zamanda modern tarihteki en büyük çığır açan dönüşümlerden birine de dayanıyordu. Ama ilk olarak bu süreksizliğin doğal sonucuna dönmek istiyorum: ikinci Yeni Sol ve ardılları arasındaki sürekliliğe. Önemli noktayı kısaca belirtmek gerekirse: revaçta olan akım ve ikinci Yeni Sol arasındaki devamlılığın (birinci Yeni Sol'un aksine) kökeninin sadece genel bir özgürleştirme projesine değil, 1960'lar solunun daha az demokratik tepkilerine dayanması en büyük sorundur. Bu tarihsel bağın doğal sonucu, revaçta olan akımların, seksen ve doksanların gerçeklikleriyle değil 1960'ların gündemiyle daha çok işi olmasıdır.

III

Altmışlardan bu yana bir kırılma olmadan günümüze kadar izlenebilecek sürekli bir teorik sorun vardır. Altmışlarda bir araya getirip devrim olarak adlandırdığımız karşıt hareketler içinde,

11) A.g.e., s. 145.

daha büyük ve uzun süreli bir tanesi öne çıkmıştır: ideolojik mücadelenin özerkliğine ve işçi sınıfının yokluğunda aydınların öncü rolüne yapılan vurgu. Bu eğilim, en azından temelde, halk mücadeleleriyle, özellikle de 'Üçüncü Dünya'dakilerle' tutarlı değildir. Örneğin gelişmiş kapitalist toplumlarda işçi sınıfından tatminsizlik, bazen devrimci inancın 'Güneye', 'Üçüncü Dünya'ya' ya da köylü devrimlerine geçişiyle ifade edilmiş ve Fanon gibi düşünürlerin ilgisini çekmiştir; ancak burada bile, öğrenci ve aydınları tarihin öncüsü, insan özgürleşmesinin lider özneleri olarak görme eğilimi taşıyan -büyük ihtimalle 'kültürel devrim' ortamında- 'Üçüncü Dünyacılık' çeşitleri (diğer çeşitlerden ayırmak için *Monthly Review* dergisinde bahsedildiği gibi daha eski bir geleneğe ait olduğunu belirtelim) vardır. Kimilerine göre geleneksel Marksist sınıf mücadelesi kuramlarının bir uzantısını temsil eden Maoizm gibi bir doktrin, diğerlerine göre radikal öğrencileri devrimci sınıfların yerine koyan bir garanti olmuştur.

Ancak bu tip bir 'Üçüncü Dünyacılık' olsun ya da olmasın, emek hareketinin 'ideolojik sınıf mücadelesi' ile yer değiştirdiği bir düşünce akımı ortaya çıkmıştır. Teorilerle donanmış asi öğrenciler ve onların, Mao ve Fanon'dan Sartre ve Althusser'e aydın öğretmenlerinin (yüce amacı 1968'de gerçekleşen) teorinin maddi güce dönüşmesini temsil edeceği düşünülüyordu. Bu düşünsel kendini yüceltme dünün öğrenci radikalizmiyle, konuya sosyal yaşamın kurucu pratiği olarak odaklanan ve akademiyi, özgürleştirici politikanın merkez alanı olarak değerlendiren günümüz aydın akımlarının bazı sorunları çakışır. Buradan bakınca Maoizm'den postmodernizme ve 'kültürel devrimden' metinsel yapısökümcülüğe doğrudan evrimsel bir çizgi vardır.

Bu evrimsel yol, düşünsel geri çekilme ile işçi sınıfının militanlığının azalması arasında düzgün bağlantılar kurma girişimlerinde sorunlara yol açar. Sorunların bazıları açıkça kronolojiktir. Batı sosyalist düşüncesindeki uzun menzilli seküler eğilimleri - en geniş anlamda Batı Marksizmi'nin önceki biçimleriyle, söy-

lem kuramındaki güncel üslubu birleştiren 'ekonomist' kaygılardan uzaklaşma- ve bunların devrimci sınıf politikasındaki uzun vadeli azalmayla ilişkisini tanımlayabiliriz. Ama, yetmişlerin sonu ve seksenlerde emek hareketinin geri çekilişiyle, geleneksel sosyalist kaygılardan (post-Marksizm'in ortaya çıkışıyla aşikâr olan) söylem ve kimlik politikalarına kayma arasında iyi hesaplanmış bağlantılar kurma konusunda önemli tutarsızlıklar vardır. İşçi sınıfının kapitalizmle uzlaşması ve emek hareketinin eksiklerine yapılacak düşünsel müdahaleler arasında önerilen uyuşmalar, post-Marksist teorinin kronolojisiyle uygun düşmez.

Altmışların öğrenci hareketiyle birlikte ilerleyen teorik akımlar şüphesiz ki, durgun, ya da en azından 'ekonomist' olan işçi sınıfına devrimci ikameler bulma girişimleriyle başlamıştır. Ancak post-Marksizm ve ardıllarının ortaya çıkmasına neden olan çok özgül düşünsel gelişmeler, gelişmiş kapitalist ülkelerin bir işçi sınıfı militanlığı dalgası deneyimledikleri bir zamanda - 1968'den sonra- ortaya çıktı. Lin Chun'un belirttiği gibi, 1968'den sonraki yıllarda, 'kapitalist dünyanın kalbinde yeni bir işçi sınıfı mücadelesi ve sosyalist politika dalgası esti.' İtalya'da 'geniş-ölçekli işçi' grevleri, (ve İtalyan Komünist Partisi'nin devam eden seçim üstünlüğü), İngiltere'de sınai militanlık ve Japonya'da emek hareketinin vardığı yüksek nokta sadece birkaç çarpıcı örnektir. Portekiz devrimi (1974-5), savaş sonrası Batı Avrupası'nda bir sosyalist devrim ihtimalini yeniden gündeme getirdi. İngiltere'de iktidarda hangi parti olursa olsun, 'fabrika işgalleri ve diğer işçi oluşumları' mücadeleleri bu ülkede 1920'lerden beri görülmemiş bir düzeye ulaştı (buna 1972 ve 1974'teki madenci grevleri de dahildir).[12] Lin Chun'un işaret ettiği üzere bu aynı zamanda, Marksist teorinin yeniden uyandığı, ve sosyalist aydınların geçmiş yıllarda olduğu gibi akademide yalıtılmadığı bir andı.

12) Lin Chun, s. 109.

O zaman İngiltere'de 1975-6 krizini takip eden on yıl içinde işçi sınıfı muhalefetinin sönümlenmesi, örneğin yetmişlerin ortasında bazı en koyu yapısalcı Marksistler'in U-dönüşünü açıklayamaz -İngiltere'ye 2. kuşak *New Left Review* tarafından getirilen Althusser'ci mirasın değil, Maoizm taraftarlarının da mirası.[13] Böylesi bir düşüş- sınıf mücadelesinin merkeziliğine olan vazgeçilmez ısrardan, onun 'etkinliğini' (ve 'ekonomik' ile 'politik' arasındaki 'ayrıcalıklı' her türlü bağı) tamamıyla reddetmeye, en doktriner yapısalcı kuramcılıktan, en dogmatik (hâlâ özünde teorikse) deneyciliğe ve tüm tarihsel ve toplumsal süreci buhrana indirgemeye -neredeyse bir gecede gerçekleşen bu dönüşü açıklayamaz. Böylesi ani ve koyu -ve böyle garip bir zamanda olan- dönüşler için yapılabilecek en etkili açıklama, aslında bunların göründükleri kadar hızlı ve koyu olmadıklarıdır. Belki de ilk aşama birincinin içinde zaten oldukça çok mevcuttu, ve aslına U-dönüşü gibi görünen de yazının turaya çevrilmesiydi.

Diğer daha az dramatik ancak toplamda daha önemli teorik hamleler 1970'lerde gerçekleşti. Görünürde daha Marksizm'i reddetmiyorsa da, politik ekonomi ve tarih ya da sınıf politikasının -hâlâ merkeziliğini koruyan- sınıf mücadelesini büyük oranda düşünsel temsiliyetle yürütülen saf bir ideolojik savaşa çevirdiğini söyleyen teoriler ortaya atıldı. Aynı teorisyenlerin post-Marksizm'i ortaya atmaları uzun sürmedi ve bu gelişme, yandaşlarının önceden taahhüt ettiği, Marksizm'in içinde zaten bulunan konuların olgunlaşması bakımından daha da anlamlıdır.[14] Öyle ya da böyle, 1968-1975 dalgasının hemen ardından,

13) En dramatik örnek dönüşümlerini daha önce ele aldığım Barry Hindess ile Paul Hirst tarafından sağlanmıştır. *The Retreat from Class* (London, 1986), s. 79-44. (Türkçesi Sınıftan Kaçış, Yordam yayınları, 2. Baskı, 2006).

14) Örneğin Ernesto Laclau'nun '*Faşizm ve İdeoloji*'si Laclau'nun ideolojinin özerkliğini oluşturmada bir hayli yol aldığı Nicos Poulantsaz'ın *Faşizm ve Diktatorluk* (1974) çalışmasının bir eleştirisidir. *Politics and Ideology in Marxist Theory* (London, 1977). Argümanını ben de tartışmıştım. *The Retreat from Class*, s. 47-53.

Minerva Baykuşu esrarengiz öngörü ve çevikliğiyle havalanmadıkça, bu düşünsel gelişmeleri işçi sınıfı militanlığının düşüşüne tepki olarak değerlendirmek zordur.

Şüphesiz ki yetmişlerde bir şey oldu. Ama daha uzun bir tarihsel perspektif bizi bu on yılın ortasında meydana gelen açık kopuşu kesen sürekliliklere odaklanmamızı sağlar. Bu dalgadan sonraki 'çekilme' ya da 'düşüşe' hiçbir itiraz, 'yükseliş' aşamasındaki yerleşik gelişmeyi açıklayamaz.[15] Ancak, önceki on yılda gerçekleşen öğrenci hareketinden bir cevap bulunabilir. Elbette bu dönemde tek bir öğrenci hareketi değil, devrimci sosyalizmden, temelde apolitik olan 'karşı-kültürlere' kadar birçok politik ve kültürel grup ve proje ortaya çıkmıştı; ancak tüm o devrimci coşkunun, aktivizmin, demokratik özlemin, cesaret gösterilerinin, hatta işçi sınıfı militanlığının yeniden doğuşu hakkındaki tazelenmiş iyimserliğin zirveye çıktığı anda, bir teorik ilke vazgeçilmezliğini koruyordu: politik ve ideolojik mücadelelerin özerkliği.

Özellikle ABD'deki öğrenci hareketleri, felsefesi, kitlelerin tüketim kapitalizminin hegemonyası tarafından emildiğini doğrulayan Herbert Marcuse gibi düşünürlere döndü. Daha da ilgi çekici olan, işçi sınıfı mücadelesinin önemini ilan eden, görünürde altmışların sonunun en devrimci bildirilerinde bile -ya da özellikle bu bildirilerde- politika ve ideolojinin özerkliğinin nakarat haline geldiği gerçeğidir. Uç derecedeki katılımcılığı ve devrimlerin sadece, maddi baskıyla kısıtlanmamış politik ve ideolojik iradeyle yapılabileceği inancıyla Maoizm için, bu çarpıcı derecede doğruydu. Hem militan aktivizmi hem de bazen vahşi akıldışıcılığıyla bu eğilim, yüzyılın başlarında 'Batı Marksistleri-

15) Aslında bu noktalardan bazılarını, teorik *SWP* dergisinden Alex Callinicos'un beni *Sınıftan Kaçış* kitabımın eleştirel bir özetine cevap yazmaya davet edildiğimde yaptım. Bu özet daha çok 'yükseliş-düşüş' teziyle ilgiliydi. Cevabım için: *International Socialism* 2:35.

nin' kültüre felsefi olarak dönüşünden keskin biçimde ayrılır. Ancak tüm sınıf mücadelesi retoriğine rağmen, altmışların teorik gelişmeleri, sosyalist dönüşümlere -Maoist olsun olmasın- aydın ve öğrencilerin, en iyi durumda işçi ve/veya köylülerle ittifak yaptığı ya da onların yanında yer aldığı temel özneler olduğu, ve kendi hesaplarına giderek özerkleşen devrimci özneler haline geldiği 'kültürel devrimler' olarak bakma hakkı kazandırmıştır.

Louis Althusser, bu akımla ilişkisi oldukça belirsiz görünse de, bu akımın teorik evriminde merkezi bir rol oynamıştır. Althusser devrimin öznesi olarak işçi sınıfı yerine asla başka bir alternatifi kabul etmemiştir ve '68 devrimine' bakışı en iyi durumda kararsız olarak değerlendirilebilir; ancak teorik olarak ideoloji ve politikanın 'özerkliğini' tanımlama sürecine büyük katkıları olmuştur. Stalinist Marksizm'i ekonomik indirgemecilik olarak değerlendirme arzusu, yapmak üzere olduğu şeyi açıklamaya yetmeyecektir. En azından, Stalinizm'e alternatif olarak gördüğü Maoizm'e yakınlığı, açıklamanın bir kısmını oluşturabilir. Politik görüşü ne olursa olsun, her durumda, teorik 'örneklerin özerkliği' radikal öğrenci gruplarına temel miras olarak kalmıştır.

1960'ların sonunda gerçekleşen neo-Troçkist canlanmayla, İngiltere'deki ikinci Yeni Sol kendini açıkça, öğrenci radikal yelpazesinin devrimci sosyalist ucunda tanımlamıştır. Ancak en azından şunu belirtmek gerekir: iki ana neo-Troçkist gruptan -Uluslararası Sosyalistler (US, sonradan Sosyalist İşçi Partisi oldu) ve Uluslararası Marksist Grup (UMG)- ikincisi, US'yi tanımlayan 'ortodoks' işçi sınıfı bağlılığına karşı, üçüncü dünya mücadeleleri, anti-emperyalizm, öğrenci radikalizmi ve kültür politikaları üzerine vurgusuyla *NLR*'nin başta önemli üyelerini -özellikle de Robin Blackburn (*NLR*'nin gelecekteki editörü)- kendilerine çektiler. Ne Blackburn ne de diğerleri öğrenci devrimciliğinin merkeziliğini, ve bununla beraber ideolojik ve politik mücadelenin özerkliğini savunan Maoizm'in bu dalından muaf değildi.

'Kızıl Taban'dan (Red Bases) Alexander Cockburn'le birlikte Blackburn'ün savunmasını yazan Lin Chun, Blackburn'ün 'Kızıl taban stratejisini reddedenler... sosyal emperyalizm ve sosyal faşizmin hedef müttefiki olma tehlikesi altındadırlar,' sözlerini alıntılar. Bunun üzerine yorumu da 'Ne Blackburn ne de Cockburn, proleteryayı değişimin öncü öznesi olarak kabul eden klasik nosyonu reddetmektedir, ama "Kızıl Taban" teorilerinin sonucu bunun tam aksini barındırıyor gibi görünmektedir.'[16]

Bu perspektiften bakınca, Mayıs '68 bir yeni-model Sol'un sembolik bir anıdır, ancak işçi sınıfı militanlığıyla öğrenci radikalizminin ittifakından çok, bir 'kültürel devrim' görüşü taşır. Altmışların sonunda yaşanan dramatik olaylar, en azından bazı ülkelerde, işçi sınıfı militanlığı ile farklı tip radikal tepkilerin yakınlaşmasıyla sonuçlandı. Bazı yerlerde bu yakınlaşma, Almanya'da olduğu gibi neredeyse hiç görülmezken, ABD'de Vietnam Savaşı sırasında öğrenciler ve işçiler arasındaki birlik tarihte görülmemişti. Her durumda, birlik yaşanan yerde ıraksama yaşanmıyordu. Bu ıraksamanın, işçi sınıfı militanlığı akımındaki zorunlu inişten önce de varolması, işçi hareketindeki eksikliklere karşılık olarak bunun sadece sosyalistlerin geri çekilmesiyle ve post-Marksistler'e dönüşmeleriyle olmayacağını belirtmektedir. Onun yerine, öğrenci hareketini oluşturan çeşitli özgürleştirici etkiler arasında, sınıf politikasına inancı her zaman için aydınların, öğrencilerin ve kültürel devrimin devrimci etkinliğine olan güveninden daha aşağıda olan bir politik eğilimin varlığından bahseder. 1968 sonrasındaki militanlık dalgası, görünüşe göre, ıraksamaya ket vuracağı yerde onu hızlandırırken, Batı Sol kuramlarındaki aydın pratiğinin artışının kendine ait bir momenti vardır.

1968 ile 1972'yi karşılaştırmak anlamlıdır ve burada farklar geçici olduğu kadar ulusaldır da. Eğer Paris 68, öğrenci ve ay-

16) Lin Chun, s. 106 n. 106 ve 96.

dınların işçilerle ittifak oluşturmada baskın rol oynadığı bir hareketi temsil ediyorsa, 1972 ve 1974 İngiliz madenci grevleri işçi sınıfının geri çekilişini temsil etmekten uzaktır, ama öğrenci radikalizmi ve kültürel mücadeleden farklı tür bir ıraksamaya örnek oluşturur. Bunlar, tamamen örgütlü emeğe ait sınıf militanlığının patlak verdiği anlardır ve kültürel ya da başka şekilde devrimin öncüsü olan aydınların amaçlarıyla uyumlu değillerdir. İngiltere'de post-Marksizm'in, bu tip militanlığın gerileme yaşadığı anda doğduğu gerçeği karşısında yapılması gerekeni tahmin etmek zordur; ama İngiliz Yeni Solu'nun Mayıs 68 güçleriyle yakınlaşması -aydın bir öncüyle de olsa- sınıf savaşımını onaylamaktan çok, politika ve ideolojinin özerkliğini savunmak ve devrimci özne olarak işçileri değil öğrencileri desteklemek olarak anlaşılırsa, kronoloji daha az gizemli bir hale dönüşür. Aynı zamanda ortaya çıkan Marksizm çeşitleri, bu devrimci özne görüşüne en uygun olanlardır.

Eğer 1956'dan beri Batı Solu'nun evriminde çığır açan bir kırılma olmuşsa, bu bir sol aydın kesimin kendilerini halk güçlerinin müttefiki, hatta öncüsü ya da felsefi yönlerden eleştirmeni olarak görmemeye başladığı noktada, Miliband'ın formülünü kullanacak olursak insanların kendilerini özgürleştirici bir hareketin aydınları olarak görmeyi bırakıp, o hareketin aydınları ya da daha kuvvetli bir söylemle, hareketin kendisi olarak görmeye başladıkları noktada meydana gelmiştir. Bu kırılma aşağı yukarı birinci Yeni Sol'dan ikinciye olan nesilsel kaymayla çakışır. Bugün bakınca gördüğümüz bu gelişmenin nihai sonucuna ulaştığı, ve sonucun uç derecede bir düşünsel ikamecilik olduğunu görüyoruz.

IV

Bu gelişmelerin açıklamaları, kuşkusuz ki emek hareketi tarihinde, akademinin sosyolojisinde olduğu kadar yer tutmaz. Elbette her ikisi de nihai olarak savaş sonrası kapitalizmin evrimi-

ne dayanmaktadır; ancak iki süreç arasındaki bağlantılar -sınıf politikasının gücünü yitirmesi ve düşünsel aktivitenin özerkleşmesi- 'yükseliş-düşüş' ya da 'canlanma-geri çekilme' açıklamalarının belirttiğinden daha uzlaştırıcıdır. Sistematik bir açıklamaya cüret edilecek yer burası değildir, ancak not düşmeye değecek birkaç nokta var. Savaş sonrası ekonomik büyüme döneminde, özellikle de altmışlarda kapitalist dünyada, farklı ülkelerde çeşitli derecelerde ve etkilerle, yüksek öğrenimde inanılmaz bir büyüme yaşandığı açıktır. Ellilerin muhafazakârlığını altmışların militanlığı takip ederken, rakamlardaki patlama ve öğrenci radikalizminin ortaya çıkışı arasında neredeyse mükemmel bir uygunluk vardır.

Öğrenci hareketi tarihçileri genel olarak, sadece sayıdaki artışın bile tartışmasız çok önemli olduğu konusunda hemfikirdirler; ancak bu önemin tam olarak nerede yattığını belirlemek o kadar da kolay değildir; örneğin hızlı büyüme üniversite koşullarının kötüleşmesine sebep olmuş, bu yüzden de öğrenciler kendilerini aşırı-kalabalık ve kaynak sıkıntısı çeken kurumların içinde mi bulmuşlardır?; şimdiye kadarki ufak ayrıcalıklı grup göreceli bir statü kaybı deneyimi yaşayıp,(artan sayılar ve onları uzlaştıracak kaynaklar arasındaki eşitsizlikle birleşmiş bir deneyim) daha önemsiz bir kitle haline mi gelmiştir?;ya da kitlesel öğrenci yapısının ortaya çıkışı, otorite karşısında öğrenciler ve işçilere özgü genel bir tepkiyi destekleyerek, öğrenciler ve egemen elitler arasındaki yardımlaşmayı ortadan mı kaldırmıştır?

1966-68 öğrenci hareketlerinin, batıdaki aydınların 'proleterleşmesi' nedeniyle ortaya çıkan karmaşık sorunların sonucu olduğu, sayıları artıp sosyal statüleri düşerken manevi otoritelerinin genel olarak korunduğu önermesi sunulmuştur.[17] Sorbonne öğrencileri 1968'de 'Bizim artık geleceğin yöneticileri olma ga-

17) Örneğin bkz. Boris Kagarlitsky, *The Thinking Reed: Intellectuals and the Soviet State, 1917 to the Present* (London, 1988), s. 97.

rantimiz yoktur...', diye yazmışlardı. 'Biz de artık diğerleri gibi işçiyiz.'[18]

Bazı yerlerde -özellikle Fransa ve İtalya'daki şehir üniversitelerinde- büyümenin aşırı kalabalık kurumlar, yetersiz kaynaklar ve profesörlerle iletişim eksikliği yarattığı şüphesiz ki doğrudur. Büyük ihtimalle, üniversite yerleşkelerinin (öğrenci radikalizmi merkezlerinden, Berkeley'deki Kaliforniya Üniversitesi gibi) gelişmiş kapitalizmdeki şehir hayatının düzensizlikleri ve huzursuzluklarından korunan iyi donanımlı alanlar olduğu ABD'de bile, kıdemli profesörlere erişememek ve onların asistanları üzerine devrettikleri aşırı sorumluluklar hakkında bazı meşru şikayetler vardı. Oysa öğrencilerin proleter statü talebi hep, genişlemiş de olsa ayrıcalıklı bir azınlığın, romantik bir dramatizasyonu olmuştur.

Yine de, bazı ulusal farklılıklardan bahsedilebilir. Örneğin, öğrencilerin altmışlardaki hareketliliğinin, aydınların statüsündeki düşüşle ilgili olduğunu savunan argüman, düşünsel hayatın yönetime oldukça yakın durduğu, devlet ofisinin eski mutlakiyetçi devlete bağlı olarak en yüksek memuriyet olarak görüldüğü ve elit akademilerde verilen eğitimin (hâlâ olduğu gibi) yüksek rütbeli memurlar için gerçek hükümdarlıklar yaratarak, ülkenin idarecilerini hazırladığı Fransa'da -Prototip öğrenci 'devrimi' merkezi- belirli oranda makul olabilir. Bu arka plana karşı yüksek öğretimdeki büyüme -ağırlık merkezinde devletten kapitalist girişine uzun vadeli kaymadan bahsetmeden, daha fazla istekli kişiyi ofise yerleştirmek için artan yüksek mekan sayısını sağlayacak yeterli kaynaklar olmadan- bir statü kaybı olarak deneyimlenmiş olabilir; ve bu sadece bir maddi gelişme talebi uyandırmakla kalmamış aynı zamanda aydınların diğer alanları, talepleri ve arzularıyla da yer değiştirmiş olabilir.

Bir başka yerde, koşullar tam olarak aynı sayılmazdı. İngilte-

18) A.g.e.'den alıntılanmıştır s. 97 (benim çevirimle)

re'de aydınların rolü geleneksel olarak Fransa'dan farklıydı. Her durumda, 1960'larda ortaöğretim sonrası eğitimin büyümesini, İngiltere'yi utanç verici şekilde düşük yükseköğretim nüfusu oranı ile bırakan, bir abartma eğilimi vardı.(Aslında Thatcher döneminin en çelişkili özelliklerinden biri, ortaöğretim sonrası öğrenci populasyonunda tam bir patlama yaşanmasıydı ve bu da Thatcher'cılığın ekonomik yan etkisi ile ve yapısal kitle işsizliği koşullarında, öğrenciler gerçekten de altmışlarda radikallerin iddia ettiği gibi dezavantajlı bir proletarya gibi görünmeye başlamışlardır.) Özellikle de resmi elit kurumların dışında hâlâ önemli bir büyüme vardı; ve bu kesinlikle fırsatların çelişmesinden çok bir genişlemeyi temsil ediyor iken, bir yandan da İngiltere'de muhalif bir aydın kitlesi için koşullarda yaratmıştı; geleneksel 'aydın aristokrasisi' ile bütünlük oluşturmayan... ve toplumla ilişkilenmekten kaçınan sanki ([Perry] Anderson'un sözleriyle) susturulamaz ikinci bir doğa gibi.[19] Çoklu sanat ve fen öğretiminin gelişimiyle üniversitelerdeki geleneksel akademisyenlerden farklı sınıf kökenleri ve kariyer yolları olan (bazen örneğin sendikalar için araştırmacılar) yeni bir öğrenci ve öğretmen katmanı ortaya çıktı. Ama eğer bu kurumlar yetersiz-kaynaklı proleterleştirilmiş akademi modeline tam olarak uysalardı öğrencileri 'kültür devrimi' politikası tarafına daha çok çekilirdi; ve soldaki bazı gözlemcilere göre Gramsci'nin, işçi sınıfının organik aydınlarına dönüşebilirlerdi. Yükseköğrenim populasyonu oranının uzun zamandır oldukça yüksek olduğu ABD'de, üniversite öğrencileri 1960'larda 'yaşam şansları' kesinlikle ayrıcalıklı olan avantajlı bir gruptu (ve bir noktaya kadar öyle kaldı). Aslında, öğrenciler için kariyer olanakları altmışlarda olduğundan daha iyiye gidemezdi. Dahası yükseköğretimin genişlemesinin İngiltere'dekinden çok daha geniş ve herhangi bir tür aristokrasiye daha az entegre olmuş bir öğrenci kitlesi yarattığı bir za-

19) Elliott, s. 47.

manda, Vietnam Savaşı istisnai bir gerilim yaratmıştır. Elbette başka ayırt edici durumlar da vardır; özellikle sivil haklar hareketini üreten ırksal koşullar. Ve bunların tamamı, uluslararası öğrenci dalgasını ayırmasıyla bilinen 'Serbest Konuşma Hareketi'ni' doğuran, üniversitedeki özgül rezonanslarıyla, soğuk savaş politikasının tehlikeli kuşağının uyanışı sırasında oldu.

Amerika ise tüm özgüllüğüyle, öğrenci hareketinin karmaşıklığı ve çelişkilerini özel bir netlikle açığa vurur. Eğer ilk öğrenci aktivizmi dalgası burada 1960'taki Serbest Konuşma Hareketi ile başladıysa, bir öğrenci radikalizmi döneminde bu hareketi açılış hamlesi olarak görerek açığa çıkardığından daha çok şey gizleyebilir. Özellikle *Kongre Amerikan Karşıtı Faaliyetler Komitesi* (House Un-American Activities Committee) tarafından yürütülen soğuk savaş sırası cadı avına bir karşılık olarak Serbest Konuşma Hareketi, eski solun sonu olduğu kadar yeni solun başlangıcını da temsil eder.[20] Bu bir anlamda İspanyol Halk Savaşı askerleri ve sendika aktivistleri ile, akademik liberaller ve öğrenci radikallerini geçici olarak birleştiren, eski ve yeni radikalizm arasında bir köprüdür; ama aynı zamanda bir uçurum da yaratır. Bundan sonra, öğrenci radikalizmi içe doğru dönmeye başlayınca alan ve öznelerde büyük bir değişim yaşandı.

Serbest Konuşma Hareketi hâlâ üniversite dışındaki eski radikalizm biçimlerine, hem anti-faşist mücadeleleri hem de emek hareketi savaşçılarına bağlıydı. SKH'nin ortaya çıkışında kampüs, temel özne olan öğrencilerle ve onların asıl nedeni olan hüzünleriyle birlikte mücadelenin temel arenası haline geldi. En dikkat çekici liderler özellikle 1964'te bir risk alarak, seçim kampanyalarına ve güneydeki yürüyüşlere katılan sivil haklar

20) Eski sol (özellikle İspanyol Halk Savaşı duayenleri) ile altmışların solu arasındaki kişisel olmasa da ideolojik bağların bazıları, burada incelenmiştir. Peter N. Caroll, *The Odyssey of the Abraham Lincoln Brigade* (Stanford, 1994). Ayrıca bkz. David Lance Goines, *The Free Speech Movement* (Berkeley, 1994).

aktivistleriydi; ve Vietnam Savaşı boyunca gözlenen kampüs dışı aktivizm türlerini yürüten etkiler asla yok olup gitmedi, hâlâ belli belirsiz de olsa bunlar, örneğin Nikaragua ve El Salvador'daki Amerika emperyalizmine karşı gözlemlenebilir. Ama içe dönük yönüyle öğrenci hareketi kendi tarihsel izdüşümünü takip etti; ve sola farklı ve daha kalıcı bir miras bıraktı.

Öğrenci radikalizminin çeşitli uçlarını açma zorluğu, elbette geleneksel sol siyasetin yeni 'karşıt kültür' biçimlerine yakınlaştırılmasıyla birleştirilmiştir. Ancak birlikte öğrenci radikalizmini kuran bu çok farklı amaçlar ya da karşıt hareketler arasındaki bağlantı veya çelişkileri keşfetmeye gerek yoktur. Yapmamız gereken, kapitalizme karşı gelmekten çok onun içine batmayı seçen öğrenci radikalizminin kimi bileşenlerindeki itici kuvvetin varlığını tanımlamaktır. Bu -eleştirmenlerin genelde söylediği gibi- sadece müzik ve uyuşturucuların, tüketim kapitalizmi için bir başka çıkış olması değildir. Konu, öğrenci sayılarının artışını aydınların proleterleşmesi olarak değerlendirmenin, bu artışın hangi oranda kapitalist refahın genişlemesine tanıklık ettiğini gözlerden saklamaya meyilli oluşudur. Bu açıklama altmışlar sol kültürünün eski solu şekillendirmiş olan kapitalist gerileme ve buhran deneyimi tarafından değil, aksine yükselen bir kapitalizm tarafından belirlendiği açılımını gizler. Bu aynı zamanda, üniversite eğitiminin ilk defa olarak ve özellikle ABD'de orta sınıfın tüm üyeleri -kimileri için egemen kültürün zorunluluklarına ilk ve son kez sahip olmadan önce tabuları yıkmayı içeren bir başlangıçtır- için ne oranda kaçınılmaz ve evrensel bir geçit töreni haline geldiğini de gizler.

Buradaki süreç proleterleştirmekten ziyade burjuvalaştırmaktır; belki bir aristokrasi oluşturmak için, öğrenci statüsünün kaybı, ama en azından ayrıcalığa açılan bir kapıdır. Artık üniversitenin kendisi çekici bir burjuva kariyer vaat etmektedir. Üniversitenin gelişmesi her şeyden önce, sadece öğrenci sayısında artış değil, mezunlar için de yeni iş olanakları ve üniversite öğ-

retmenlerinin sayısında -altmışların savaşçılarının sonraki yıllarda öğretmen olması için yeterince uzun süren- bir patlama demekti. Altmışlardaki teorik akımlar ideolojik mücadeleyi ve kültür devrimini yüceltmişlerdi ve aydınlar ile öğrencilerin dünya çapındaki tarihsel özneliği, bu toplumsal tabakadaki birçokları için özel çekim alanları olmaya devam etti. Bu akademik burjuvazinin büyümesi, akademisyenlerin gözünde çok büyük görünürken, dünyanın gerisini dokunulmadan bırakan düşünsel akımların önemini her oranda azaltma eğilimindeydi (bu eğilim bugün her zamankinden çok görülmektedir). Bu akımlar altmışlar radikalizminin en iyi ya da hatta en önemli eğilimini temsil etsin ya da etmesin, düşünsel -ya da akademik- olarak en kalıcıları oldular. Bunlar açıkça, düşünsel iddialar için en çok övülen, akademik verimlilik için en gerekli ve tarih hevesleri ve maddi baskılar için en duygusuz olan akımlardır.

Bu eğilim elbette 60 radikalizminden kalan tek şey değildir, ve mirasını değerlendirmek için özellikle eklenmesi gereken bir nokta vardır. Ortaöğretim sonrası eğitimin genişlemesi sırasında öğrenci yapısının demografik profilinde nicel olduğu kadar nitel değişiklikler de vardı. Sınıf yapısındaki değişiklikler çok yavaş olmasına karşın, -hâlâ öyledir- çok büyük etkilere sahip önemli bir demografik devrim oldu: kadın sayısındaki artış. Örneğin 1960 ve 1968 arasında üniversiteden mezun olan kadınların sayısı ikiye katlanmış ve altmışların sonunda liselerden mezun olan kadınların neredeyse yarısı yükseköğretime devam etmişlerdir.[21] Bu da yeni düşünsel pratikleriyle yeni bir aktivist kuşak yaratarak kadın hareketine hız kazandırmıştır. Ancak kadın hareketi altmışlardaki en tutarlı miras olarak kaldıysa bile ironik bir şekilde günümüz akademisinin en erişilmez ve dıştalayıcı söylemlerini üretmişlerdir.

21) Johanna Brenner, 'The Best of Times, The Worst of Times: US Feminism Today', *New Left Review* 200 (1993), s. 107 n. 13.

V

Batı aydınları tarihinin sadece işçi sınıfı faaliyetindeki yükselme ve düşüşler tarafından değil, kendi konumu, kendi maddi koşulları, devlet ve sermaye ile ilişkileri tarafından belirlenen bir mantığı vardır. Herhalde bu gözlemin çelişkili bir tarafı yoktur; ama bu aynı zamanda Batı Solu'ndaki herhangi bir dönemselleştirmenin bunları hesaba katması gerekir. Farklı bir dönemselleştirme, iki aşama arasında ve her aşamanın içindeki çeşitli eğilimler arasında farklı bölünmeler gerektirir. Solun özgürleştirme projelerindeki bir çok kolun birbirine yakınlaşması -emek hareketi, sivil haklar hareketi, savaş karşıtı hareket, kadın hareketi, çevre hareketi- tabloyu karmaşıklaştırsa da bazı büyük akımlar yeterince açıktır.

Yine de bir nokta vardır: öğrenci ayaklanmasının tüm acil nedenleri ve bunda etkili olan tüm yoksulluklar, ekonomik düşüş ya da durgunluk bağlamında değil, kapitalist refah döneminde - ya da bunun sonucu olarak- ortaya çıkmıştır. Maddi refahın, sayesinde geniş bir direniş ürettiği anlaşılmaz mekanizmaların izini sürmek kolay değildir, ama bu basit gerçeği anlamak birinci Yeni Sol ve onu takip edenler arasındaki keskin kuşak kırılmasına odaklanmayı sağlar.

Greg Elliott ikinci İngiliz Yeni Solu'nu, öncülleriyle benzer bir toplumsal taban üzerine kurulmuş olarak açıklar: savaş sonrası kapitalizmi tarafından genişletilmiş düşünsel ve kültürel üreticiler tabakası; 1960'lardaki yükseköğretim patlamasıyla şişmiş bir kategori.[22] 1960'lardan önceki düşünsel ve kültürel üreticilerin tabakasının genişlemesi ve aynı dönemde meydana gelen yükseköğrenimin artışı arasında çok fazla (belirgin olmayan) fark tanımlamadan birinci Yeni Sol'un liderleri -E.P. Thompson, John Saville ve Ralph Miliband gibi insanlar- ile ikinci kuşak arasında -Perry Anderson, Robin Blackburn ve arkadaşları- (yaş, kişisel

22) Elliott, s. 46.

deneyim, arka plan ve deneyimdeki farklardan ayrı olarak) önemli farklılıklar tanımlanabilir.

Ralph Miliband, Edward Thompson ya da John Saville ile ikinci Yeni Sol kuşağın düşünürleri arasındaki fark sadece (on ikiden yirmi yıla kadar olan) yaş farkı değildir. Bu görece olarak ufak kuşak farkı, çok daha büyük tarihsel kaymayı belki de modern tarihteki en önemli dönemsel kaymayı yansıtır. Bu iki kuşak arasındaki açık bölünme birçok batılı sosyalisti şekillendiren İspanya Halk Savaşı'ndan sonra gelen (Miliband, Thompson ve Saville'in katıldığı) İkinci Dünya Savaşı ile olmuştur. Bunun anlamı birinci kuşağın öyle ya da böyle, toplumsal ilişkiler, tüm sınıflardan insanlarla temas, politik deneyim ve İkinci Dünya Savaşı tarafından üretilen beklentiler yanında, doğrudan tarihsel bir faşizm travması da deneyimlediğidir.

İkinci kuşağın gelişiminde bununla kıyaslanacak hiçbir şekillendirici deneyim yaşanmamıştır. Hatta temel politik karşıtlığın ikinci kuşağın gelişimi için kritik olduğu Vietnam Savaşı bile, ne anlama geldiğinden ziyade ne anlama gelmediği için önemliydi.

Zaten coğrafi uzaklığı bir yana bu, öğrenci ve aydınların büyük oranda yokluklarıyla ilişkilendiği bir savaştı. Her durumda ikinci kuşağı, İkinci Dünya Savaşı'nın birinci kuşağı şekillendirdiği gibi şekillendiren tek yaşam deneyimini, üniversite öğrencisiyken yaşadığını göz önünde bulundurursak iki kuşak arasındaki farkları görmekte kolaylaşabilir.

Bazı yönlerden daha da önemlisi birinci ve ikinci kuşakların Buhran ve yükselen kapitalizm arasındaki büyük uçurumun iki ayrı tarafında kalmalarıdır. İki kuşak arasındaki fark aslında, bunalım döneminde büyüyenler ile politik bilince artan refah döneminde ulaşanlar arasındaki büyük farktır. Birinci kuşağın tarihsel hafızası, kapitalizm kavrayışlarını, olasılıklarını ve sınırlarını, -egemen sınıf ve sosyalist direniş arasındaki sınıf bölünmesiyle birlikte- faşizm onlara göre kapitalist gerilemenin en açık ifadesi olsa da şekillendirmeye devam edebilir. İkinci kuşağa gö-

re, gelişmiş kapitalist ülkelerdeki 'burjuva demokrasiyle' birlikte kapitalist verimlilik ve büyüme, şekillendirici bir rehber görevi görebilir. Artan ekonomik gelgitlerden muaf görünen bir ülkede -teorik ve politik gündemleri, kapitalist gerilemenin egemenliği dışına çıkan bir grup genç aydını barındıran- ikinci kuşak hakkında böyle bir iddiada bulunmak garip gelebilir. Perry Anderson yeni editoryal grubun kendi desteğini, kendi editoryal programını, 'ulusal İngiliz kapitalizmi krizinin kaçınılmaz görüldüğü' bir anda bulduğundan ve *NLR*'nin bu projesinin bu ulusal krizi kavradığından bahseder.[23] 1964-5 yıllarında, Anderson ve Nairn tarafından yazılan yazı dizisinde, İngiltere'deki krizin çeşitli elemanlarını, İngiliz kapitalizmi ve ona eşlik eden kültürün yetersizliklerini analiz ederek, yeni *NLR* kimliğini oluşturan bir gündem yaratırlar. Ancak, yeni *NLR* programının baskın gündemi kapitalist gerileme olsa bile, bu işte burada, '*NLR*'nin kapitalist ilerleme hakkındaki varsayımların en açık olduğunu söyleyen 'Nairn-Anderson' tezindedir. İngiltere'nin varolan krizinin analizi, bu ikinci Yeni Sol'un tanımlayıcı düşüncesinin -kendi kendini ilan eden kimliğini belirleyen fikrin- bu 'krizin' istisnai olduğu bir kapitalizm kavrayışı olduğunu açıklığa kavuşturur. Bu, genelde kapitalizmin doğasında bulunan çelişkilerin değil, özel olarak kapitalist bir ekonomi ve onun kapitalist normdan ayrılıkları olarak İngiltere'nin özgül kusurlarının kanıtıdır. Bu, İngiltere'nin kendi politik ve kültürel üstyapılarını dönüştürmekteki başarısızlığı ve özellikle de kendi devletini 'burjuva devrimi' araçlarıyla modernize etmedeki başarısızlığının, kendi ekonomik zayıflığının kökeninde yatmasına bağlı olduğunu söyleyen bir kapitalist demokrasi görüşüyle birleşmiştir.

Hiçbir şey birinci kuşağın yaşadığı şekillendirici deneyimin ötesine geçemez. Buhran, faşizm ve İkinci Dünya Savaşı'nın bütünü -Fransız Devrimi ve Napolyon savaşlarının bir başka kuşa-

23) Perry Anderson, *Arguments Within English Marxism* (London, 1980), s. 137-8.

ğın düşünsel hayatını belirlediği gibi- birinci Yeni Sol'un bilinçliliğini şekillendirmiştir. Daha sonraki olayların kültürel ve ideolojik etkileri karşısında sessiz kalan 18. yüzyıl sonu ve 19.yüzyıl başının düşünsel tarihini hayal etmek zordur, ama yeni solun bazı tarihleri bu büyüklükte bir sessizlik yaratmışlardır. Ancak Yeni Sol'un birinci ve ikinci kuşaklarını ayıran dönemsel farkın altı daha önceki yorumcuların bunu anlamada ki başarısızlığı ile çizilmiştir. Bu başarısızlık tarihsel bir hafıza kaybının öyle derin bir ispatıdır ki, tarihçiler kadar onların etkisi altındakileri de kedere boğmuştur.

O halde bağlamsal farklılıkların, birinci Yeni Sol'un ardıllarından ayıran belirleyici tutumlarıyla çok ilgisi vardır. Özellikle İngiltere'de bu tutumlar arasında popüler olanlardan biri, birinci kuşağın emek hareketine -genelde örgütsel ama hep ilkesel- olan devamlı bağlılığıydı. Kapitalizm anlayışları, bunu dönüştürmeye en uygun kurumların kendine has görüşünü gerektiriyordu; ve Modern kapitalizmin gerçekleri ile modern iletişim araçları kültürel mücadeleyi sosyalist gündemin en tepesine yerleştirirken, amaç işçi sınıfını yerinden etmek değil, dönüştürmekti. Thompson (ve bu yüzden Raymond Williams) gibi insanlar, tüketim kapitalizmi ve kitle iletişim araçları tarafından, kurtulamayacak derecede hipnotize edilen bir işçi sınıfı tanımlayan hegemonya tariflerine ve özgür düşünceli aydınlarla işçi sınıfının zorunlu olarak yer değiştirmesine şiddetle karşı çıkmaya devam etmektedir. Birinci ve ikinci Yeni Sol'un kültürel meşguliyetleri arasındaki devamlılık, onların ayrık sosyalist öznelik kavramları ve aydınlarla işçi sınıfının ilişkileri arasındaki kırılmayı gizlememelidir.

Ayrıca İngiliz Marksist aydınlar ve Avrupa'nın çeşitli bölgelerindeki suretleri arasındaki belirgin bazı farkları belirtmekte fayda vardır. İngiliz Komünist Partisi, Avrupa'daki diğer partiler gibi bir kitle partisi olamamışsa yine de kendine has uzun ömürlü ve güçlü bir işçi hareketine dayanmıştır. Bunun aksine İtalya, Fransa ya da İspanya'daki kitle partilerinin o kadar yerleşik bir

örgütlü emek geleneği yoktu. Ancak yine de anti-faşist mücadeleden güçlü bir hız kazanmışlardır. Belki de bu ülkelerdeki birçok aydın komünizme, emek hareketine bağlılıkla hatta sosyalizme ideolojik bir adanmışlıkla değil, faşizme karşı savaşla bağlandığı için -ve belki de aydınların özellikle devletle ilişkileriyle olan konumlarında artık uzun süredir varolan farklılıklar kalmadığından- işçi sınıfıyla ilişkileri, sosyalist hedefin geliştirilmesinde sol aydınlara muhalefet eden görev anlayışlarıyla, kesinlikle farklıdır. Aydınların öncülük arzusunun, çok daha önceden ve daha organik olarak Avrupa Solu'nun kültürü içinde bulunduğunu da belirtmek mümkündür. Konuyu kısaca ve açıkça tarif etmek gerekirse herhangi birinin, örneğin Fransız sol aydınlarını herhangi bir 'popülizm' döneminde suçlaması, düşünülmesi zor bir durumdur.

Politika ve ideolojinin birlikte emek hareketinden koparak özerkleşmesi, İngiliz Solu'nda, diğerlerine göre daha keskin bir kopmayı temsil eder. Bu aynı zamanda Avrupa Marksizm'inin *NLR*'deki şekli ile ikinci Yeni Sol tarafından benimsenmesiyle, Marksist teorinin uyanışıyla açıklığından çok, emek hareketi ve sınıf politikasına kâti bir kaymayı işaret ederek önemli bir politik kırılmayı temsil eder. Bu kaymanın başından beri *NLR*'nin anti-popülizmini içinde şifrelendiği; ve bu dönüşümün devrimci Marksizm'e yenilenmiş bir bağlanma biçimi aldığı ikinci solun en büyük paradokslarından biri olduğu söylenebilir.

İkinci yeni solun projesindeki belirsizlikler seleflerine oranla açıkça görünür. Örneğin E.P. Thompson batı Marksizm'inin politik etkileri hakkında şunları söyler:

Batı Marksizmleri'nin son derece anti demokratik olan önermeleri kadar belirgin ve aşikâr izleri yoktur. Frankfurt Okulu'ndan Althusser'e kadar hepsinde, ideolojik egemenlik biçimlerinin kaçınılmaz ağırlığı üzerine büyük bir vurgu vardır -insan kitlelerinin girişimi ya da yaratıcılığı için olan her alanı yok eden bir egemenlik- sadece aydın azınlık ve düşünürlerin özgürce

mücadele edebildiği bir egemenlik... sosyalist teorinin bu önermeyle(bizim dışımızdaki tüm erkek ve kadınlar aslında aptaldırlar) başlamak ve karamsar ya da otoriter sonuçlara varmak zorunda olması acı vericidir.[24]

Birinci Yeni Sol'la farklarına rağmen Raymond Williams'ın bile, 1977'den İngiltere'de savaş sonrası solun gelişimine bakarken, 1950'lerdeki İngiliz Marksistleri'nin seçimlerine karşı kendi payına söyleyecek farklı bir şeyi yoktur. Tüketim kapitalizminin sonuçları ve insanlar üzerine getirdiği güçlü yeni çekimi tamamıyla göz ardı eden retorik popülizmi reddettiğini belirtir ve devam eder:

Süreci baskı altındaki seçenekler olarak gördüğüm ve bu baskının nerden geldiğini bildiğim için elde edilebilir diğer konuma geçemiyorum: Marksist olmayan bir biçimin kültürel eleştirelliğinin kökeni olan ve, kelime dağarcığındaki uygun değişikliklerle, tüm insanları (buna işçi sınıfı da dahil) çürümüş bir ideolojinin yapılarının taşıyıcısı yapan dönüşümden zarar görmeden kurtulmuşa benzeyen insanların, umutsuzca bozulmuş devletlerinin, eğitimli bir azınlığa oranla bayağılıkları ve saflıklarının bu şekilde aşağılanması.[25]

Bu akıma karşı Williams: 'hâlâ güçlü olan varolan kaynaklar bulunduğu' konusunda ısrar etmiştir:

Varolan kaynaklarla kalmak; yeni çareler öğrenmek ve belki öğretmek; baskı altında çelişki ve seçenekleri yaşamak ve bu sayede ihtar almak ya da üstü çizilmek yerine, onları anlama ve onlara yol gösterme şansı vardı: eğer bunlar popülizmse, o zaman birçok Marksist'i barındıran İngiliz Solu da öyledir.[26]

Burada Williams'ın 1960'larda 'onunla kalan' Marksistler arasında *NLR*'nin editoryal takımına dahil olup olmadığı konusun-

---

24) Thompson, *Poverty of Theory*, s. 377-8.

25) Raymond Williams, 'Notes on Marxism in Britain since 1945', *New Left Review* 100 (Kasım 1976-Ocak 1977), s. 87.

26) Williams, 'Notes on Marxism', s. 87.

da bir belirsizlik olabilir. Yine de Greg Elliott'un belirttiği gibi kendi projelerini eski Marksist 'popülizmden' önemli bir ayrılış olarak tanımlamalarında bir sorun olabilir. Kendilerini Thompson ve Williams'ın egemenlik altına alınmış işçi sınıfının üstünün çizilmesi ve sosyalist temsilin aydın düşünürlere geçmesi konusunda birleştiği 'Batı' ya da 'şekilci' Marksizm'leri ihraç etme işini üstlerine almışlardır. Bu anlamda ikinci Yeni Sol'un, yükseltmek için çok çalıştığı Marksist teorinin yeniden doğuşunun, post-Marksist ardılları ve birinci Yeni Sol öncülerinin projeleriyle birçok ortak noktası vardır.

VI

NLR işçi sınıfını asla açıkça geçersiz kılmamıştır, ve Marksist geleneği çeşitli yollarla geliştirmeye devam etmiştir. Editoryal programı ise halk kültürü, halk mücadeleleri ve emek hareketinden uzaklaşmaya devam etti.[27] Aynı zamanda da İngiliz sol dü-

27) Benim editoryal ekip üzerindeki ayrıcalığım 'düşüş' ya da 'gerileme' döneminde azalmasına rağmen, derginin kurucuları 'toplumsal ve siyasal alandaki bir devrim yalnızca üretici çoğunluğunun bilinçli iradesi ve amaçlarıyla yapılabilir. Bu çoğunluğun merkezi kısmı günümüzün gelişmiş kapitalist ülkelerindeki temel maddi refah üretimi sürecine katılan işçiler olmaya devam edecektir,' der. Review'in editoryal yönelimiyle ilgili endişelerimi sunduğum bir 'perspektifler' toplantısı için 1984-1988 dönemi makalelerine hızlıca bir göz atmıştım. 'Düşüş' aşamasına girilen o dönem, İngiliz emek tarihinde oldukça önemli anları da içermektedir (1984-85 madenci grevleri gibi). Yazdığım metinden alıntılıyorum: '184 makale arasında madenci grevler hakkında, toplumu etkileyen grev görüşünü ele alan sadece bir çalışma vardı.Bu olay veya İngiltere ya da herhangi başka bir yerdeki diğer büyük sınai çatışma hakkında, deneysel, deneyimsel ya da analitik daha fazla bir şey yoktur. İşçilerin acil endişeleriyle benzer konuları işleyen bir ya da iki makale vardır: bir tane emek süreci tartışması üzerine ve bir tane de İsveçli ücretli çalışan fonlarıyla ilgili. Bundan ayrı olarak, işçi sınıfının bileşenleriyle ilgili -örneğin beyaz yakalı işçiler; Avrupa işçi partilerinin genel bakışıyla ilgili bir tane; ve büyük şehirdeki emeğin eski günlerine dair bir de tarihsel makale- birkaç makale de vardır. Bu bizim işçi mücadeleleri, onları ilgilendiren sorunlar, Thatcher'cılık altındaki işçi sınıfı koşulları, İngiltere'deki sendikal haklara saldırılar, işçi sınıfı mücadelelerinin uluslararası alanda karşılaştırılması, işçi sınıfının değişen içeriği, post Marksist argümanların barındığı kapitalizm ve işçi sınıfı doğasının dönüşümü hakkındaki varsayımlar vs., anlayışımızın bir toplamıdır. Bu editoryal açık çok gerilere dayanmaktadır, bana o zaman öyle gelmişti. Hâlâ da öyle geliyor.

şünürlerinin önemli bir kısmından büyük oranda ayrık kaldı; ilgilerine tutarlı olarak Sosyal Ekonomistler Konferansı ve Sermaye ve Sınıf gibi bir başlığı olan dergilerin eklemlendiği, çoklu bilim öğretmenleri, diğer akademisyenler ve sendika araştırmacıları. Aynı zamanda teorik projesi sosyalist temsilcilik kavramı ve aydınların rolü 'post-Marksist', post-yapısalcı ve post-modernist akımlarla birleşme eğilimindeyken, başta gelen *NLR* figürleri ayrık kalmaya devam ettiler. Örneğin, ikinci *NLR*'ye ilk günlerinden beri damgasını vuran yüksek siyaset ve kültür vurgusu, Anderson'cu İngiliz kapitalizmi ve modası geçmiş İngiliz devleti analizi ile birleşince, kurumsal yenilikler ve seçim reformlarında hazırlanan yeni bir ifade biçimine kavuştu. (İngiltere'de şimdiki kurumsal reform hareketi olan 88 Bildirgesi'nin önder figürleri dişlerini Nairn-Anderson tezlerine geçirdiler.) Rejimlerde övgüyle seçtikleri politik demokrasinin kaderi adına yeni *NLR* tarafından belirtilen ilgi eksikliğini vurgulayan Peter Sedgwick gibi daha önceki eleştirmenler 'demokratik' anayasal reform içi olan şimdiki coşkuya şaşırabilirler; ancak Sedgwick 'halk' mücadelelerinin yerini anayasal değişimin almasını, ikinci Yeni Sol'un bir kısmının elitist, Fabian tarzı bir reformizme olan eğiliminin beklenen sonucu olarak görmüş olabilir.[28] Bunun yanında bu ikinci Yeni Sol'un kendine has meşguliyeti, *NLR*'yi bugünün düşünsel kültürünün daha abartılı -ve gerçekten daha anti-demokratik ve gerici- bildirilerinden koruyor olabilir. *NLR*'nin politik ve ekonomik alanda devam eden ilgisi (ve aydınlanma projesine olan bağlılığı) en iyi ihtimalle post-yapısalcılık ve post-modernizme olan en son tutarsız eğilimlerine engin bağlılığından başka her şeyi engellemiştir. (*NLR*'nin yayıncı partneri Verso, halihazırdaki şekillere daha çok ayak uydurmuş olmasına rağmen)

İngiltere ya da herhangi başka bir yerdeki solun diğer bileşen-

28) Sedgwick, s. 148-9.

leri elbette Thompson tarafından 'Batı Marksizmi'ne' atfedilen mantığın çok ötesine geçmişlerdir. Avrupa Komünizmi'nin 'sınıfın geri çekilişi' için besleyici bir zemin oluşturduğu oranda Batı Sol tarihinde birçok ironi yaşanmıştır. İngiltere Komünist Partisi'nin revaçta (ama artık geçersiz) olan Marksizm'i bugün, örneğin genel olarak ideoloji, 'kültür' ve düşünsel pratiğin özerkleşmesinde temel bir araç olmuştur. Bu düşünsel gelişmeleri tarihsel bağlama yerleştirmek için bu derginin İngiliz Komünistleri'nin elinde kısa süren popülerliğinden şevk aldığını -ve bunun terk edilmesi yüzünden acı çektiğini- eklemekte fayda vardır. İngiliz Komünistleri, Mark Jacques ve arkadaşları, tüketimin zaferini ve hatta Margerett Thatcher'ın 'halkın kapitalizmini' kabul etmede, Anderson ve arkadaşlarının çok ötesine geçmesine rağmen ikinci *NLR*'nin kurucuları gibi tarihsel ve kuşak bölünmesinin aynı tarafındadırlar.[29]

Kültürel ve düşünsel pratiğin özerkleşmesininin dış sınırları artık sol akademisyenler tarafından zorlanmaktadır. Toplumsal hayatın yapısal pratiği, toplumun maddi yapılanması, metinlerin yapıbozumuyla yer değiştirdikçe üretim faaliyetinin yerini sonunda söylem almıştır, ve tarihsel nedensellik post-modern parçalanmanın, 'farklılığın' ve ihtimallerin içinde tamamen çözülürken sol politika alanı akademinin duvarları ile sınırlı kalmıştır.

Bu öykünün kendi kronolojisi vardır. Gördüğümüz üzere bu kronolojide yetmişlerin ortasında değil ama daha önce, sol aydınlarının bir kısmının hareketin kendisi olmayı istediği bir noktada, büyük bir dönemsel kırılma yaşanmıştır. Oradan buraya uzanan çizgi -Maoizm'den post-modernizme- işçi sınıfı politikasının dönemsel aşamalarını yatay olarak keser; bu 1960'ların öğrencileri ve bugünün kıdemli akademisyenlerinin kariyeri ile kronolojik olarak yaşıt olan bir gelişme rotasıdır. Düşünsel ve

29) *Marxism Today*'in (1988) bir yılın olaylarını analizi için bkz John Saville, 'Marxism Today: An Anatomy', *Socialist Register* 1990, s. 35-59.

kültürel pratiği tarihsel ve maddi sınırlarından ayırma girişimi, Maoist katılımcılıktan post-modern bilinmezliğe, şüpheli fakat nadir olmayan paradoksun düşünürlerin, akılcı olmayan iki kutbu arasındaki tüm yolu arşınlamıştır.

Bu düşünsel gelişmelerin sonuçları, bileşenlerinin 'yeni toplumsal hareketler' ya da 'kimlik politikalarının' demokratik ve özgürleştirici etkilerini talep ettikleri gerçeği ile gizlenmiştir. Buradaki paradoks sadece 'teorinin' 'pratikten' ayrılmış olması ya da solun her zamankinden daha 'akademik' olması değildir. Çelişki daha çok sol akademisyenlerin kasıtlı olarak, yoksun görünen düşünsel etkinlik tiplerini kabul etmesidir; ve suları bulandıran gerçek, bu akademisyenlerin revaçta olan tezleri daha ulaşılmaz hale geldikçe ve ufak bir azınlık dışında herkese daha az ulaşılır oldukça, 'popüler kültür' kutlamalarını daha çok ilan ettikleridir. Eğer eski anti-popülizm, işçi sınıfının etkili biçimde kapitalizm kültürüne yerleştiği kanaatinden geliştiyse, o anti popülizm artık tamamlanmıştır. Dayandığı bu aynı düşünce artık yeni ve zıt bir popülizm çeşidi üretmiştir. Tüketim kapitalizminin hegemonyası artık fesih edilemez biçimde kabul edilmiş, bazen sevilmiş hatta kutlanmış, aynı zamanda politik kimliğini akademinin en özel, en esrarlı ve tutarsız pratiklerini ispatlamak için davet edilmiştir. Bir zamanlar birçok barikatları yıkmış kadın hareketinde bile, artık kendi özgürleştirme projesinin yoluna dikilen en inatçı engellerden biri olan post-modern bir akademik feminizm biçimi vardır. Bu sınıf engeli genel olarak feministleri işçi sınıfı kadınlarından ayırmıştır.

Seksenlerde İngiliz sol düşünürlerin (ve bugünkü Marksizm'in) Thatcher'ın "halkın kapitalizmi" taleplerini kabul etmesi -tüketim, hissedarlık ve ev sahipliğinin işçi sınıfına faydalarını artırdığı için övülmesi- karşıt popülizmin, kapitalizmin gerçeklerinden şimdiki gibi ne kadar ayrık ve kapıdaki uzun veya yapısal kriz için nasıl tamamen hazırlıksız olabileceğini gösterir. Thatcher'cı standartlara göre bile bu değerlendirme en iyi ihti-

malle olgunlaşmamış ve fazla şişirilmiş en kötü ihtimalle de hor gören, büyük bir çoğunluğa eklenen maddi yararların kapsam ve ömrünü oldukça abartan ve bu 'devrimin' sınırlarını küçümseyen bir değerlendirmedir. Thatcher'ın öğrencileri artık intikam almaya gelirken, bu değerlendirme sadece saf değil, oldukça da şüphe götürür bir görünüştedir.

Ama bu, günümüz solunun şu anda buradaki sorunlarla yüzleşmek için donanmadığı tek -ve en uç noktalarda olmayan- örnektir. Eğer önceki yılları tanımlayan özellik büyüyen tüketimse, doksanların kapitalizmi, yine tüketimle birlikte, kendine has biçime sahiptir. Daha özel olarak, yapısal kitlesel işsizlik, artan yoksulluk ve evsizlik, 'esnek' emek pazarları, sözleşmeli ve geçici personelin payının artması ve ucuz yarı-zamanlı işler biçiminde iş modellerinin değişmesi, 'daralan' işletmelerde kalan azınlığın aşırı çalışması, ve eski devlet müdahalesi biçimlerine gittikçe daha çok bağımlılık kazanan piyasa zorunluluklarının küresel olarak dayatılması, kapitalizmi tanımlar.

Yeni kapitalizmin, üniversite öğrencilerinin değiştirilmiş tanımları ve özlemlerinde de kendi ifadesi vardır. Hem Lin Chun hem de Greg Elliott, İngiliz Yeni Solu tartışmalarını Jonathan Ree'nin 1974'te yaptığı "sosyalist aydın yaşlılar koltukları işgal ederken, sosyalist aydın gençler binaları işgal ediyorlar,"[30] yorumunu alıntılarlar. Lin Chun'a göre bu, hem dün hem de bugün, akademiye göre batıdaki modern radikalizmin hapsedilmesi üzerine yapılan bir yorumdur. Greg Elliot'a göre ise Ree'nin gözlemi dün ve bugün arasındaki farkı göstermektedir. Gözlemine göre, 'Ree'nin hükmü şöyle de okunabilir: çevreci gençler, amaçları buluşturmayla meşgulken, postmodernist aydın gençler koltukları işgal ediyor.'

Bu her şeyi özetlemektedir. Dünün militan gençlerinden bazıları bugünün postmodern, koltuk sahibi yaşlılarıdır. Eğer dün-

30) Lin Chun, s. 195; Elliott, s. 48.

kü yüksek, dünyayı (yönetme olmasa bile) değiştirme hedefleri gerçekleşmemişse bile, en azından rahat kariyer hedefleri sonuca ulaşmıştır. Öğrencileri -aslında öğrencilerimiz demeliyim- kültürel bir devrime öncülük etmeyi bırakın, temiz bir dünyayı bile zorlukla hayal edebilmektedirler. Eğer öğrenciler proleterleşmişse bile, birçoğu (özellikle Kuzey Amerika'da) zaten yarı zamanlı ücretli çalışan ve birçoklarına göre üniversite eğitiminin hem ekonomik olarak gerekli hem de yersiz olduğu, gerekli fakat ömür boyu çalışabilmek için yeterli bir koşul olmaktan uzak olduğu, aşırı kalabalık ve yetersiz ödenekli üniversitelerin öğrencileri yüzünden, gelinen nokta budur.

Günümüzdeki teorik biçimler bu gerçeklerden çok uzaklaşmıştır. Bu biçimler ne 1989'dan bu yana yeni dünya düzeniyle ilgili, ne de 1970'lerden bu yana kapitalist gelişmedeki uzun süreli akımlarla ilgilidir. En güncel olanlar, seksenler ve doksanlarla yüzleşmekten çok kendi rotasında seyreden altmışların gündemidir. Kapitalizmin kendi bütünleyici mantığını tüm 'yeni dünya düzenine' uyguladığı zamanda, en revaçtaki sol düşünürler, çeşitli ve bölünmüş söylem ve fark yamalarıyla, kapitalist sistemin icraatlarını kapsamaya yetecek her tür 'bütünleyici' bilgi biçimini tüketirken, kendi tutarsız pratiklerinin üstünlüğünü savunmaktadırlar. Hâlâ çelişkili olarak 'pazarın' evrenselliğini ve ebediliğini kabul ederken, bir sistem olarak varlığını ve sistemsel bütünlüğünü bile inkâr ederler. Bu 'pazarın' genişleyen mantığı sınıfın fay hatları boyunca artan gerilimler yarattığından, bize kapitalizmin boşlukları içindeki en özel ve yerel direnişlerden fazla her şey için ufak bir umutla, parçalanmış 'kimlik politikasını' takip etmemiz emredilmiştir.

Günümüzün gerçekleriyle yüzleşmek yeni yönlerde açılımlar gerektirir. Aynı zamanda, çağdaş kapitalizmin yeni koşulları yeni analizler gerektirirken, Raymond Williams'ın genç Yeni Sol'un yaptığını söylediği gibi, kapitalist sistemde değişmeyenleri küçümseme hatasına düşmemeliyiz. Artık çok olası görünü-

ğü gibi, 1950'ler ve '60'lardaki yükselen kapitalist refah dalgasının bir sapma olduğu ispatlanırsa, içinde bulunduğumuz koşulda, fikirleri yükselen bir kapitalizme dayananlardan, ya da onların geleceğe bakmayı bırakın, bugünü daha yakalayamamış olan post modern ardıllarından ziyade, rehber olarak otuzları ve kırkları hatırlayanların rehberliğine ihtiyaç duyacağa benziyoruz.

Liberal Demokrasi ve Kapitalist Hegemonya:

Sosyalist Politik Teorinin Görevi Konusunda Leo Panitch'e Bir Yanıt

I

Şu soruyu yeniden ele almak istiyorum: Sosyalist politik teorinin görevi nedir? Diğer meselelere geçmeden önce, bu yazının ilk defa olarak Macpherson'la yapılmış epeyce uzun sayılabilecek bir tartışmayı içerdiğini söylemeliyim. Daha önce de belirttiğim gibi ilk kez, sosyalistlerin Macpherson'u uğraşması için gerçekten yalnız bıraktığı geniş ve önemli bir politik teori alanı var. Bu yüzden de Macpherson'la anlaşmaya varmadan, politik teorinin bu taraflarını sosyalist bir bakış açısından görmek imkânsızdır. Onun parçaladığı zeminde herhangi bir yapı kurma çabası, sanki onunla aranızda kişisel bir çatışma ve ihtilaf varmış gibi hareket etmek demektir. İşte, bir tartışmada ana referans noktası olmak diye buna denir.

Macpherson'la tartışmamız öncelikle, genel olarak politik düşünce ve özellikle de liberalizm çalışmasıyla ilgili olan metodolojik bir tartışmadır; ama bu metodolojik tartışmanın daha geniş ve uygulanabilir etkileri vardır. Metodolojik farkların temelinde yatan, sadece liberalizmin anlamı ve kapitalist toplumdaki işlevi

hakkındaki farklı varsayımlar değil, daha genel anlamda, sosyalist projenin doğası, bu projenin sosyalist mücadelenin tarihi koşulları ve bunun sürdürülmesi gereken alan hakkında önerdikleri ve bunun sosyalist düşünürlere hangi görevleri dayattığı hakkındadır. Bu programatik ve politik meseleleri ileride incelemek istiyorum.

BAZI BAŞLANGIÇ NOKTALARI

Leo Panitch asla, teori ve pratik arasındaki ilişkinin can alıcı noktası, Macpherson'un teorik ve metodolojik stratejisinin uygulanabilir etkileri, ya da teori ve yönteminin sosyalizme bağlılığıyla bir anlamda 'uygunsuz' olduğu[1] düşüncesiyle çatışmadı;

1) Büyük ihtimalle bu kavrayış hatası yüzünden, Panitch sürekli beni yanlış anlıyor hatta benden yanlış alıntılar yapıyor. Örneğin ben MacPherson'un sosyalizme bağlılığını hiç sorgulamadım, ya da onun 'kendini liberal demokrasiyle birlikte konumlandırdığını' iddia etmedim (Panitch, s. 152). Yaptığım tek şey, bakış açısının oynak olduğunu, bazı çalışmalarının diğerlerinden daha eleştirel olduğunu (aslında açıkça belirtilmiş hedefim özellikle bir kitabı, The Life and Times of Liberal Democracy'yi ele almaktı), en eleştirel çalışmalarında bile 'rakipleriyle yakınlaşma yolu açan teorik belirsizlikler' olduğunu (Wood, 'C.B. Macpherson, Liberalism, and the Task of Socialist Political Theory', Socialist Register 1978, s. 216), ve bu teorik belirsizliklerin programatik sonuçları olduğunu işaret etmekti. Daha belirli birkaç örnek vermek gerekirse, Panitch şöyle der: 'Macpherson'a karşı Wood Marx'çı sınıf analizinin, kapitalizmin "sınıf sömürüsünün en kusursuz biçimi: üreticilerin üretim araçlarından tamamen ayrılması..." olduğunu iddia eder', ve beni 'bunun Macpherson'un analizinin her zaman merkezi noktası olduğunu' anlayamadığım için kınar (Panitch s. 147). Şimdi benim alıntılanmış (ya da yanlış alıntılanmış, Wood, s. 229) metindeki amacım açıkça, -'Macpherson'a ya da başka birine karşı- kapitalist sömürü hakkındaki açık gerçeği uzun uzadıya anlatmak değildi. Metnin aşikâr noktası, kapitalizmin bu özelliğinin kapitalist devlet ile onun sınıf taraflsızlığı görünüşünün 'evrenselliği' ve 'özerkliğinin' temelini -antitezini değil- oluşturduğudur ve bu da liberalizm ile kapitalizm arasındaki bağın karanlık noktasıdır.
Panitch, yazımın sonraki bölümünde yer alan argümanın 'gücünü' övdükten sonra, argümanın 'Macpherson'un Mill'den fiilen farksız olduğunu ve liberalizmin "büyük şaşırtmacasına" kendini kaptırdığını belirten sonuç bölümüyle, bozulmuş' olduğundan yakınır (Panitch s. 59). Herhalde benim 'Macpherson'un Mill'den fiilen farksız olduğunu' söylememiş olmam önemli değildir. Her halükârda, bu metinde işaret ettiğim (ve yeterince öteye geçmemesine karşın, Macpherson'u meydan okunulacak ilk insanlardan biri olarak gördüğüm) 'büyük şaşırtmaca' açıkça liberalizm değil, politik düşünce tarihini toplumsal ve tarihsel temellerinden ayıran düşünsel bir gelenektir. (Wood, s. 240).

hatta bunu fark etmedi bile. Ancak Panitch'in, Macpherson'un yöntemiyle ilgili söyleyecek birkaç şeyi vardı ve ayrılığa düştüğümüz nokta burada başladığı için, daha kapsamlı sorulara geçmeden önce bu konu hakkında söylenmesi gereken şeyler var.

Panitch beni, Macpherson'un, 'bir teorinin tutarsızlığını göstermek için, bu teoriyle onun kendi terimlerini kullanarak yüzleşmek gerekir'[2] tanımına dayanan yöntemini anlamadığım için, onun argümanındaki özü 'görmeyi başaramamak' ile suçluyor. Özellikle benim, Macpherson'un, çoğulcu-elitist teorilerin batılı demokrasilerdeki politik sistemin açıklanmasında 'oldukça doğru' olduğu yargısını yanlış anlamış olmama işaret ediyor. Macpherson'un programatik etkileri konusuna ileride devam edeceğim. Şu an için, Panitch'in Macpherson'un yaklaşımını anlayışı ve bir argümanla 'kendi terimlerini kullanarak yüzleşmenin' ne demek olduğuyla daha çok ilgileniyorum.

Panitch'in bu konuda kullandığı en kilit ifade, Macpherson'un yaklaşımının, Ralph Miliband'ın *The State in Capitalist Society*[3] kitabındaki yaklaşımına benzediği imasıdır. Karşılık olarak okuyucudan şunu göz önünde bulundurmalarını rica ediyorum: Macpherson 'Şu an batı liberal-demokratik uluslarında hakim olan asıl sistemin tanımı olarak, Model 3 ["denge" ya da "çoğulcu-elitist" model] oldukça doğru değerlendirilmelidir,'[4] der. Eleştirilerinin çoğunu, görüşün 'kendini haklı çıkaran' tarafına saklayan Macpherson, 'modelin' tanımsal doğruluğu hakkındaki bu yargıyı güçlendirmek için başka hiçbir şey söylemiyor. Miliband şöyle der:

> *Yapılan işin temel amaçlarından biri, aslında gelişmiş kapitalizme sahip ülkelerdeki toplumun, politika-*

2) Panitch, s. 150

3) Panitch, s. 166

4) C.B. Macpherson, *The Life and Times of Liberal Democracy* (Oxford: Oxford University Press, 1977), s. 83.

nın ve devletin çoğulcu-demokratik görüşün her anlamda yanlış olduğunu detaylı olarak göstermektir; bu görüş, gerçekliğe rehber olmak yerine, bu gerçekliğin derin bir şaşırtmacasını inşa eder.[5]

Sonra da kitabın tamamını bu noktayı ispatlamaya adar. Bu iki yaklaşımı eşitlemek için olağanüstü bir çaba sergiler.

Miliband, rakiplerinin tanımlarının doğruluğunu kabul ederek değil, en sınırlı anlamda da olsa, ampirik kanıtları bu tanımı yalanlamak için sıralayarak, gerçekten de kendi düşmanlarıyla onların zemininde buluşmuştur. Çoğulcu teoriler hakkındaki eleştirisi '...bu toplumlardaki politik süre[cin] temel olarak bu [sınıf] güçlerin[in] karşı karşıya gelmesi hakkında...'[6] olduğunu söyleyen bu önermeye dayanır. Macpherson'un, çoğulcu-elitist modelin, tasviri yönünden esas olarak doğru olduğu yargısı ancak sınıfı, politik süreç ya da 'sistemin' dışında sayarak mümkün kılınabilir. Bu yüzden de politik 'sistem', Macpherson'un çoğulcu rakiplerinin 'şaşırtıcı' modeline göre, kendi toplumsal içeriğinden soyutlanmalı ve tamamen biçimsel terimlerle tanımlanmalıdır. Macpherson'un 'kendini haklı çıkaran' taraftan çoğulcu-elitist model eleştirisinde, sınıf yeniden ortaya çıktığında, bu sadece, çoğulcu teorinin haklı çıkan iddialarını sorgulamayı akla getiren, politik 'malların' eşitsiz dağılımı, yani eşitsizlik şeklinde olur. Kısacası, Macpherson'un çoğulcu-elitist teori değerlendirmesi ve onun tanımsal yeterliliği, rakiplerinin argümanlarını inandırıcı kılmak için güvendikleri, teorik ve metodolojik ilkelerin benimsenmesine dayanır. Sadece büyük kavramsal sancılar çekerek ve politik analizin en temel birimini tanımlamada onların yolunu kabul ederek Macpherson, çoğulcuların gözde deneysel ve tanımsal alanında onlarla çatışmaktan kaçınabilir. Bu-

5) Ralph Miliband, *The State in Capitalist Society* (New York: Basic Books), s. 4.
6) Miliband, s. 16.

rada 'terminolojik saflık' üzerinde söylenmiş (Panitch'in söylediği biçimiyle) kaçamak [çift anlamlı] bir yanıttan fazlası var. Miliband çoğulculara kendi zeminlerinde saldırırken, Macpherson onlarla bu konuda uzlaşmakla kalmıyor, bunu karşı tarafa teslim de ediyor.

Bu prosedür, Macpherson'un yaklaşımında genelde olağandır ve benim adlandırdığım şekliyle onun 'teorik belirsizliklerine' de örnek oluşturur. Panitch, Macpherson'un 'işlevi belirli bir toplumsal düzeni -yani belirli bir üretim ilişkileri bütünü ve belirli bir sınıf egemenliği sistemi- olan bir kurum olarak devlet anlayışı olmadığını'[7] başarılı bir şekilde reddederken bu konudan tümüyle kaçınır. Panitch tarafından alıntılanmış, tırnak içindeki ifadede, özellikle ve açıkça 'bir parantez açarak '-ve Macpherson'u da dahil ederek-', Dahl gibi insanlar tarafından sunulan çoğulcu-elitist modelin, Batı kapitalizmindeki politik sistemin bir tarifi olarak 'oldukça doğru' olduğunu ileri sürmenin sonuçlarına işaret etmek için, Robert Dahl gibi çoğulcuları kastediyorum. Önce de belirttiğim gibi, Macpherson'un çalışmasında iki anlamlı bölümler var ve bunlardan bazıları kapitalist toplumdaki siyasal iktidarın daha eleştirel bir değerlendirmesini içeriyor; ama bunlar asıl teorik alanı rakiplerine teslim ettiği birçok örneği ortadan kaldırmıyor. Bu teslimiyetler önemli ve sistematiktir; Macpherson'un tartışmasının kritik noktalarında ortaya çıkarlar ve retorik gerekliliğin çok ötesine giderler. Bu yüzden de argümanımın merkez noktası, bu kritik noktalar teorik ve politik açıdan anlamlı olarak değerlendirilmesi gerektiğidir.

MACPHERSON'UN PROJESİ: SINIF MÜCADELESİ Mİ, FABİANCI (ILIMLI) HAYIRSEVERLİK Mİ?

İlk olarak Panitch'in, görünüşe göre benim fikirlerimle çatışmadığını düşündüğü kendi eleştirilerini inceleyelim. Argümanı-

7) Panitch, s. 151 Wood'dan -yine bağlam dışı- alıntılıyor, s.222.

nın üç ana konusu özellikle önemlidir: 1) Panitch'e göre Macpherson 1960'ların ortalarından beri, Marksist geçiş teorisindeki 'ana muhtevayı' reddetmektedir: Geçiş teorisi 'değişimin temsilcisi olarak sınıf mücadelesinin ve devrimci bir sınıf olarak proleteryanın teorisidir'.[8] Panitch'e göre bu, Macpherson'un önceki çalışmalarından keskin şekilde ayrılır ve bunun sonucu olarak da 'liberal demokrasi eleştirisinde Marksist politik ekonomiyi kullanmayı sürdürürken Macpherson, geçiş sorusunu sosyalizme yönelttiğinde, kendini Marksizm'den ayrıştırır.[9] 2) Panitch'e göre Macpherson, Marksist politik teoriyle ortak olarak, devrimci projede kaçınılmaz bir şekilde vücut bulan, disiplin ve onay arasındaki gerilimle yeterince uğraşmada başarısızdır,[10] ve bu başarısızlık özellikle 'katı ekonomik determinizmde' -örneğin, *The Real World of Democracy*'de- açık bir şekilde görülür. Bu da Macpherson'un Stalinizm'i, 'Maddi kıtlık' koşullarında talep edilen gerekliliklerin, eğer tehlikeliyse 'öncü rotanın' bir sonucu olarak görmesini sağladı. 3) Panitch, Macpherson'un Marksist teorinin yeniden yapılanması için yardım etmek yerine, çalışmasını liberalizm eleştirisiyle sınırlayarak "klasik Fabiancılık modasıyla, egemen sınıfı eğitmeye çalışarak -bu durumda kendi teorisyenlerini sosyalizm konusunda eğitmeye çalışarak-" kendini sınırlama tehlikesine düştüğünü belirtir.[11]

Panitch burada sorunun kalbine iniyor. En azından, ikimizin de Macpherson yaklaşımının zayıf noktaları olarak gördüğümüz en kritik *semptomları* ayırıyor. *Nedenleri* tanımlama ise başka bir nokta. Asıl soru, Macpherson'un argümanlarındaki problemlerin, onun teorik temellerine bulaşıp bulaşmadığı; bunların kazara ve beklenmeden mi olduğu ya da benim eleştirilerimde işaret

8) Panitch, s. 160.

9) Panitch, s. 160.

10) Bakınız Ralph Miliband, *Marxism and Politics* (Oxford: Oxford University Press, 1977), sf. 180-190. 'doğrultu' ve 'demokrasi' arasındaki gerilim üzerine.

11) Panitch, s. 160.

ettiğim bu teorik -ve politik- belirsizliklere sistematik ve nihai olarak mı temellendirildikleridir. Akla hemen birkaç soru geliyor: Macpherson'un sınıf mücadelesini ve proleteryanın devrimci özneliğini terketmesi gerçekten onun zihninde radikal bir kırılmaya mı neden oldu, yoksa bunu içsel olarak hep taşıyor muydu? Bu kopuş gerçekten sadece onun sosyalizme geçiş kavramında mı vardır, yoksa sınıf savaşı aslında onun liberal demokrasi eleştirisinde bulunmuyor mu? Macpherson'un kariyerinin bir döneminde Stalinizm'e karşı aldığı tutum ve bir çeşit Fabiancılığa kayması arasındaki ilişki nedir? Bu da onun gelişiminde keskin bir kırılma yaratır mı, yoksa tüm çalışmalarını, sosyalist proje ve onunla karşı karşıya gelen toplumsal gerçeklik anlayışını şekillendiren önermelerine kadar takip edebileceğimiz bir süreklilik ve tutarlılık var mıdır?

Bu bizi yeniden metodolojik soruna ve Macpherson'un liberalizm, kapitalizm ve sosyalizm arasındaki ilişkiye nasıl baktığına getiriyor. Macpherson'un çalışmasının geçirdiği değişiklikler ne olursa olsun, liberal demokrasi analizi ve bu analizde sosyalizmin nedenini geliştirmek için atadığı işlevlerin asli bir metodolojik devamlılığı vardır. Macpherson'un liberal demokrasi eleştirisi, liberal politik ve ekonomik doktrinin ideolojik içerik ve mantıksal çelişkilerini ifşa etmek için tasarlanan derin bir felsefi analizle işleyen ahlaki inançta hep bir uygulama olmuştur ve bundan sonra da olacaktır. -Macpherson'un politik felsefe üzerine olan çalışmalarında, kuşkusuz, geleneksel felsefi çalışmalara göre daha büyük bir rol oynayan- tarihsel analiz bile, ahlaki ve mantıksal muhakemeye tabidir. Bu proje birkaç önemli varsayımı da içerir: her şeyden önce, proje belirli bir dinleyici kitlesi gerektirir ve diğer olası 'değişim öznelerine' tercihen, toplumun dönüşümündeki egemen rolü bu kitleye verir. Bir bütün olarak Macpherson'un çalışması ve kendi oluşturduğu görevlere dikkatlice bakıldığında, Panitch'in onu uyardığı 'klasik Fabiancılığa' geçişinin sadece rasgele olmadığı, aslında kendi düşünsel ve po-

litik projesinin tam da kalbine yattığı söylenebilir.

Life ve *Times*'da yayınlanan asıl makalemde bunları tartışmıştım. ..Macpherson, liberal demokrasi ve kapitalizm arasındaki bağı, sanki geçici ve şartlara bağlıymış gibi kabul ediyor, sosyalizmi aslında liberalizmin uzantısı gibi sunuyor, ve liberalizm ve sosyalizm arasında felsefi bir bağ kurabilmek için liberalizmin sosyo-tarihsel varlığının içini boşaltarak, 'içi boş bir şekilciliğe' düşüyor.[12] Benim önerim, bu tartışma yönteminin sadece liberalleri sosyalistlere dönüşmeye ikna etme projesini ilerletmek için benimsenmiş bir taktiksel hile olabileceği, ama bu açıklamanın yetersiz göründüğü ve Macpherson'un belki de bazı liberal varsayımlar ve teorik pratikler tarafından 'baştan çıkarılmış' olabileceğiydi. İlk açıklamayı reddetmeye değil sadece onu tamamlamaya çalıştım. Eğer bu iki açıklamayı alternatif olarak sunsaydım, yanlış yapmış olurdum ve şu anda ikisinin -Macpherson'un liberal rakipleriyle paylaştığı belirli asli tutumda yatan proje ve yöntem tercihi- birbirlerini gerektirdiğini tartışıyor olurdum.

Macpherson'un prosedürleri -hatta liberalizm tanımının kendisi- bize onun niyeti hakkında kesin bilgiler veriyor. Her şeyden önce, liberal demokrasinin özünün tüm bireylerin kişisel gelişimine dair ahlaki bir vaat olduğu önermesindeki asıl nokta nedir? Bu önerme açıkça liberal demokratik kurumlar, hatta belirli toplumsal koşullar, politik çatışmalar ya da sınıf mücadeleleri ile ilişkilendirilmiş, tarihi bir fenomen olarak liberal demokratik fikirler hakkında bile deneysel bir ifade değildir. Hatta birkaç düşünürün -özellikle J.S. Mill- metinle ilgili özetlenmiş yorumu en azından tartışılabilirdir ve her halükârda düşünürün 'kişisel gelişim' vaadi kendi -tamamlanması gereken 'insan kapasitesi' diye tanımladığı ve bunların tamamlanması için hangi toplumsal koşulların olması gerektiğine inandığı- özel bağlamından ayrıldıkça boş ve biçimsel kalmaktadır. Eğer Macpher-

12) Örneğin Wood, s. 226 ve 231

son'un, J.S. Mill ve onun halefleri olan 'ahlaklı liberallerinin' doktrinlerindeki ahlaki vaatlerin üstün olduğu iddialarını kabul edersek, gerçekten onlar hakkında çok şey mi öğrenmiş oluruz? Karl Marx ve örneğin, Milton Friedman'ın ikisi için de bu tür ahlaki vaatlerinin bulunduğu söylenebilir. Friedman'ın Marx'a dönüşmesini engelleyen şey sadece mantıksal bir hata mıdır; 'kıtlığı' yenme koşullarına ulaşıldığı için, onun bireysel özgürlük ve kişisel başarı vaatlerinin artık 'pazar ilkelerini' gerektirmediğini görememesi midir? Macpherson'un liberalizm tanımı ve liberalizm ile sosyalizmin arasındaki zorunlu devamlılıklar üzerine olan vurgusu açıklayıcı değil, her şeyden önce liberalleri sosyalist olmaları gerektiği konusunda ikna etmeyi amaç edinmiş, inandırıcı önermelerdir. Bu anlamda, liberalizm tanımı daha başlangıcından itibaren, Panitch'in 'klasik Fabiancı' olarak tanımladığı projesine karşılık geliyor.

Macpherson'unki gibi düşünsel bir projenin politik çıkarımları vardır. Sosyalizmin -tabi eğer gelirse- 'eğitimli' egemen sınıfın bir parçasının hediyesi olacağını ve egemen sınıf ile sosyalizmi getirecekleri alt sınıflar arasındaki temel bir ortak menfaati ele aldığını -ya da ele aldığını iddia ettiğini- ima eder. Macpherson'un düşünsel stratejisi sanki sadece böyle bir varsayıma dayanıyormuş gibi devam eder. O zaman sınıf mücadelesinin reddi, onun teorik kuruluşunun kökenlerinde gizli gibi görünüyor.

Panitch'in dediğine göre, sınıf mücadelesi Macpherson'un sözlüğünden daha altmışlarda silinmiş olabilir; ama bunun Macpherson'un liberalizm eleştirisi ya da kapitalizmin analizinde hiçbir zaman esaslı bir yeri olmadığı söylenebilir. Panitch, Macpherson'un bir sınıf kavramı olduğu halde, argümanındaki sınıf kavramının pratik işlevlerinin, geleneksel sosyal bilimler tarafından kabul edilen (Weberci?) 'sınıf' nosyonunun -bir sınıf kavramından çok bir eşitsizlik kavramı- pek ötesine gidemediği izlenimini üzerinden atmakta başarılı olamamıştır. Panitch'in söylediğine göre, Macpherson'un sınıfı 'mülkiyet olarak' tanımlaması,

hatta kapitalizmdeki eşitsiz refah dağılımının, 'kapitalist Pazar ilişkisinin' gerekli ve kaçınılmaz bir sonucu olduğunu kabul etmek bile, kendini liberal sınıf tanımlarından ayrıştırmak için yeterli değildi.[13] (Daha önce tartıştığım gibi[14]) Max Weber'in 'mülkiyet' ve 'mülksüzlüğü', 'sınıf konumunun temel kategorileri' olarak tanımladığını ve hatta bu 'temel kategorileri', üretim araçlarıyla olan ilişkileriyle açıkladığını belirtmek anlamlıdır. Ancak asıl nokta, sınıf farklılıklarının önemini, yol açtığı toplumsal ilişkilere -çelişki ve mücadelenin ilişkisi- değil, basitçe 'pazar şanslarının' sonuçlarına bağlayarak, bu tanımları -Marx'a temkinli bir karşı çıkışla- sosyolojik ve politik açıdan önemsiz olarak değerlendirmesidir: Malların ve hizmetlerin sağlanmasında, mülkiyet, sahiplerine bir avantaj hatta bir tekel verir.

Macpherson'un bu Weberci sınıf ve sınıf mücadelesinin bastırılması kavramı sınırları içinde kaldığı oran, büyük ihtimalle Panitch'in Macpherson'un teorik sözlüğündeki, en Marksist kavram olarak tanımladığı 'gücün net transferi' kavramı tarafından belirlenmiştir. Onun düşünsel ve politik duruşunu tanımlamada, hiçbir kavram, projesinin bir bütün olarak karakteri kadar önemli olamaz; ama -tüm kapitalizm eleştirisinin anahtarı olan- bu belirli kavramın, bu projenin temel varsayımlarıyla nasıl şekillendiği dikkate almak açıklayıcı olabilir.

Panitch, "Macpherson'un 'gücün net transferi' kavramıyla ciddi olarak yüzleşen biri, onun tamamen artık değer teorisi üzerine kurulduğunu, sadece işçi tarafından kapitaliste iletilen maddi değere ek olarak..., işçinin de fazladan bir kaybı olduğunu söyleyen bir eklemeyle genişletildiğini görmemek imkansız gibidir,"[15] diyor, buradaki fazladan kayıp '[Emek gücünü] kendi kullandığında alacağı tatmin hissi' ve 'üretim dışı güçlerin' -bireyin diğer (üretim dışı) insan kapasitesini kullanma çabasında yer

13) Panitch, s.159.
14) Wood, s. 224.
15) Panitch, s.148.

tutan güçler- kaybıdır. Marx'ın artı değerinin, Macpherson'un işaret ettiği ve onun kapitalizm karşısındaki ahlaki argümanı için önemli olan, madde ve insan kayıpları türlerini ifade ettiğine şüphe kalmamıştır. Yine de, Marx'ın kapitalizm eleştirisinde, kapitalist ücret-ilişkisinin, bu tür kayıplara, eşitsizliklere ve hatta kişiliksizleştirmeye zorunlu olarak ve niteliği gereği neden olması teşhisinden, daha fazlası vardır. Aksi takdirde, Marx'ı, mülkiyet üzerinde yapılan haksızlıklara dair diğer ahlaki eleştirilerden ('mülkiyet hırsızlıktır'), temelden ayıracak çok neden olmazdı. Marx'ın artı değer kavramı, sadece teknik bir ekonomik kategori değildir, ama sadece kapitalizme yöneltilmiş *ahlaki bir suçlama* da değildir. Sömürüyü sadece bir *adaletsizlik* değil, *sınıf mücadelesinin* odak noktası olarak tanımlayan, her ikisinin de hem neden hem sonuç olduğu, sosyolojik bir kategoridir. 'Artı değer' kapitalizme özgü sömürünün, kapitalist birikimin artık tahsisini maksimize etme zorunluluğunun, bu zorunluluğun, üretim ve emek sürecinin düzenlenmesi üzerindeki etkileri ve bunların üretim noktası ve ötesinde yarattıkları gerçek çelişkilerin, yoğunlaşması için bir ihtiyaçtır. Böylece, karşıtlığı (antagonizm) kapitalizmdeki sınıfların kutuplaştığı alanlara yerleştirir ve artı değerin artması ya da azalmasının, sınıf gücü -sermaye ve emek arasında doğrudan takası şekillendiren bireylerin arkasındaki sınıfların göreceli gücü ve örgütlülüğü- yapısı tarafından belirlendiğini söyler. Bir başka deyişle, sınıf mücadelesi, geçiş anında birdenbire ortaya çıkan bir şey değildir.

Macpherson şüphesiz ki tüm bunların farkındaydı; ama asıl önemli nokta, bunların Macpherson'un 'net transfer' kavramında yer almamalarıdır. İlle de bir şey bulmak gerekirse; Macpherson'un formulasyonu dikkatimizi, artı değer kavramı ve onun sınıf mücadelesinden ayrılmaz bağının gerektirdiği sosyolojik ve politik anlayıştan uzaklaştırır ve bizi sadece, kapitalist sömürünün şeytani sonuçları hakkında ahlaki bir yargılama ve onların liberalizmin ahlaki iddialarıyla düştükleri mantıksal bağdaşmaz-

lık hakkında felsefi bir yargılama yapmaya davet eder. Macpherson'un 'net transfer' nosyonu açıkça, işçi için, kapitalistin faydasını artıracak eşitsizlikler ve kayıplar üretmek -ve yeniden üretmek- zorunda olduğunu belirttiği, Marksist bir görüş olan sermaye ve emek arasındaki ilişkiyle başlar. Bu sadece bir 'pazar ilişkisi' değil, üretimin zorlayıcı bir ilişkisidir de. Ancak bu önemli bakışın, Macpherson'un kapitalizm analizi ve onun dönüşüm koşulları için hiçbir pratik sonucu yoktur. Düşüncesinin en çarpıcı tarafı, üretim ve sınıfın toplumsal ilişkilerinin (argümanında çokça yer kaplasalar da) kapitalizm analizinde, eşitsizlik kaynağı olması, bireyler arasında haksız bir takas olması, ya da eşitsiz dağılan 'metalar' kişisel gelişim için gerekli kapasite gibi maddi olmayan metaları kapsayacak kadar genişlese bile eşitsiz dağılımın olması gibi çok az işlevi vardır. Bu konuda Macpherson, kendi liberalizm eleştirisinin ve sınıf mücadelesinin, sınıf dağılımının eşitsizliği dışında asla savaşmadığından kapitalizmin analizinde yerinin olmadığı, klasik politik ekonominin 'meta fetişizmini' tarafsızlaştırır. Macpherson'un artı değer konusunda Marx'dan ayrıldığı ve sermayeye basit bir 'pazar ilişkisi' değil, üretimin toplumsal bir ilişkisi olarak yaklaşmasının sonuçlarını izlemekte başarısız olduğu kritik nokta burasıdır.

Macpherson'un 'net transfer' görüşü, işçinin kaybını doğru olarak vurgularken, dikkatimizi takasın içinde varolan mücadeleden -ki bu mücadele asla tek taraflı değildir- uzaklaştırır ve pasif bir kurban olan (birey) işçiye odaklanır. Bu konuda Macpherson Marx'ın, Hal Draper'in deyimiyle 'ekonomik sorunu acı çekenlerin inlemeleri ve feryatlarından (pasif), sınıf mücadelesinin işleyen lokomotifine (aktif)' dönüştürerek aşmak için hayatının büyük bir kısmını harcadığı, sosyalizm türlerine döner.[16] Bunlar, sosyalizmi bir tür hayırseverlik, ayrıcalıklı sınıfların en geliş-

16) Hal Draper, *Marx's Theory of Revolution. State and Bureaucracy* (New York and London: Monthly Review Press, 1977), s. 142.

miş kısımları tarafından acı çeken pasif işçi sınıfına ihsan edilmiş bir iyilik olarak göstermeye çalışan 'acı çekenlerin feryatlarıydı.' Bunun tam tersine Marx'ın ahlaki tavsiyeden, ekonomik ve politik analize kadar sosyalizme dönüşüm fikri, sınıf savaşı nosyonu ve işçi sınıfının kendini özgürleştirmesine ayrılamaz bir şekilde bağlıdır.

'Güçlerin net transferinde' bile Macpherson, sanki toplumda bir çıkar uyumu varmış ve aydın bir egemen sınıfın iyi niyetiyle kapitalizmin dönüşümünü engelleyecek hiçbir uzlaştırılamaz çelişkisi yokmuş gibi, sınıf mücadelesinin dışarıda bırakıldığı bir projeye bağlıdır. Ancak Macpherson, 'güçlerin net transferinin' yaratılışında var olan menfaatin esas karşıtlığının farkında olsa da, düşünsel projesi bu karşıtlığı atlar ve iki karşıtın ortak 'insani' çıkarına sarılır. Bu, yine sınıf mücadelesinden -sadece sosyalizme 'dönüşüm' anında değil, kapitalizmin kendi tarifinde dekopuş demektir. Sınıf mücadelesini, bir değişim öznesi olarak reddetme ve onu dönüşüm sürecinden çıkarma olasılığı -'devrimci bir sınıf olarak proleteryanın reddi'- sınıf çelişkisinin, kapitalizm analizinden çıkarılmasını gerektirdiği anlamına gelebilir.

Marx'ın da devrimci değişimin nesnesi olarak, genel, evrensel bir insani çıkar aradığını söylemek yeterli değildir. Macpherson'un ütopik ahlakçılığın üstündeki evrensel çıkar vaadini yükselten şey, evrensel bir insanlığın yolunda duran sınıf çıkarlarının karşıtlığının sonuçlarını acımasızca aramasıydı. Analizine göre, insani çıkarların evrenselliğine, -bir başka sınıfın tersine- devrimci bir sınıf olarak proleteryanın evrenselleşmesi aracılık eder. Sermaye ile emek arasındaki üretim ilişkilerinin içsel çıkarlarının temelden gelen karşıtlığı, ona göre sınıf savaşının bir değişim öznesi olması gerekliliği demekti. Bu yüzden de politik projesi hem sosyalizme bağlı, hem de kapitalizm analizinin içinde ve onlara uygundur.

MACPHERSON'UN 'ÖNCÜLÜĞÜ'

Panitch'in bahsettiği Macpherson ve Fabiancılar'ın projeleri arasındaki benzeşme, aynı zamanda onun Sovyetler Birliği'ne karşı olan tutumunu farklı bir ışık altında değerlendirebilir. Panitch'e göre Macpherson'un büyük oranda ekonomik 'darlığın' sonucu olarak tanımladığı Stalinizm analizi onun Marksizm'ine -ya da en azından kendini bir 'katı ekonomik determinizm' içinde ifade eden, eleştirel olmayan bir tür Marksizm'e ve 'disiplin ile izin arasındaki gerilimi', devrimci projeyle zorunlu olarak karşı karşıya gelen doğrultu ve demokrasiye- dayanır. Ancak, Macpherson'un Stalinizm'e bakışının kökeni, onun kapitalizm analizini farklı kılan Marksizm'den çıkan aynı sapmalara dayanır. Fabiancılık yine öğretici olmuştur.

Özellikle 1930'larda, Sovyetler Birliği birçok komünist ya da Marksist olmayan insanı -buna Fabiancılar da dahil- ve Webb yanlılarını, güçlü bir şekilde kendine çekmişti. Çarpıcı bir devrimin bu ürününün, o ana kadar en çok göze çarpan özellikleri parlamento araçlarıyla, düzenli ve dereceli bir toplum dönüşümüne -değişim öznesinin sınıf mücadelesi değil de parçalı reform olduğu- inançları olan sosyalistleri çekmesi gerekirdi. Ama birçok yorumcunun da belirttiği gibi, Sovyet rejimi ile -devlet tarafından parça reformlar ve toplumsal mühendislik yoluyla yukarıdan empoze edilen kolektivizm olarak tanımlanan- Fabiancı sosyalizm anlayışı arasında gözle görülür benzerlikler vardır.

Sosyalizmi hâkim sınıfların dönüştürülmüş ve iyileşmiş bir kısmı tarafından bahşedilen bir hayırseverlik olarak gören bakış ve Parti'nin, amacı 'politik olarak eğitimsiz bir halka kamu görevi anlayışını vermek' olan bir 'liderlik yeteneğini' temsil ettiği Sovyet deneyimlerinin kendine has yorumu arasında çarpıcı bir ahenk vardır.[17] Sovyetler Birliği ve Parti'nin işlevi konusundaki

(17) John Maynard, *Russia in Flux* (New York: Macmillan, 1949), s. 293. Maynard -yıllarca Hindistan'da memurluk yapmış ve birçok kereler bir işçi adayı olmuş Fabiancı-Parti nosyonunu Webb yandaşlarından bir 'liderlik yeteneği' olarak almıştır.

bu Fabiancı yorumda, vurgu 'insan doğasının kusurları'[18] -daha açık söylemek gerekirse, ıslah olmazların yetersizliği- ve 'kitleye yol göstermek ve ona öğretmek'[19] için 'doğanın kamu görevinde bir dönüş fikri aşıladığı'[20] birkaç kişinin hizmetindedir. Stalinist dönemde Sovyetler'in açıkça aykırı onayıyla, klasik Fabiancılığın parlamenter dereceliliğini birleştiren şey, 'kitleyi' üstü kapalı olarak aşağılama; ve devlet, kolektivizm ve demokrasiyi yukarıdan empoze ederken, üstün azınlığın dönüşümünü, kitleler için uzun -hatta bazı durumlarda 'ilkel' Rusya gibi zorunlu olarak otoriter- bir eğitim sürecinin takip ettiği, bir çeşit eğitim ve ahlak yenilenmesi olarak sosyalist dönüşüm görüşüdür. Eğer Marksistler idare ile demokrasi arasındaki gerilimi, ya da devrimci bir devletin yönetimi ve disiplini hükmünü artırırken, toplumda demokrasiyi canlı tutmanın gerekliliğiyle -ve zorluğuyla- yeterince ilgilenmeyi başaramadılarsa, sosyalizmin Marksist olmayan bu elitist türünde, başarısızlık bir hata değil, kaçınılmazdır ve sıklıkla da görülür.

Macpherson'un kendi politik geçmişi ve vaatleri, bir Fabiancının geçmişi ve vaatleri olmamıştır; ama genel olarak zihinsel projesindeki önermeler gibi, Sovyetler hakkındaki fikirlerinin de, tıpkı otuzların başında Webb yanlılarının açıkladığı gibi, Fabiancı tutumlarla birleşmesinde önemli noktalar vardır. Bu, özellikle de 'öncülük' görüşü ve Marksizm-Leninizm'in bu tartışmalı ilkesine yaptığı yorum için doğrudur.[21] Yine görüşünde en çarpıcı olan, sınıf mücadelesi ve proleteryanın devrimci özneli-

18) Maynard, s. 294.

19) Maynard, s. 296.

20) Maynard, s. 294

21) Macpherson'un 'demokrasinin' -biri liberal Batı tarafından, diğeri sosyalist Doğu tarafından yürütülen- iki (ya da üç) boyutu anlayışını, Maynard'ın, sırayla Batı'da (yasal ve politik) ve Rusya'da (ekonomik) geliştirilen ve 'bir bütün' oluşturmak için bir araya getirilmeyi bekleyen iki 'yarım' ya da 'parça' görüşüyle karşılaştırmak enteresandır. Bkz. Maynard, s. 513-14.

ğini arka plana itme eğilimidir. Sovyetler savunması ve öncü devletin en basit ve eleştiriden uzak halinin yer aldığı çalışmasının, -*The Real World of Democracy* (Demokrasinin Gerçek Dünyası)- aynı zamanda değişimin öznesi olarak sınıf mücadelesinin ve devrimci proleteryanın görüş alanından çıktığı çalışma olduğunu belirtmekte yarar var. Bu radyo dersleri serisinin başlangıcı 1960'ların ortasına uzanır; Panitch bu dönemi Macpherson'un, Marksist teorinin 'merkezi bileşenlerini' terk ettiği dönem olarak tanımlar. Burada 'öncünün' açıkça işçi sınıfının gelişmiş koruyucusu olarak resmedilmediği, 'öncülüğün' bir tarifi -ve savunması- vardır. Macpherson'un 'öncülüğünün' bağlamı, sınıf mücadelesi ve işçi sınıfının en gelişmiş, sınıf bilincine sahip bir kesimiyle -ya da bu kitlenin temsilcileriyle-, mücadele ve devrimci dönüşüm sırasında bu kesimin liderlik edeceği sömürülen sınıflar kitlesi arasındaki fark değildir. Aksine, 'öncü' ve 'kitle' arasındaki ayrım, aydın ve ahlaki olarak yenilenmiş azınlıkla, toplumun onları değersizleştirmesi ve kişiliksizleştirmesi yüzünden değişim yaratmaktan yoksun, cahil pasif çoğunluk arasındaki ayrıma dönüşme eğilimindedir. Devrimci dönüşüm sorunu kendini Macpherson'a şöyle gösterir:

> *'Değersizleştiren bir toplum nasıl olur da bu toplumun değersizleştirdikleri tarafından değiştirilebilir?'*
>
> *Kendi toplumları tarafından değersizleştirilen insanlar, toplumda reform yapılmadıkça ahlaki olarak yenilenemezler ve bu da siyasal iktidar gerektirir.*
>
> *Bu yüzden devrimci bir süreçte, toplumun önemli bir kısmı zorlukla, toplumun kişiliksizleştirildiğini hissediyor, ama bunun nasıl olduğunu anlayamıyorsa; ya da toplum sadece birkaç kişinin bunu fark etmesini bekleyecek kadar büyük oranda kişiliksizleştirilmişse, herkesin özgür oylarının tamamen insani bir toplum oluşturacağına inanmanın bir faydası yoktur. Eğer bu bir ön-*

cü tarafından yapılmazsa, diğerinin gerçekleşme şansı hiç yoktur.[22]

Bu öncülük tanımının dikkat çekici sonuçları vardır. Devrimci bir güç olarak davranması için devrimci projenin merkezine 'kitle'nin yeteneksizliğini yerleştirir. Dahası, toplumsal koşulların -dönüştürülmesi gereken baskı ve 'kişiliksizleştirme' koşullarının- kurbanlarının değişimin öznesi olmalarını imkansızlaştırdığı ve üstün azınlıkla 'tam bir insan olamayan' çoğunluk arasındaki uçurumu arttırdığını kabul etmek gerekir. Bu, bir sınıf mücadelesinin gerekliliğine -ve olasılığına- bir inanç besleyen her tür öncülük biçimine karşıttır. Bu tip durumlarda öncü, işçi sınıfının önderi olmak dışında başka herhangi bir şey olduğunu iddia edemez; sınıf bilici en yüksek olan, ya da stratejik olarak en donanımlı bileşen olabilir, ama insanlığı diğerlerinden farklı değildir. Devrimci kitlelere gereken tek şey, düşünsel ve ahlaki vizyonun daha da yüceltilmiş bir devleti değil, sınıf-bilinçliliğidir ve önemli bir varsayım da devrimci dönüşümü talep eden toplumsal koşulların -sömürü ve sınıf çelişkisi koşulları- bu bilinçliliği gizlemek yerine onu çoğaltacak asıl koşullar olduğu varsayımıdır. Yakın zamanda yaşanan tarihi deneyim, devrimci öncülere pek de güven aşılamayabilir ve her şekliyle 'öncülük' nosyonu -hatta en yumuşak huylusu bile- disiplin ve demokrasi, devlet gücü ve halk gücü arasındaki ilişki hakkında akla ciddi sorular getirir. Bunlar Marksist teorinin utanç dolu bir sessizlik içinde es geçtiği sorulardır; ama Macpherson'unki gibi 'ikameciliğe' olumlu bir ahlaki statü atfeden ve devrimi yukarıdan bahşeden bir formülasyonda bu tip sorular halının daha da altına süpürülür ve utanç duymak pahasına bu sorulardan bahsedilmez.

---

22) Macpherson, *The Real World of Democracy* (Toronto: Canadian Broadcasting Corporation, 1965), s. 19-20.

Bu formülasyonlar Macpherson'a, işaret ettiği dinleyiciler tarafından zorla yaptırılmış olabilir, ama değiştirilmemişi işaret etmenin gerekliliği inkâr edilemezken, izleyicinin empoze etmesine izin verilen baskıların kapsamı ve doğası, birinin bunları işaret etme amacı taşıyan projesine dayanır. Toplumun dönüşümünün (dereceli ve yukardan) geleceği orta ve üst sınıflarda, burjuva dinleyiciyi işaret eden, geleneği eskiye dayanan, sosyalist bir proje vardır. Bu, toplumsal dönüşümün itici gücü olarak bahşedilmiş sınıf mücadelesine -ve işçi sınıfının kendini özgürleştirmesine- inanan tasarıdan çok farklı bir projedir. Buradaki fark illâ ki 'reformizm' ve devrim arasında değildir, çünkü parlamenter aşamacılığa, devlet-sosyalizmine, ya da yukarıdan 'devrime' dayanmayan, ama geciktirilmiş olsa da çelişki ve sınıf mücadelesinin gerekliliğini onaylayan bir Marksist 'reformizm' olabilir; ve gerçekten de çağdaş batı kapitalizmi koşullarında olmalıdır da.[23] Son tahlilde, -biri yardımseverliğe, diğeri de sınıf savaşına dayanan- bu iki tür sosyalist proje arasındaki fark, ikincinin daha büyük politik gerçekçiliğinin yanında, demokratik değerlere bağlılığının daha inandırıcı olmasında da yatar.

II

O zaman, sosyalist politik teorinin görevi nedir ve liberalizme karşı nasıl bir tutum takınmalıdır? Leo Panitch, liberal gelenekte bir Marksist 'akın' olduğunu söylüyor. İddiasına göre gerçekten, Macpherson'un sosyalist teoriye en büyük katkısı, böylesi bir akın için uygun zemin yaratmasıdır. Panitch'e göre Marksizm kendi politikasının uygulamasında ve devlet ile birey arasındaki ilişkide açılan boşlukları doldurmak için liberal ekonomiyi kullanmak zorundadır. Macpherson'un -'tarihte görülmemiş şekilde sınırlı' bu anlayışlar, 'pazar-dışı, sınıfsız bir toplumla uyumlu bulunabilecek' bu bileşenlerle- yaptığı gibi libera-

23) Bkz. Miliband. *Marxism and Politics*, bölüm IV.

lizmden koparak pek çok önemli ders alınabilir.[24] Macpherson'un tarihsel koşullardan liberalizmi ayırmasının amacı gerçekten bu muydu, sorusunu bir kenara bırakıp, projenin kendisinin faydalı olup olmadığını, bunun sosyalist politik teorinin görevini gerçekten böyle mi tasarlayacağını, ya da liberal demokrasinin eğitici işlevlerinin gelişmek yerine bu tip bir 'yağma' operasyonuyla yıkılmasının mı daha iyi olduğunu sorarak devam edelim.

Liberal kurumlarda korunmaya değer bir miras olduğu ve Marksist teorinin kendi devrimci hedeflerinden doğan devlet sorunuyla yeterince yüzleşmediği konusunda Panitch'le hemfikiriz. Ancak, liberal teori geleneğini 'yağmalama' önerisi, günümüzde ve gelecekteki liberal demokratik şekillerin pratik değerini onaylamanın ötesine geçiyor ve Panitch'in Marksist'leri üstlenmeye çağırdığı teorik görevin sonuçlarını gözden geçirmek gerekiyor. Benim önermem yine de şudur; düşünsel girişimin programatik sonuçları vardır ve bu girişim, sosyalist proje ile onun içindeki aydının sınıf mücadelesi, ideolojinin doğası ile sınıf mücadelesindeki işlevi ve sınıf hegemonyası ile karşıt-hegemonik stratejiler hakkındaki rolüyle ilgili, kati bir varsayımlar yükünü omzunda taşır.

LİBERAL DEMOKRASİ VE KAPİTALİST HEGEMONYA

Liberal demokratik teori, ideolojik gücünü felsefi inandırıcılığından ya da ahlaki mesleklerinden değil, liberal demokratik *pratiğin* etkinliğinden alır. Liberal demokratik kurumların kendine has etkililiği sadece -devlet gücünün diğer şekilleriyle ortak bir şekilde- zorlayıcı araçlar olarak performanslarında değil, aynı zamanda benzersiz bir şekilde güçlü egemen işlevlerinde yatar.

Liberal demokrasinin yasal ve politik kurumları, kapitalist sınıfa açık en kuvvetli -hatta bazı yönlerden, kapitalizmin hima-

24) Panitch, s. 163.

yesi altında erişilen maddi gelişmeden daha da kuvvetli- ideolojik güç olabilir. İnandırıcı olan, ona dayanan ideolojik ve kültürel düzen değil, devletin kendi biçimidir. Perry Anderson'a göre, bu politik biçime tuhaf baskın gücünü veren egemen sınıflardan komuta edilen birlik, yalnızca tanınmış bir egemen sınıfa itaat etmeleri veya bu sınıfın yönetme hakkını kabul etmelerinde yatmaz. Parlamenter demokratik devlet kendine has bir sınıf egemenliği şeklidir, çünkü egemen sınıfın varlığı hakkındaki şüpheyi dağıtır.[25] Ancak, bu etkiye sadece şaşırtmacayla ulaşmaz. Her zamanki gibi, hegemonyanın iki yüzü vardır. İnandırıcı değilse, mümkün de değildir.[26] Liberal demokrasi, uzun ve acı dolu mücadelelerin bir sonucudur. Alt sınıflara gerçek faydalar sunmuş ve onlara gerçek kuvvetler, yeni örgütlenme olasılıkları ve düşmanın hileleriyle yıkılmayacak bir direniş vermiştir. Liberal demokrasinin 'egemen' olduğunu söylemek, onun hem kapitalist sınıfın belirli çıkarlarına hizmet ettiğini, hem de evrenselliğin, gerçeğin bir bileşenine sahip olmak istediğini söylemektir.

Asıl konu, insanların egemen olmadıkları halde öyle olduklarına inanarak aldanmaları değildir; konu daha çok, temsili kurumların zaferi ve en sonunda evrensel oy kullanma hakkına ulaşmasıyla birlikte, tamamen *politik* bir alandaki halk egemenliğinin üst sınırlarına erişilmesidir. Böylece, bir *sınıf* devleti olarak parlamenter demokrasinin karakteri tarafından halk gücüme empoze edilen sert kısıtlamalar, demokrasinin kendi sınırları olarak görülebilir.[27] En azından, liberal demokrasinin tam gelişimi, halk gücünün dışlanması, sadece varolan politik kurumların kusursuzluğu değil, aynı zamanda genel olarak da sosyal dü-

---

25) Perry Anderson, 'The Antinomies of Antonio Gramsci', *NLR 100*, Kasım, 1976-Ocak, 1977, s. 30.

26) Sınıf hegemonyasının bu çok iyi tartışması için E.P. Thompson'ın 18. yüzyılda egemen sınıf hegemonyasının ifadesi olarak kanunun yönetimi üzerine yazdıklarına bakınız. *Whigs and Hunters* (London: Allen Lane, 1975), özellikle s. 262-3

27) Anderson, s. 30.

zenlemelerin, hâlâ bilinemeyen yollarla, radikal dönüşümü de demektir. Bu, kesin olmayan faydalar uğruna, zorlukla kazanılmış hakları riske atmak anlamına da gelir. Sosyalist projenin önündeki ana engellerden biri, bu projenin tek bir nicel değişim, sadece oy hakkının devamı ya da temsili kurumlar tarafından idari güç üzerine sürekli bir saldırı değil, hiçbir başarılı tarihsel örneği olmayan yeni demokrasi biçimlerine nitel bir sıçrayış gerektirmesidir.

O zaman kapitalist hegemonya, belli bir dereceye kadar ekonomik sömürüyü temel olarak tehlikeye atmadan gerçek adli ve politik özgürlük ile eşitliğin azami gelişimini mümkün kılan 'politik' ve 'ekonomik' alanların, biçimsel olarak ayrıldığı yerde durur.[28] Liberal demokratik yasal ve politik biçimler kapitalist üretim ilişkileriyle uygun düşer -ki zaten onunla bağlantılıdır- çünkü üreticinin üretim araçlarından tamamen ayrılmasıyla, artan baskı doğrudan 'ekonomi dışı' tedbirler ya da üreticinin hukuki bağımlılığını artık gerektirmez. Kapitalist mülkiyetin içinde barındığı baskıcı iktidar, bu yüzden 'tarafsız' ve 'özerk' devlet biçiminde ortaya çıkabilir. Bu yüzden, liberal devleti *pratikte* tanımlayan politik ve ekonomik alanların ayrışması *teoride*, özellikle de İngilizce konuşan, liberal geleneğin oldukça kuvvetli olduğu dünyada, çok üstün bir yere koyulmaktadır. Etki, 'politikayı' toplumsal kökenlerinden ayıran, birçok çeşit politik analiz tarzı üretmek içindir: örneğin, 'özgürlük', 'eşitlik', ve 'adalet' gibi kavramların, anlaşılmaz derecede şekilci, sosyal etkilerden kasıtlı olarak ayrılmış analizlere maruz kaldığı politik felsefe; ya da politik 'davranış' veya politik 'sistemleri' toplumsal bağlamdan yoksunmuşlar gibi inceleyen 'siyaset bilimi'. Leo Panitch, sosyalist politik teoriye göre, bu tip teorik manevraların öneminin, sadece bu şekilcilik ve soyutlamanın, özgül toplumsal bağlamın

28) Bkz. Wood, s. 228-30. aynı zamanda makalem de incelenebilir, 'The Separation of the "Economic" and the "Political" in Capitalism', *NLR 127*, Mayıs-Haziran, 1981

bu tasfiyesinin, Marksist 'yağmaya' açık bir davet olduğu gerçeğinde yattığını belirtir. Daha da önemlisi, bu prosedürlerin, liberal demokratik devletin 'politikasındaki' daralmaya ve içinde hegemonyanın bulunduğu 'evrensellik' ya da 'tarafsızlığın' ortaya çıkışına teorik isimler verme yolları ve biçimin içinde gizli olan öze yakından bakmadan şekilci eşitlik ve özgürlüğü kabul etmemizi nasıl beklediklerdir.

HEGEMONYA-KARŞITI STRATEJİLER: POLİTİKA VE İDEOLOJİ

Liberal demokratik pratik tarafından uygulanan egemen gücün ışığında, Leo Panitch tarafından Marksistlere sunulan düşünsel stratejiyi, liberal teoriye yapacağı 'yağma'yı, nasıl değerlendirmeliyiz? Eğer kapitalist sınıf hegemonyasının merkezinde liberal demokrasi varsa, liberal demokratik teoriye 'hegemonya karşıtı' bir şekilde yaklaşmak, sosyalist politik teorinin görevidir. Hegemonya karşıtı projenin nasıl tasarlandığı ise, büyük oranda 'hegemonya' denen şeye bağlıdır ve bugüne kadar Fabiancılıkla içiçe gördüklerimizden çok da farklı olmayan pratik etkiler üreten hegemonyayı düşünme yolları vardır: örneğin, sınıf mücadelesi ve onun ana kahramanı olan işçi sınıfının, devrimci değişimin temel öznesi olarak aydınlar ve onların 'özerk' aktiviteleri tarafından etkili ikamesi, gibi. Bu kavramın en önemli önermelerinden biri, (örneğin, Gramsci'nin nosyonunun manipüle edilip Althusser'in ideoloji teorisine aşılandığı bazı yeni hegemonya tariflerinde[29] görüldüğü gibi) egemen sınıfın alt sınıflar üzerindeki hegemonyasının, tek taraflı ve *tamamlanmış* olduğudur. Böylesi bir formül *sınıf mücadelesini* hegemonya kavramından çıkarmaya meyillidir. Burada mücadele yoktur; sadece bir tarafta

29) Gramsci'nin daha önceki çalışmalarıyla ilgili böylesi bir hegemonya görüşü öne sürdüğü tartışması için bkz, Tom Nairn'in çalışması, London Review of Books, 17 July-6 August, 1980, pp. 12-14. Ayrıca bkz, E.P. Thompson, 'Eighteenth Century English Society: Class Struggle without Class?' *Social History*, vol. 3, no. 2, Mayıs, 1978, s. 162-4 ve n. 60.

baskı, diğer tarafta da teslimiyet vardır. Toplumsal gerçekliğin, çoğu özelliği tüm sınıflar tarafından kabul edilen sadece bir tanımı vardır; bir sınıfın çıkarlarına yanıt verirken, diğerlerini boyun eğmeye zorlayan bir tanım. Bu yüzden 'hegemonya', alt sınıfların izlerini, bilinçliliklerini, değerlerini ve mücadelelerini ister istemez besleyen bir sınıf çatışmasının temizlenmesini temsil etmeyi bırakır.[30]

Bu anlamda, 'işçi sınıfının hegemonyasını' oluşturmak hakkında konuşmak, işçi sınıfının kendini özgürleştirmesi değil de, garip bir şekilde tam tersi bir anlam ifade eder. İşçi sınıfı 'hegemonyasının' -işçi sınıfı tarafından değil, onun namına- 'özerk' teorik ve ideolojik pratiğinin araçları tarafından yaratıldığını ve düşünsel faaliyetin, bir hegemonya karşıtı kültür, kapitalist hegemonya tarafından emilen *gerçek* bilinçlilikleri yanlış olan bir işçi sınıfı için *ideal* bir bilinçlilik üretebileceğini söyler. Yine de, biz 'kamu zihniyetini sorgulayacak -büyük ihtimalle bir Parti'nin aracılığıyla- ...kültürü [bu] düşmandan uzağa taşıyacak... ve onu uygun şekilde dönüştürerek, işçi sınıfına aşılayacak' aydınlatılmış azınlığın görüsüne sahibiz.[31]

Ana hatları Panitch tarafından çizilen düşünsel projenin -liberal teoriyi kendi 'tarihsel olmayan, sınırlı anlayışından' koparıp, bunları sosyalizme uydurma önerisi- kültürü dönüştürmektense, daha çok, 'onu düşmanın elinden alma', ve bunu 'hegemonya altında' ve 'yanlış bilinçli' bir işçi sınıfına uygun hale getirme çabası gibi göründüğünü söylemek haksızlık olabilir. Ama bu çok uç bir yargıdır, -kendi önermesinin etkilerini düşünmekte başarısız olmadığı taktirde- sosyalist politik teorisyenlerin yapması gerekenler hakkındaki fikri, hâlâ varsayımlarında yatmak-

30) Bu, toplumsal yapının yeniden üretimini garantileyen özellikle 'İdeolojik Devlet Araçlarında' bulunan bir tür sistem-muhafaza aracı olarak Althusser'in ideoloji kavramının etkisidir.

31) Nairn, s. 12-13.

tadır ve bunun programatik sonuçları vardır; bunların dikkatlice incelenmesi gerekir. Bu varsayım ve sonuçları kendisi zikretmedi ama bunları yeniden yapılandırmak mümkün olabilir.

Panitch'in önerdiği liberal demokrasi teorisi 'yağması', bileşenlerine özerk ve ideolojik olarak tarafsızmış gibi davranılabileceğini varsayar. Bu varsayım, iki şeyden birini ifade eder: ya bu bileşenler köken ve anlam olarak sınıfça saptanmamıştır ve sosyalizm ile kapitalizmin buluştuğu tarafsız bir alan kurmuşlardır; ya da bu ideolojik prensiplerin tarihsel ve toplumsal kökeni ne olursa olsun, hiçbir toplumsal anlamları yoktur ve kapitalizmin olduğu kadar, sosyalizmin değerlerine de uyacak şekilde manipüle edilebilecek dar azınlığa, sadece biçimsel önermelere indirgenebilirler. O zaman, liberal demokrasiyle uğraşında sosyalist aydının görevi, sadece kendi kavramlarını sosyalist amaçlar için ayrıştırmak ve yeniden tanımlamaktır.

Bu ideolojik stratejiyi 'teorileştirmek' için herhalde, her yere bakabiliriz. İdeoloji ve politika hakkındaki önemli çalışmalarında Ernesto Laclau, ideolojiyi, özgül toplumsal anlamın özerk ve boşu olarak kabul etmek ve ideolojik 'akınların' başarısı olarak sınıf mücadelesi bakışı için teorik bir zemin hazırlamıştır.[32] Laclau da, Panitch gibi, Macpherson'un sosyalist mücadeleye en büyük katkısının, demokratik ilkeleri burjuvaziden geri istemesi, bu ilkelerin, sosyalistler tarafından yeniden kabul edilebilmesi için burjuva ideolojisiyle olan çözülmez bağından ayrılması olduğuna inanmış görünüyor.[33] Laclau'nun formulasyonunda, bu düşünsel stratejinin programatik sonuçları ile bu sonuçların sınıf mücadelesine ve sosyalist projeye verdiği anlam daha da belirgindir.

Argüman, sınıf çelişkileri ve mücadeleleri tarafından belirle-

32) Ernesto Laclau, *Politics and Ideology* (London: NLB Verso, 1979).

33) Bu yargı, örneğin Laclau'da en azından üstü örtülü olarak geçer, s. 170; ama Laclau benim bir makaleme yorum yaparken konuyu doğrudan bana yöneltmiştir.

nen ideolojik ifadelerle (interpellation- *celbetme*), diğer tür çelişkiler tarafından üretilenler -özellikle de halkın (bu sınıfları kesen bir kategoridir), devlet biçiminde, baskın bir 'güç bloğunu' karşısına aldığı 'halk-demokratik' mücadeleleri- arasındaki farkla başlar. Bu tip sınıf-dışı ideolojiler, her zaman sınıf ideolojileriyle bir arada ('eklemlenmiş') görülür; ama prensipte özerk, tarafsız ve sınıftan bağımsız oldukları için, bir sınıf ideolojisinden koparılıp, ya da uzaklaştırılıp bir başkasına eklemlenebilir. Örneğin, egemen sınıfın hegemonyası, büyük oranda, kendine halk-demokratik ideolojisi tahsis ederek karşıtlığı nötrleştirme yeteneğinde yatar.

O zaman, tartışmanın merkezi burasıdır. Bu sökülebilir, sınıftan bağımsız halk-demokratik 'eklemlenmeleri', 'sınıf mücadeleleri ve mükemmelliğin alanındadır'.[34] Gerçekten, burada ideolojiye büyük bir önem atfedildiği için, bu özerk ideolojik bileşenlerin, sınıf mücadelesinin merkez alanını temsil ettikleri söylenebilir. Bu argümanın önemi, 'sınıf egemenliğinin alanı daralmış olsa da, sınıf mücadelesi alanı son derece genişlemiş'[35] olmasıdır. Sadece sınıfı aşan politik müttefikler için değil, -belki Halk Cephesi'nin 'teorileştirilmesi'[36] de denebilir- sınıf mücadelesinin sınıf dışındaki temel öznelerini konumlandırmak için teorik bir temel sağlanmıştır. Laclau bu öznelerin kimler olabileceğine dair bazı ipuçları verir. Sınıf mücadelesinin yükünü özerk ideolojik 'celbetmenin eklemlenmesi' ve 'kopmasına' yükleyerek, sınıf mücadelesinin büyük oranda her sınıftan 'özerk' düşünsel şampiyonların bir halat çekme yarışında sınıf dışı bile-

34) Laclau, s. 109.

35) Laclau, s. 110

36) Aslında, daha büyük bir genellik arz etmesine karşın Laclau'nun ideoloji teorisi, Halk Cephesi'ni -ve özellikle bir Latin Amerika bağlamında- bir 'teorize' etme girişimidir. Laclau halkçılık ya da faşizme ve onlarla mücadele koşullarını yeterince göz önünde bulundursa da, benim derdim onun 'teorizasyonuyla' ve bunu genel bir ideoloji teorisine dönüştürme girişimiyledir.

şenler üzerine yarıştığı, kazanan sınıfın aydınlarının bu bileşenleri kendi çıkarlarına uyacak şekilde yeniden tanımlayacakları 'özerk' bir düşünsel deneyim gibi görünmesine neden olur.

Burada, Panitch'in yağmasının büyük bir istila gibi göründüğü bir sınıf mücadelesi görüşü var. Bu tür bir görüşe göre, liberal demokrasi gibi bir ideolojik sisteme uyum sağlayacak uygun düşünsel strateji, sınıf dışı -özellikle de halkçı-demokratik- 'celbetmelerini' (geçici ve keyfi) sınıf birliklerinden ayıracak ilk strateji olur. Bu, büyük ihtimalle, bunları ayırıp, kendi toplumsal ve tarihsel bağlamlarını boşaltarak sağlanabilir. Bu yüzden hemen hemen evrensel olan uygulamanın, yeni bir sosyo-tarihsel çıkarlar kurulumuyla eklemlenmek için yenilenebilecek, hemen hemen resmi önermelerine indirgenebilirler. Eğer burjuvazinin hegemonyası, kendisi için halkçı-demokratik 'celbetmeler' yöneltebilme yeteneğinde yatıyorsa, sosyalist politik teorisyenin hegemonya karşıtı görevi, öncelikle bu ideolojik bileşenleri burjuva ideolojisinden, sınıf dışı özelliğini kanıtlayarak -aynı Macpherson'un (Panitch'e göre) sosyalistler tarafından bir 'yağma' hazırlığında, liberal demokratik teoriye yaptığı gibi- 'koparmaktır.'

Sosyalizm için demokratik değerler talep etme ihtiyacına (bu ihtiyaç pratik için, teoriden daha fazla olsa da) tüm kalbimle katıldığımı belirtmekte fayda var; ama egemen sınıfın ideolojik hegemonyasına meydan okuma konusunda, teorik etkinliğin önemini kabul etsek bile, 'yağmalama' ya da 'koparma' stratejisi oynak bir teorik zeminde bulunmaktadır. Tabi ki tüm toplumsal çelişkiler sınıf mücadelesi değildir ve politik mücadelelerin -hatta sınıf mücadelelerinin- içerdiği tüm ideolojiler de özgül sınıf ideolojileri değildir. Liberal demokrasinin sahip olduğu 'demokratik' bileşenlerin, belirli tarihsel koşullar altında, çeşitli sınıflar tarafından kabul edildiği de bir gerçektir. Yine de, birden fazla sınıfın ittifakını talep eden bir ideoloji, mutlak bir *evrenselliği* olan bir ideoloji, bu yüzden bir sınıf ideolojisi -yani, sadece bir sınıf ideolojisine *eklemlenmiş* tarafsız bir bileşen değil, aynı za-

manda köken ve anlam olarak kendisi de sınıf tarafından belirlenen bir ideoloji- olmayı bırakmak zorunda değildir. İdeoloji, bir sınıfın özel çıkarlarına genellik görüntüsü vererek, sınıf hegemonyasına katkıda bulunabilir ve Laclau'nun belirttiği gibi, burjuvazinin ideolojik hegemonyası, demokratik ve popüler kültürün... kurucu bileşenlerinin çoğunun onun sınıf ideolojisine değiştirilemez şekilde bağlı olduğu bir 'anlaşmaya' dayanır.[37] Ancak bu iddialar, sadece 'kesin sınıf çağrışımları olmayan' halkçı-demokratik ideolojileri kabul ederek ve bunları burjuva sınıf ideolojisinin mülkiyetinde göstererek başarıya ulaşmamıştır. Doğru olan bir şey varsa o da bunun tam tersidir: burjuva ideolojik hegemonyası, burjuvazinin kendine özgü sınıf çıkarlarını (inandırıcı bir şekilde ve bir tarihsel gerçek bileşeniyle), sanki 'kesin sınıf çağrışımları' yokmuş gibi sunmasına dayanır. Egemen sınıfın ideolojisi, şüphesiz ki kendi egemenliğinin karşısındaki halk mücadelesinin bileşenlerini kendi içinde toplar ve bu anlamda, bir oranda onları 'tarafsızlaştırır'; ancak bunu söylemenin, sınıf ideolojisinin sınıf mücadelesinin bir ürünü olduğunu söylemekten farkı yoktur, bu hiçbir zaman tek taraflı değildir.

Bu yüzden, kapitalist sınıfın ideolojik hegemonyasına karşı gelmek için, teorisyenlerin görevi burjuva ideolojisinde evrensel *görünenlerin*, 'kesin sınıf çağrışımları olmadan', gerçekten evrensel olduğunu ortaya koymak *değil*, -ki bunun anlamı egemen sınıfın egemen taleplerini kabul etmektir- onun yerine, evrensel görünenin, aslında nasıl sınıfa özgü olduğunu açıklamaktır; sadece kapitalist sınıf çıkarlarını belirtmedikleri anlamda liberal demokratik biçimlerden ayrışmak değil, aynı zamanda çıkarlarını belirttikleri anlamda da bunu anlamak; ideolojik formülün özgül toplumsal bağlamda içini boşaltmak değil, içlerinde bulunan anlamın özgüllüğünü ve özelliğini izah etmek; özel sınıf çıkarlarını 'yağma' ve 'yeniden eklemlenmeye' açık evrensel ilkeler ha-

37) Laclau, s. 110-111.

line getirmek için ideolojiyi tarihsel koşullarından ayırmak değil, özel sınıf çıkarlarının genelleşmesini olanaklı kılan ve kapitalist sınıfa 'evrensellik' bahşeden tarihsel koşulları keşfetmektir.

Bu yine de, sosyalist politik teorinin, liberal demokrasiyi sınıf ideolojisine indirgeyerek, tam bir şaşırtmaca ya da hile olduğunu varsayarak reddetmesi gerektiği anlamına gelmez. Konu, sadece kısıtlamalarını değil, aynı zamanda liberalizm ve sosyalizm arasındaki *kopukluğu*, radikal kırılmayı, açıkça gözler önüne seren liberal demokrasinin hesap vermesi gerektiğidir. Eğer kapitalist hegemonyanın yenilgisi demokrasinin sosyalizm tarafından tasfiyesine dayanıyorsa (ve bu tasfiyeye teorik araçlar yardım edebiliyorsa), bu sadece demokrasiyi burjuva sınıf ideolojisinden 'ayırarak' mümkün olmaz. Yeni *sosyalist* demokrasi biçimleri, kimin özgüllüğünün daha açık olduğunu ve hangisinin burjuva demokrasinin, 'halk egemenliğinin' kendine has biçiminin evrensel ve nihai olduğu iddialarına karşı, hatasız bir mücadele verdiğini tanımlamalıdır.

LİBERALİZM VE SOSYALİZM

Liberal olmayan rejimlerle -özellikle de faşist ya da başka diktatörlük biçimleriyle- karşı karşıya gelindiğinde, Halk Cephesi'nin ilkeleri ve buna karşılık gelen, liberalizm ve sosyalizm arasındaki devamlılığın, kopukluklar karşısında üstün çıktığı ideolojik strateji konusunda bir sorun olabilir. Sınıf mücadelesini bastıran, işçi sınıfının çıkarları ve bağımsız hareketini aşağılayan ve sosyalizm mücadelesini geciktiren bir stratejinin tehlikelerine maruz kalma şüpheleri burada bile varolmak zorundadır; ama gerekliliğini kabul etsek bile, bu tip durumlarda, liberal demokrasinin çevresinde bu çeşit tartışmalar yapılamaz. Sınıflı toplumla uyumlu halk gücünün ister istemez sınırlarına ulaştığı liberal demokratik devlette, sosyalizm mücadelesi listenin başında ayrı tutulur. Teorik bir Halk Cephesi'nde liberalizm ve sosyalizmin birliğinin ötesine geçecek düşünsel bir stratejiye ihtiyaç vardır.

Tabi ki liberal demokrasilerin hepsinde acil konularda verilecek savaşlar vardır -örneğin liberal demokrasinin kendini korumak adına yaptığı nükleer imhaya karşı- ve bu savaşlar için de geniş bir ittifak gerekir; fakat tüm bu savaşlar ve ittifaklarda, sosyalist mücadelenin özgüllüğü hep net kalmalıdır.[38] O zaman, liberal kurumların değerini kabul ederken, liberalizm ve sosyalizm arasındaki özgüllüğü koruyan ve kırılmayı, 'ateş nehrini', net bir şekilde tanımlayan düşünsel bir strateji bulunmalıdır.

Bu geniş bir soru, ama sunulabilecek bir kaç öneri var. Başlangıç olarak, 'liberal demokrasi' formülünün çok fazla içine çekilmemiş olmalıyız, böylece konu iki demokrasi biçimi arasındaki fark olduğunda, 'liberal demokrasi' ve 'sosyalist demokrasinin' karşıtlıklarına yoğunlaşabiliriz. Demokrasiyi liberalizmden -karşıt olmasa bile- *ayrık* bir biçim olarak tanımlamak için, tartışmayı, (demokratik ya da pre-demokratik) liberalizmi demokrasiye *karşıtlayarak* yapmak faydalı olabilir. Dikkatimizi sırasıyla 'liberalizm' ve 'demokrasi'de işaret edilen problemler arasındaki farklara yoğunlaştırırsak, liberalizmin değeri ve sosyalizme vereceği dersleri, liberalizmin bizim demokrasi tanımımızı sınırlamasına izin vermeden tanımlayabiliriz.

Liberalizmin temelinde, -yasalar, kişisel haklar vs. yoluyla- 'devletin özgürlüğünü kısıtlamak' vardır. Bu, siyasal iktidarın kapsamı ve kendi keyfiyetinin sınırıyla ilgilidir; ama iktidarın devredilmemesinde hiçbir çıkarı yoktur. Gerçekten de, en demokratik biçimlerinde bile temelde liberal bir ideal olan bu iktidar, illa kötü değil, olumlu bir meta olduğu için de devredilmelidir; örneğin, temelden bireysel olan insanoğluna, kendilerini özel girişimlerle meşgul etmelerine izin vermek için kullanılabilir. Bu yüzden de liberalizm için *temsiliyet* bir *sorun* değil de *çözümdür*.

---

(38) Bu konunun silahsızlandırma hareketleriyle ilgili bir tartışması için örneğin Raymond Williams, 'The Politics of Nuclear Disarmament', *NLR 124*, Kasım-Aralık, 1980.

Liberalizmin aksine, demokrasinin işi, iktidarın devredilmemesiyledir. Devredilmiş gücün ya da temsiliyetin bazı biçimlerinin gerekli bir çare olmaya devam ettiği oranda, -birçok karmaşık toplumda şüphesiz öyle olmalıdır- demokratik değer açısından bakıldığında, bu tip temsili kurumlar bir sorun değil, bir çözüm olarak kabul edilmelidir.[39] Karşılaştığımız sorun, sosyalizmin -iktidarın devredilmesi konusunda değil ama devredilmiş iktidarın kontrolü hakkında- liberalizmden öğrenecekleri olmasıdır. Bu, Leo Panitch'in, örneğin 'temsili hükümeti', liberalizmin, Marksizm'in işbirliği yapması gereken 'değerli ve tarihsel-olmayan sınırlı' bileşenlerinden biri olarak tanımlarken kaçırdığı, önemli bir noktadır.[40] Demokratik gücün kendisi bile, liberalizmin hâlâ öğretecek dersleri olduğu konusunda, -kişisel özgürlük ilkeleri, kanunları ve özel alanın korunmasıyla- kuşkusuz, tehlikeler arz edecektir; ama iktidarın sınırlanması, teslim edilmemesiyle aynı şey demek değildir. Bunun yanında, en ideal leştirilmiş biçimindeki liberalizmden bile farklı olarak demokrasi, 'ekonomik' ve 'politik' karşıtlığının ve 'devletin', 'sivil toplum' üzerindeki eklemelerinin üstesinden gelmeyi amaçlar. 'Halk egemenliği' bu yüzden ayrık bir politik 'alanda' sınırlanmaz ama onun yerine insan faaliyetlerinin her düzeyinde -üretim alanında başlayan ve devlete doğru yükselmeye devam eden tüm egemenlik yapılanmasına bir saldırı olarak- iktidarın teslim edilmemesini gerektirir. Bu açıdan bakılınca, 'liberal' ve 'demokrasi' eşleşmesinin aldatıcı olması gibi, 'sosyalist' ve 'demokrasinin' bir araya gelişi de gereksiz olmalıdır.

Frances Abele, David McNally, Peter Meiksins ve Neal Wood'a eleştiri ve önerileri için teşekkür ederim.

39) Wood, "C.B. Macpherson. . .", s. 223-234.
40) Panitch, s. 163

Kapitalizmin Politikası

Politik strateji seçimlerimiz büyük ölçüde, o anki koşullar altında olanaklı ve olanaksız olduğunu düşündüğümüz şeylere dayanır. Ve kapitalizm koşullarında olanaklı ya da olanaksız olduğunu düşündüklerimiz, elbette kapitalizmi nasıl tanımladığımıza bağlıdır. Öyleyse öncelikle kapitalizmin doğası hakkında bazı genel gözlemlerimi sunmama izin verin.

Pazara Bağımlılık-Pazarı Kullanma

Kapitalist pazarı bir fırsat olarak değil de, bir zorunluluk olarak düşünmemiz gerektiğini uzun zamandır söylüyorum.[1] Ayrıca, bu fikir Marksistlere ne kadar tanıdık görünse de, bütün sonuçlarının izini sürmede başarılı olamadığımızı da söylemiştim. Öyleyse bu fikrin siyasi sonuçlarından bazılarına geçmeden önce temel argümanın üzerinden bir kez daha geçmeme izin verin.

Pazarı zorunluluk olarak yorumlamak için, sadece insanların

1) Asıl olarak "From Opportunity to Imperative: The History of the Market," *Monthly Review*, Temmuz-Ağustos 1994, s. 14-40, ve en son *The Origin of Capitalism* (New York: Monthly Review Press, 1999).

kapitalist pazara nasıl karşılık verebildiklerini değil, böyle davranmaya nasıl *mecbur* edildiklerini anlamak zorundayız. Kapitalizm insanların pazardan kendileri için faydalanmalarına öylece *izin vermez*. İnsanları, en temel hayatta kalma ve kendini yeniden üretme koşulları için pazara girmeye *zorlar*; ve bu hem işçiler hem de sermayedarlar için geçerlidir.

Pazarın insan hayatını ve toplumsal yeniden üretimi düzenlemede bu eşsiz tarihsel role sahip olduğu ve insanların en temel yeniden üretim araçlarına erişmek için pazarı kullanmak zorunda oldukları bir durumda, bütün malların ve hizmetlerin tedariki bazı koşullar tarafından yönetilir: rekabet, birikim, kâr maksimizasyonu ve artan işgücü verimliliği. Bu koşullarda, kullanım değeri üretmek değişim değeri üretmek için uygun olmayan bir araç haline gelir, dolayısıyla kapitalist üretimin temel amacı hiçbir surette mal ve hizmet tedariki değil, sermayenin genişlemesidir. İnsan ihtiyaçları ve istekleri sermaye birikimine göre her zaman ikinci sırada gelir ve anarşik bir rekabetçi pazarla ilişkili bütün krizlere ve çelişkilere maruz kalır.

Pazar sınıf sömürüsüne dayalı başka hiçbir sisteme aracılık etmemişti ya da belirli buyruklarıyla onu yönlendirmemişti. Prekapitalist toplumlarda, pazar ne doğrudan üreticiler ne de sömürenler için kendini yeniden üretme aracıydı. Doğrudan üreticiler genellikle üretim araçlarını ellerinde bulundururlardı - genelde toprağa sahip olan köylüler - ve sömürü, üretim artığının zor kullanılarak doğrudan alınması şeklindeydi. Sömürenler üretim fazlasını artırmak için zorla alma güçlerinin etkisini artırmaya ihtiyaç duydukları kadar, üreticilerin işgücü verimliliğini artırmaya ihtiyaç duymuyorlardı.

Sömürenlerin işgücüne erişim sağlamak ve kâr etmek için pazara bağlı olduğu bir sömürü sistemine, yalnızca kapitalizm sahiptir. Yalnızca kapitalist sahiplenme (*appropriation*) pazarın rekabet koşullarına, bu nedenle de işgücü verimliliğinin sistemli olarak iyileştirilmesine dayanır. O halde yalnızca kapitalizm üre-

tim güçlerini sürekli iyileştirmeye dayanır. Ve yalnızca kapitalizmde aynı yerde kalabilmek için büyümek gereklidir.

Şimdi fırsatlar ve zorunluluklarla ilgili argümanımı biraz farklı bir şekilde formüle edeyim. Kapitalist toplumda insanların pazara *bağımlı* olduğunu ve pazarı *kullandığını* (market-enabled) söylemek arasında temel bir farklılığın olduğunu belirtmeme izin verin. Örneğin, kapitalizmin nasıl ortaya çıktığını anlatan geleneksel yaklaşımlar, engeller bir kez ortadan kalktıktan sonra pazarın tek başına nasıl etkinleştiğinden, pazarın büyümek ve kendi iç ilkelerine göre hareket etmek için nasıl özgürleştiğinden bahseder.[2] Bu meydana geldiğinde, bu argümanların iddiasına göre, insanlara pazar tarafından olanak tanınmış ve insanlar yetkilendirilmiştir: pazara engelsiz bir erişim elde ederek, insanlar çalışkanlık ve ticari becerilerle refaha ulaşmak, ve toplumun ihtiyaçlarını ve isteklerini en etkili biçimde sağlamak için kendi çıkarlarının peşinden koşma olanağı buldular.

Şimdi Marksistlerin, pazarın insanlara bu şekilde olanak sağladığını hiçbir zaman söylemeyeceklerini düşünebilirsiniz. Ama Marksizm de kapitalizmin, burjuvazi, ya da başka koşullarda kırsal meta üreticileri feodal kısıtlamalardan kurtulduğunda, nasıl ortaya çıktığını açıklayarak kendi geleneksel tarifini üretmiştir. İnsanların nasıl pazara bağımlı hale geldiklerinden ve pazarın zorunluluklarına maruz kaldıklarından daha çok, nasıl pazar fırsatlarından yararlanabildiklerini dinledik.

Brenner işe bu noktada dahil oluyor. İlk olarak, tarihsel çalışmasıyla - pazara bağımlılığın ortaya çıkışını tarif ederek ilerleyen bir açıklama - kapitalizmin kökeni üzerine süregelen Marksist tartışmada, bir adım ileri gidiyoruz. Ve bu tarihsel anlayışın daha geniş teorik sonuçları vardır. Yani Brenner'in kapitalizmin tarihsel kökeni görüşü ve günümüz küresel kapitalizmindeki çal-

2) Marx çeşitlemeleri de dahil, bu tip argümanlar *The Origin of Capitalism*'de tartışılmıştır. (Türkçesi, *Kapitalizmin Kökenleri*, Epos Yayıncılık, Ankara)

kantılar hakkındaki analizi arasında yakın bir bağlantı vardır.

Brenner'in savaş sonrası uzun refah döneminden sonra gelen çöküş üzerine olan analizi, kapitalizmin tanımı ile başlar. Brenner'e göre kapitalizm, "ekonomik birimlerin - önceki tarihsel dönemlerin aksine - ihtiyaç duydukları her şey için pazara bağımlı oldukları bir sistemdir."[3] Argümanı, kapitalizmi diğer toplumsal yapılardan ayıran ekonomik aktörlerin pazara bağımlı oldukları ve bu nedenle pazar koşullarına tabi oldukları önermesi üzerine kurularak, bu temelde ilerlemektedir. Bu koşulların, onları pazar rekabetinde başarıya götürecek stratejilere ihtiyacı vardır; uzmanlaşma, birikim, işgücü verimliliğini arttırmak, düşük maliyetli teknikler kullanmak, kâr peşinde çeşitli sınırları zorlamak, vb. Sonuç, elbette, tarihte benzeri görülmemiş bir kendi kendine büyüme eğilimi ve sürekli bir üretim güçleri dönüşümü yaratan benzersiz dinamik bir sistemdir. Ancak aynı dinamizm, ekonomik düşüş ve durgunluğun da kaynağı - ve burada ekonomik çalkantının temeli - ve kapitalizmin kalbindeki temel çelişkidir.

Görünüşte, bu önermeler endişe verici görünmeyebilir. Ancak temel nokta Brenner'in, pazara bağımlılığa ve rekabete dayalı olma açıklamasına, Marksistler'in genellikle kapitalizmin tanımlayıcı karakteri olarak düşündükleri sermaye ve emek arasındaki ilişkiden farklı hatta öncelikli olarak yer vermesidir (Bu konuya daha sonra döneceğim). Pazara bağımlılık ve sömürü ilişkileri arasındaki bağlantının tam anlamıyla farkındayken, kapitalizmin, ilk anda, pazara bağımlılık ve rekabete tabi olmakla tanımlandığını ve sermaye ile emek arasındaki ilişkiden bağımsız olan sermaye içindeki ilişkide azaltılmaz çelişkiler olduğunu öne sürmektedir.

Bu temelden hareketle, Brenner kritik ekonomik gerileme mekanizmalarını, sermaye ve emek arasındaki ilişkiden farklı ola-

3) Brenner, "The Economics of Global Turbulence," *New Left Review* 229 (Mayıs-Haziran 1998), s. 10

rak, sermayeler arasındaki ilişkiye yerleştiren savaş sonrası uzun çöküş analizini oluşturmuştur. Emeğin fazlaca lehinde olan koşulların yarattığı kâr sıkışmasını suçlayan çöküş açıklamalarına karşı çıkarak, sermayenin emekle ilişkisinden bağımsız olan kendi arasındaki, azaltılamaz çelişkileri araştırmaktadır. Kısacası argüman, kapitalist rekabet koşullarının nasıl kaçınılmaz bir şekilde, sermaye ve emek arasındaki ilişki ne olursa olsun (ve hatta talep güvenilir ve artıyor olsa da) kapasite fazlasına, ve en sonunda da ekonomik çöküşe yol açtığını belirtmektedir. Sabit sermayeye yapılan yatırım, üreticilerin pazarda daha düşük maliyetle çalışan rakipler mücadeleye katılsa bile yerlerinde kalmalarına olanak sağlar ve üreticiler daha da düşük bir kâr oranında bile pazarda kalabilirler. Fakat asıl nokta, aynı ağır yatırımın, sadece masrafları tanzim etmek için üreticilerin iş yapmaya devam etmek zorunda kalmaları veya en azından uygun bir zamanda pazardan çıkmalarının zor olması anlamına gelmesidir. Yani imalatçılar işletmeleri kapatmak yerine üretim artığına dayanırlar. Nihai sonuç, tüm ekonomi boyunca daha geniş etkilerinin yanı sıra endüstri boyunca azalan toplam kâr oranlarıdır.[4]

Soldaki çoğu insan, ekonomik çöküşün altında sermaye ve emek arasındaki dikey sınıf ilişkisinden farklı olan sermayeler arası "yatay" rekabet ilişkisinde yattığında[5] ısrar eden Brenner'den ayrılıyor. Elbette, pek çok kişi sınıf yerine rekabete odaklanmanın, pek çok Marksist'in belirttiği gibi ciddi bir suç

---

4) Brenner'inkine benzer bu temel mekanizma görüşü için bkz. "How the mighty are falling," *Financial Times*, Kasım 30, 1998. Ancak bu, sadece aşırı üretim/kapasite fazlasının temel mekanizması ile bunu izleyen kârlılıktaki düşüşü değil, aynı zamanda bunların bu kadar uzun zamandır kârlılığı iyileştirmeden uzak tutarak, neden uzun vadede üretilmeye devam ettiğini açıklamaya çalışır. *MR*'de David McNally, argümanı kısaca özetler ve Brenner tarafından analiz edilmiş kapasiteyi aşırı artırma eğiliminin küresel ekonomideki geniş akımların bazılarını ayrıntılı olarak ele alır.

5) Brenner'in bu konudaki bazı eleştirilerinin, analizindeki anonim giriş kısmıyla ve bu argümanın, (Brenner'in provokatif şekilde abartılı olan övgüsünden bahsetmiyoruz bile) analizin kendisinden daha yanıltıcı olmasıyla daha çok ilgisi vardır

olduğunu ve bunun ciddi politik sonuçları olacağını söyleyebilir. Hatta bazı eleştirmenler bunu analizin sınıf mücadelesini marjinalleştirdiğini ve "rekabeti" sol siyasetin merkezine yerleştirdiğini bile belirtmektedir.

Benim "dönüştürücü olmayan" siyaset hakkındaki argümanım Brenner'inki gibi pazara bağımlılık kavramına dayandığı için, ilerlemeden önce birkaç noktayı açıklığa kavuşturmak istiyorum. Ardından, eğer kapitalizme pazara bağımlılık merceğinden bakarsak çok daha fazla şeyin açıklığa kavuşacağını göstermeye çalışacağım; örneğin, kapitalizmi dönüştürmekten çok onu idare etmek için tasarlanmış "dönüştürücü olmayan" politikaların sınırları. Ayrıca rekabet ve sınıf mücadelesi meselesi hakkında da birkaç şey söyleyeceğim. Ancak bu konuyu daha yakından incelemek için tekrar dönecek olmama karşın, öncelikle "yatay" ilişkiler kavramı ile ilgili bir iki noktanın aydınlatılması gerekiyor.

En başta, bazı yanlış itirazlardan kurtulmak zorundayız. Söz konusu olan sınıf sömürüsü *yerine* pazar değildir. Birikim *yerine* rekabet değildir. Üretim alanı *yerine* dolaşım alanı değildir. Rekabet kapitalist birikimde merkezi bir rol oynar, çünkü kapitalizm özünde bir pazara bağımlılık sistemidir; dolaşım alanının üretim alanına dahil olduğu ve diğer hiçbir üretim tarzında olmayan bir sömürü ilişkisinin olduğu bir sistem. Bu pazara bağımlılığın kökeni, üretim ve sahiplenme araçlarına erişime pazarın aracılık ettiği, özgül bir mülkiyet ilişkileri sistemine dayanır. Ve kapitalizmin özgül birikim koşulları, pazara bağımlılığın sonucudur.

Brenner'in bazı eleştirilerinde yaptığı gibi (John Foster da dahil) rekabete verdiği önceliğin, rekabetin kapitalizmin hareket yasasına neden olmadığını, sadece bireysel sermaye hareketlerinin dış tezahürü olduğunu iddia eden Marx'a ters düştüğünü söylemek bu nedenle yeterli değildir. Başka hiçbir toplumsal biçimin rekabet mekanizmalarıyla işleyen hareket yasaları yoktur. Başka hiçbir toplumsal biçim, rekabet tarafından yönlendirilen

birikim ve yenilik yapma zorunluluğuna tâbi değildir. Ve rekabet kapitalizmin temel hareket yasalarının mekanizmasıdır, çünkü kapitalizmde, diğer hiçbir sistemde olmadığı gibi, kendini yeniden üretme araçlarına erişim koşulu, pazara bağımlılık ve pazar koşullarına tâbi olmaktır. Sermayenin rekabeti engellemek için olan çabasını dahi, ona eşlik eden pazara bağımlılık ve rekabet zorunluluğu koşullarını dikkate almadan anlayamayız.

Bir başka deyişle, benim pazar fırsatları ve pazar zorunlulukları, ya da pazarı kullanma ve pazara bağımlılık arasındaki farktan bahsederek kısaca tanımlamaya çalıştığım gibi, pazar ve rekabete odaklanmanın farklı bir Marksist yolu vardır.

PAZARI KULLANMADA SOL STRATEJİLER

O halde, pazara bağımlılık yerine pazar kullanımı açısından düşünmenin politik sonuçları nelerdir? Solda bile pazar kullanımı ilkesine dayanan, günümüzün egemen ekonomik stratejilerinde en azından kabataslak bir cevap bulabiliriz. O ya da bu şekilde, pazarı kullanmak ya da insanların bundan en iyi şekilde faydalanmasını sağlamak için yapmamız gerekenin, pazar olanaklarını kolaylaştırmak olduğunu söylüyorlar. Hiçbir zaman değinmedikleri şey ise pazara bağımlılık koşullarıdır.

Sol düşünceye bir süre hâkim olmuş iki temel ekonomik stratejiye hızlıca bir bakalım. İlk olarak, devlet müdahalesi ile kapitalist ekonomiyi düzenlemek, iş döngülerini düzeltmek için sözde karşıt döngüsel (counter-cyclical) -ya da Keynesçi- politikalarımız vardır. Bunlar açıkça sola özgü değildir, ama merkezi sol partiler için oldukça çekicidirler. Ancak şimdilerde bu tarz politikaya şüpheyle bakan, bunun yerine neoliberal küreselleşme programlarını benimsemekte sağa katılan insanlar görüyoruz. Sol da "aşamalı rekabetlilik", Üçüncü Yol ya da insani neoliberalizmi icat etmiştir.

İlk bakışta, Keynes ve neoliberal stratejiler taban tabana zıt görünebilir. Öncelikli olarak, Keynesçilik hepimizin bildiği gibi,

talebi artırmak, tüketimi teşvik ederek yatırımı teşvik etmek amacıyla devlet müdahalesini, (sağ kanat eleştirmenler buna "vergi ve harcama" demeyi sever) içerir. Sol neoliberalizm diye adlandırabileceğimiz diğer strateji, üretkenliği ve kârlılığı yok edenin ve dünya ekonomisini savaş sonrası refah döneminden sonra uzun bir çöküşe sürükleyenin tamamen Keynesçi vergi ve harcama politikası olduğunu varsayar.

Her iki strateji de, kapitalizmin doğasında bulunan çelişkilerle baş etmede açıkça başarısız oldu. İstisnai savaş sonrası refah – evet yanlış anlamadınız, bir istisnaydı - bir çeyrek yüzyıl önce sona erdi, yani Keynesçi stratejilere bunun için itibar etsek de, bunu sürdüremediklerini kabul etmek zorundayız. Bu durum sağdan ve soldan pek çok ekonomistin Brenner'in "Keynesçiliğin çelişkileri" diye adlandırdığı şeyi benimsemelerine yol açtı. Temellerine indirgersek, "Keynesçiliğin çelişkileri" görüşü, Keynesçi talep yönetiminin, uzun savaş sonrası refahı tüketim azlığı problemini çözerek yarattığını, ama bunun uzun vadede kendi kendini zayıflattığını söyler. Argümana göre bu, talebi harekete geçirmek için politikalar benimseyerek sermaye karşısında emeğin durumunu güçlendirdi ve kârın kısılması, böylece de yatırımın engellenmesiyle sona erdi. Bunun zorunlu sonucu sarkacın neoliberalizme doğru kaymasıydı.

Brenner, emeğin gücünü ve onun kâr üzerindeki baskısını suçlayan çöküş açıklamalarına karşı şahane bir argüman sunuyor. Geniş ampirik detaylarla Brenner, uzun çöküşün emek sebebiyle olmadığını, olamayacağını göstermektedir. Emeğin kazandığı zaferlerin, görece olarak yerelleşmiş olan sistem çapındaki krizlerin oluşunu izah edemeyeceğini de belirtmektedir. Bunlar, çok çeşitli emek rejimlerine ya da sınıf gücünün yapısına rağmen bütün ekonomileri aşağı yukarı aynı zamanda ve aynı hızla etkileyen uzun ve evrensel çöküşü izah edemez. Ve Brenner, çöküşün başlangıcında, emek koşullarının zaten o kadar iyi olmadığını göstermektedir.

Ancak, neoliberalizm de buna bir yanıt bulamadı. Çöküşe karşılık olarak ortaya çıkan ve Keynesçiliğin hatalarını düzeltmesi gereken neoliberal stratejiler artık çok daha başarısız olmaktadır.[6] Ve çok farklı kurumsal ve politik yapılara sahip olan çok sayıda farklı ekonominin aynı kaderi paylaştığı gerçeğiyle yine yüz yüze gelmek zorundayız.

Bu bizi garip bir sonuca götürüyor: Keynesçilik ve neoliberalizmin yalnızca aynı madalyonun iki ayrı yüzü olduğu ortaya çıkmıştır. "Keynesçiliğin çelişkileri" görüşü her iki stratejinin de, Keynesçilik ve neoliberalizmin niyetlerinde karşıt döngüsel olduğunu, ama her birinin döngünün farklı bir evresi olduğunu ileri sürmektedir. Bu ilk bakışta işe yaramaz bir sonuç gibi görünebilir. İkinci kez düşünüldüğünde, bir çeşit gerçekliği yansıtıyor olabildiği ortaya çıkar. Bir dönem için doğru olanın diğeri için yanlış olduğunu söylemek ya da Keynesçiliğin kendi başarısının kurbanı olarak görmek yerine, her iki evrenin - Keynesçi ve neoliberal - altında aynı çelişkinin yattığını söylemek daha iyi olabilir. Her iki stratejinin birbirini izleyen başarısızlıkları, ne yüzleşmek için hazır oldukları ne de bunu başarabildikleri aynı temel gerçeği yansıtır.

Asıl söylemek istediğim, bu stratejilerin karşıt sebeplerden değil, aynı sebeplerden dolayı başarısız olduklarıdır. Bu iki strateji ilkesel olarak her ne kadar karşıt görünse de altlarında yatan varsayımlar temel olarak aynıdır. Bir şekilde her ikisi de aynı yanlış varsayıma dayanır: kapitalizmin içinde bir çelişki varsa bu kendini iş döngüleri seviyesinde gösterir. Bu, son tahlilde, kapitalizmin çelişkilerinin tehlikesiz ya da en azından idare edilebilir olduğu anlamına gelmektedir.

Her ikisi de bir şekilde, yalnızca sınıflar arasında doğru den-

---

6) Neoliberalizmi bir başarısızlık olarak adlandırmak şüphesiz ki, ABD ekonomisini parlak bir başarı olarak değerlendirenlere garip görünecektir. Bu ütkuculuğun düzeltilmiş hali için MR'deki Doug Henwood çalışmasına bakınız.

geyi bulmamız gerektiğini varsaymaktadır. Neoliberalizm sermayeye tek taraflı avantaj sağlayıp, krizler için aşırı ücret taleplerini ya da esnek olmayan iş pazarlarını ve uygulamalarını suçlarken, Keynesçilik, en azından yüksek istihdamı ve iyi ücretleri tüketici talebi için zorunlu gördüğü ölçüde, emeğe daha cömert davranmaktadır. Fakat ne bu farklılık ne de bahsettiğim diğer şeyler, Keynesçilik ile neoliberalizmin çelişkilerinin yüzeysel olduğu ve hiçbir zaman altındakileri iyiden iyiye araştırmadığı gerçeğini değiştirmez.

Aslında, bu stratejilerinin ortak zemini, her ikisinin de pazar fırsatlarını artırmaya, pazarın en iyi şekilde işlemesini sağlamaya ya da bunu büyük oranda insanların gerçekleştirmesini sağlamaya çalışmalarıdır. Neoliberaller bunu pazarın kısıtlamalarını kaldırarak, Keynesçiler ise talebi destekleyerek yapmaya çalışabilirler. Ancak hiçbiri öncelikle insanları pazara bağımlı kılan koşullarla yüzleşmez, ya da bunun altında yatan çelişkilere dokunmaz.

Bazı sosyal demokrat hükümetler, kapitalizme "insancıl" bir yan vermeye çalışarak, farklı bir yaklaşım denemişlerdir. Pazar fırsatlarını artırmaya ek olarak, sermayenin daha insancıl en azından daha az yıkıcı uygulamalarına rehberlik etmek için sermayenin fırsatlarını engellemeye ya da engellemekle tehdit etmeye - sosyal yasalar, ya da "Tobin vergisi" gibi önlemlerle - çalışabilirler.[7] Fakat ister güçlendirme ister engelleme stratejilerini kullansınlar, altta yatan varsayım aynı kalır: pazar koşullarına dokunulmadan kalırken, pazar fırsatları her zaman geçerli olan ilkedir.

DEVRİMDEN BAŞKA BİR YOL YOK MU?

Kaçınılmaz sonuç kapitalizmin çelişkilerinin azaltılmaz olduğu ve kapitalizmin kendisini ortadan kaldırmaktan başka her şe-

7) Bu noktayı bana e-posta yoluyla, pazarın fırsat ve zorunlulukları arasındaki ayrımını dikkatle inceleyen oldukça ilginç ve başarılı argümanını gönderen Gerard Greenfield'e borçluyum. Umarım çalışmasını geliştirip yayınlar.

yin kandırmaca olduğu gibi görünüyor. Bu solun devrimden başka her şeyi reddetmesi anlamına mı gelmektedir?

Benim cevabım elbette hayır. Şimdiye kadar bahsettiklerim kapitalist çelişkilerin, eğer varsalar, iş döngüsü seviyesinde gerçekleştiği ve eğer doğru mekanizmayı bulursak aslında idare edilebilir olduğu gibi, kapitalizm hakkında yanlış ya da yanıltıcı varsayımlara dayanan stratejilerdir. Ancak kökten ve azaltılamaz çelişkilerin olduğunu ve bu çelişkilere, bu tarz politik müdahaleler ile ulaşılamayacağını kabul edersek, nihai hedefimiz sosyalizm olsa bile sosyalist dönüşümün eksikliğinde yapılacak çok şey var.

Örneğin, kapitalizmin kısıtlamaları içinde mükemmel anlam ifade eden iki çeşit sol strateji vardır. İlkini, korumacı stratejiler diye adlandırabiliriz. Bu, başından beri kapitalizmin gerekli bir parçası olmuştur. Maddi kazanımlarına rağmen kapitalizm, doğası gereği toplumsal hayatı düzenlemede bölücü ve yıkıcı bir yoldur; çünkü bütün insan mallarını, birikim zorunluluğu karşısında ikinci plana iter, ve çok sayıda insanı yoksun bırakır, vs. Bu sonuçlar ortaya çıktığından beri, insanlar bu bölücü etkilerin sosyal yapıyı hırpalamasını önlemek için yollar aradılar (örneğin, on altıncı yüzyıl Ingiltere'sindeki Elizabeth fakir yasaları gibi). Bu korumacı önlemlere sermayenin pek de sıcak bakmadığı, karşılanabilir barınma gibi bazı temel gereksinimlerin karşılanmasını da ekleyebiliriz.

Yani kapitalizmin kısıtlamaları içinde anlamlı olan, ilk tür 'dönüşümsel olmayan' strateji budur. Bir diğer, daha muhalif 'dönüşümsel olmayan' bir başka politika, endüstriyel kapitalizmin gelişmesi ve proletaryanın büyümesi ile geldi: iş kayıt ve şartları üzerinden yapılan mücadele.

Artık bu iki çeşit politika -sosyal kazanım için mücadele ve iş kayıt ve şartları için mücadele- kapitalizmin tüm şekillerinde elzemdir. Kapitalizm, her zaman ve ister istemez işçilerin sömürülmesi, sömürüyü yoğunlaştırmak için amansız çabalar, serma-

yenin işçilerden elde edeceği kazançları artırması ve bu da ister istemez sermaye ve emek arasında temel bir çıkar çatışması anlamına gelecektir. Yani iş kayıt ve şartları üzerinden yapılan mücadele her zaman gerekli ve uygun olacaktır.

Ayrıca kapitalizmin, her zaman sosyal açıdan yıkıcı etkileri olacaktır ve insanlar bunu kısıtlamak ya da telafi etmek için yollar bulmaya çabalayacaktır. Korumacı mücadelelerin faaliyet alanı sınıf sömürüsünden başka kapitalist sömürüyle kesişen ve onun güçlendirdiği geniş çapta baskılara direnişi - ırksal, cinsel, ulusal baskılar vesaire - kapsamalıdır ve tabi bu birikimin sebep olduğu ekolojik yıkım mücadele alanlarının içinde yer almalıdır. Aslında, kapitalizm gerçekten küreselleştiği, bütün dünyayı, bütün insan uygulamalarını ve doğal çevreyi sistematik çelişkilerin yörüngesine sürüklediği, ve küresel ölçekte yoksunluk ve kutuplaşma mantığını yeniden ürettiği için, bu korumacı mücadelelere olan ihtiyaç sürekli artmaktadır.

Bu tarz amaçlar bana aslında sorunsuz geliyor. Bu amaçlarla ilişkili problemlerin olmadığını ya da kapitalizmin onlarla birlikte mutlu bir şekilde var olabileceğini kastetmiyorum. Anlatmaya çalıştığım şey sosyal kazanımlar ve iş kayıt ve şartlarında iyileştirmeler için mücadelenin, kapitalizmin nasıl çalıştığını anlatan herhangi bir problemli varsayıma dayanmak zorunda olmadığıdır. Bu amaçlar, en azından, kapitalizmin temel çelişkilerinden kurtulabilme olasılığı ile ilgili yanılsamalara dayanmıyor. Aksine bu stratejiler, kapitalizmin hissedilir etkileri ile baş ederek, zararlarını olabildiğince sınırlayarak, güvenli tuzaklar sağlayarak ve zararları sınırlayamadıklarında parçaları kaldırarak bu çelişkileri doğal karşılarlar.

Ve bu arada, karşıt döngüsel stratejiler olarak sınırlarının farkında olsak bile, mevcut alternatiflerinin yerine Keynesçi politikaları tercih etmek için bir sebep var: bu stratejilere, kapitalist çelişkileri düzeltme yolları olarak değil yeniden dağıtan politikalar olarak ya da kamu hizmetlerini iyileştirmenin bir yolu ya da iyi

bir şey olduğu için istihdamı artırma yolu olarak, özellikle de bu işe alınanlar kamu hizmetlerinin tedarikinde görevlendiriliyorlarsa, korumacı mekanizmalara baktığımız şekilde bakabiliriz.

REKABET VE SINIF

O halde bu politik sorular, bizim rekabet ve sınıf arasındaki ilişkiyi algılayış tarzımızdan nasıl etkilenir? Özellikle Brenner'in "yatay" ya da "dikey" ilişkiler kavramlarını benimsersek bu, sınıf mücadelesini sol siyasetin uçlarına kaydırdığımız anlamına mı gelir?

Soldaki bazı insanların Brenner'in dikey ilişkiler ve sınıf mücadelesi pahasına (öyle söylüyorlar) yatay ilişkilere, sermayenin kendi arasındaki rekabete odaklanmasına itiraz ettiğini daha önceden belirtmiştim. Bu itiraza katılmadığımı da belirtmiştim. Şimdi bu noktayı daha ileri götürmek ve analizin sınıf mücadelesinin önemine karşı olmadığını, aksine lehine olduğunu söylemek istiyorum.

Sermayeler arasındaki rekabet ilişkileri ve sermaye ile emek arasındaki ilişki arasındaki bağlantıya daha yakından bakalım. Brenner'in emeği kâr darlığına sebep olmakla suçlayan çöküş açıklamalarını nasıl çürüttüğünü görmüştük. Ama ben meseleye biraz daha soyut bir açıdan bakmak istiyorum.

Bir ortodoks Marksist olarak, değer teorisi açısından baktığımda, kapitalizmin analitik yön hariç birbirinden ayıramayacağımız yatay ve dikey ilişkilerden, hem sermaye arasındaki ilişkiler hem de sermaye ve emek arasındaki ilişkilerden, oluştuğunu söylemek zorunda olduğuma hiç şüphe yoktur. Örneğin, sermayenin yabancılaşmış emek, ücret karşılığında emeklerini satmaya zorlanan işçilerin emekleri tarafından üretildiği açıkça doğrudur. Bir başka deyişle, sermaye işçiler tarafından üretilen artık değerin sahiplenilmesiyle oluşur.

Sermayeyi rekabet, birikim ve genişlemeye zorlayan baskıların kaçınılmaz şekilde sömürünün yoğunlaşmasında ifade bulacağı

da kesinlikle doğrudur ve bunun sınıf mücadelesi için sonuçları vardır. Sermaye özgür bir işçinin işgücünü sabit bir zaman dilimi için satın aldığında, ki bu durum olgun kapitalist sistemlerde yaygındır, emeğin üretkenliğini artırma konusundaki baskı çok daha fazladır, çünkü sermaye o sınırlı zaman içinde işçiden mümkün olduğunca çok artık değer elde etmek zorundadır. İşgücünün genel şekilde metalaştırılması pazar koşullarını genelleştirmek için temel ve kaçınılmaz koşuldur. Metalaştırılmış işgücü az çok evrensel emek tarzı olmadıkça pazar, ekonominin evrensel düzenleyicisi olamaz. Tüm bu şekillerde, rekabet ve sınıf ilişkileri birbirinden ayrılamaz.

Fakat şimdi olaylar biraz daha karmaşık hale geliyor. Olgun bir kapitalist toplumda sınıfın ve rekabetin nasıl birbirine geçtiğini anlamakta zorluk çekmiyoruz. Fakat bu rekabet koşullarını neyin belirlediğini anlamakla aynı şey değil. Bu koşulların sermaye ve emek arasındaki ilişkiler tarafından oluşturulduğunu göstermek kolay değildir.

Kendini adamış sosyalistler şok ve dehşetle irkilmeden önce, ne demek istediğimi açıklayayım. Birincisi, pazara bağımlılık ve pazar koşulları tarihsel olarak emeğin proleterleştirmesinden önce gelir. İşgücünün metalaştırılmasından önce de varlardı. Belirli bazı durumlarda, tamamıyla yoksunlaşmamış doğrudan üreticiler yine de pazara bağımlıydılar. Ve ikincisi, işçilere üretim araçlarını tekrar kendilerine geri vererek sermaye ve emek arasındaki dikey ayrımı, kâr ve ücret arasındaki ayrımı, ortadan kaldırsak bile pazar koşulları var olmaya devam edecekti. Bunu birazdan açacağım, ama söylüyor gibi göründüğüm şeyi gerçekten söylediğimi belirtmek istiyorum: pazar koşulları, ilk ve son bakışta, sermaye ve ücretli emeğe bağlı değildir.

Bu tarihsel noktanın ayrıntılarına inmek için, Brenner'in tarihsel çalışmasına ve pazara bağımlılığın özgün koşulları hakkında söylediklerine bakacağım, ama onun açıkça yapmadığı bazı bağlantıları yapacağım ve onun yapmadığı bazı stratejik sonuçlar çı-

karacağım. Pazara bağımlılığın tarihsel gelişimi ile ilgilenenler Brenner'in sözde Brenner Tartışması'ndaki denemelerine bakabilirler.[8]

Bizim için önemli olan nokta, ekonomik birimlerin tarihte benzeri görülmemiş şekilde, sermaye ve emek arasındaki ilişki nedeniyle değil, işgücünün yaygın bir şekilde proleterleşmesinden önce ve onun bir ön koşulu olarak nasıl pazara bağımlı hale geldiğini göstermesidir. Erken modern İngiltere'sinin özgül mülkiyet ilişkilerinde, mal sahipleri ve kiracıları benzer şekilde kendini yeniden üretmek için pazara bağımlıydılar ve bu nedenle de rekabet koşullarına ve artan üretkenliğe tâbi oldular.

Buradaki can alıcı nokta pazara bağımlılık ve onunla beraber gelen rekabet koşullarının, üreticilerin üretim araçlarından tamamen ayrılmasına dayanmamasıdır. Temel koşul, üreticilerin kendini yeniden üretmenin araçlarının, pazar dışı erişimden geçim araçlarına ayrılmasıydı. Örneğin bir kiracı arazinin sahibi olabilirdi ama ister ücretli işçi çalıştırsın, isterse kendisi doğrudan üretici olsun, yaşamını sürdürmesi ve imtiyazları yine de pazar koşullarına tâbi olabilirdi. Bu tür pazara bağımlılık, İngiliz köylülerinin mallarını tamamen kaybetmelerinin bir sonucu değil, sebebiydi. Toprak sahibi insanlar topraklarından yalnızca doğrudan zorlama ile değil, giderek daha çok rekabet pazarının güçleri olan ekonomik güçlerin operasyonuyla uzaklaştırıldılar.

Bu, emek üretkenliğini artırma baskısının ilk olarak sermaye ve ücretli emek arasındaki ilişkiden doğmadığı anlamına gelmektedir. Eğer doğru olan bir şey varsa o da bunun aksidir: iş üretkenliğini arttırma baskısı, artık kapitalizm için zaruri olduğunu düşündüğümüz sermaye ve ücretli emek arasında genelleşmiş ilişkiye neden olmuştur. Olgun endüstriyel kapitalizmin özelliği olan sermaye/ücretli emek ilişkisi bir kez kurulduktan

8) Eds. T.H. Aston ve C.H.E. Philpin, *The Brenner Debate: Agrarian Class Structure and Economic Development in Pre-Industrial Europe* (Cambridge, 1985).

sonra üretimin teknik güçlerini tamamıyla değiştirme ihtiyacını kuşkusuz artırdı, ama olgun biçimin ortaya çıkışını ondan önce oluşan koşulları anlamadan anlayamayız.

Her durumda, üreticilerin pazara bağımlılığının, ücretli emek olsun ya da olmasın, üreticileri rekabet zorunluluklarına tabi kıldığı tarihsel bir durumumuz var. Bu bize, ücretli emekle ilişkisinde bağlı olduğu ve olmadığı yolları tanımada başarısız olursak, pazara bağımlılık, pazar zorunlulukları ve kapitalist rekabet hakkında çok temel bir noktayı gözden kaçırdığımızı düşünmemiz için, en azından tarihsel bir neden vermektedir. Pazara bağlılık ve rekabetin proleterleştirmenin öncülü olduğu gerçeği, rekabet ilişkileri ve bunların sermaye ile emek ilişkisinden özerkliği hakkında bir şeyler söylemektedir. Bu, kendileri ücretli çalışan olmayan üretim araçları üreticileri ya da sahiplerinin ücretli emek olmadan da pazara bağımlı olabileceği demektir. Bir başka deyişle, - ve bu temel teorik noktadır – pazara bağımlılık ve rekabet, emek sermaye tarafından sömürülmese bile, birikim ve yenilenme koşullarını artırırken rekabetin olmaması durumunda hiçbir sömürü biçiminin böylesi etkileri olmayacaktır. Ücretli emekle ilişkisinden soyutlansa bile, bunun sermayeye etki eden baskılar üzerinde açıkça etkileri vardır.

Fakat bu iddianın ötesine geçmek istiyorum. Pazara bağımlılığın doğrudan üreticilerin üretim araçlarını tamamen yitirmeden var olabilmesinin başka sonuçları vardır. Örneğin, sözde pazar sosyalizmi denen şeyin imkânsız olduğunu söylemektedir. Bence pazar sosyalizmi imkansızdır – bence pazar ve sosyalizm terimlerinin bir arada kullanılması bile çelişkilidir - çünkü, sermaye ve emek arasında sınıf ayrımının yokluğunda bile, üretim araçları doğrudan üreticilere dönse bile, sürece her zaman birikim ve rekabet koşulları hâkim olacaktır, bu koşullar her zaman sosyal ihtiyaçlardan önce gelecek ve tabi emeğin sömürüsü gerçekleşecektir. Bu koşullarla yönetilen bir sistemde kaçınılmaz olarak gelişen ekolojik zararlardan bahsetmeye gerek bile yok.

Pazar bir kere ekonomik bir disiplin ya da düzenleyici hale geldiğinde, ekonomik aktörler pazara bağımlı hale geldiğinde, üretim araçlarına sahip olan işçiler bile bireysel ya da kolektif olarak, pazar koşullarına - rekabet etmek ve birikim yapmak, kendilerini sömürmek ve sözde "rekabetçi olmayan" işletmelerin ve işçilerin düşüşe geçmesi - karşılık vermeye zorlanacaklar. (Bu arada, Marx bu olasılıktan işçi kooperatifleri ve bunların pazar koşulları olmadığında nasıl kendi kendilerini sömürecekleri ile ilgili bir tartışmada bahseder.) Bu rekabetçi baskıların iş üretkenliğini maksimize etmek için emeğin yoğunlaşmasını talep ettiği oranda, üretim sürecindeki hiyerarşik ilişkiler sınıf arasında dikey ilişkiler olmasa bile devam edecektir. Ve nihai sonuç, sınıfın dikey ilişkilerini yeniden üretmek bile olabilir. Pazar koşulları doğrudan üreticileri kapitalizmin ilk günlerinde kamulaştırdığı için, "pazar sosyalizminde" de benzer etkileri olabilir.

POLİTİK SONUÇLAR

Pazara bağımlılık ve pazar koşulları bazı önemli yollarla sermaye ve emek arasındaki ilişkiden bağımsızsa, bu politik olarak ne anlama gelmektedir? Yatay ilişkilerin bağımsızlığından ne gibi politik sonuçlar çıkarabiliriz? Bu, örneğin sol politikacıların militan sınıf mücadelesi yerine "rekabetçiliği" geliştirmeye konsantre olmaları gerektiği anlamına mı gelmektedir?

Bugün en azından solda yaygın bir görüş (örneğin, "Keynesçiliğin çelişkileri" görüşünde), çok fazla sınıf militanlığının zarar verici olduğu, bunun sermaye kârlılığını azaltarak, istihdamı ve sosyal kazanımları da azalttığı görüşüdür. Fakat sermayeler arasında, azaltılamaz pazara bağımlılık çelişkileri varsa, sermaye ve emek arasındaki ilişkilerden bağımsız olarak, çok farklı bir sonuç çıkarabiliriz. Militan mücadeleyi dizginlemek için açık bir neden olmadığı sonucuna varabiliriz.

Rekabet dinamikleri sermaye ve emek arasında herhangi bir sınıf ayrımı olmasa dahi işleyebiliyorsa, böyle bir sınıf ayrımının

olduğu yerde, temelde yatan rekabet dinamikleri sınıf gücünün merkezkaç gücü ne olursa olsun işleyecektir. Yani eğer rekabet kökten bir çelişkinin asıl noktası ya da mekanizmasıysa, eğer rekabet sadece kapitalist dinamizm mekanizması değil, aynı zamanda durgunluk ve çöküş mekanizmasıysa bu temel çelişki azaltılamaz ya da bu mekanizmanın önüne geçilemez; hatta bu mekanizma sermaye ile emek arasındaki herhangi bir sınıf ilişkisi tarafından ıslah edilemez bile. Bu elbette sınıf kazanımları ve yenilgilerinin kapitalist kârlılık üzerinde hiçbir etkisi olmadığı anlamına gelmez. Ama Brenner'inki gibi bir analiz, bağlantıların geleneksel bakış açısının izin verdiğinden daha zayıf olduğunu söyler. Konu kapitalist kârlılığın sınıf mücadelesinden etkilenmediği değildir. Sınıf mücadelesi kârlılığı daraltmasa bile, sermaye arasındaki ilişkilerde çelişki yine de kriz getirecektir ve sermaye yine işçileri sıkıştıracaktır.

Sosyalistler için kapitalizm içinde ikili bir çelişkinin olduğu yeni bir haber değildir, ama bana göre bugünlerde sol politika yapıyoruz diye geçinenler, sermayeler arasındaki ilişkilerde temelde çelişkili ya da problemli bir şey olmadığı varsayımından yola çıkmaktadır. Örneğin, karanısar sosyalistler şu an devletleri ve işçi sınıfını aciz bırakan birleşik küresel bir kapitalist sınıfın varlığı yüzünden her şeyi tamamen bırakmış görünüyorlar. İyimser sosyal demokratlar ve "Üçüncü Yol" savunucuları, bir çeşit insancıl rekabetçilik kazanabileceklerini düşünüyorlar, neo-Keynesçi sol ise ancak sermaye ve emek arasındaki sınıf ilişkisinde doğru dengeyi sağlayabilirsek kapitalizmin çelişkilerinden kurtulabileceğimizi söylüyor. Bunların yerine benim önerdiğim şey eğer kapitalist çelişkilerin sınıf ilişkilerinden nasıl bağımsız olduğunu anlarsak, aynı zamanda militan sınıf mücadelesinin kritik önemini, zaruretini ve olasılıklarını da anlayabileceğimizdir.

Rekabetin ile sınıfın ayrıldığı ve içinden çıkılmaz bir şekilde bağlandığı her iki şekli de belirtmeye çalışıyorum. Muhalefet

politikasını tasarlarken, her iki formülü de aklımızdan çıkarmamalıyız. Bir yandan, sermayenin emeğe bağımlı olduğu, emeğin sermayeyi ürettiği, ve pazar koşullarının genelleştirilmesinin emek gücünün genel olarak metalaştırılmasına dayandığı gerçeği; tüm bunlar sınıf mücadelesinin bütün sosyalist dönüşümler için temel ve gerekli koşul olacağı anlamına gelir. Bağımsız rekabet çelişkileri, dönüşümsel mücadeleleri azaltmayan, aksine artıran kapitalist savunmasızlığın kaynağıdır.

Öte yandan, sosyalist dönüşümün eksikliğinde yapılacak bir çok şey vardır. Sermaye ve emek arasındaki ilişki her ne olursa olsun, varolan sermayenin kendi arasındaki ilişkilerindeki azaltılamaz çelişkilere odaklanırsak, sosyal korunma ve iş yeri gelişmeleri peşinde koşan sınıf mücadelesine bir kısıtlama getirmek için neden yoktur ve bunlar (hem şimdiki reformları gerçekleştirmek hem de daha uzun vadeli dönüşümsel mücadeleler için sınıf bilincini ve örgütü güçlendirmek için) mümkün olduğunca militan bir şekilde kovalanmalıdır. Mesele bu mücadelelerin problemin nihai kaynağı olduğu varsayımı ile kısıtlanmalarına gerek olmadığıdır. Sermaye arasındaki çelişkileri ne onlar yaratır ne de çözebilir.

Korumacı ya da muhafaza stratejileri ile gerçek dönüşümsel mücadeleler arasında neyin yattığına gelince;burasının en zorlu kısım olduğunu belirtmek gerekir. Fakat en azından açık olan birkaç şey vardır. Ne yapacağımızı bilemeyebiliriz, ama hiç olmazsa ne yapmayacağımızı bilmeliyiz. Ekonomiyi, global ekonominin çelişkilerini daha da şiddetlendiren bir noktaya sürükleyen stratejileri takip etmenin bir mantığı yoktur(örneğin Dünya Bankası ve IMF'nin sevdiği, pazara bağımlılığın çelişkilerini açıkça derinleştiren, düzensizleştirici ve ihracata dayalı stratejiler gibi).

Sosyalistlerin yapabileceği en iyi şey toplumsal hayatı pazara bağımlılıktan mümkün olduğunca ayırmaktır. Bu, hayatta mümkün olduğunca fazla alanının meta olmaktan çıkarılması ve

demokratikleştirilmesi için çaba harcanması anlamına gelir; bunların yalnızca "resmi" demokrasinin politik kurallarına tabi olması değil, aynı zamanda bütün insan ihtiyaçların ve uygulamaların kendilerini birikim ve kâr maksimizasyonu karşısında ikinci sıraya koyan sermayenin doğrudan kontrolünden ve pazar koşullarının "gayri şahsi" kontrolünden çıkarılmasıdır. Eğer bu ütopik görünüyorsa, azaltılamaz kapasite fazlasına yapısal eğilimi olan kriz içindeki küresel ekonomide ihracata dayalı rekabet stratejilerini benimsemenin ne kadar gerçek dışı olduğunu siz hesap edin.

Fakat benim amacım siyasi çözümleri özetlemek değildir. Ana düşüncem sosyalist dönüşüm dışında mücadeleler ve amaçların olabileceği, ama Üçüncü Yol gibi bir şeyin olamayacağıdır. Kapitalizm ve sosyalizm arasında bir orta yol yoktur.

Bu bir paradoks değil. Bu sadece bütün muhalif mücadelelerin -hem yaşam ve iş koşullarını iyileştirmek için verilen günlük mücadeleler hem de gerçek sosyal değişiklik için verilen mücadeleler- bir temel anlayıştan haberdar olması gerektiği anlamına gelir: bu sınıf mücadelesi, en sonunda sistemin kendisini ortadan kaldırsa bile, varlığı ile de yokluğu ile de, kapitalist sistemin çelişkilerini ortadan kaldıramaz. Bu, solun kapitalizmi yönetmede daha iyi iş çıkaracağı gibi umutsuz bir inanca düşmeden kapitalizm içinde mümkün olan her türlü kazanım için mücadele etmek anlamına gelir. Kapitalizmi yönetmek sosyalistlerin işi değildir, daha uygun bir ifadeyle, bu yapılabilecek bir iş değildir.

Kapitalizmin Tarım Kökenleri

Batı kültürü ile ilgili en yerleşik geleneklerden bir tanesi kapitalizmin şehirlerle ilişkilendirilmesidir. Kapitalizmin şehirde doğduğu ve geliştiği zannedilir. Fakat dahası, bütün şehirlerin -tipik ticaret uygulamaları ile- doğası gereği potansiyel olarak başlangıçtan itibaren kapitalist olduğu ve yalnızca dış engellerin kapitalizme yol açan şehir medeniyetinin önünde engel olduğu sanılır. Yalnızca yanlış din, yanlış devlet biçimi ya da şehir sınıflarının ellerini bağlayan ideolojik, politik ya da kültürel engeller çok eskiden beri -ya da en azından teknoloji yeterli artığın üretilmesine izin verdiğinden beri- kapitalizmin her yere yayılmasını önlemiştir.

Bu görüşe göre Batı'da kapitalizmin gelişmesinin nedeni, şehirlerin ve eşit derecede önemli sınıfın, kasabalının (*burgher*) ya da burjuvanın kendine has özerkliğidir. Diğer bir deyişle kapitalizm Batı'da, varolandan çok var olmayan nedeniyle ortaya çıkmıştır (şehrin ekonomik faaliyetleri üzerindeki kısıtlamalar). Bu koşullarda, kapitalizmin tam olgunluk seviyesine yükselmesi

aşağı yukarı ticaretin genişlemesi ile olmuştur. Tek gereken, zaman içinde kendiliğinden oluşan nicel büyümeydi (bazı şekillerinde, elbette *Protestan Etik* yardımcı olmuştur ama başlangıçta sebep olmamıştır).

Şehirler ve kapitalizm arasında doğal bağlantıya ilişkin varsayımlara karşı söylenebilecek çok şey vardır. Bunlardan biri kapitalizmi doğallaştırmaya, tarihsel özgül bir toplumsal biçim olarak farklılığını başlangıcı ve (şüphesiz ki) sonuyla gizleme eğilimde oldukları gerçeğidir. Kapitalizmi şehirler ve şehir ticareti ile tanımlama eğilimi genel olarak, kapitalizmi insanlık tarihi kadar eski uygulamaların aşağı yukarı otomatik sonucu olarak, ya da insan doğasının, "doğal" eğilimin, veya Adam Smith'in sözleri ile "değiş tokuş, takas ve değişimin" otomatik sonucu olarak gösterme eğilimi ile uyumludur.

Belki de bu önermelere -ve ideolojik sonuçlarına- en uygun düzeltici, kapitalizmin bütün özgül birikim ve kâr maksimizasyonu gidişiyle şehirde değil kırda, çok özgül bir yerde ve insanlık tarihinde geç bir zamanda doğduğunu kabul etmektir. Kapitalizm değiş tokuş ve değişimin sadece uzaması ve genişlemesini değil, en temel insan ilişkileri ve pratiklerinde tamamlanmış bir dönüşümü, hayatın en temel ihtiyaçlarının üretiminde insanın doğayla olan yüz yıllık etkileşiminde de bir kırılmayı gerektiriyordu. Kapitalizmi şehirlerle özdeşleştirme eğilimi kapitalizmin özgüllüğünü gizleme eğilimi ile ilişkili ise, bu özgüllüğü anlamanın en iyi yollarından biri kapitalizmin tarım kökenlerine inmektir.

"TARIM KAPİTALİZMİ" NEDİR?

Bin yıl boyunca, insanlar maddi ihtiyaçlarını toprağı işleyerek sağlamışlardı. Ve muhtemelen tarımla meşgul olmalarının sonucunda toprağı işleyenler ve diğerlerinin emeğini gasp edenler olarak sınıflara ayrıldılar. Gasp edenler ve üreticiler arasındaki ayrım çeşitli zamanlarda ve yerlerde çeşitli şekiller almıştır, ama

ortak noktaları doğrudan üreticilerin köylüler olmasıdır. Bu köylü üreticiler üretim araçlarını, özellikle de toprağı, kendi ellerinde tutmaya devam ettiler. Bütün prekapitalist toplumlarda olduğu gibi, bu üreticilerin de kendi yeniden üretim araçlarına doğrudan erişimleri vardı. Artık emekleri sömürenler tarafından ele geçirildiğinde, bu Marx'ın söylediği gibi "ekonomi-dışı" araçlarla yapılmıştı; bu, toprak sahipleri ve/veya devletlerin atadığı üstün güçler tarafından doğrudan baskı araçlarıyla, askeri, adli ve politik iktidara imtiyazlı erişim demekti.

O zaman tüm prekapitalist toplumlarla kapitalizm arasındaki en temel farklılık buradadır. Bu, üretimin kentsel ya da kırsal olması ile hiç ilgili değildir, tamamen endüstride ya da tarımda üreticiler ve gasp edenler arasındaki belirli mülkiyet ilişkileri ile ilgilidir. Yalnızca kapitalizmde üretim artığı tahsis biçimi artık emekleri tamamen ekonomik araçlarla gasp edilen doğrudan üreticilerin malının zapt edilmesine dayanır. Tam anlamıyla gelişmiş bir kapitalizmde doğrudan üreticiler mülkiyete sahip olmadıkları için ve üretim araçlarına, kendi yeniden üretim gereksinimlerine, hatta kendi işgücü araçlarına tek erişim yolları ücret karşılığı emek güçlerini satmak olduğu için, kapitalistler işçilerin üretim fazlasını doğrudan zor kullanmadan elde edebilirler.

Üreticiler ve gasp edenler arasındaki benzersiz ilişkiye, elbette "pazar" aracılık eder. Çeşitli pazar biçimleri tarih içinde var olmuştur ve hiç şüphesiz ki önceden insanlar üretim artıklarını çeşitli yollarla ve çeşitli sebeplerle takas etmiş ve satmıştır. Fakat kapitalizmde pazarın ayrık ve benzersiz bir işlevi vardır. Kapitalist toplumda hemen her şey pazar için üretilmiş birer metadır. Ve daha da önemlisi, hem sermaye hem de emek en temel kendini yeniden üretme koşulları için pazara bağımlıdır. İşçilerin işgücünü bir meta olarak satmak için pazara bağımlı olmaları gibi, kapitalistler de üretim araçlarının yanı sıra işgücünü satın almak için ve işçiler tarafından üretilen malları ve hizmetleri satarak kâr elde etmek için pazara bağımlıdır. Bu pazara bağımlılık,

kapitalist toplumlarda pazara, yalnızca basit bir değişim ya da dağıtım mekanizması olarak değil, fakat toplumsal yeniden üretimin temel belirleyicisi ya da düzenleyicisi olarak da benzersiz bir rol vermektedir. Pazarın toplumsal yeniden üretimin belirleyicisi olarak ortaya çıkışı onun, hayatın en temel gereksinimi olan besin üretiminin içine nüfuz etmesini gerektiriyordu.

Bu kendine özgü pazara bağımlılık sistemi, diğer üretim biçimleri tarafından paylaşılmayan bazı farklı "hareket yasaları", özgül sistemsel gereklilikler ve baskılar gerektirir (rekabet, birikim ve kâr maksimizasyonu gibi). Ve bu koşullar, sırasıyla, kapitalizmin diğer sosyal şekillerin aksine, çeşitli yollarla ve derecelerle sürekli yayılabileceği ve yayılması gerektiği anlamına gelir; sürekli birikim yapmak, sürekli yeni pazarlar aramak, sürekli yeni topraklar ve yeni yaşam alanları, insanlar ve doğal çevre üzerinde koşullarını dayatmak.

Bu toplumsal ilişkilerin ve süreçlerin ne kadar ayrık olduğunu, insan tarihinin önemli bir kısmını kaplayan diğer toplumsal biçimlerden ne kadar farklı olduğunu bir kez anlayınca, bu özgül toplumsal biçimin ortaya çıkışını açıklamak için, embriyo şeklinde her zaman var olduğu, yalnızca yapay kısıtlamalarından kurtulmaya ihtiyacı olduğu varsayımından daha fazlasına ihtiyaç olduğu ortaya çıkmaktadır. O zaman kökenlerinin ne olduğu sorusu şöyle formüle edilebilir: üreticilerin kapitalizmin gelişmesinden önce binlerce yıl gasp edenler tarafından kapitalist olmayan yollarla sömürüldüğünü ve pazarın "tarihin başından beri" ve neredeyse her yerde varolduğunu düşündüğümüzde, üreticiler ve gasp edenler ve bunların arasındaki ilişki nasıl bu kadar pazara bağımlı hale gelmiştir?

Artık nihai olarak bu pazara bağımlılık koşullarına yol açan uzun ve karmaşık tarihsel süreçler zorlukla takip edilebilir. Fakat biz yeni sosyal dinamiğin, temel ekonomik aktörlerin pazara bağımlılıktan ortaya çıkan bir dinamiğin açıkça görülebildiği ilk anı ve yeri teşhis ederek soruyu daha idare edilebilir hale ge-

tirebiliriz. Ve bu benzersiz durumu çevreleyen özgül koşulları keşfedebiliriz.

On yedinci yüzyıl kadar geç bir tarihte ve hatta daha da sonra, Avrupa da dahil olmak üzere dünyanın çoğu, burada bahsedilen pazar tarafından yürütülen koşullardan bağımsızdı. Artık dünyaya yayılmış olan geniş bir ticaret sistemi elbette o zaman da mevcuttu. Fakat hiçbir yerde, ne Avrupa'daki büyük ticaret merkezlerinde ne de İslam dünyası ya da Asya'da geniş ticari ağlarda, ekonomik faaliyet ve özellikle üretim, rekabet ve birikim koşulları tarafından yönlendirilmemişti. Her yerde hâkim olan ticaret ilkesi "devir kârı" ya da "ucuz alıp pahalı satmaktı"; genellikle bir pazarda ucuza alıp diğerinde pahalıya satmak.

Uluslararası ticaret aslında, bir yerden aldıklarını başka bir yerde kâr için satan tüccarlar ile "taşımacılık" demekti. Fakat Fransa gibi tek, güçlü ve görece birleşmiş Avrupa krallığı içinde bile, aynı kapitalist olmayan ticaret ilkeleri hâkimdi. İnsanların ucuza alıp pahalıya satarak, malları bir pazardan diğerine taşıyarak değil, aynı pazar içinde diğerleri ile doğrudan rekabet içinde daha masrafsız üreterek kâr ettiği tek ve birleşik bir pazar yoktu.

Ticaret hâlâ lüks mallarda, ya da en azından daha elverişli evler için yöneltilmiş yada hâkim sınıfların ihtiyaçlarına ve tüketimlerine cevap veren mallarla olma eğilimindeydi. Ucuz ve günlük tüketici ürünleri için toplu pazarlar yoktu. Köylü üreticiler yalnızca kendi yiyecek gereksinimlerini değil, aynı zamanda giyim gibi diğer günlük malları da üretirlerdi. Üretim fazlalarını, hasılatın evde üretilmeyen diğer metalarla değiştirilebildiği yerel pazarlara götürebilirlerdi. Ve çiftlik ürünleri uzak pazarlarda bile satılabilirdi. Fakat yine burada, ticaret ilkeleri temel olarak mamul mallarda olduğunun aynısıydı.

Bu kapitalist olmayan ticaret ilkeleri, kapitalist olmayan sömürü biçimleri ile yan yana varolmuştur. Örneğin, batı Avrupa'da, feodal serfliğin yok olduğu yerlerde bile, diğer "ekonomi-dışı"

sömürü şekilleri hâlâ etkiliydi. Örneğin, köylülerin hâlâ geniş bir nüfusu oluşturduğu ve hâlâ toprağın çoğuna sahip olduğu Fransa'da, merkezi devletteki ofis birçok egemen sınıf üyesi için ekonomik bir kaynak, köylü üreticilerden alınan vergi biçiminde bir üretim fazlası toplama aracı olarak hizmet etmişti. Ve kira alan mal sahipleri bile refahlarını yükseltmek için çeşitli ekonomi dışı güçlere ve ayrıcalıklara dayanırdı.

Dolayısıyla köylüler, emek güçlerini pazar metası olarak sunmadan da üretim araçları olan toprağa erişebiliyordu. Toprak sahipleri ve memurlar, ekonomi dışı güçlerinin ve ayrıcalıklarının yardımıyla, artık emeği köylülerden kira ve vergi yoluyla doğrudan topladılar. Bir başka deyişle, bütün insanlar pazarda her çeşit malı alıp satabilirken, ne üreten köylü mal sahipleri, ne de diğerlerinin ürettiklerini gasp eden toprak sahipleri ve memurlar kendi yeniden üretim koşulları için pazara bağımlıydı ve aralarındaki ilişkiye de pazar aracılık etmiyordu.

Fakat bu genel kurala büyük bir istisna vardı. İngiltere, 16. yüzyılda, tamamıyla yeni yönlerde gelişiyordu. Göreceli olarak güçlü, az çok monarşi altında birleşmiş başka monarşik devletler olmasına rağmen (İspanya ve Fransa gibi), hiçbiri İngiltere kadar birleşik değildi. 16. yüzyılda İngiltere, -şimdiden Norman egemen sınıfının adada oldukça birleşik askeri ve politik varlık kurduğu 11. yüzyıldan daha çok birleşmişti- devletin parçalanmasını (feodalizmden miras kalan "parsellenmiş egemenlik") önleme yolunda çok iş başarmıştı. Derebeyler, yerel idareler, ve diğer Avrupa devletlerindeki diğer birlemiş kişilerin elinde tuttuğu özerk iktidarlar, İngiltere'de giderek merkezi devlette yoğunlaşıyordu. Bu, güçlü monarşilerin bile uzun süredir zorla diğer post feodal askeri güçlerle, bölünmüş yasal sistemlerle ve sahiplerinin devletin merkezileştirme gücüne karşı kendi özerkliklerini savundukları kurum ayrıcalıklarıyla devam ettiği diğer Avrupa ülkelerinin tam tersiydi.

İngiliz devletinin siyasi olarak farklı şekilde merkezileşmesinin

maddi temelleri ve gerekçeleri vardır. Birincisi, 16. yüzyılda bile İngiltere, ulusunu o dönem için nadir görülen bir derecede birleştiren etkileyici yol ağına ve su taşımacılığına sahipti. Londra diğer İngiliz kasabalarına ve toplam nüfusa göre orantısız bir şekilde genişliyordu (ve en sonunda Avrupa'daki en büyük şehir oldu), aynı zamanda da gelişen ulusal pazarın merkezi haline geliyordu.

Bu ortaya çıkan ulusal ekonominin dayandığı maddi temel, çeşitli yönlerden eşsiz olan İngiliz tarımıdır. İngiliz yönetici sınıfı iki büyük ve ilgili yönden farklıdır: bir yandan, giderek merkezileşen devletin bir parçası olarak, merkezileşen monarşi ile işbirliği içinde, diğer yönetici sınıfların artık emeği doğrudan üreticilerden almaya güvenebildiği az ya da çok özerk olan ekonomi dışı güçler Avrupa'daki örnekleri ile aynı dereceye sahip değillerdi. Öte yandan, İngiltere'deki topraklar uzun süredir görülmedik şekilde yoğunlaşmıştı, büyük toprak sahipleri toprağın geniş bir kısmına sahipti. Bu birkaç elde toplanan toprak mülkiyeti İngiliz toprak sahiplerinin mülklerini yeni ve farklı yollarla kullanabildiği anlamına gelmektedir. "Ekonomi dışı" fazlayı toplama gücünde kaybettiklerini, artan "ekonomik" güçleriyle daha fazla tamamladılar.

Bu ayrık bileşimin önemli sonuçları vardır. Bir yandan, İngiliz toprak mülkiyetinin belli kişilerde toplanması toprağın çok büyük bir kısmının artık mülk sahibi köylü tarafından değil, kiracılar tarafından işlendiği anlamına geliyordu. Bu, örneğin daha geniş bir toprağın köylülerin elinde kaldığı ve uzun bir süre kalmaya devam ettiği Fransa'nın aksine, özellikle 16. ve 18. yüzyıllarda, "kuşatma" ile ilişkilendirilen, topraksızlaşma dalgasından bile önce doğruydu.

Diğer taraftan, toprak sahiplerinin nispeten zayıf olan ekonomi-dışı güçleri, bunların kiracılarından doğrudan, baskı araçlarıyla daha fazla kira almak için kiracıların üretkenliğine kendi yeteneklerine daha çok dayandığını anlamına geliyordu. O za-

man toprak sahiplerinin, hasılatlarını artırma yolları bulmak için kiracılarını ikna etmek (ve mümkün olduğu yerde zorlamak) doğrultusunda güçlü bir motivasyonları vardı. Bu açıdan bunlar, tarih boyunca zenginlikleri için köylülerden üretim fazlasını baskı araçlarıyla almaya, üretim fazlasını toplama güçlerini doğrudan üreticilerin üretkenliğini artırmaya değil, kendi zorlayıcı güçlerini -askeri, adli ve politik- geliştirmeye bağımlı olan rantiye aristokratlardan temel anlamda farklıydı.

Kiracılar ise, yalnızca toprak sahiplerinden doğrudan baskısına değil, aynı zamanda üretkenliklerini artırmaları için onları zorlayan pazar koşullarına da maruz kalmaktadır. İngiltere'de kiracıların hak ve statüsü çeşitli şekiller aldı ve çok sayıda bölgesel çeşitlilik de vardı, fakat artan sayıda kişi bazı yasal ya da geleneksel standartlarla sabitlenmemiş, yerine pazar koşullarına uyumlu olan, ekonomik kiralara, maruz kaldı. Erken modern dönemle birlikte, geleneksel kiralar bu tarz ekonomik kiralar haline geldi.

Mülkiyet ilişkileri sisteminin etkisi, çoğu tarım üreticisinin (buna küçük çiftçiler de dahil) yalnızca ürünlerini pazarda satmak zorunda olması değil, daha temel bir açıdan toprağın kendisine, yani üretim araçlarına, erişimi pazar tarafından aracılık edilmesi yönünden pazara bağımlı olmasıydı. Gerçekte rekabet etmek zorunda oldukları, kiranın olduğu bir pazardı. İmtiyazın korunmasının kirayı ödeme becerisine dayandığı yerde, rekabete dayanamayan üretim toprağın tamamen kaybedilmesi anlamına gelebilirdi. Diğer potansiyel kiracıların aynı kiralar için yarıştığı bir durumda iktisadi rantları karşılamak için, kiracılar topraklarını kaybetme pahasına uygun maliyetle üretmek için zorlandılar.

Fakat kendilerine daha fazla güvenlik sağlayan bir çeşit göreneksel imtiyazdan yararlanan, fakat yine de ürünlerini aynı pazarda satmak zorunda olan kiracılar bile, rekabetçi üretkenlik standartlarının pazarın baskılarına daha doğrudan ve acilen karşılık veren çiftçiler tarafından konulduğu koşullar altına girebi-

lirdi. Aynı şey, kendi topraklarında çalışan toprak sahipleri için bile giderek doğru olacaktı. Bu rekabetçi ortamda, üretken çiftçiler zenginleşti ve arazileri muhtemelen büyüdü, daha az rekabetçi üreticiler yenik düşerken, mülksüz sınıflara katıldılar.

Tüm durumlarda, pazar koşullarının etkisi, üretimliliği arttırmak için sömürüyü yoğunlaştırmak (ister başkalarının emeğini sömürmek, isterse çiftçi ve ailesinin kendini sömürmesi olsun) olmuştur. Bu biçim, özgür cumhuriyetin belkemiği olması gereken bağımsız küçük çiftçinin en başından beri katı tarım kapitalizmi seçimiyle (en iyi ihtimalle sömürünün yoğunlaşması, en kötü ihtimalle büyük ve daha üretici kuruluşlarla yer değiştirmesi) karşı karşıya geldiği sömürgelerde ve Bağımsız Amerika'da yeniden üretilmiştir.

KAPİTALİST MÜLKİYETİN ORTAYA ÇIKIŞI

Öyleyse 16. yüzyıl ile birlikte İngiliz tarımına en azından belirli bölgelerde, tüm ekonominin iktisadi yönelimini dereceli olarak kurabilecek, benzeriz bir koşullar birleşimi damgasını vurmuştur. Sonuç, tarihteki en üretici zirai sektör olmuştur. Toprak sahipleri ve kiracılar "ıslah" (kâr için toprağın üretiminin arttırılması) adını verdikleri şeyle meşguldüler.

Bu "ıslah" kavramı üzerinde bir an durup düşünmek anlamlıdır, çünkü bize İngiliz tarımı ve kapitalizmin gelişimi hakkında önemli bilgiler sunar. Islah sözcüğü köken olarak sadece 'iyileştirme' anlamına değil, maddi kâr için bir şeyler yapmak ve özellikle de kâr için işlemek anlamına gelmektedir (Eski Fransızca'da 'içine' anlamına gelen en, ve kâr demek olan pros ya da preu). 17. yüzyıl ile birlikte, "ıslahatçı" sözcüğü, özellikle israfı kapsayarak ya da ehlileştirerek toprağı üretken ve kârlı hale getiren kişileri tanımlamak için kullanılmıştır. Zirai "ıslah" o zaman yerleşik bir pratikti, ve tarım kapitalizminin *altın çağı* olan 18. yüzyılda "ıslah", sözle ve hareketle tuttuğunu koparmıştır.

Sözcük aynı zamanda, dereceli olarak bugün anladığımız an-

lamı kazanıyordu. ("iyileştirme" sözcüğünün maddi kâr anlamına gelen bir kelimeye dayandığı bir kültürün etkilerini düşünün); ve tarımla işbirliğinde bile, bir şekilde eski özgüllüğünü kaybetmişti; böylece örneğin 19. yüzyılın bazı radikal düşünürleri "ıslahı" maddi kâr çağrışımı olmadan, bilimsel tarımcılık anlamında benimsemiş olabilirler. Ama erken modern dönemde üretimlilik ve kâr, ayrılmaz biçimde "ıslah" kavramına bağlıdırlar, ve bunun sonucu da bir tarım kapitalizmi ideolojisinin ortaya çıkışı olmuştur.

O zaman 17. yüzyılda, ıslah teknikleri ve faydalarını detaylı olarak anlatan tamamen yeni bir literatür gövdesi ortaya çıkmıştır. Islah aynı zamanda, İngiltere'nin en önemli bilim insanlarıyla (Isaac Newton ve Robert Boyle da bu toplumun üyeleriydi) İngiltere egemen sınıfının ileri görüşlü üyelerini (örneğin zirai ıslahla yakından ilgilenen John Locke ve danışmanı Shaftesbury kontu) bir araya getiren *Royal Society*'nin (Soylu Topluluk) meşguliyetiydi.

Islah en başta, saban gibi yeni ekipmanlar kullanılmasına karşın, belirli teknolojik yeniliklere dayanmıyordu. Genelde bu, çiftçilik tekniklerindeki gelişmelerle ilgilidir: örneğin "değiştirilebilen" ya da "yukarı aşağı" tarımcılık (nadas dönemi, tohum rotasyonu, bataklık ve ekin arazisinin drenajıyla ekimin çeşitlendirilmesi vs.).

Ancak ıslah yeni çiftçilik yöntem ve tekniklerinden daha fazla şey ifade ediyordu. Hatta daha temelde, yeni mülkiyet biçimleri ve anlayışları anlamına geliyordu. Girişimci toprak sahibi ve onun zengin kiracısı için "ıslah edilmiş" tarım, ideal olarak geniş ve yoğun araziler gerektiriyordu. Bu aynı zamanda en üretici toprak kullanımına engel olan eski gelenek ve pratiklerin yok edilmesini de talep ediyordu.

Köylü toplulukları ezelden beri, köy toplumunun çıkarları doğrultusunda toprak kullanımını düzenleyen çeşitli araçlar kullanmışlardır. Toprak sahipleri ya da devletlerin zenginliğini

artırmak için değil, köylü toplumunun kendisini korumak, belki toprağı korumak ve mahsülü daha eşitçe dağıtmak ve genelde toplumun en şanssız üyelerinin ihtiyaçlarını karşılamak için belirli pratikleri yasaklamışlar ve belirli hakları desteklemişlerdir. Mülkiyetin "Özel" iyeliği bile, mülkiyet sahibi olmayanlara, sahibinin başka biri olduğu mülkiyeti kullanma hakları veren böylesi geleneksel pratiklerle belirlenmiştir. Toplum üyelerinin hayvanları otlatma hakkı ya da odun toplama hakkı olduğu ortak alanlar vardı, ve aynı zamanda özel arazide çeşitli kullanım hakları da (mahsulün artıklarının yılın belli dönemlerinde toplama hakkı gibi) vardı.

Toprak sahipleri ve kapitalist çiftçileri iyileştirme noktasından bakılınca, toprak bunların araziyi üretici ve kârlı kullanmasını engelleyen tüm etkilerden kurtarılmalıdır. 16. ve 18. yüzyıl arasında, kapitalist birikime engel olan örf ve âdet haklarını yürürlükten kaldırmak için giderek artan bir baskı vardı. Bunun çeşitli anlamları olabilirdi: özel araziler üzerindeki çeşitli kullanım haklarının ortadan kaldırılması demek olabilirdi; ya da birçok küçük çiftçiye açık bir yasal tapu olmadan mülkiyet hakkı veren geleneksel imtiyazlara karşı çıkmak demek olabilirdi. Tüm bu durumlarda, geleneksel mülkiyet görüşünün yerini, yeni kapitalist mülkiyet görüşü almalıdır (sadece "özel" değil, aynı zamanda, toprak kullanımı üzerindeki köy düzenlemeleri ve kısıtlamalarını yok ederek, ve geleneksel kullanım haklarını sönümlendirerek, gerçekten diğer bireyler ve toplumu dıştalayan, dışlayıcı mülkiyet).

Mülkiyetin doğasını değiştirme baskısı, teori ve pratikte çeşitli şekillerde kendini göstermiştir. Bu baskı özgül mülkiyet hakları üzerine, veya farklı insanların kullanım hakları olan bir parça ortak ya da özel arazi üzerine olan çatışmalarda, mahkemede ortaya çıkardı. Bu tip durumlarda, geleneksel pratikler ve talepler genel olarak "ıslah" ilkeleriyle doğrudan karşı karşıya gelmişti; ve yargıçlar genelde ıslah nedenlerini, ezelden beri varolan

geleneksel hakların karşısındaki kanuni talepler olarak tanımlarlardı.

Yani mülkiyet anlayışları, en meşhur olarak John Locke'un *Second Treatise of Government* çalışmasında olduğu gibi, daha sistematik olarak teorize ediliyordu. Bu çalışmanın beşinci bölümü, ıslah ilkelerine dayalı klasik bir mülkiyet teorisi ifadesidir. Burada "doğal" bir hak olarak mülkiyet, Locke'un dünyayı üretken ve kârlı hale getirmek, yani ıslah etmek için ilahi emir olarak gördüğü şeye dayanır. Locke'un mülkiyet teorisinin geleneksel yorumları emeğin mülkiyet hakkı oluşturduğunu söylemektedir, ancak Locke'un mülkiyet üzerine yazdığı bölüm dikkatle okunacak olursa, asıl konunun emek değil de, mülkiyetin üretim ve kârlılığının faydası, yani ıslahı olduğu ortaya çıkar. Girişimci ve gelişen bir toprak sahibi kendi mülkiyet hakkını kendi doğrudan emeğiyle değil, kendi toprağının ve üzerindeki emeğin üretici sömürüsüyle elde eder. Islah edilmemiş toprak, yani üretici ve kârlı denemeyecek toprak (örneğin Amerika'da yerli halkın yaşadığı topraklar) "israftır" ve bu toprakları ele geçirmek ıslah edenlerin hakkı, hatta görevidir.

Aynı ıslah etiği, sadece sömürgelerinde değil, İngiltere'de de belli el koyma çeşitlerini doğrulamak için kullanılabilir. Bu bizi mülkiyet hakkının en ünlü yeniden tanımlamasına götürür: çitleme (*Enclosure*). Çitleme genelde sadece İngiliz sayfiyesinin belirli kısımları olan ana karanın ya da "açık alanların" özelleştirilmesi ve etrafının çitle kapatılması olarak düşünülürdü. Ama daha özel anlamda çitleme, birçok insanın yaşamak için ihtiyaç duyduğu kamusal ve geleneksel kullanım haklarının (toprağın etrafı fiziksel olarak çevrilsin ya da çevrilmesin) yok olmasıdır.

Daha geniş toprak sahiplerinin toprağı koyunları otlatmak için kullanmanın daha kârlı olabileceğini düşündükleri için üzerinde yaşayanları buradan uzaklaştırmaya çalıştığı ilk çitleme dalgası 16. yüzyılda gerçekleşmiştir. Çağdaş yorumcular her şeyden çok büyüyen serseri musibetinden, yani sayfiyede dolaşan ve

toplumsal düzeni tehdit eden, yoksun bırakılmış "efendisiz adamlardan" her şeyden çok çitlemeye sorumlu tutmuşlardır. Bu yorumculardan en ünlüsü olan ve kendini bir çitlemeci olarak düşünen Thomas More bu pratiği "koyun yiyen adamlar" olarak tanımlamıştır. Bu toplumsal eleştirmenler kendilerinden sonra gelen birçok tarihçi gibi İngiltere'deki mülkiyet ilişkilerinin dönüşümüne öncülük eden diğer etkenler pahasına çitlemenin etkilerini abartmışlardır. Ancak bu, sadece İngiliz sayfiyesini değil dünyayı da değiştiren amansız sürecin en açık ifadesi olarak kalmaya devam etmiştir: Kapitalizmin Doğuşu.

Çitleme erken modern İngiltere'sinde, ister koyunlar için ister kârlılığı giderek artan arazi ekimi için olsun, temel bir çelişki kaynağı olmaya devam etti. Çitleme kargaşası 16. ve 17. yüzyıla damgasını vurmuş ve çitleme İngiliz İç Savaşı'nda temel bir şikayet kaynağı olarak ortaya çıkmıştır. Daha erken aşamalarında bir dereceye kadar kamu düzenini tehdit ettiği gerekçesiyle pratiğe monarşik devlet tarafından karşı konuldu. Ancak yerleşik sınıflar bir kere devleti kendi değişen gereklilikleri doğrultusunda şekillendirdiklerinde –1688'de sözde "muhteşem devrimde" (glorious revolution) aşağı yukarı sağlamlaşan bir başarı– daha fazla devlet müdahalesi kalmadı, ve 18. yüzyılda sözde parlamenter çitleme adında yeni bir çitleme hareketi ortaya çıktı. Bu tip bir çitlemede, bazı toprak sahiplerinin birikim güçlerine engel olan bir takım sorunlu mülkiyet haklarının ortadan kalkması parlamentonun müdahalesi ile olmuştu. Tarım kapitalizminin zaferini bundan daha açık bir şekilde kanıtlayacak başka bir şey yoktur.

Yani İngiltere'de zenginliğin çoğunlukla zirai üretimden elde edildiği bir toplumda zirai sektördeki tüm büyük ekonomik aktörlerin kendilerini yeniden üretmesi -doğrudan üreticiler ve bunların ürettiği artığı gasp edenler- en azından 16. yüzyıldan beri kapitalist pratiklere eşlik edenlere bağlıydı: Masraf kısma ve üretimi iyileştirme araçlarıyla (uzmanlaşma, birikim ve yenilik

yoluyla) değişim değerinin maksimizasyonu.

İngiliz toplumunun maddi ihtiyaçlarını bu elde etme biçimi, kendi kendini idame ettirebilen yeni bir büyüme dinamiği, diğer toplumlarda maddi yaşama hükmeden eski döngüsel biçimlerden çok farklı bir birikim ve genişleme süreci meydana getirmiştir. Aynı zamanda buna, tipik kapitalist sömürü süreçleri ve mülksüz bir kitlenin oluşumu eşlik etmiştir. Erken dönem modern İngiltere'sinin "tarım kapitalizminden" ancak bu anlamda bahsedebiliriz.

Tarım Kapitalizmi Gerçekten Kapitalist miydi?

İki önemli noktayı vurgulamak için burada durmalıyız. Birincisi, bu süreci idare edenler tüccarlar ya da imalatçılar değildi. Toplumsal mülkiyet ilişkilerinin dönüşümü sıkıca sayfiyeye dayanıyordu, ve İngiliz ticareti ve endüstrisinin dönüşümü İngiltere'nin kapitalizme geçişinin sebebinden çok sonucuydu. Tüccarlar kapitalist olmayan sistemlerin içinde mükemmel bir şekilde görev yapabiliyordu. Örneğin, sadece şehirlerin özerkliğinden değil, aynı zamanda pazarların bölünmüşlüğünden ve bir pazar ile diğeri arasındaki hareketi yönetme fırsatından kâr ettikleri Avrupa feodalizmi bağlamında zenginleşmişlerdi.

İkinci ve daha önemlisi, okuyucular "tarım kapitalizmi" teriminin ücretli emeğe işaret etmeden kullanıldığını fark edeceklerdir. Hepimiz bunu kapitalizmin özü olarak düşünmeye alışmışızdır. Bu bazı açıklamalar gerektirmektedir.

Öncelikle birçok kiracının ücretli emek çalıştırdığının söylenmesi gerekir, böylece Marx ve diğerleri tarafından tanımlanan "üçlü", -kapitalist yer kirasıyla geçinen toprak sahibi, kârla geçinen kapitalist kiracı ve ücretle geçinen işçi üçlüsü- birçokları tarafından İngiltere'deki tarımsal ilişkilerin tanımlayıcı özelliği olarak değerlendirilmişti. Ve öyleydi de (en azından, ülkenin zirai üretimliliğiyle anılan Doğu ve Güneydoğu kısımlarında). Aslında yeni ekonomik baskılar, üretici olmayan çiftçileri safdışı bırakan

rekabet baskıları, tarım nüfusu geniş toprak sahipleri ile mülksüz ücretli çalışanlara doğru kutuplaştıran ve zirai üçlüyü destekleyen ana etkenlerdi. Ve elbette, üretimliliği artırma baskıları kendilerini ücretli emeğin yoğun sömürüsünde hissettirmişlerdi.

O zaman İngiliz tarım kapitalizmini üçlü açısından tanımlamak mantıklı olmayacaktır.Ama rekabet baskıları ve onlarla ilerleyen yeni "hareket yasalarının" ilk bakışta kitlesel bir proleteryanın varlığına değil, pazara bağlı kiracı üreticilerin varlığına dayandığını akılda tutmak önemlidir. Ücretli işçiler, ve özellikle tüm hayatını ücretli çalışma üzerine kurmuş olan, ücretli çalışmaya sadece dönemsel olarak değil, sürekli bağımlı olanlar (mevsimlik ve tamamlayıcı ücretli emek köylü toplumlarda antik çağlardan beri vardır) 17. yüzyıl İngiltere'sinde büyük oranda bir azınlık olarak kaldılar.

Ayrıca, bu rekabet baskıları sadece ücretli çalışanlara iş veren kiracılar için değil, aynı zamanda, işçi çalıştırmadan kendileri doğrudan üreticiler olan çiftçiler –ve aileleri– için de geçerliydi. İnsanlar tamamen yoksun bırakılmasalar da pazara bağımlı olabilirlerdi (kendi temel yeniden üretim koşulları için pazara bağımlıdırlar). Pazara bağımlı olmak sadece, üretim araçlarına pazar dışından doğrudan erişimin yok olmasını gerektiriyordu. Aslında pazar zorunlulukları bir kez yerleşince, tamamen sahip olmanın bile bunlar karşısında koruması yoktu. Ve pazara bağımlılık kitlesel proleterleşmenin sonucu değil, nedeniydi.

Bu, çeşitli nedenlerden dolayı önemlidir, ve bunun daha geniş etkilerine daha sonra değineceğim. Şu an için önemli olan nokta, kapitalizmin özgül dinamiklerinin İngiliz tarımında iş gücünün proleterleşmesinden önce zaten varolduğudur. Aslında bu dinamikler İngiltere'de emeğin proleterleşmesini ortaya çıkaran en önemli etkenlerdi. Kritik etken gasp edenler ve pazar bağımlılığı tarafından yaratılan yeni toplumsal koşullar kadar, üreticilerin pazara bağımlılığıydı da.

Bazı insanlar kapitalizmin tanım olarak ücretli emeğin sömü-

rüsüne dayandığı bu alanlarda, bu toplumsal oluşumu "kapitalist" olarak tarif etmede isteksiz olabilirler. Bu isteksizlik oldukça mantıklıdır; bunu anlamamız şartıyla, onu ne şekilde adlandırırsak adlandıralım, temel üretim sektörü olan tarımın mantığı tarafından idare edilen erken modern dönem İngiliz ekonomisi, tarihin başından beri diğer toplumlarda hakim olanlardan farklı prensipler ve "hareket yasalarına" göre işliyordu. Bu hareket yasaları, zaten ücretli emeğin kitlesel olarak sömürülmesine dayanan olgunlaşmış bir kapitalizmin gelişmesinin –başka hiçbir yerde bulunmayan- önkoşuluydu.

O zaman tüm bunların sonucu ne olmuştu? Birincisi, İngiliz tarımı eşsiz biçimde üreticiydi. Örneğin 17. yüzyıl sonunda, tahıl ve hububat üretimi öylesine artmıştı ki, İngiltere bu malların baş ihracatçısı haline gelmişti. Üretimdeki bu gelişmeler, görece olarak ufak bir zirai emek gücüyle sağlanmıştı. İşte İngiliz tarımının eşsiz üretimliliği bu demektir.

Bazı tarihçiler tarım kapitalizmi fikrine, 18. yüzyılda Fransız tarımındaki "üretimliliğin" aşağı yukarı İngiltere'dekiyle aynı olduğunu öne sürerek karşı çıkmaya çalışmışlardır. Ama aslında demek istedikleri iki ülkedeki toplam tarım üretiminin aşağı yukarı aynı olduğudur. Gözden kaçırdıkları nokta bir ülkede bu üretim düzeyine çoğunluğunu hâlâ köylü üreticinin oluşturduğu bir nüfusla ulaşılmışken, diğer ülkede aynı toplam üretimin azalan kır nüfusuyla, çok daha ufak bir iş gücüyle ulaşıldığıdır. Bir başka deyişle, burada konu toplam randıman değil, birim iş başına düşen randıman anlamında üretimliliktir.

Demografik gerçekler yazmakla bitmez. 1500 ve 1700 yılları arasında İngiltere'nin nüfusunda (diğer Avrupa ülkelerinde olduğu gibi) önemli bir büyüme yaşandı. Ama İngiltere'deki nüfus artışı bir açıdan diğerlerinden ayrılıyordu: bu dönemde kent nüfusunun oranı iki katından fazla hale gelmişti(bazı tarihçiler bu sayının 17. yüzyıl sonunda nüfusun dörtte biri olduğunu söylemektedir). Fransa'yla zıtlığı çarpıcıdır: 1789 Fransız İhtilali ve

sonrasında hâlâ yüzde 85-90 olan kentsel nüfus burada neredeyse aynı kaldı. 1850 yılında İngiltere ve Galler'in kentsel nüfusu yaklaşık yüzde 40.8 iken, Fransa'da bu sayı hâlâ yüzde 14.4'tü (Almanya'da da yüzde 10.8).

İngiltere'de tarım, erken modern dönemde artık tarımsal üretimle ilgilenmeyen inanılmaz derecede çok insanı besleyecek kadar üretkendi. Elbette bu gerçek çarpıcı derecede verimli çiftçilik tekniklerinden fazlasını açığa vurur. Bu aynı zamanda da toplumsal mülkiyet ilişkilerinde bir devrimin işaretidir.Fransa köylü mal sahiplerinin ülkesi olarak kalırken, İngiltere'deki toprak çok daha az sayıda elde toplanmıştı ve mülksüz kitle hızla büyüyordu. Fransa'daki tarım üretimi hâlâ geleneksel köylü pratikleri takip ederken (Fransa'da İngiliz ıslah yapısı literatürüne benzer bir şey varolmadı, ve köy toplumu hâlâ kendi düzenlemeleri ve kısıtlamalarını, daha büyük toprak sahiplerini de etkileyerek, üretime empoze ediyordu), İngiliz tarımı rekabet koşulları ve ıslaha cevap veriyordu.

İngiltere'nin ayrık demografik örneğiyle ilgili bir başka noktayı eklemekte fayda var. Şehir nüfusunun görülmemiş büyümesi İngiliz şehirlerine dağılmamıştı bile. Avrupa'da herhangi başka bir yerde, tipik örnek, çeşitli önemli şehirlere dağılmış bir kentsel nüfustu; böylece örneğin Lyons'un büyümesi Paris tarafından engellenmemişti. Londra inanılmaz derecede büyümüştü. 1520'lerde 60,000 sakine sahip olan Londra'nın nüfusu 1700'de 575,000'e çıkmış ve diğer İngiliz şehirleri çok daha küçükken Londra Avrupa'nın en büyük şehri haline gelmişti.

Bu örnek, ilk görünüşte açık olandan daha çok şey ifade etmektedir. Her şeyden önce zirai kapitalizmin kalbinde (Doğu'da ve Güneydoğu'da) toplumsal mülkiyet ilişkilerinin dönüşümünü, ve küçük üreticinin (rotaları Londra olan yer değiştirmiş ve göçmen bir nüfus) yoksun bırakılmasını açığa vurur. Londra'nın büyümesi aynı zamanda, sadece İngiliz devletinin değil, ulusal bir pazarın büyüyen birliğini temsil eder. Bu koca şehir İngiliz

ticaretinin merkeziydi; sadece ulusal ve uluslararası ticaret için ana bir geçiş değil, aynı zamanda İngiliz ürünlerinin ve azımsanmayacak tarım üretiminin dev bir tüketicisiydi. Bir başka deyişle Londra'nın büyümesi, her şekilde İngiltere'de ortaya çıkan kapitalizmin, ve onun birleşik pazarının tarafındaydı (tek, birleşik ve rekabetçi bir pazar; üretici tarımı; ve yoksun bırakılmış nüfusu).

Bu ayrık örneklerin uzun vadeli sonuçları oldukça açık olmalıdır. Burası tarım kapitalizmi ile İngiltere'nin ilk "endüstrileşmiş" ekonomi haline gelmesi arasındaki bağlantıyı keşfetmek için uygun bir yer değilse de, bazı noktalar aşikârdır. Geniş bir tarımsal-olmayan işgücünü taşıyan üretici bir tarım sektörünün yokluğunda, dünyanın ilk sınai kapitalizminin ortaya çıkması pek mümkün değildi. İngiltere'nin tarım kapitalizmi olmasaydı, emek gücünü ücret karşılığı satmaya zorlanacak yoksun bir kitle olmazdı. Bu yoksun bırakılmış tarımsal olmayan iş gücü olmasaydı, ucuz, günlük metalar için -örneğin besin ve tekstil-, İngiltere'de endüstrileşme sürecini yürüten bir toplu tüketim pazarı olmazdı. Ve kolonyal yayılma için tamamen yeni amaçlarla birlikte büyüyen refah olmasaydı, -bu amaçlar eski toprak ilhak etme biçimlerinden farklıydı- İngiliz emperyalizmi, sınai kapitalizmin lokomotifinden çok farklı bir şey olabilirdi. Ve (şüphesiz ki bu daha çekişmeli bir husustur) İngiliz kapitalizmi olmasaydı büyük ihtimalle herhangi bir kapitalist sistem de varolmazdı: diğer ülkeleri kendi ekonomik gelişmelerini kapitalist yönlere aktarmaya zorlayan, İngiltere'den, özellikle de sanayileşmiş bir İngiltere'den yayılan rekabetçi baskılardı.

TARIM KAPİTALİZMİ DERSLERİ

O zaman tüm bunlar bize kapitalizmin doğası hakkında ne söylemektedir? İlk olarak bize kapitalizmin insan doğasını hatta değiş tokuş, mübadele ve değişme gibi eski toplumsal pratiklerin doğal ve kaçınılmaz sonucu olmadığını hatırlatmaktadır. Bu

çok özgül tarihsel koşulların geç gelmiş ve yerelleşmiş bir ürünüdür. Bugünkü gerçek evrensellik açısından kapitalizmin genişleyen gidişi insan doğasına ya da tarih ötesi doğa yasalarına uyumunun bir sonucu değil, tarihsel olarak özgül olan kendi iç hareket yasalarının ürünüdür ve bu hareket yasaları, oldukça çok toplumsal dönüşümler ve onları yola koyacak yukarı hareketler gerektiriyordu. Hayatın temel ihtiyaçlarının karşılanmasında doğayla insan metabolizmasının dönüşümünü gerektiriyordu.

İkinci nokta, kapitalizmin, başından beri oldukça çelişkili bir güç olmasıdır. Tek yapmamız gereken bunun İngiliz tarım kapitalizmi üzerindeki kesin etkilerini almaktır: bir yanda erken dönem modern İngiltere'sinde maddi refah koşulları başka hiçbir yerdekine benzemeyen bir şekilde varolmuşken diğer yanda ise bu koşullara yaygın el koyma ve yoğun sömürü pahasına ulaşıldı. Bu yeni koşulların, yeni Pazar ve kaynak arayışında böylesi bir genişlemeye olan ihtiyacı kadar daha yeni ve etkili kolonyal genişleme ve emperyalizm biçimleri için temel oluşturduğunu söylemeye ise çoğunlukla gerek yoktur.

Ve işte "ıslahın" doğal sonuçları: bir yanda üretimlilik ve koca bir topluluğu besleme yeteneği; diğer yanda ise diğer kâr koşulu düşüncelerine tabi olmak. Bu her şeyden önce beslenebilecek olan insanları çoğunlukla açlığa mahkum edildiği anlamına gelmektedir. Aslında bu, genelde kapitalizmin üretim kapasitesi ve getirdiği yaşam kalitesi arasında büyük ayrılık olması demektir. Üretimin kârdan ayrılamayacağı(kökensel anlamda) "ıslah" etiği aynı zamanda sömürü, yoksulluk ve evsizliğinde etiğidir.

Kâr için üretimin "ıslah" etiği de elbette sorumsuz arazi kullanımı, deli dana hastalığı ve çevresel yıkımın etiğidir. Kapitalizm insan hayatının merkezinde ve hayatın dayandığı doğayla etkileşiminden doğmuştur. Bu etkileşimi tarım kapitalizmi tarafından dönüştürülmesi varoluş ilkelerinin kâr gerekliliklerine tabi olduğu bir sistemin yıkıcı etkilerini açığa çıkarmıştır. Bir başka de-

yişle bu, kapitalizmin esas gizini gözler önüne sermiştir. Kapitalist zorunlulukların tüm dünyaya yayılması, başta kökeni olan ülkede sahip olduğu bazı etkileri kesinlikle yeniden üretmiştir. Yoksul bırakma, geleneksel mülkiyet haklarının ortadan kalkması, Pazar zorunluluklarının zorla kabul ettirilmesi ve çevresel yıkım süreci devam etmiştir. Bu süreç erişimini sömüren ve sömürülen sınıflar arasındaki ilişkilerden, emperyalist ve tabii ülkeler arasındaki ilişkiye doğru genişletmiştir. Yakın zamanda pazar zorunluluklarının yayılması, örneğin üçüncü dünyadaki çiftçilerin kendilerine yeten zirai stratejilerini küresel pazar için tohum özelleşmesini (Dünya Bankası ve IMF gibi uluslararası kapitalist temsilcilerin yardımıyla) zorlar.

Ama kapitalizmin yıkıcı etkileri kendilerini sürekli üretiyorsa da olumlu etkileri bu tutarlılığın yanından bile geçmez. Kapitalizm bir kere bir ülkede kuruldu mu, hemen zorunluluklarını Avrupa'nın geri kalanına ve nihai olarak tüm dünyaya empoze etmeye başlar; diğer yerlerdeki gelişimin asla ana vatanıyla aynı rotayı izleyemez. Sadece bir ülkedeki kapitalist toplum tüm diğer toplumları zamanla dönüştürmüş, ve kapitalist zorunlulukların sonradan gelen genişlemesi ekonomik gelişme koşullarını nihai şekilde değiştirmiştir.

Artık kapitalizmin yıkıcı etkilerini kendi maddi kazançlarını açtığı bir noktaya ulaştık. Örneğin artık hiçbir üçüncü dünya ülkesi, İngiltere'nin yaşadığı çelişkili gelişmeye ulaşmayı bekleyemez. Diğer daha gelişmiş kapitalist sistemler tarafından empoze edilen rekabet, birikim ve sömürü baskılarıyla, kapitalist ilkeler açısından maddi refaha erişme girişimi, en azından çoğunluk için maddi yararlar olmadan kapitalist çelişki, onun mahrum bırakması ve yıkımın sadece olumsuz yönünü getirir.

İngiliz tarım kapitalizmi deneyiminden alınacak daha genel bir ders vardır. Pazar zorunlulukları bir kez toplumsal yeniden üretim şartlarını oluşturdu mu, tüm ekonomik aktörler -üretim araçlarını gasp etseler ya da tamamen sahiplenseler bile hem

gasp edenler hem de üreticiler- rekabet taleplerine, artan üretimliliğe, sermaye birikimine ve emeğin yoğun sömürüsüne maruz kalırlar.

Bu nedenle, mal sahipleri ve üreticiler arasındaki ayrımın yokluğunda bile dokunulmazlığın garantisi yoktur (ve bu "Pazar sosyalizminin" neden çelişkili olduğunun yanıtıdır); Pazar bir kere ekonomik "disiplin" ya da "düzenleyici" olarak kabul edilince; ya da ekonomik aktörler bir kere kendi yeniden üretim koşullarında pazara bağımlı hale gelince, bireysel ya da kolektif olarak üretim araçlarına sahip olan işçiler bile (rekabet ve birikim için "rekabetçi olmayan" kuruluşlar ve onların işçilerinin yenik düşmesine izin vermek ve kendilerini sömürmeleri için) Pazar zorunluluklarına cevap vermek zorunda kalacaktır.

Tarım kapitalizminin tarihi, ve onun devamı olan her şey, şunu açığa kavuşturmalıdır: Pazar zorunluluklarının ekonomiyi düzenlediği ve toplumsal yeniden üretimi idare ettiği hiçbir yerde sömürüden kaçış yoktur.

Kapitalist Değişim ve Nesilsel Farklılıklar: Değişim ve Süreklilik

Yirminci Yüzyıl'ın sonlarında dünyadaki sol görüşü şekillendiren en önemli olayın ne olduğunu kime sorarsanız sorun alacağınız cevap büyük olasılıkla "Komünizm'in çöküşü" olacaktır. Buna rağmen, solun baskın güncel düşünsel akımlarına bakıldığında, tarihsel Götterâmmerung'dan bahsederken bile, çağımızın bu büyük kültürel ve politik yırtılmasının sebeplerinin başka bir yerde ve daha erken dönemlerde arandığı görülür.

Sol görüşlü aydınlar arasında yaklaşık 25 sene önce, 1970'lerin başında, yeni bir çağın doğuşuna, kapitalist gelişim sürecinin sabit değişikliklerinden farklı bir sıçramaya şahit olduğumuz inancı yaygındır. Bu sol görüşlü aydınlar, Marksist ekonomistler veya postmodern kültürel teorisyenler olabilirler ve bu çağa farklı isimler takarlar; Genellikle "Küreselleşme çağı", veya "postmodernlik dönemi", bazen de ikisi birlikte. Fakat, temelde aynı olan bu çağ değişimi kavramı, entelektüel akımlarda bir tür nakarat şeklinde tekrarlanır.

Bu çağın, genel tanımlanmış haliyle, ana hatları herkes tarafın-

dan aşağı yukarı bilinir. Küreselleşme açısından bakıldığında, bu çağın en önemli ve aşikâr özelliği "Uluslararası Sermaye"; yani küresel pazar, uluslararası üretim, bağımsızlığın ulus devletlerin elinden alınıp uluslararası sermaye ajanslarına verilmesidir. Eğer bu durumu açıklayabilecek uzun dönemli bir tarihsel süreç varsa, bu teknolojik gelişme ve bilgi çağının doğuşudur. Bu gelişmeler, komünizmin çöküşü sayesinde gerçekleşmemiş olsa da, sermayenin küresel erişimine engel olamaması sayesinde güçlenmiştir.

Postmodern görüşün avantajlı bakış açısıyla incelendiğinde de aynı resim ile karşılaşılır. Bilgi çağı, ve küresel ekonominin etkileri bu görüş tarafından da, en azından sayfa kenarlarında, belirtilir. Fakat, asıl vurgulanan kültürel, düşünsel ve ruhsal değişimlerdir; Yani, eski kesinliklerin ortadan kaybolması, ahlaki ve politik temellerin parçalanması, benliklerin akışkanlaşması ve merkezcil olmayan bireylerdir. Komünizmin çöküşü tüm büyük anlatılardan ve aydınlanma projelerinden vazgeçilmesini hızlandırmış olsa da, bu tarihsel yırtılma aslında bu postmodern çağla birlikte başlamış değil.

Bunlar göz önüne alındığında, çağımızın bu kabataslak tanımlamaları yeterli gibi görünüyor. Kapitalist ekonomide, savaş sonrası gerçekleşen patlamadan sonra çok önemli değişiklikler yaşandı. Örneğin, uluslararası finans sisteminde sermayenin uluslararası bir ortamda bulunması ve aynı zamanda rekabetin yoğunlaşması. Ayrıca, kapitalist ekonominin dönemsel krizlerinden özünde farklı olan savaş sonrası altın çağının çöküşünü hazırlayan politik değişiklikler de emek hareketinin yıpranmasında pay sahibi. Şu kesindir, ki her biri kendi içinde tarihsel öneme sahip bu olayları, kendilerine özgü çelişkilerini ve dinamiklerini; sürekli değişen kapitalizmin tarihindeki diğer herhangi bir dönemi olduğu gibi, iyice anlamamız gerekli. Fakat, bu gözlemlediğimiz noktadaki durumumuzun avantajlılığına ve bunları nasıl yorumladığımıza bağlıdır. Bu değişiklikleri kapitalizm

mantığının özündeki çağa özgü bir yırtılma olarak yorumlamak ile tam tersine kapitalizmin amacına uygun bir şekilde küreselleşmesi ve olgunlaşması olarak tanımlamak arasında büyük fark vardır.

Süregelen "postmodern" ve "küreselleşmiş" bu çağın ana hatlarını *Komünist Manifesto*'dan sıkça alıntılanan bazı pasajlarla karşılaştıralım. Baskı makinesinden yeni çıkmış yarının gazeteleri, rahatça Marx'ın "küreselleşme", "yerel ve ulusal içe kapanma ve kendine yetme" söylemlerinin, ufak düşünsel farklılıklarla, "Ulusların ortak birbirine bağımlılığı", kapitalizmin uluslararası hale gelmesiyle Çin Seddi'ni yıkarak kendine benzer bir dünya yaratmasını sağladığını yazabilirler. Hatta güncel Asya krizinin, büyüleriyle yarattığı dünyaların ikisini de kontrol edemeyen bir büyücünün hataları olarak düşünülebilir. Oysa ekonomik krizlerin periyodik tekrarlanmasını tüm burjuva topluluğunun test edilmesi olarak algılamak daha doğru olacaktır. Önceki dönemlerde gerçekleşen krizlerin tümünde, aslında saçma görünen bir salgın hastalık, yani "aşırı üretim" eğilimi ortaktır. Marx'ın "Postmodernlik" tanımını aşan düşünsel akım hangisiydi acaba?

Sürekli üretimdeki devrimsel değişiklikler, sosyal durumlardaki kesintisiz rahatsızlık verici durumlar, her zaman süregelen belirsizlik ve çalkantılar... Sabitlenmiş, dondurulmuş ilişkiler biterken, yeni oluşanlar kemikleşmeye fırsat bile bulamadan antika haline gelir. Katı olan her madde, buharlaşarak havaya dağılır.

Marx'ın öngördüğü dünya ile yaşadığımız dünya arasındaki benzerlikleri görüp de şaşırmamak mümkün değildir. Doğal olarak, bu pasajlar Marx döneminin özellikleri ile ilgili değildir. Hatta, kapitalizmin herhangi bir dönemi ile ilgili de değildir. Kapitalizmin kendisiyle ve genel yansımaları ile ilgilidir.

Eğer Marx, şaşırtıcı bir öngörü ile günümüz dünyasının özelliklerini bu kadar başarılı bir şekilde tanımlayabildiyse, tek bir şey kesindir. Sorun kapitalizmin bulunduğu aşama değil, hare-

ket kuralları ve başlangıcından beri kapitalizme yön veren sürekli değişim düşüncesidir. Kastedilen, elbette 19.Yüzyıl'ın ortalarındaki kapitalizm ile 21. Yüzyıl arifesindeki kapitalizmin aynı olduğu değildir. Tam tersine, önemli olan kapitalizmin sürekli değiştiğinin ve bu sürekli değişimin küresel yayılım, sosyal durumlardaki sorunlar ile dışa vurulan,zeki bir mantıksal süreç sayesinde olduğunu anlamak gerekir.

Peki, neden bu kadar çok sol görüşlü aydın küreselleşmeyi bir süreç olmak yerine bir "Dönem" olarak görmekte inat etmekte? Neden, kapitalizmin sistemli mantığında başlangıçtan beri varolan değişim sürecinin sonu olarak değil de, tarihsel bir yırtılma olarak tanımlamakta? Neden bu sürecin sürekliliği süreksizleştiği anlar tarafından gölgelenmekte?

SOL KUŞAKLAR

Şüphesiz, bu soruların cevabı son derece karmaşık, fakat cevabın önemli bir parçasını politika oluşturuyor -Bu politik cevabın da belli tarihsel kökenleri mevcut. Günümüzdeki akademik sol görüş kültürü sadece güncel durumlar ile değil; bu kültürde etkin olan, 50 ve 60'larda siyasi ve entelektüel olarak gelişmiş bireylerin tecrübeleri doğrultusunda gelişmiştir. Doğal olarak, dönemsel değişimler hakkında konuşanların tümü bu nesle ait değildir, fakat bu görüşün akademik solun kültürünü ciddi anlamda etkilediğine inanıyorum.

Peki, o dönemi özel kılan ne idi? Akla ilk gelen durum, doğal olarak 1960'ların karışık ortamı ve o neslin günümüzdeki konumu da kaçınılmaz yenilgilerinin sebebini açıklıyor. Fakat, hangi yenilgiden bahsediyoruz? Çoğunluğu oluşturan 1960'lardaki karşı kültürün etkin çoğunluğunun devrimci sosyalistlerden oluştuğunu, -Amerika'daki durum kesinlikle bu değildi- ya da bu kişilerin 1990'ların akademik kültürünü şekillendirmekte en merkezi konumda olan grup olduğunu varsayamayız. Sovyet usulü komünizmin kaderi ile ilgili düşüncelerimiz ne olursa ol-

sun; bir albatrosun ölümü ya da yenilgisi olarak görmemiz arasında fark olmaksızın, sol kültürün günümüzdeki halini şekillendiren sosyalizmin başarısızlığının "çöküşten" önce mi, sonra mı olduğu tamamen açıklayamayız. Peki, günümüzdeki durumu açıklamak için 1960'ların nesli ile ilgili başka ne söyleyebiliriz?

Diğer ülkelerdeki 1968 Mayısı'nı veya radikal çabaları küçümsediğimden değil ama güncel düşünsel akımlar sebebiyle Amerika'yı ele alalım. Her ne kadar bu akımlar ağırlıklı olarak Fransız felsefi görüşlere dayansa da en açık ve yaygın olarak Amerika'da görülür. Bu yazıyı okuyan kişilerin, kendi ülkelerindeki durumlar ile ilgili düzeltme yapması gerekecektir. Fakat siyasi ve düşünsel tuhaflıklarına rağmen, Amerika ile ilgili söylediklerimin genel anlamda diğer ülkeler için de doğru olacağını sanıyorum.

Özellikle Amerika'daki 1960 kuşağı, bazılarının kapitalizmin altın çağı olarak niteledikleri bir dönemde büyüdü. Eğer, 20. yüzyılda herhangi bir tarihsel değişim mevcutsa, bu da 1960 kuşağı ile önceki neslin arasındaki değişimdir. Önceki kuşak, doğal olarak tamamen farklı oluşumsal tecrübeler; yani 1929 Ekonomik Buhranı ve İkinci Dünya Savaşı'nı yaşamıştı. Kapitalizmle ilgili ana düşünceleri, ekonomik kriz ve savaşın kapitalizmin normal bir sonucu olduğuydu.

Peki, savaş sonrası nesil? Onların temel çıkarımları neydi? Kapitalizm hakkında ne düşünüyorlardı? Kısa bir süre önce 1960'larda İngiltere'nin radikal solunda yer alan bir yazarın bir makalesini okudum. (Alan Sinfield - *Radikal Felsefe*) Ona göre, 1960'lardaki radikallerin çoğu aslında "Bastırılmış Keynesyenlermiş". Kastetmek istediği, o dönemdeki devrimci görüşlerin devrim ve sosyalizm ile değil, 1945 yılında verilen vaatlerin gerçekleşmesi talebiyle ilgili olduğudur. Onun anlatımı ile, bunun gerekçesi refaha dayalı kapitalizmin kalıcı olduğuna olan inançtı, fakat 1960'ların nesli çok büyük iyileştirmeler umuyordu.

Buna göre, Sinfield günümüz solunu yönlendirenin komünizmin sonu değil de bu umudun ortadan kalkması olduğunu vur-

guluyor. Başka bir deyişle, sol görüşün; sosyalizmi, haklı ya da haksız bir şekilde, komünizmin başarısız deneyleriyle bir tuttukları için kapitalizm ile barış yapıldığını varsayıyor. Tam tersine, asıl sorun kişilerin sosyalizmi göreceli olarak insancıl'bir kapitalizm deneyinin başarısızlığı olarak görmeleri.

Tabii ki, 1945'teki vaatlerin Amerika'dan farklı olduğu İngiltere'deki durumla ilgili yazıyordu.Her şeye rağmen, geçmişe bakıldığında savaştan dönen emekçi askerlerin "İşçi Partisi'ne" oy verdiği ve bu emekçilerin bazılarının da gerçekten devrimci umutları olduğunu görebiliriz. Fakat, İngiltere ile ilgili bu yorumlar beni Amerika ile ilgili olarak benzer bir yorum yapılıp yapılamayacağı konusunda düşünmeye itti.

Emek hareketleri arasındaki farklılıklardan başka, birkaç önemli fark görülebilir. Amerika'daki radikal öğrencilerin pek çoğu, hatta belki de tamamına yakını, hatta kendilerine sosyalist diyenler bile, aslında kapitalist ekonomi hakkında -Keynesçi, ya da diğer türlerde- hiçbir şey düşünmüyorlardı. Şüphesiz, şirketlerin aşırı güçlenmeleri ve devleti suçlamak son derece yaygındı. Fakat, sosyal haklar ya da Vietnam savaşına karşı mücadele eden pek çok kişi için savaşılan kapitalist ekonomi değildi. Doğal olarak, Leninist veya Maoist görüşleri benimsemiş anti-emperyalist ve siyahlara özgürlük toplulukları da mevcuttu; ki bunların da kapitalizmi kavrama ile ilgili sorunları sebebiyle özel bir durumları olduğunu düşünüyorum. Fakat, bu başka bir yazının konusu.

Her şekilde, bazı aşırı radikal anti-ırkçılar ve anti-emperyalistler bile kapitalizm karşıtı değildiler. Öyle ki, insanlar kapitalist ekonomi hakkında düşündüklerinde, ortadan kaldırılmasından çok dışarıda kalan grupları da kapitalizme çekmek hakkında konuşuyorlardı. Bu yüzden, bastırılmış Keynesçiler ya da , Amerika'da Avrupa'ya benzer bir sosyal demokrasi hiçbir zaman olmasa da, şuursuz sosyal demokratlar olduklarını söylemek yanlış olmaz. Yine de, benim neslimdeki pek çok radikalin en önemli

arzusunun, bu şekilde düşünmeseler de, daha insancıl ve demokratik olup ırkçılık ve emperyalizmi barındırmayan bir kapitalizm olduğunu varsaymak da yanlış olmaz.

Fakat, durum bundan çok daha karmaşık. Pek çok eylemci öğrencinin devrime dayalı arzuları kapitalizm sınırları içinde kalmış olsa da, onlar ve kapitalizmden beklentileri arasında çok güçlü engeller bulunuyordu. Anti-Kapitalist olup olmamaları farketmeksizin, Soğuk Savaş ve ırkçılığın etkin güçlerine karşı mücadele etmek zorunda kaldılar. Daha da önemlisi, devletin tüm gücü ile karşı karşıya kaldılar; bazen ciddi anlamda çarpıcı bir şekilde. Ellerinde olan ile elde etmek istedikleri arasında büyük bir oransızlık mevcuttu.

Başka bir deyişle, 1960'ların bazı insanlara devrimciliğin yoğun yaşanan bir dönem olarak gözükmesinin sebebi, değişimi amaçlayan hedefler değil de, aslında sınırlı olan amaçlarına rağmen karşılarına çıkan engellerdir. Önemli başarılar elde edilse de, kapitalizmin varolan özellikleri yüzünden dünya daha iyi bir hale gelemedi. Hatta, kısa süre içinde sona eren savaş sonrası patlamanın etkisini üzerinden atan kapital karşı saldırıya geçtiğinde, durum çok daha kötü bir hal aldı.

Kısacası, burada bahsettiğim tarihsel bir başarısızlığın öyküsü ve çoğu kişi için de daha insancıl bir kapitalizmin başarısızlığından doğan bir hayal kırıklığı. Söylemek istediğim asıl kavram basitçe şu şekilde. Kapitalizmin başarılı olacağına inancı kendinden önceki nesillerden çok daha fazla olan bir nesil var; en azından 1930'lardaki insanlardan daha fazla. Fakat, hayal kırıklığına uğramak için kendine özgü tarihsel sebepleri de var. Bir anlamda, insanlar sadece başaramadıkları yüzünden değil, başardıkları yüzünden de hayal kırıklığına ve yenilgiye uğramış durumdalar.

Önemli bir nokta daha var. O kuşağın, özellikle Amerika'daki, pek çok üyesi, emekçi kesimin değişime ayak uydurabileceğini ummaktan vazgeçmiş durumda. Değişik derecelerle de olsa, bu durum diğer pek çok ülke için de doğru. Fakat, sosyalist solun

bile tüketiciliğin emekçileri ele geçirdiğini kabul eden Amerika'da daha belirgindir. Bu eğilimin en uzun süren entelektüel kalıntısı emekçiler yerine tarih sahnesinde yer alacaklarına inanan öğrenci ve aydınlardır. Bazılarına göre, bu tarihsel bir hayal kırıklığı hissinin etkilerini artırmıştır.Ne de olsa, eğer öğrenci ve aydınlar devrimin ana aracıları olacaksa, devrimin başarısızlığının sorumluluğu da sadece onlara aittir. Fakat, bazıları bu başarısızlıktan farklı bir ders çıkardı. Basit bir umutsuzluk yerine, bir tür böbürlenme havasına büründüler. Sosyal dönüşümden umudu kesmişlik ile birleşen bu aşırı düşünsel ukalalık sonucu, devrimi akademik ortamlara; metinsel akademik siyasete taşıdılar.Bunun sonucunda da sosyal devrimin yerini postmodern parçalanma ve kuralların üstündelik aldı.

Her şekilde, hangi yolu seçerlerse seçsinler -Küreselleşme ve "TINA" (*There is No Alternative*- Başka Seçenek Yok . M. Thatcher), postmodernlik ve akademik yozlaşma, veya başka herhangi bir seçenek- o neslin, kapitalizmin gerçek sınırları ile karşılaşan ilk nesil olduğu düşünülebilir. Ayrıca, göreceli olarak başarılı olan bir kapitalizm ile çarpıcı bir şekilde karşılaşıp, aynı anda en başarılı olduğu dönemde bile neyi sunamadığını gören ilk nesil olmaları da olası.

Bazıları için daha çarpıcı olan, bu kaba uyandırılışa verilebilecek iki ana tepki var. Daha başlangıçta kapitalizmin 1960'ların neslinin istediklerini veremeyeceğini söylemişti. Fakat bazıları da, sözler verildiğinde kapitalizmin sağlayabileceklerini, zamanı geldiğinde sağlayamadığını iddia etmektedir. Peki, bu neden böyle olmalı? Çünkü, dönemsel bir kayma, devasa bir tarihsel değişim ve bu tarihsel yırtılmanın kapitalizmin temel mantığını değiştirdiği bir dönemi yaşadık.

Bunlara bakıldığında, dönemsel kaymaların çekiciliğinin sebebini kavramak zor olmamalı. Varsayalım ki, insancıl kapitalizmin gerçek ve sürdürülebilir bir olasılık olduğuna inanıyorsunuz. Hatta, kapitalizmin gelişim ve ilerlemesine bakıldığında bu

kaçınılmaz olarak görülebilir. Bunun sonucunda, insancıl kapitalizm umudunun başından beri gerçek dışı bir yön olduğunu söylemek doğaldır. Fakat, gerçekleşen ciddi tarihsel kaymaların kapitalizm mantığında sebep olduğu dikkat çekici değişiklikler sayesinde, önceden mümkün olmayan şeyler mümkün hale geldi. Özellikle, küreselleşmenin uzun dönemli bir tarihi süreç olmaktan çıkıp, farklı ve yeni bir kapitalist mantığı ile tarihsel döneme dönüştüğü söylenebilir.

Aslında, sanki bazı insanlar kapitalizmi yeni keşfetmiş gibi görünüyor. Onların yeni bir dönem olarak adlandırdıkları, sadece savaş sonrasının olağandışılığından faydalanıp temel mantığına göre davranan kapitalizm de olabilir. Buna küreselleşme ya da postmodernizm diyebilirler, fakat bu, aslında onlara 1972'de doğmuş gibi görünen ve tüm umutlarını ortadan kaldıran kapitalizmdir.

Fakat, kapitalist sistemin kendi içindeki mücadeleleri sayesinde kazanılan zaferleri ve sosyal devlet modelini desteklediğinizi varsayalım. Buna rağmen, kapitalizmin insani yönünün uzun dönemde sürdürülebilirliğinden hep şüphe duydunuz. Varsayalım ki, kapitalizmin gerçekten demokratik ve insancıl bir sistem sağlama yeterliliğininden şüphelendiniz. Varsayalım ki, sosyal demokrasinin kapitalizm tarihinde kısa zamanda silinecek bir durum olduğunu; aslında kapitalist düşünce sürecinin sonucu değil de belirli geçiş şartlarına ihtiyaç duyduğunu düşündünüz. Varsayalım ki, kapitalizmin kâr elde etme ve maksimizasyon hedeflerinin demokrasi, sosyal adalet, doğanın korunması... vb. kavramlara katı sınırlar koyduğuna inandınız. Bu durumda, güncel eğilimler size kapitalizmin mantığındaki değişiklikler olarak değil, kapitalizmin özündeki tipik mantığının bir sonucu olarak görünecektir. Tabii ki, birey kapitalist gelişim sürecinde pek çok değişiklik gözlemleyecektir, fakat güncel gelişmeleri önemli bir tarihsel yırtılma olarak tanımlamak için daha fazla nedene ihtiyaç duyulacaktır.

DEĞİŞİM VE ÇELİŞKİ

Kapitalizmin, geçmişteki durumundan daha evrensel, rakipsiz, daha saf ve katıksız hale gelmiş olduğu tartışılmaz bir şekilde doğrudur. Fakat, kapitalizmin evrenselleştirilmesi, görebildiğiniz bakış açısına göre, çok farklı şekillerde algılanabilir. Dönemsel kayma olarak küreselleşme modeli kapitalizmin zaferinden başka bir şeyi görmemeye eğilimlidir. Tarihsel süreç olarak küreselleşme olarak bakıldığında da Marx'ın gördüğü; yani sistemin temel çelişkileri, kapitalist yayılmacılığın çarpık mantığı, görülür. Bu bakış açısıyla; küreselleşme, kapitalist krizi yenme çabalarının daha yıkıcı krizlere sebep olacağı ve yeni krizlerin önleme seçeneklerini azalttığı yönündeki Marx'ın öngörülerini doğrulamaktadır. Kapitalizmin çelişkileri, Marx'ın öngördüğü gibi, tam olarak kapitalizmin evrenselliğinin sonucu olarak eski krizden çıkma yöntemlerinin uygulanabilirliği azaldıkça daha yeni ve şiddetli şekillerde ortaya çıkmaktadır.

Kapitalizmin evrenselleşmesi; daha fazla kapitalist ekonominin küresel rekabet ortamına girmesi, önemli kapitalist ekonomilerinin neredeyse intihar denebilecek şekilde dışsatıma bağımlı olması ve aynı küresel pazar için üretim yapan daha fazla rakip anlamına gelir. Aynı zamanda, rekabetçi olabilmek için, ulaşmak için çırpındıkları tüketicilerin alım güçlerini sınırlamaktadırlar. Gerçek kullanım değerlerinin yerine, maddesel gerçeklikten kopuk sahte servetler menkul kıymet borsalarında yıldırım hızıyla el değiştirir. Kapitalin azami kâr edebilirliği, her geçen gün ile, daha az mutlak büyüme, daha fazla yayılım, üretimin daha geniş bir tabana ulaştırılması, ulus devletlerin kendi içinde ve birbirleri arasındaki zengin ile fakir arasındaki uçurumun büyümesine bağlıdır. Bu esnada, çeşitli bölgelerde emek hareketlerinin yeniden hareketlendiğini görüyoruz. Kanada'dan Meksika'ya, Fransa'dan Güney Kore'ye sokaklarda neoliberalleşme ve küreselleşme karşıtı gösterilere şahit olmak mümkün. İçinde bulunduğumuz dönemde, kapitalizmin çelişkileri "Bü-

yük Depresyon"dan beri gerçekleşmiş en önemli kriz olarak kendilerini gösteriyor.

Sonuç olarak, kapitalist yayılmacılığın çelişkileri iki anlama gelir. İlki, gerçekten insancıl ve demokratik bir kapitalizm hiç bir zaman sürdürülebilir bir olasılık olmamıştır. İkincisi de, sosyalist siyaset daha az olası olmak yerine zamanla tercih edilir bir hale dönüşebilir.

Yeni Emperyalizm

Yugoslavya'daki savaş iyi şekilde sonuçlanamaz. Acil etkileri ve uzun vadeli sonuçlarından bazıları şimdiden açıktır ve şu andan itibaren hiçbir şey, olaylar şu anda olduğundan daha kötüye gitmese bile, çoktan yapılmış korkunç hasarı tersine çeviremez.

Bu olay "emperyalizm" gibi kelimelerin sol tarafından nadiren ağza alındığı ya da bir çeşit cansız mahcubiyet içinde söylendiği bir zamanda meydana gelmektedir ("sınıf mücadelesi" gibi modaya uymayan diğer bazı sözlerin akıbetine uğramıştır). Fakat Balkanlar'da olan biteni tatmin edici şekilde açıklayabilecek şu anda başka uygun bir "söylem" yok.

Yeni Emperyalizm: Savaşlar Sebepsiz Yere mi Yapılıyor?

O halde gerçekte neler olup bitiyor? İşe bunu ilk ağızdan duyarak başlayabiliriz. İşte Bill Clinton: "Eğer dünya çapında satma becerilerimizi içeren güçlü bir ekonomik ilişkimiz olacaksa, Avrupa anahtar olmalıdır... Kosova tamamen bundan ibarettir."[1]

İşte ortada. ABD dış politikasının öncelikli ve açık amaçları hakkında her şeyi bildiğimizi varsayarsak, - "demokrasinin" ve serbest pazarın kapsamını genişletmek - (serbest pazar "demokrasi" ile ne anlatılmak istediğini yeterli derecede anladığında, elbette gereksiz bir formül olacaktır), Clinton'ın Yugoslavya'daki amaçlarının taslağını yorumlamak çok zor olmasa gerek.

İnsani niyetleri unutun. Bu ABD'nin küresel egemenliği ile ilgilidir. Ve daha da önemlisi, Avrupa Birliği'nin ABD'nin kontrol etmeye ihtiyaç duyduğu küresel kapitalizmde büyük bir kutup haline geldiği bir zamanda, NATO'nun ABD'yi Avrupa'ya bağlayan rolü ile ilgilidir. Hiç şüphesiz, pek çok yorumcunun belirttiği gibi, bu aynı zamanda Rusya ve hâlâ büyük bir aktör olan bu ülkenin, Avrupa ve Asya'ya yanlamasına uzanan büyük bir güç, jeopolitik çevrelenmesi ile ilgilidir. Daha büyük olan bu amaçları aklımızda tuttuğumuzda, petrol tedarikçilerinden ve boru hatlarından - en son olay da dahil ABD'nin askeri maceralarını açıklamak için düzenli olarak ve çoğu zaman haklı olarak üzerinde durulan vakalar- bahsetmek muhtemelen gereksiz olacaktır. Fakat bu büyük stratejiler bile benim burada kısaca bahsedebileceğim, hâlâ büyük olan strateji bağlamında değerlendirilmek zorundadır.

Clinton rejiminin yaptığı şey, vahşi ve akla gelmez görünen yerleşik ABD dış politikaları ile tamamen uyumludur. Bu model o kadar yerleşmiş ve alışılmıştır ki, sorumsuz bir Başkan ve onun kaçık Dışişleri Bakanı plan yapmadan ya da önceden düşünmeden gözü bağlı bu modeli izleyebilmektedir. ABD savaşları uzun süredir her şeyin ötesinde bir tek şeyle ilgilidir: zekice sebepler, amaçlar ya da stratejiler olsun olmasın ABD'nin ağır askeri gücünün herhangi bir zamanda herhangi bir yere konuşlandırabileceğini göstermek. Bu, görünüşte belli bir amacı yokmuş

1) Benjamin Schwartz ve Christopher Lane alıntılanmıştır. "The Case Against Intervention in Kosovo," *The Nation*, Nisan 19, 1999.

gibi görünen mantık dışı bir askeri güç kullanımıdır, elbette hiçbir şey toprak üzerinde egemenlik kurmak ya da sömürgeler ele geçirmek ve hükmetmek kadar açık değildir.

Belki de bu tarz militarizm için tamamıyla yeni bir kelime dağarcığına ihtiyacımız var, fakat şimdiye kadar, buna emperyalizm kelimesinden daha çok uyan bir kelime bilmiyoruz. Bunu anlamak için, emperyalizmin doğasında meydana gelen değişmeleri izlemeyiz. Harry Magdoff'un çoğu zaman belirttiği gibi kapitalist emperyalizm, önceki emperyalizm şekillerinden esas olarak farklıdır, çünkü amaçları özgül olarak kapitalisttir. Örneğin, kapitalist genişleme için pazar ve kaynak arayışı, vs., köle sahibi Roma İmparatorluğu'nun amaçları değil, genişleyen bir sermayenin amaçlarıdır. Fakat kapitalist emperyalizmin değişme şekilleri ile ilgili daha söylenmesi gerekenler var.

Eskiden kapitalist emperyalizm, kapitalist ve kapitalist olmayan dünya arasındaki ayrıma dayanıyordu. Emperyalist güçler sömürge topraklarını fetheder ya da orayı kontrol etmek için doğrudan askeri güç kullanırdı. Ve tabi, emperyalist devletler bu topraklar üzerinde askeri araçlarla yarışırlardı. Yani, amaçları ve temel mantığı kapitalizm öncesi emperyalizminden farklı da olsa, ilk başlardaki kapitalist emperyalizm, yöntemleri ve araçları yönünden, toprağın fethedilmesi ve kontrol edilme modelleri ya da emperyalistler arasındaki rekabet açısından, eski şekillerden çok da farklı olmayabilir.

Ancak bugünün öyküsü farklıdır. Bugün emperyalizm, kapitalist ve kapitalist olmayan dünya arasındaki ilişki ile ilgili değildir. Daha çok küresel kapitalist sistem içindeki ilişkilerle ilgilidir. Emperyalizm, bugün kapitalizmin "evrenselleşmesi" diye adlandırdığımız bağlam içinde yer almaktadır. Artık emperyalizm, esas olarak toprak fethi ya da doğrudan askeri kontrol ya da sömürge kontrolü meselesi değildir. Bu artık kapitalist güçlerin kapitalist olmayan toprakları, kaynaklarını doğrudan ve kaba kuvvetle emmek için istila etmeleri meselesi değildir.

Şimdi, kapitalist pazar güçlerinin dünyanın her köşesinde (bu, marjinalleştirmek ve yoksullaştırmak anlamına gelse bile) hâkim olmasını sağlama ve bu pazar güçlerini en güçlü kapitalist ekonomilerin ve bilhassa ABD'nin yararına olacak şekilde manipule etme ile ilgilidir.

Bu yalnızca bazı toprakları kontrol etme meselesi değildir. Bu, her zaman ve her yerde bütün dünya ekonomisini ve küresel pazarları kontrol etme meselesidir. Bu yalnızca ucuz emeğin gelişmiş kapitalist ülkelere dayanan ulus aşırı şirketlerce doğrudan sömürüsü şeklinde gerçekleşmez, aynı zamanda borç ve para manipülasyonu gibi dolaylı yollarla da gerçekleşir. Emperyalistler arasındaki rekabet de değişmiştir. Hâlâ oradadırlar, ama kapitalist rekabet sürecinin aksine, daha dolaylı ve belirsiz askeri biçimlerdedirler

Emperyalizmin doğasındaki bu değişiklikler, her şeyden önce, kapitalizmin çelişkilerini ve istikrarsızlıklarını şiddetlendirmiştir ve bu durum yeni anti-kapitalist ve anti-emperyalist mücadeleler için yeni olasılıklar yaratabilir. Fakat başka sonuçlar da vardır. Bugünün emperyalizmi kendisini sömürgelerin doğrudan askeri hâkimiyet altına alınması ile tanımlamıyorsa, bu eskisinden daha az militan olduğu anlamına gelmez. Asıl konu eski askeri fetih ilkelerinin daha az şiddet içeren ticari ve finansal hâkimiyet araçlarına kaydığı için, dünyanın daha barışçıl bir yer olmadığıdır. Tersine, askeri güç, bazı yönlerden hiç olmadığı kadar, emperyalist projenin merkezindedir. Fakat şimdi farklı şekillerde ve farklı acil amaçlarla gerçekleşmek zorundadır.

Konu basit bir şekilde ortaya konabilir: toprak üzerinde egemenlik sağlama ile -belli sınırları olan açıkça tanımlanabilir toprak- anarşik bir küresel ekonomi üzerinde hâkimiyet kurmak arasında büyük bir fark var. Bu farklılığı kafamızda açıklığa kavuşturduğumuz an, anlaşılmaz diğer pek çok şeyi anlamaya başlarız; örneğin vaat ettiği amaçları gerçekleştirmeyi başaramayan ve hatta düzeltmeyi düşündüğü koşulları daha da kötüleştiren

ABD'nin sürekli tekrarlanan askeri eylemleri. Kapitalizmin evrenselleşmesinin bu tarz emperyalizmin bağlamında, hâlâ ulus devletler dünyasında meydana geldiğini aklımızda tutmalıyız. Yani küresel pazarlar üzerinde hâkimiyet kurma çabası, (geçmişte belirli sömürge toprakları üzerindeki hâkimiyetten daha az değil) devlet iktidarları ve hepsinin üstünde tek bir devlet iktidarının peşine düştüğü bir projedir.

Sorun bu sınırsız, bu topraksız egemenliğe, bu sınırsız emperyalizme nasıl ulaşılabileceğidir. Bir süre önce *Monthly Review*'nin "Editörlerden Notlar" kısmında, uzun süredir *MR*'nin emperyalizm analizinin merkezinde olan bir noktaya değindik: her şey söylendikten ve yapıldıktan sonra, her türlü özgül ya da görünür çıkarı dikkate aldıktan sonra, bunun en sonunda yalnızca kendisi için, yalnızca ABD egemenliğini devam ettirmek için yapılan açık bir güç gösterisi, olduğunu anlıyoruz. Savaşla gözdağı vermek elbette her zaman emperyalizmin bir parçası oldu, fakat büyük güç gösterisi yeni emperyalizm içinde yeni bir önem arz etmektedir. Bugünün koşullarında, askeri eylemler için muhakkak özgül ve somut amaçlar bulmamız gerekmediğini söylemek istiyorum. Bulmaya gerek duymuyoruz, çünkü eylemin amacı toprağın ya da hatta kaynakların doğrudan kullanımı olmak zorunda değildir.

Bu eski moda askeri adamların bile tam olarak anlayamadığı bir noktadır. Örneğin, birkaç yıl önce, o sırada ABD Genel Kurmayları'nın başkanı olan General Colin Powell, askeri gücün kullanımının temel koşullarını ortaya koyan "Powel Doktrini'ni" açıkladı: bazı açık ve hayati ulusal çıkarlar, açık bir hedef, bu hedefi kazanmak için yeterli güç ve açık bir çıkış stratejisi olmalıdır.[2] Madeleine Albright ABD'nin BM'deki temsilcisiyken, Powel'le bu ilkeler üzerine tartışmalar yaşadı. Söylenene göre "Kullanmadıktan sonra sürekli bahsettiğiniz bu görkemli askeriyenin ne önemi var?" demişti. Söylemeye çalıştığı şey ABD askeri gücünün daha esnek kullanılabileceğidir; bu koşullardan hiçbiri o

an mevcut olmasa da, açık ya da açıkça elde edilebilir amaçlar ve açık bir çıkış olmasa da ABD, askeri gücünü bir başka deyişle yapabildiği her an (ve bunu yapabildiğinden) kullanmalıdır.

O zaman Albright ve Clinton tarafından hangi stratejiler takip edilirse edilsin, Albright'ın sorumsuzca tutumu en azından yeni emperyalizm bağlamında bir çeşit anlam ifade ediyor. Aslında, bu uzun zamandır ABD dış politikasının temel ana başlıklarından biridir. Son tahlilde, ABD dış politikasını Harry Magdoff'un uzun yıllar önce Vietnam için söylediği gibi, bazı özgül maddi terimlerle açıklayamazsınız. Bunun ABD gücünün herhangi bir zamanda herhangi bir yere konuşlanabileceğini dünyaya göstermekle ilgili olduğunu anlamak zorundayız. Ve, Henry Kissinger'in açıkladığı bir ilkeden alıntı yaparsak, stratejinin bir kısmı öngörülemezliktir; bazıları buna mantık dışılık da diyebilir.

İNSANİ EMPERYALİZM Mİ?

O zaman, Vietnam ya da Orta Amerika'da ABD emperyalizmini protesto etmek için ortaya çıkan onlar, hatta yüzler, binler neredeler? Özellikle de sol neredeydi? İnsanlar mı umursamaktan vazgeçtiler yoksa insanların emperyalizmi gördüklerinde tanımamaları mümkün müdür? Yeni emperyalizmin görünüşteki mantıksızlığını düşündüğümüzde, çok sayıda insanın, güçlü anti-emperyalist fikirlere sahip olan solcuların bile, onu tanımakta güçlük çektiği anlaşılabilir. Körü körüne askeri güç kullanımını anlamak toprağın tamamen ele geçirilmesi ve kolonilerin sömürülmesini anlamaktan daha zordur. Ve elbette çoğu insan, herhangi aklı başında bir insanın ya da hükümetin askeri gücü bu biçimde, ayırt edilebilir bir amaç olmadan öldürmek ve yıkmak için, kullanmayacağını düşünecektir.

Fakat bu yeni emperyalizm şekline karşı muhalefetin fark edi-

---

2) Eric Schmitt, "The Powell Doctrine Is Looking Pretty Good Again," *New York Times*, Nisan 4, 1999, s. 5.

lir şekilde güçsüz olmasının bir başka nedeni vardır. Yeni emperyalizm, ABD'nin uyguladığı gibi, çok etkili bir biçimde gizlendi. Geçen zaman içinde, Uwe-Jens Heuer ve Gregor Schirmer'in yazdığı *Human Rights Imperialism* adlı bir çalışmayı yayınladık. Bu, olaydan önce Yugoslavya'da savaş hakkında bir yorum olarak bugün yeniden basılabilecek isabetli bir çalışmaydı.[3] Bu, ABD'nin insan hakları yorumunun, ortak insani çıkarların yerine ABD'nin belirli çıkarlarını ve keyfi eylemlerini yerleştirerek, tüm insan hakları kavrayışlarını ihlal ettiğini ve bu tarz kavramların temellerini yıktığını açıkça göstermektedir.

"İnsan hakları emperyalizmi" nosyonu soldaki çoğu insanı ele geçirmişe benzeyen şaşırtmacayı iyi yakalamıştır. Bunu söylemek, Yugoslavya'daki olaylara "Fakat bir şeyler yapmalıyız" diye tepki gösterenlerin gerçek kanaatlerini önemsememek değildir. Biz bu tepkiye yoğunlaşmalıyız (ve sadece Kosova'daki savaş örneğinde değil). Bu savaşta ne olursa olsun, bu insan hakları emperyalizmi bitmeyecektir, ve biz bununla yüzleşmedikçe, sol en tutarlı bağlılığını, emperyalizme direnişini (çoğu insanın sınıf çatışması gibi vazgeçtiği şeylerden sonra koruduğu bir bağlılığı) kaybetme tehlikesi altındadır.

Bu sayıda,Yugoslavya'daki savaşı meşrulaştırmak için kullanılan insani iddialarla çeşitli yönlerden çatışan iki çalışma yayınlamamızın sebebi budur: savaşın mantığındaki çelişkileri ortaya çıkaran Tarık Ali'nin çalışması ve insan hakları emperyalizminin

---

3) Örneğin bkz, AGİT'in (Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı) Priştina yakınlarındaki Kosova Kontrol Birimi'nde bombalamanın başlamasına birkaç gün kalana kadar (20 Mart) çalışan Kanadalı Rollie Keith'in yazdığı "Failure of Diplomacy," adlı makale. Makale 9 Mayıs'ta British Columbia'daki Yeni Demokrat Parti'nin gazetesi olan *The Democrat*'ta yayınlanmıştır; ve saldırının arifesinde NATO'nun insani felaket görüşünü detaylı olarak eleştirmektedir. Makaleye aynı zamanda British Columbia YDP'nin internet sitesinden de erişilebilir: www.bc.ndp.ca/welcome-frame.htm. Ayrıca NATO'saldırısı öncesinde Kosova'lı Arnavutların durumuyla ilgili Almanya dışişleri bakanlığı belgelerinin özeti için bkz., www.jungewelt.de/1999/04-24/011.shtml.

kendi kendine ilan ettiği etik alanı, bunun sadece bir savaş olarak adlandırıp adlandıramayacağını sorarak ele alan Gilbert Achcor'ın Makalesi (örneğin, Susan Sontag 2 Mayıs'ta *New York Times* dergisinde bu şekilde adlandırıyor.)

Diğer çalışmaların "insani" savaş hakkında söylediklerine birkaç şey eklemek istiyorum. Öncelikle, kimsenin gerçekleri yalanlardan tüm yönleriyle ayırabilmesi mümkün değildir. Kosova'da gaddarlığın kanıtları arttıkça, NATO'nun gaddarlığını destekleyecek, savaşa yeterli olmayacak kadar az iddiayla gittiğine dair kanıtlar da artmaktadır. Fakat ortada, iyi niyetli insanların, ve birçok sosyalistin, durmasını istediği bir "insani" facianın olduğu önermesinden başlayalım. Onlara ne diyoruz?

Bu savaşın insani endişelerle -örneğin, ABD'nin müttefikleri tarafından işlenen ve böylesi tepkiler çekmeyen bütün gaddarlıklar- yapıldığını söyleyen sahte iddialara karşı bütün delilleri özetlemeye gerek yok. Clinton, Kosova'nın gerçekten neyle ilgili olduğunu ağzından kaçırarak bu insani iddiayı bertaraf ettiği için, niyetlerin önemli olmadığı adil bir ortak argümana geçebiliriz. Argümana göre, karınız tecavüze uğramış ya da ölesiye dövülmüşse, ahlakça çürümüş ve namussuz olsalar da polisleri ararsınız.

Acı verecek derecede açık bazı yanıtlar vardır. Bu polisleri, kimin hangi otoriteye atadığını sormaktan kendinizi alamasanız da, kendi kendini tayin etmiş polisleri çağırmanın uzun vadeli etkilerini, ya da hukukun etkilerini düşünecek çok vaktiniz olmasa da, eğer bu polislerin eşinize tecavüz edebileceğine ya da onu dövebileceğine inansaydınız gerçekten onları arar mıydınız? Niyetler önemlidir, çünkü aktörün ne yapacağı ve ne yapmayacağı ve sonucun ne olabileceği hakkında çok şey anlatır.

NATO'nun emperyalist niyetlerle hareket ettiğini farz edersek, bombalama başladıktan sonra durumları açıkça kötüleşen kurbanlara yardım etmekte başarısız olduğunda şaşırmamalıyız. Irak'ta olduğu gibi saldırganlardan çok masum sivillere daha

fazla ve daha uzun süre zarar veren şehrin alt yapısının yıkımına da şaşırmamalıyız. NATO askeri aygıtının yaptığı yıkımlara, sivillerin bombalarla hemen öldürülmesi ve sakat bırakılmasına ve ekolojik felaket sayesinde bu ve gelecek kuşakların uzun vadeli ölümleri ve sakat kalmalarına -rafinelerin ve kimyasal tesislerin bombalanmasına, biyolojik savaştan farkı olmayan ve nükleer savaşın yalnızca bir boyutu olan ABD'nin seyreltilmiş uranyum kullanımına- şaşırmamalıyız.

Bundan dolayı, güya Balkanlar'da istikrar sağlama niyetinde olan bir eylemin aşikâr bir şekilde istikrarsızlığa yol açtığına ya da bitirmek için olmasa da Miloseviç'i zayıflatmak için yapılan eylemlerin onu yalnızca güçlendirmesine pek şaşırmıyoruz. ABD'nin uzun süredir tercih ettiği bir yöntem olan sürekli bir askeri yöntem kullanımına kesinlikle şaşırmıyoruz; herhangi bir savaşta iddia edilen amaçları gerçekleştirmeyi başaramamış, ama kısa vadede ve uzun vadede maksimum ve rasgele yıkıma neden olmayı garantileyen yüksek teknolojik bombalama. En temel taktiklere kadar her şey -ABD güçlerini herhangi bir riskten korumak için yüksekten uçan bombacıların, hedeflerin seçilemez olduğu gibi basit bir nedenden ötürü sivil kayıplarını(bu bombalamanın kendi yararına olması gereken insanlar) garantilemesi gibi- altında yatan temel amacı anladığımızda akıllıca ve öngörülebilir olmaktadır.

NATO'nun eylemlerinin çok uygunsuz olduğunu söyleyerek tüm bunları anlamlı hale getirebiliriz. Kesinlikle her zamankinden uygunsuz. Savaşın büyük bir hesap hatasına dayandığına ve Tarık Ali'nin bu konuda gösterdiği gibi, NATO için bir felaket haline geldiğine şüphe yok. Bu nedenle Rusya ile ilgili endişelerine rağmen ABD Rusya'yı, NATO'nun hamallığını yapması için yanına çekmeye çalışıyor. Kosovalı Arnavutlar'ın çıkarları, Balkanlar'daki diğer insanlar kadar, hazır olduklarından bile fazla emperyalist çıkarlara tabi olacaktır.

Ancak bir taraftan, eğer amaç askeri gücün ve arzuya bağlı çıp-

lak gücün sergilenmesi ise bu hatalar pek az önemlidir. Öyle veya böyle, faillerin bu konuda söylediklerini (bunun ABD'nin küresel ekonomiyle ilgi olduğunu söylemektedirler) kabul etmek, ABD askeri eylemlerinin uzun ve tutarlı siciliyle anlamlı ve uyumlu görünmektedir. Sadece bu mercekten bakarak başka hiçbir sonucun göz önünde tutulmayacağını anlamalıyız.

Bu savaşın Kosova, Yugoslavya, Balkanlar ve Avrupa için sonuçlarının dışında, tüm dünya için de sonuçları vardır. Bununla ilgili bir hata yapmayalım. Bu gerçekten de yeni bir dünya düzenidir. Hiçbirimizin iki dünya savaşından sonra, ulusal düzenin bazı görünüşlerini korumak için ortaya konan zayıf korumalarla ilgili yanılsamaları yoktur. Fakat bunları tamamen içi boşalmış görmek bir ilgisizlik meselesi olamaz - BM işlemez hale gelmiş ve uluslararası hukuka her vurgu bir kenara bırakılmıştır. Kosova'daki gibi bir krize asgari ve yeterli çözüm umudu olsaydı, bunu şüphesiz savaş ve emperyalizm araçları değil kurumlar oluştururlardı.

Fakat belki de NATO'nun çok büyük hataları, NATO'ya üye ülkelerinin vatandaşları arasında artan huzursuzluk, (dünyanın geri kalanından bahsetmiyorum bile) ve ABD ile müttefiklerinin saçtıkları dehşet NATO'nun sonunun başlangıcını ve ABD emperyalizminin ölümünün yaklaştığını işaret etmektedir.

150 Yıl Sonra Komünist Manifesto

Komünist Manifesto sadece şudur: bir bildiri. Uzun ve kapsamlı, bilgince bir çalışma değil, bir politik programın genel deklarasyonu, kısa ve dramatik bir amaç ifadesi ve dünyanın uluslararası devrimi en yakın şey olarak gördüğü dönemin arifesinde, bir politik maya olarak mücadele çağrısıdır.

Ancak sonraki nesiller bu politik manifestoyu, bir bildiri değil de birçok başka şey olarak değerlendirmiştir. Yayınlanmasının yüz ellinci yılında, sadece tüm dünyadaki devrimci hareketlerin teori ve pratiğinde benzersiz bir şekilde etkili bir doküman olarak değil, aynı zamanda ekonomik, politik ve kültürel bir tarih çalışması ve kehanet olarak da görülmektedir. *Manifesto*, geçmiş, şimdi ve geleceğin -sadece yazarlarının içinde bulunduğu zaman ve onların geleceği değil, bugüne kadar gelmiş, biz de dahil, her neslin geleceğinin- tarifi olarak değerlendirilmektedir

İlk bakışta, -çok özel ve acil bir amaçla, kariyerlerinin başındaki iki genç adamın işbirliğinin ürünü olan- bu küçük broşürü, bu tür talepkâr ölçütlerle değerlendirmek oldukça mantık

dışıdır. Batı toplumsal düşüncesinde, bu kadar geniş kapsamlı ve titiz standartlarla değerlendirilen bir başka klasik daha bulmak kolay değildir. *Manifesto*, modern dünyanın şekillenmesinde ölçülemez bir etkisi bulunan geniş bir politik hareketin tarihinde oynadığı büyük rol nedeniyle, bu konuda şüphesiz tektir. Daha da önemlisi *Manifesto* benzersiz olarak, eleştirel araştırmanın öznesi olmuştur, çünkü iktidarı elinde bulunduran insanlar ve onların düşünsel destekçileri kirli çamaşırlarını ortaya dökmenin pahalıya mal olacağını hissetmişlerdir.

Ama sadece -150 yıl sonra hâlâ söyleyecek çok şeyi olan- harika bir çalışma bu tip bir eleştirel araştırmayı sunabilmiştir. Hiçbir şey, *Manifesto*'nun dehasına saldırmak için harcanan enerjiden daha ikna edici bir kanıt olamaz. Yani, yazıldığı özel amaçları ve sonuçta vardığı oldukça özel tarihsel bağlamı anlamamız gerekirken, onu çok daha geniş anlamda değerlendirmek çok da mantıksız görünmüyor.

MANİFESTO'NUN TARİHİ BAĞLAMI

İlk olarak *Komünist Manifesto*'nun yazıldığı bağlamdan ve bileşimindeki özel tarihsel koşulların, onun içeriğini nasıl etkilediğinden bahsedelim.

Manifesto'nun geniş tarihsel bağlamı, tabi ki, sınai kapitalizmin ve modern sınai işçi sınıfının Batı Avrupa'da, bu tarihi gelişmelerden kaynaklanan sosyalist hareketlerle birlikte ortaya çıkışıdır. Daha önce sosyalist gelenek haline gelebilecek hareketlerden doğan klasik eserler yazılmıştı -onyedinci yüzyıl İngiltere'sinde Winstanley'in ya da onsekizinci yüzyıl Fransa'sında Babeuf'ünki gibi- ama ilişkilendikleri sosyal hareketler, birçok yönden etkili olmalarıyla birlikte, tarihin sayfalarında kalmışlardır. Güçlü bir politik kuvvet oluşturabilecek ve hatta sosyalist partiler kurabilecek dayanıklı işçi sınıfı hareketlerinin öne çıkması ise ancak ondokuzuncu yüzyılda olmuştu. Bu yeni politik gücün ortaya çıkması, sosyalist literatürün de gövdesini oluştur-

muştu. İlk olarak, Owen, St. Simon ve Fourier gibi düşünürler tarafından (büyük oranda *Manifesto*'nun sayesinde) "Ütopik sosyalizm" kategorisi altında toplanabilecek geniş bir çalışma koleksiyonu oluştu. Bu çalışmalar, sosyalizm kavramları kapitalizmin daha önce hiç denenmemiş eleştirel analizine derinden bağlı olan Marx ve Engels'in, daha keskin ve sistematik çalışmasıyla geride kaldılar. *Manifesto*, elbette bu çalışmaların en değerlisi değildir, ama şüphesiz ki politik spektrumun her kısmından seküler yazının hiçbir eserinin başa çıkamadığı tarihsel bir rezonansla, en çok tanınanıdır.

Daha geniş ve uzun vadeli tarihsel gelişmelerin kökenine karşı yazılmasına rağmen, *Manifesto*'nun kendine özgü biçimini açıklayacak, daha doğrudan bir bağlamı vardı. Broşür, Alman Komünist Birliği tarafından 1847'de talep edildi. (27 yaşındaki) Friedrich Engels ilk olarak *Komünizmin İlkeleri*'ni taslak olarak hazırladı (bu basımda bu da yer almaktaydı). Bunu, o zaman 29 yaşında olan Marx'a, gözden geçirmesi ve düzeltmesi için verdi. Engels'in İlkeleri'nden yola çıkarak Marx, bugün *Komünist Manifesto* olarak bildiğimiz teorik ve edebi şaheseri üretti. *Manifesto ilk olarak Şubat 1948'de Londra'da kimlik belirtmeksizin basıldı.*

Bu, devrimin -(onun yüzünden olmamasına karşın) *Manifesto*'nun basımından hemen sonra- tüm Avrupa'da başarılı olabileceği yıldı. Söndürülmesi olanaksız bir şekilde Fransa'dan Almanya, Macaristan, İtalya ve ötesine yayılarak, devrim Latin Amerika kadar uzaktan etkilerle bugün en az on farklı Avrupa ülkesinin bulunduğu bir alanı kapladı. Sadece birkaç hafta içinde, hükümetler birbiri ardına düşmeye başladı. Bu devrimler oldukça kısa ömürlüydü, ama uluslararası bir devrimin işaretini verdikleri için yaydıkları umut ve korkuları büyüklüğünü tahmin etmek zordur.

Manifesto, devrimin patlak vermesinden hemen önce yazıldı. Broşürün takip eden olaylarda temel bir rol oynadığı söylenememesine karşın, o çok özgül bir zamanın ve çok özgül bir devrim-

ci iklimin ürünüdür. Hem kuvvetli noktaları hem de bazı çözülmemiş sorunları bu tarihsel gerçekte yatar.

1848 devrimi ya da devrimleri, Fransa ya da Almanya'nın bir kısmı -Rhineland- (henüz tek bir birleşmiş devlet değildi) gibi görece olarak "gelişmiş" ülkelerden, güney İtalya ya da Transilvanya gibi "ilkel" alanlara kadar, çok çeşitli sosyal, ekonomik ve politik koşulları olan ülkelerde yaşandı. Ama ortaklaştıkları bir nokta, kapitalizmin bu ülkelerin hiçbirinde tam olarak gelişmemiş olması, hatta bazılarında hiç olmamasıydı. Tüm farklılıklarına rağmen, hepsinin kırsal nüfusu ağırlıktaydı. Kapitalizmin en çok geliştiği ülke olan İngiltere de, 1840'larda toplumsal huzursuzluk ve devlet baskısı nedeniyle patlamalar yaşamıştı, ama Avrupa'da yaşanan devrimci ayaklanmaları yaşamadı. İngiltere'de de büyük bir politik hareket vardı -Çartist hareket- ama bu hareketin siyasal mücadelesi (örneğin, daha sonradan kazanılacak olan, işçi sınıfına ait hakların devam ettirilmesi mücadelesi) yeni sınıf mücadelesi türleri tarafından abartıldı. Sınai kapitalizmin büyümesi, sınıf mücadelesinin ana zeminini, politik arenadan "üretimin merkezi" olan işyerlerine kaydırıyordu.

Eğer çeşitli Avrupa devrimlerinin ortak bir politik programları varsa bile, bu kapitalist sistem gibi bir şeyi yıkmak değildi. Bu daha çok, önceki yüzyılda olan Fransız İhtilali'nden ilham alan, belirli bir bireysel eşitlik içeren, birleşik liberal ya da anayasal devletlerin kuruluşuydu. Macaristan ya da İtalya gibi bazı durumlarda, daha demokratik bir devlet için yapılan mücadele, büyük oranda ulusal bağımsızlık savaşına bağlıydı.

Ama eğer 1848 Devrimi, sosyalist ya da antikapitalist bir devrim değilse, açıkça, kapitalizmi feodal kısıtlamalardan özgürleştirecek, bugün anladığımız anlamda bir "burjuva devrimi" de değildi. Devrimci "burjuvazi" tutarlı bir kapitalist sınıf değildi. Bu sınıf içinde göze çarpanlar memurlar, profesyoneller ve düşünürlerdi. Sanayileşmenin daha gelişmiş olduğu ülkelerde bile, hâkim rejime muhalefet eden sınai burjuvazi, küçük ve görece ola-

rak zayıftı; farklı maddi çıkarları olan halk gücünün desteği olmadan, egemen elitlere karşı tek başına asla hareket edemezdi.

Bu olayların hepsinde de, halk güçleri, sokaklarda savaşıp ölen insanlar, devrimi "burjuva cumhuriyetinin" ya da liberal devletin politik amaçlarının ötesine, çok daha geniş kapsamlı toplumsal dönüşümlere doğru taşıyan insanlar, modern proletarya değildi. İçlerinde bağımsız esnaf ve zanaatkârlar, küçük tüccarlar, bazı bölgelerde (İtalya ve hatta Almanya'nın bazı kısımlarında) köylüler ve gelişmemiş ekonomileri olan kasabalardaki işsiz veya yeterli derecede çalıştırılmayan yoksullar vardı. Devrimci Avrupa'nın hiçbir yerinde büyük ve gelişmiş bir proletarya, ya da İngiltere'de olduğu gibi sermaye tarafından çalıştırılan geniş bir ücretli-çalışan işçi sınıfı yoktu. Özellikle Fransa ve Almanya'nın daha gelişmiş bölgelerinde gelişen işçi sınıfı, sayısıyla orantısız bir şekilde etkiliydi, ama bu başarılı bir devrim için gereken toplumsal zemini yaratmaya yetmedi.

Bu yüzden de, bir "burjuva-demokratik" devrimi için bile sağlam bir toplumsal zemin bulunmuyor olabilirdi. Devrimci hareketler, çeşitli derecelerde, kitle hareketlerine dayanıyordu. Burjuva liberalleri ve radikalleri demokrasiden hatta liberalizmden hemen uzaklaştırıp katı bir hiyerarşi, düzen ve gericiliğe iten tam olarak kitle hareketlerinin tehdidiydi. Devrim patlak verdi ve başarısızlıkla sonuçlandı, çünkü hiçbir sınıf istikrarlı bir rejimi tek başına sürdürebilecek kadar güçlü değildi.

Durum ne olursa olsun, Marx ve Engels *Manifesto*'yu yazdıklarında, sosyalist bir devrimin ya da herhangi bir proleter devrimin yakın gelecekte olacağına inanmıyorlardı. 1848'de yaşanan olayların ve yenilgilerin, daha uzun vadeli bir gelişmeye, burjuva cumhuriyetinin proleterya egemenliğine ve nihayetinde sosyalizme evrileceği bir "sürekli devrime" dönüşeceğini umuyorlardı. Ama *Manifesto*'yu okuyan herhangi biri, bu güzel öykünün devrimci kahramanının burjuvazi olduğu gerçeği karşısında şaşkına dönmüş olmalıdır. Burjuvazinin devrimci zaferleri, elbette

ki, faydalar ve bedellerini eşit derecede bir araya getiren Marx ve Engels için oldukça çelişkiliydi. Burjuvazinin fetihlerinin er geç işçi sınıfı ve sosyalizmin zaferiyle bastırılacağını ümit ediyorlardı. Ama *Manifesto* işçileri mücadeleye çağırırken ve onların devrimci bir güç olduğunu öngörürken bile, burjuvazinin zafer öyküsünü anlatmaktadır.

"BURJUVA" MI "KAPİTALİST" Mİ?

1789 Fransız İhtilali'nden ilham alan "burjuva devriminin" genel olarak *Komünist Manifesto*'nun temelini oluşturduğu bilinir. Ama bu tam olarak ne demektir ve *Manifesto*'nun argümanı için bunun sonuçları ne olmuştur?

Tarihsel anlatı sahnesinin gelişmiş bir kapitalizm olmadığını anlamadan bu klasiği anlamlandıramayız. Konu basitçe broşürün yirminci yüzyıl sonu değil de ondokuzuncu yüzyıl ortasında yazılmış olması değildir. Konu, sadece Marx ve Engels'in bizim içinde bulunduğumuz kapitalizmin daha önceki bir aşamasından bahsetmesi de değildir. Öykülerinin bağlamı kendi yaşadıkları günün en gelişmiş kapitalizmi bile değildir. Kapitalist toplumsal ilişkiler kadar prekapitalist oluşumlarla da ilgisi olan sosyal güçler ve mücadeleler tarafından üretilmiş devrimci mayanın zeminine karşı yazmışlardır: bu güçler sadece kapitalist işverenlere karşı koyan ücretli işçiler değil, imtiyazlı olana karşı imtiyazlı olmayan, aristokrasiye karşı halk (buna burjuvalar da dahil), monarşiye karşı ulus, arazi sahiplerine karşı çiftçiler, hatta efendilere karşı serfler ve her yerde zenginlere karşı fakirlerdir.

Burası da *Manifesto*'daki bazı ilginç gerilimlere geldiğimiz yer. Bu bir komünizm bildirisidir; kapitalizme karşı proleter devrimin bildirisidir. Sosyalist mücadeleye bir çağrı olarak, tutkusunu, etkili ve güzel sözlerini, ve derinliğini hiç kaybetmemiştir. *Manifesto* aynı zamanda bugün -yirmibirinci yüzyılın eşiğinde bile- içinde yaşadığımız kapitalist dünyanın portresi olarak eşsiz bir şekilde duran, kapitalizmin güçlü ve kâhince bir analizidir.

Ama *Manifesto*'nun en önemli politik ilham kaynağı, bu kadar berraklıkla tasvir ettiği kapitalist dünyadan çok farklı, başka bir dünyaya aittir.

Marx'ın kapitalist geleceğe dair izdüşümleri kendi gününün en gelişmiş kapitalizmine oranla bile oldukça çarpıcıdır. Ama eğer kapitalist sistem analizi için İngiltere'yi model alsaydı, bu ülke burjuvaziyi devrimci bir güç -zamanı gelince proleteryanın kariyerini bir devrimci sınıf olarak başlatabilecek güç- olarak anlatan *Manifesto*'nun öyküsü için ilham kaynağı olmazdı.

Burjuva devriminin öyküsü burjuvayı, gelişiminin her safhasında gerici güçlerle mücadele etmek zorunda kalmış bir sınıf olarak betimler. Marx'a göre bu, feodal aristokrasiye karşı savaşan bir ezilen sınıf olarak başladı ve ancak yüzyıllar süren sınıf savaşı ve ilerlemeden sonra kendi modern temsili devleti olarak son buldu. Tüm bu savaşlar arasında, işçi sınıfının desteğini almak ve işçi sınıfına burjuvaziye karşı kendi savaşını vermesi için gereken silahları vererek, politik arenaya modern bir proletarya sokmak mecburiydi. Bu burjuvazi ayrıca işçi sınıfına kendi ideolojisinin en ilerlemeci yönlerini miras bıraktı: eleştirel, kilise ve batıl inançlara karşı olan, liberal ve bir noktaya kadar da eşitlikçi bir kültür; bir başka deyişle, Aydınlanma kültürü.

Temelinde anti-aristokrat ve neredeyse liberal olan bu ilerlemeci burjuvazi portresi, İngiliz kapitalizminin gelişmesinden öte, Avrupa burjuva mücadeleleri tarihine daha çok şey borçludur. Klasik "burjuva" savaşı olan 1789 Fransız Devrimi'nin kapitalizmle çok ilgisi yoktu. Devrimci burjuvazinin çekirdeği, kapitalistleri hatta prekapitalist ticari sınıfları bile içermiyordu. Bu çekirdekte memurlar ve profesyoneller vardı. Bu gibi insanların devrimci hedefleri, kapitalizmden kurtulmakla değil, halkın eşitliği ve "yeteneğe açık kariyerlere" olan özlemiyle daha çok ilgiliydi. Bu burjuva hedefler kapitalist zenginliğin en büyük amaç olduğu bir toplumun hedefleri değildi. Kamu görevinin kârlı bir ekonomik kaynak ve en iyi burjuva mesleği olduğu bir

topluma daha çok uyarlardı.

İngiliz kapitalizmi için ise bu asla, temel olarak bile, "burjuva" bir meslek değildi. Zengin İngiliz aristokrasisi, şehirli sınıflardan daha az kapitalist değildi. Kapitalizm de İngiltere'de kendini, gerici bir aristokrasiye karşı yapılan politik ilerlemeci "burjuva" mücadelelerle kurmadı. İngiltere'deki hem toprağı olan, hem de şehirli birçok mülk sahibi, onyedinci yüzyıldaki İngiliz devrimi sırasında kraliyetle olan ortaklıkları "mutlak" monarşi yüzünden bir tehdit haline dönüşünce, krala karşı savaşmışlar ve mutlakiyet karşıtı hedeflerine ulaşmak için halk seferberliğine sığınmak zorunda kalmışlardı. Bu mücadelede, parlamenter iktidarın ve "kısıtlı" hükümetin belli ilkelerini benimsediler ve serbest bıraktıkları(ve hemen sonrasında da sindirdikleri) halk güçleri, dünyanın gördüğü en radikal demokratik fikirleri ürettiler. Ama devrim hiçbir zaman toprak sahibi aristokrasiyle, kapitalist olsun ya da olmasın, yükselen burjuvazi arasında yaşanmadı.

Eğer Britanya'daki kapitalistler kendi sınıf çıkarları için bir sınıf savaşına girmek zorunda kalsalardı, bu savaş egemen bir sınıfa karşı olmazdı. Bir anlamda, kapitalistler -en azından zirai kapitalistler- İngiltere'de egemen bir sınıf olarak doğmuşlardı. Ondokuzuncu yüzyılda bile, toprak sahibi ve sınai sınıflar arasında çelişkiler patlak verse de, bunlar aslında iki sermaye çeşidi arasındaki çelişkilerdi. Eğer İngiliz kapitalizminin kendini politik ve ekonomik baskıdan kurtarması için sınıf mücadelesi gerekseydi, bu asıl olarak, mülkiyet hakları (ve bazen de tehlikeli olabilecek radikal fikirleri) kapitalist birikimin çıkarlarına zarar veren alt sınıflara karşı olurdu.

Yani, Marx'ı asıl politik ilerlemeci bir burjuvazi modeli için destekleyenler gerçekten kapitalistler değildi. Yine de bu aşamacı model onun kapitalizme bakışını etkilemişti. Proleteryayı siyaset sahnesine çıkaran ve siyasi gelişimine yardım eden bu politik ilerlemeci burjuvazi imgesinin, Marx'ın proleter devrime olan umudunu ne kadar güçlendirdiğini söylemek zor. Ama açık

olan bir şey var: aşamacı bir güç olarak -*Manifesto*'nun öyküsünde de büyük yer kaplayan- kapitalizm tablosu, kıta Avrupa'sının, özellikle de Fransa burjuvazisinin devrimci kariyeriyle renklenmiştir.

Manifesto'da, bir yandan politik, kültürel ve ideolojik ilerleme öyküsü, diğer yandan maddenin ya da ekonomik gelişmenin analizi arasında bazı farklar resmetmeliyiz. Ya da daha açık bir deyişle, kapitalist ekonomik gelişmeyle açıkça ilişkilendirilmiş bu politik, kültürel ve ideolojik gelişmeler ile, kapitalizmle bu kadar net bir şekilde bağlantılanmamış gelişmeleri birbirinden ayırmalıyız. Marx'ın öyküsünün kendi görüşüyle çelişen farklı tarafları, genel olarak yorumcular tarafından "modernite" ana başlığı altında, bir araya toplanır. Fakat, öykünün farklı düğümlerinden bir kısmını çözersek, kapitalizmin daha iyi anlaşılması sağlanacaktır. Bu, Marx'ın çarpıcı ve bugüne kadar rakipsiz olan, kapitalizmin doğası anlayışını daha net biçimde açıklayacaktır.

Kapitalizmin gelişiminin gerektirdiği ya da hayata geçirdiklerinin, Aydınlanma ilkelerinin en iyileri olduğu söylenemez. Örneğin, onsekizinci yüzyıldaki insan gelişimi, insan zihninin gelişimi, cehalet ve batıl inançların yok edilmesi vaadi, ya da bireysel eşitlik ve "yeteneğe açık kariyer" vaatleri içeren Aydınlanma ideolojisinin rehberliğinde şekillenmiş Fransız burjuvazisinin bu kısmı, genel olarak kapitalist sınıfın içinde yer almıyordu. Bu kapitalistlerden farklı maddi çıkarları olanlar ise, bir profesyoneller, memurlar ve entelektüeller sınıfıydı. Hatta kapitalizmin olgunlaşmasının, bu tip bir burjuvazi ve onun kendine özgü kültürel oluşumunu sonlandırdığı söylenebilir.

Yirminci yüzyılda kapitalizmin "rasyonel" (yani "verimli" ya da kârlı) bir üretim örgütlenmesine açıkça gereksinimi varken, en iyi Aydınlanma anlamında "rasyonalizme" -eleştirel usun incelenmesinde tüm otoriteye boyun eğilmesi anlamında- o kadar da ihtiyacı yoktu. Kapitalizm disiplinli ve uysal bir emek gücüne ihtiyaç duyar. Eleştirel bir vatandaşlığa ise hiç gereksinimi yok-

tur. Aslında eleştirel bir usa sahip, sorgulama huyu olan bir işçi "rasyonel" üretim düzeni için, (sermayenin gücü ve mülkiyetinden bahsetmeden) örneğin akıldışı batıl inançları olan ya da Aydınlanma ilkelerini reddeden belirli bir köktenci inanca sahip başka bir işçiden daha tehlikeli olabilir. Mesela ABD'deki Aydınlanma karşıtı değerlere sahip sağcı siyasal hareketler, hiçbir zorlukla karşılaşmadan kapitalizme derinden bağlı olabilirler.

Politik gelişme için ise, Marx'a göre, feodal hiyerarşi ve aristokratik ayrıcalığın "modern temsili devlet"e teslim olduğu su götürmez bir gerçektir. Aslında Marx bunları yazdığından beri, "burjuva" temsili devleti bugün "demokrasi" dediğimiz bir şeye dönüşmüştür. Burjuvazi bugün gerçek anlamda bir yönetici sınıf değildir: sınıf egemenliği, politik haklara imtiyazlı erişimine ya da kapitalist yasa koyucularla proleter özneler arasında net ve yasal olarak tanımlanmış bir bölünmeye bağlı değildir. İşçiler oy verme hakkına sahip vatandaşlardır ve kapitalizm daha önce hiçbir sınıf egemenliği şeklinin başaramadığı biçimde genel seçim hakkına izin vererek kendini ispatlamıştır.

Ama bu politik gelişme oldukça belirsizdir. Bu belirsizlik, kapitalist "demokraside" zenginliğin politik güce imtiyazlı erişim demek olduğu, ya da Marx ve Engels'in belirttikleri gibi devletin genel olarak kapitalist sınıfın çıkarları doğrultusunda hareket ettiği gerçeğinin ötesine geçer. Tek neden kapitalizmin otoriter yönetime müsamaha göstermesi ve bazen buna ihtiyaç duyması da değildir. Kapitalist "demokrasi"nin daha kökten çelişkileri vardır.

Kapitalizm "demokrasiye" müsamaha gösterebilir çünkü kapitalistler diğerlerinin emeğini, özel siyasal hak araçlarıyla değil özel mülkiyet araçlarıyla idare eder. Sermaye, devletin desteğine muhtaç olmasına karşın, işçiler kendi emek güçlerini tamamen "ekonomik" nedenler yüzünden satmaya zorlanırlar. Üretim araçlarına sahip olmadıkları için, emek gücünün ücret karşılığı satılması, geçinme koşullarına ve hatta kendi emek araçlarına

ulaşabilmeleri için tek yoldur. Onları sermaye için çalışmaya zorlayacak doğrudan bir politik baskıya acil bir ihtiyaç yoktur. "Ekonomik" baskılar genelde yeterli olur.

Bunun anlamı şudur: En iyi ve en "demokratik" şekliyle bile kapitalizm, eşitliği, ekonomik alana müdahale etmeyen veya ekonomik eşitsizliği yıkmayan ve yıkmaması gereken, ayrı bir "siyasal" alanda sınırlayabilir ve sınırlamalıdır da. Politik alanda bir çeşit demokrasi hüküm sürebilir, ama kapitalist toplumlardaki insanlar yaşadıkları hayatın çoğunu, demokratik sorumluluğun hiç olmadığı etkinlikler ve ilişkilerle geçirirler. Bu sadece diğerlerinin doğrudan kontrolü altında oldukları işyerlerinde değil, "piyasa" zorunluluklarının öznesi oldukları hayatın her alanında da geçerlidir.

Yani kapitalizm "demokrasi" ile yönetilen bir politik alan yaratmıştır, ama aynı zamanda da, aynı araçlarla insan hayatının geniş bir alanını demokrasinin erişimi dışına atmıştır. Bir başka deyişle, kapitalizm bir eliyle ne kadar verirse, diğer eliyle daha fazlasını alır. (kaşıkla verirse kepçeyle geri alır)

Marx'ın kapitalizm analizi kesinlikle çok zengindir çünkü sistemin kökten çelişkilerini teşhir eder. "Burjuva" ve "kapitalisti" birleştirme ve ikisinin hikayelerini "modernite" ve ilerleme olarak tek bir hikaye gibi anlatma eğilimi bu çelişkileri gizleyebilir. Bu, Marx'ın analizinin, kapitalist toplumun doğası hakkında bize daha keskin ve derin bir anlayış veren yönlerinden ayrılabilir. Marx daha sonraki çalışmalarında ve özellikle *Kapital*'de, kapitalizmin çok daha etraflı bir analizini yapmıştı. Ama *Manifesto*'da ona adanan birkaç sayfadaki şiirsel ve tutkulu yazısında, sade ve içe işleyen bir açıklıkla, daha önce hiç kimsenin yapmadığı gibi, kapitalizmin özünü tüm canlılık ve yıkıcılığıyla anlatır.

Kapitalizm ve Tarihsel Materyalizm

Üretim araçlarında, dolayısıyla üretim ilişkilerinde ve dolayısıyla tüm toplumsal ilişkilerde sürekli devrim yapmaksızın bur-

juvazi varolamaz. Buna karşılık, eski üretim tarzının değişmeksizin korunması da tüm eski sanayi sınıflarının ilk varoluş koşuluydu. Üretimde sürekli dönüşüm, tüm toplumsal kesimlerin aralıksız sarsıntıya uğratılması, sonsuz güvensizlik ve hareket, burjuva döneminin tüm ötekilerden ayırt edici niteliğidir. Tüm yerleşmiş ilişkiler ... çözülüp dağılmakta, yeni oluşanlarsa daha kemikleşemeden eskimektedir. Katı olan herşey buharlaşıyor, kutsal olan her şey kutsallığını kaybediyor...

Manifesto'daki en ünlü pasajlardan biri olan bu metinde Marx kapitalizmin doğasını özetler. Daha önceki toplumsal biçimlerden farklı olarak kapitalizm, sürekli değişim; üretim güçlerinin sürekli kâr arayışında emeğin üretkenliğin artırması için devamlı bir ilerleme talep eder. Kâr ihtiyacı, bitmek bilmeyen birikim ihtiyacı, sistemin doğası tarafından sermayeye empoze edilir: sadece hayatta kalmak için biriktirmeli, kârını maksimize etmelidir. Daha önceki hiçbir sistem böylesi baskıların öznesi olmamıştı.

Kapitalizmin diğerlerinden farklı, özgül bir üretim tarzı olarak bu tarifi, Marx ve Engels'in uzun yıllar üzerinde çalışıp, ancak 1848'den sonra tam olarak geliştirdikleri tarihi materyalizm ilkelerine dayanır. Tarihi materyalizm, insanoğlunun, varolması için gereken maddi koşulları, doğa ve diğer insanlarla kurduğu özgül ve tarihsel çeşitli ilişkiler yoluyla elde ettiği önermesiyle başlar. Tüm toplumsal örgütlenme biçimleri için en temel gerçek, bu ilişkilerin -herhangi bir toplumun maddi varoluş koşullarını sağlayacağı özgül yolların- doğasıdır.

Maddi hayatın toplumsal örgütlenmesi, sınıf bölünmesi -emek üreten ve diğerlerinin emeğini sömürenler arasındaki bölünmeler- şeklini aldığında insanlık tarihinde yeni bir noktaya gelindi. Bu bölünme kaçınılmaz olarak çelişkiyi getirdi ve *Manifesto*'nun açıkça ilan ettiği üzere, o zamandan beri tarih -sömürülen sınıflar sömürüye direndiği için- bu sınıf mücadeleleriyle yazılıyor. Ancak sınıf mücadelesi, sınıflı toplumun başlangıcından beri ta-

rihin itici bir gücü olduğundan, farklı toplumlarda farklı biçimler almıştır. Kendine has her üretim tarzı, her sınıf ilişkisi sistemi, kendi ihtiyaçlarını, kendi kurtuluş ve başarı koşullarını, kendi dinamiklerini, kendi çelişki ve direniş biçimlerini barındırır. Ve önceki üretim tarzlarından farklı olarak, kapitalizmin, üretim güçlerinin sürekli olarak dönüştürülmesini talep eden, çok özgül koşulları vardır.

Komünizmin İlkeleri'nde Engels, tarihin, ta en başından beri, üretim güçlerinin devamlı gelişimiyle -özellikle teknolojik gelişmeyle- ilerlediğini, ve toplumsal ilişkilerin bu gelişen güçlere uyum sağlamak zorunda bırakıldığını belirtir. Aydınlanma ve klasik politik ekonomiye çok şey borçlu olan bu teknolojik ilerlemecilik kavramı, *Manifesto*'da da yer almaktadır.

Ancak Marx baskısında vurgu, teknolojik gelişmenin tarihötesi sürecinden ziyade, belirli toplumsal ilişkilerin, tarihsel olarak kendine özgü etkilerindedir. Asıl vurguladığı her şeyden önce, kapitalizmin ayırt edici koşullarına; sömürücü bir sermayedar sınıfla, mülksüz ücretli işçi sınıfı arasındaki ilişkilere, üretim güçlerini dönüştürmek için, tarihsel olarak tek bir itkinin eşlik ettiğidir. Tarih boyunca üretim güçlerinde gözle görülür uzun vadeli bir gelişme olmuştur; ancak Marx'ın da söylediği gibi kapitalizmden önceki tüm toplumlar, üretimi olduğu gibi tutma eğilimindeydi. Bu evrensel kuralı bozan sadece kapitalizm oldu ve emek üretkenliğini teknik araçlarla artırmak için yeni baskılar yarattı.

Üretim araçlarını çoğaltma ve dönüştürme baskısı, sermayenin işçilerden emek elde ettiği araç olan, kapitalist sömürü biçimine dayanır. Sermayedarlar, hem üretim malları ya da hizmetleri için gereken araçları elde etmekte, hem de bu mal ya da hizmetleri satmakta pazara bağımlıdırlar. Hatta işçinin emek gücü bile, kapitalistlerin belirli bir süre için ücret karşılığı satın aldıkları bir metadır. Sonra sermaye bu emek gücünü kullanır ve kısıtlı bir süre içinde minimum maliyetle maksimum randıman elde etme-

ye çalışır. Yani sermaye, pazardaki rekabeti yakalayabilmek adına emeğin üretimini artırmak için sürekli yeni teknikler, yeni araçlar, yeni örgütlenme ve idare biçimleri arar. Pazar için 'rekabetçi' üretim, kaçınılmaz olarak sürekli birikim ve kâr maksimizasyonu demektir. Bu, aynı zamanda, yeni teknolojiler, yeni metalar, yeni hizmetler, yeni ihtiyaçlar, yeni örgütlenme biçimleri ve yeni toplumsal düzenlemelerle, sürekli değişim de demektir.

Marx, tüm insani ihtiyaç ve isteklerin karşılanmasının, yemek ve barınma gibi en temel gereksinimlerin bile kâr için üretildiği, bu benzersiz yolla düzenlendiğine dikkat çeker. Böylesi bir sistemin insan hayatı ve toplumsal ilişkilere etkisi -doğanın kendisinden bahsetmiyoruz bile- şiddetli ve geniş kapsamlı olmak zorundadır. Birkaç kısa bölümde Marx, her şeyin alınıp satılacak metalar haline dönüştüğü ve insan ilişkilerinin 'nakit ödemeye' indirgendiği bir sistemin sonuçlarını önemli ölçüde belirtir.

Hayatın metalaştırılmasının bu kadar ileri gittiği ve daha ne kadar ilerleyebileceğinin hayal bile edilemediği, besinden kültüre ve sağlığa kadar her şeyin piyasa zorunlulukları gereği bozulduğu 21. yüzyıl arifesinde, tüm bunların ne anlama geldiğinin hepimiz farkındayız. Bu piyasa zorunluluklarının toplumsal yapı ve doğal çevre için ne kadar yıkıcı olduğunu hepimiz biliyoruz. Yoksulluk, suç, çevre kirliliği, doğal kaynakların israfı ve insan hayatı konusundaki zararlarını biliyoruz. Marx'ın yaşadığı dönemde metalaştırma süreci bu kadar gelişmiş değildi ve Marx'ın öngörüsü gerçekten de oldukça dikkat çekicidir.

Bir başka dikkat çekici nokta da Marx'ın bu sistemin emek üzerindeki etkileri konusundaki anlayışıdır. İşçilerin sömürülmesi -sadece kendileri ve ailelerini ayakta tutmak için değil, işverenlerine azami kazanç yaratmak için de çalışmaya zorlanması- bu hikayenin özünü oluşturmaktadır. Ancak bir de bir yaratıcılık uygulamasından, sadece, değeri işçiye verdiği tatmin ya da halka faydasıyla değil, pazarda paraya çevirebildiği kazanç ve sermaye birikimine katkısıyla ölçülen, bir kâr üretme etkinliği-

ne ya da bir metaya dönüştüğünde, insan emeğine ne olur sorusu var.

İşin, amacına uygun olarak farklı yollarla örgütlenme ve deneyimlenmeye bağlı olduğu açık olmalıdır. Minimum maliyetle maksimum verim elde etme ihtiyacı, insanoğlu üzerinde kaçınılmaz olarak önemli etkileri olan, belirli gereklilikler dayatır. Marx, üretim araçlarına sahip kapitalistler sadece kâr maksimizasyonunu amaçladıklarında, işin kötüleştiğini belirtir. Etkiler en çok, işçiler montaj bandındaki makinenin sadece 'uzantıları' haline geldiğinde açığa çıkar, ancak kâr maksimizasyonunun, işin örgütlenmesindeki asıl neden olduğu her alanda benzer etkiler görülür. Yaratıcı, gerçek bir etkinlik, anlamsız bir angaryaya dönüşmüştür.

Ancak Marx'a göre kapitalizmin bazı olumlu etkileri de vardır. Ona göre, burjuvazi, 'Mısır'ın piramitlerinden, Roma'nın su kanallarından ve gotik katedrallerden çok başka harikalar yaratmıştır.' 'Ondan önce gelen tüm nesillerin toplamından daha muazzam ve devasa üretici güçler yaratmıştır.' Üretim güçlerini dönüştürmesi ona, herkese refah için eşsiz maddi koşullar üretme kapasitesi vermiştir.

Ama burada bir başka paradoks vardır: kapitalizm eşsiz maddi zenginlik yaratmışsa bile, herkes için maddi refahı azamiye çıkarma kapasitesi sadece bir kapasitedir, gerçek değildir. Zaten kapitalizm de bunun gerçekleşmesinden sakınır. Kapitalist sistemin en temel çelişkilerinden biri 'muazzam' üretici kapasitesiyle onun getirdiği yaşam kalitesi arasındaki büyük eşitsizliktir.

Bunun doğru olduğu bir görüş, kapitalist gelişmenin, geleneksel kolonyal sömürü türlerinden üçüncü dünyadaki bugünkü borç yüküne, ya da üçüncü dünyadaki ucuz emeğin, bugünün 'ulusüstü' şirketleri tarafından sömürülmesine kadar çeşitli biçimlerde emperyalizmlerden ayrılamayacağıdır. Kapitalizmin üretim kapasitesi ile yaşam kalitesi arasındaki çelişki, bugünkü zengin Kuzey ile yoksul Güney arasındaki büyüyen kutuplaşma-

nın gerekçesidir. Ama aynı çelişki, gelişmiş kapitalist ekonomilerde bile apaçık meydandadır.

Tüm üretimin kâr için olduğu bir sistemde, kaynaklar ve emeğin dağılımı, tabi ki, mümkün olduğu kadar çok insanın refahına katkısıyla değil, kârlılığa katkısıyla belirlenir. Toplumun üretici güçleri, herkes için yaşanabilir evler sağlamaktansa, örneğin alabilecek olanlar için her yıl yeni araba modelleri, ya da pazara girdikten hemen sonra demode olan bilgisayarlar üretmeye daha çok heveslidir. Yani Marx, tüm bireyleri için beslenme, giyim, barınma, eğitim ve sağlık kapasitesi olan ABD gibi bir toplumda, yine de yaygın olarak yoksulluk, evsizlik, kötü beslenme, birçok insanın karşılayamayacağı sağlık giderleri ve yine birçok insanı işlevsel olarak cahil bırakan bir eğitim sistemi olmasına şaşırmayacaktır. İçinde böylesi eşitsizlikler barındıran bir toplumda, sınıf sömürüsü ve ırkçılığın birbirini desteklediği toplumsal bölünmeler görmek de şaşırtıcı değildir.

KAPİTALİZM VE SOSYALİZM

Kapitalizm maddi refahı azamiye çıkarma kapasitesini üretmiştir ve bu anlamda farklı tipte bir toplum için temel oluşturmuştur. Sosyalizm, kapitalizm tarafından yaratılan üretici güçlerin üzerine kurulabilir, ama üretim kapasitesiyle yaşam kalitesi arasındaki eşitsizliğe neden olan kâr maksimizasyonu ve sermaye birikimi için olan baskıyı yok etmektedir.

Manifesto'nun belirttiği gibi, kapitalizm aynı zamanda, kapitalizmi devirip yerine sosyalizmi getirecek kapasiteye sahip bir toplumsal kuvvet, bir sınıf da yaratmıştır. Marx'a göre, bir proletarya kitlesine hayat vererek kapitalizm, aslında kendi mezar kazıcılarını yaratmıştır.

Ancak sosyalist soldan bile birçok yorumcu, büyük ihtimalle bunu tüm broşürdeki en şüphe götürür varsayım olarak görmüşlerdir. Kapitalizmin, ortak noktaları sermaye tarafından sömürülmek olan çeşitli türlerde "mavi yakalı" ve "beyaz yakalı"

bir işçi sınıfı yaratttığı gerçektir. Bu işçiler emeklerine bağlı olarak sistemin kalbine stratejik olarak yerleştirilmişlerdir ve bu stratejik yer onlara başka hiçbir toplumsal gücün yapamayacağı şekilde kapitalizmi sosyalizme dönüştürecek bir toplumsal kuvvet verir. Toplumsal sınıf hareketlerinin tarihte defalarca savaştığı, birçok önemli zafer kazandığı ve dünyanın birçok bölgesinde devrimci bir kuvvet olarak rol oynadığı da bir gerçektir. Ama Batı Avrupa ve Kuzey Amerika birçok kereler işçi sınıfı radikalizmi olayı yaşasa da, hatta bazı Batı Avrupa ülkeleri devrimin eşiğine gelmiş olsalar da, işçi sınıfı, Marx ve Engels'in en büyük adaylar olarak gördüğü gelişmiş kapitalist ülkelerde sosyalizmi kuramamıştır. Sonuçta birçok sosyalist bile yeni bir toplum ümidine karamsarlıkla bakmaya başlamıştır.

Marx'ın, işçi sınıfının politik gelişimi hakkındaki kendi iyimserliğinin, *Manifesto*'daki kadar katıksız olduğunu kabul edemeyiz. Marx, işçi sınıfını birleştirdiği kadar, bölen kuvvetler olduğunu ve işçi sınıfını etkili bir politik kuvvete dönüştürmek için çok daha fazla örgütsel ve eğitsel efor harcanması gerektiğinin farkındaydı. Ama niyeti açıkça, bir politik manifestoda engellere takılmak değildi ve genel resim kesinlikle mücadeleye yaptığı heyecan verici çağrıdan çok daha karmaşıktı.

Taşımacılık ve iletişimdeki gelişmelerle birlikte sınai kapitalizmdeki üretim örgütlenmesinin işçi sınıfını (gittikçe artan bir hızla) bir birleşik kuvvete dönüştüreceği tahmini, bazı açılardan doğrudur. Ve işçi sınıfı mücadelelerinin, herkes için yaşam kalitesini yükseltecek büyük kazanımlar -bugün sahip olduğumuz daha kısa günlük çalışma saatleri veya işsizlik sigortası gibi kazanımlar- elde ettiğini hiç kimse inkâr edemez. Ancak, birleşme eğilimlerine işçi sınıfını parçalayan diğer güçler tarafından karşı koyulmuş ve şimdilik bu eğilimler önlenmiştir. İşçiler, ırk, cinsiyet ve birçok diğer "kimliklere" bağlı olarak bölünmüşlerdir; Marx'ın, kapitalizm tarafından yaratılan küresel ekonomiyi yeni bir tür enternasyonalizmin takip edeceğine dair inancına karşı

gelen, yeniden dirilen ulusalcılıkları saymaya gerek bile yoktur.

Bu, işçi sınıfını bölen yegâne neden değildir. Çelişkili olarak, işçi sınıfı kapitalizmin üretim örgütlenmesi tarafından bölünmeye de oldukça meyillidir. Kapitalist üretim, işçilerin teker teker işyerlerindeki ve kendi işverenlerine karşı rahatsızlıkları ve mücadelelerine odaklanma eğilimindedir. Marx, "her sınıf mücadelesi bir politik mücadeledir" dediğinde, şüphesiz ki, işyerinde ve hatta tamamen "ekonomik" nedenlerle de olsa, her sınıf mücadelesinin, sınıf gücü ve egemenlere direniş demek olduğunu söylemek istemiştir. Ancak bu savın söylemediği şey, kapitalizmin "ekonomik" ve "politik" olan arasında ayırt edici bir tür ilişki yarattığıdır. Kapitalizm bir anlamda politik mücadelelerden "ekonomik" olanı, "ekonominin" artık kendi başına bir hayatı ve bir güç yapısı olduğu için ayırmıştır. Kapitalist pazarın kendi "ekonomik" zorunlulukları vardır; kapitalist işyerinin kendi hiyerarşileri, otoriteleri ve kuralları vardır; ve kendinden önceki sınıflardan farklı olarak egemen sınıf, kendi sınıf iktidarının bulunduğu mülkiyet sistemini korumak için gerçekte devlete dayansa da, doğrudan politik iktidara bağlı olmayan ekonomik iktidarlara sahiptir, yani işçiler siyasal alana yayılmış sınıf mücadeleleri olmadan da, sermayeyle endüstriyel çatışmalarında oldukça militan olabilirler; ve olagelmişlerdir de.

Manifesto'nun, sosyalizmin gelişi hakkındaki iyimserliği tabi ki, bir başka büyük gelişmeyle de çelişmiştir: 1917 Rus Devrimi'nden onlarca yıl sonra, 1980 ve 1990'larda bu sistemin bir sona ulaşması. Devrimin Marx'ın tahminlerinin ideal bir denemesi olmaktan çok uzak olduğu bir gerçektir. Rusya'da, Marx'ın sosyalist dönüşüm için gerekli bir temel olarak gördüğü, kitlesel proletaryası olan, gelişmiş bir sınaî kapitalizm yoktu. Devrim olduğunda, en azından başlıca büyük kentlerde gelişmiş endüstri bölgeleri ve oldukça militan endüstriyel bir proletarya vardı. Aynı zamanda, Rusya hâlâ büyük oranda toprağa bağlı bir ülkeydi ve birçok endüstriyel işçi kendi köylerinde, kendi istekleriyle

mıhlanıp kaldılar. O ya da bu şekilde, Rusya'nın stratejik merkez alanı -ondokuzuncu yüzyıl ortası modeli olan İngiltere'deki standartlarla bile- Marx'ın gelişmiş kapitalist toplum kriterine uymuyordu; buna Çarlık Rusya'sının "üçüncü dünya" bölgeleri olarak adlandırabileceğimiz bölgelerini de eklersek, bu koca ülkenin Marx'ın, kapitalizmden sosyalizme geçiş ön koşulların yerine getirdiğini söylemek çok zor olur.

Her halükârda, Sovyetler Birliği'nde ortaya çıkan şey, Marx'ın "doğrudan üreticilerin özgür birliği"ne dayanan bir sosyalizmden bahsederken öngördüğü demokratik toplumdan çok farklıydı. Aslında, yirminci yüzyılda da Komünizm adıyla bilinen şeyin çoğunluğunun, Marx ve Engels'in yazdıkları *Komünist Manifesto* ya da komünist hareketle çok az ilgisi vardı. Marx, Rusya'da bir çeşit devrim beklemeye başladığında bile, gerçek bir sosyalist devrimin İngiltere ya da ABD gibi daha gelişmiş üretim güçleri ve proletaryası olan bir kapitalist ülkede olacağını farz eder. Bir Rus Devrimi'nin sosyalizme dönüşebilmesi sadece böyle gelişmiş bir kapitalist ülkede ve proleter bir devrim eşliğinde olabilirdi. Görünen o ki Marx, sadece iyi gelişmiş üretici güçler ve olgunlaşmış geniş bir proletaryanın, tüm halkın ihtiyaçlarını karşılama doğrultusunda üretim yapabileceğini varsayıyordu; ne kapitalist kâr, ne de başka bir tür egemen sınıfın faydasını gözeten ve yukarıdan bir otoriter devletle değil, işçilerin, yani 'doğrudan üreticilerin özgür birliğinin' demokratik kontrolü altında olan bir düzen.

Kapitalizmin geniş bir proletarya kitlesi oluşturması ve hatta Marx'ın döneminde de bulunan üretim güçlerinin gelişimini tamamlaması yüzyıllar almıştır. Bu yol zulüm, gaddarlık ve trajedilerle döşenmiştir. Bu tür bir gelişkinliğe ulaşmanın demokratik sosyalist bir yolunu ne Marx aradı, ne de bugüne kadar başka biri buldu. Marx bu çelişkili başarıyı sosyalizmin görevi değil, ön koşulu olarak görüyordu.

Sovyetler Birliği'nin üretim güçlerini geliştirme konusunda,

Marx'ın öngördüğünün çok ötesinde olduğu ve bunu inanılmaz bir hızla gerçekleştirdiği inkâr edilemez. Asıl konu Marx'a göre sosyalizmin temeli olan demokratik üretim örgütlenmesi araçlarıyla, bu kadar yoğun bir gelişmeyi sağlamanın ne kadar zor olduğudur. Bu gelişme düzeyine ulaşmak, kapitalizmin yüzyıllar boyunca demokratik araçlarla değil, küçük mal sahiplerinin mülklerine el koyarak ve işçileri fiziksel dayanıklılık sınırlarına kadar sömürerek elde ettiği bir birikim sürecini gerektirmişti. Benzer sonuçlara ulaşmak için demokratik araçlar tasarlamak hiç de kolay olmazdı. Zalim Stalinist rejimden çok daha farklı, gerçekten demokratik bir sosyalist parti, Stalinizm'in gaddarlığından kesinlikle kaçınırdı. Ama en demokratik sosyalist parti bile, birikim sürecini idare etmek ve bunun gerektirdiği yoğun emek biçimini devam ettirmek zorunda kalsaydı kendini, temsil ettiği işçi sınıfıyla zorlu ve çelişkili bir ilişki içinde bulurdu.

Marx'ın, az gelişmiş bir ülkede, komünizm adına bir devrim yapılırsa neler olabileceğini öngördüğünü kimse iddia edemez. Hatta Stalinizm tarafından, komünizm adına işlenen suçları öngörebildiği bile şüphelidir. Ama onun sosyalist bir devrimin daha gelişmiş kapitalizm şartlarında başarılı olacağını söyleyen varsayımını hafife almamalıyız. Bu anlamda, tüm bu koşullar olmadan yapılan Rus devriminin nihai çöküşünün, Marx'ın tahminlerine oldukça uygun olduğu söylenebilir. Bu çöküş hâlâ onun haksız olduğunu ispatlamadıysa, geriye, yirmibirinci yüzyılın arifesinde sosyalistlerin, hakkında iyimser olabilecekleri çok bir şey kalmadı demektir.

MANİFESTO VE GELECEK

Ama öykü henüz bitmedi. Ya da *Manifesto*'nun bize öğretecekleri son bulmadı. Onun tahminlerinden bile hâlâ öğreneceğimiz çok şey var. Marx'ın söylediği birçok şey esrarengiz bir şekilde ispatlandı ama hiçbir yerde, kapitalist gelişme hesabı kadar, tamamıyla haklı değildi. Kapitalizmin dayanıklılığının ve gelişme-

sinin ne kadar süreceği konusunda oldukça kısa bir tahmin yaptığı gerçektir. Ama günümüzün moda konusu olan 'küreselleşme' hakkında, bugün olanları onun 150 yıl önce yazdığından daha etkili biçimde anlatan bir tasvir daha bulmak zordur. Kapitalizmin gerçekleri, küresel bir pazar yaratarak ve 'tüm uluslara acıyla bastırarak burjuva tipi üretime uyum sağlamaya' zorlayarak, tüm Çin duvarlarını (buna 'komünist' Çin'in duvarları da dahil) yıkmıştır. Kapitalizm gerçekten 'kendi imgesinin ardında' bir dünya yaratmıştır.

Marx'ın yaşadığı dönemde 'küreselleşme' süreci hâlâ başlangıç aşamasındaydı. Ancak bugün kapitalist birikim ve rekabet zorunlulukları dünyanın her köşesine ulaşmıştır. Birçok insana göre bu, kapitalizmin nihai ve değiştirilemez zaferidir. Ancak -daha dün 'Asya Kaplanları' olarak adlandırılan ekonomilerde- Güneydoğu Asya'da yakın zamanda gerçekleşen mali kriz gibi olaylara baktığımızda bu muzaffer söylemlerin altı boş kalan bir tarafları vardır. 'Dalgalanma', 'durgunluk' ya da 'bunalım' gibi daha sevimli terimler kullanmayı tercih eden orta yolcu ekonomistler, 'kriz' sözcüğünü giderek daha çok ağızlarına almaya başladılar ve bazı yorumcular 'çöküş' konusunda Marksistler'den de ileri gittiler. Bu artalana karşı, *Manifesto*'nun oldukça çelişkili bir süreç olarak tanımladığı kapitalist genişleme tasviri, kapitalist utkuculuktan daha inandırıcıdır.

Burjuva üretim ve değişim koşulları, burjuva mülkiyet ilişkileri, öylesine büyük üretim ve değişim araçlarını oluşturma büyüsünü başarmış o burjuva toplumu, yeraltından kendi çağırdığı güçlere artık hükmedemez olan cinci hocalara dönmüş durumda... Periyodik yinelenmeleriyle tüm burjuva toplumunun varlığını sürekli artarak tehdit eden ve sorgulayan ticaret krizlerini anmak yeter... Krizlerde öyle bir toplumsal bulaşıcı hastalık ortaya çıkıyor ki, bu hastalık tüm daha önceki dönemler için saçma görünürdü; aşırı üretim denen salgın hastalık...

Ve, diye devam eder *Manifesto*, sermayenin bu krizleri atlat-

mak için güvendiği belirli yöntemler, daha yıkıcı krizlere zemin hazırlar ve bu krizleri dengeleme ve onlardan korunma araçlarını azaltır.

Örneğin kapitalizm kendi iç krizlerinden, dışa kaçarak, yeni pazarlar ve sömürgeler yaratarak kaçmıştır. Bugün, fiilen evrensel bir sisteme dönüştüğünden, onu eskiden iç çelişkilerden koruyan dış genişleme alanına artık sahip değildir. Sermaye artık, 'neoliberal' devletin de yardımıyla refahın zenginin lehine yeniden dağıtılmasına ve ulusal ekonomi içindeki ve ulusal ekonomiler arasındaki eşitsizlikleri artırmaya daha çok dayanmaktadır. Gelişmiş kapitalist ülkelerde bu yeniden paylaşımın en gözle görülür işaretleri zengin ve yoksul arasındaki giderek artan kutuplaşma ve refah devletine yapılan saldırıdır. Yani sadece rasgele dramatik krizlerle değil, aynı zamanda 'normal' ve uzun vadeli gelişiminde de kapitalizm, Marx'ın onun eşitsiz büyümesi hakkındaki tahminini doğrular.

Bu gelişmeler, işçi sınıfının siyasal gelişiminde kapitalizmin etkileri hakkında Marx'ın söylediklerini kanıtlar. Marx'ın işçi sınıfı bilinci ve örgütlenmesinin oluşumu hakkında sonuçlara varmasına neden olan koşullar hâlâ mevcuttur ve stratejik olarak kapitalizmin kalbine konuşlanmış işçi sınıfı halâ bu sistemi dönüştürme kapasitesi olan yegâne toplumsal kuvvettir. Aynı zamanda kapitalizm, bu sınıf oluşumu sürecine karşı çalışan etkenlerin üstesinden gelebilecek şekilde evrilmektedir.

Neoliberal devletler, sosyal koşullar üzerindeki saldırılarını güçlendirdikçe ve 'esnekliği' arttırmak için çeşitli tasarruf tedbirleri aldıkça, devlet ve 'küresel' sermayenin suç ortaklığı giderek aşikâr hale gelmektedir. Sonuç olarak, ekonomik sınıf mücadeleleri gerçekten politik alana kayabilir ve işçi sınıfı gerçekten yeni ve daha önce örneği olmayan yollarla birleşebilir. Birçok ülkede, bir süredir etkin olmayan işçi hareketlerinde, yeniden uyanma belirtileri gözlenmektedir. Ve son zamanlarda, 'neoliberalizm', 'küreselleşme' ve günümüz kapitalist devletlerinin, ken-

di ulusal ekonomilerinin 'rekabetçiliğini' korumak için yürüttüğü politikalara karşı sokaklara çıkan -Kanada'dan Meksika'ya, Fransa'dan Güney Kore'ye- insanlar görüyoruz.

Genel kanının tersine bugün 'küreselleşme', devleti sermaye için önemsiz değil, aksine daha önemli hale gelmiştir. Sermaye birikim koşulları ve 'rekabetçiliğin' sağlanması için -vergi mükelleflerinin giderlerindeki doğrudan ödemeler, tasarruf ve 'esneklik' koşulları altında iş disiplinini ve toplumsal düzeni korumak; emek dolaşımının önünü keserken sermaye dolaşımını artırmak; krizdeki kapitalist ekonomilere (dün Meksika, bugün 'Asya Kaplanları') büyük kurtarma operasyonları düzenlemek gibi- çeşitli yollarla devlete ihtiyaç duyar. Bu operasyonlar genellikle uluslararası kurumlarca örgütlenir ama finansmanı her zaman ulusal vergilerle karşılanır ve ulusal hükümetlerce desteklenir. İleri gelen büyük kapitalist devletlerin emperyalizmi bile, ona tabi olan devletlerin emniyet kemeri ve icra kurumu gibi davranarak işbirliği yapmalarını gerektirir. 'Neoliberalizm' sadece devletin sosyal koşullardan elini çekmesi değildir. Bir aktif politikalar seti, entegre bir küresel pazarda kapitalist kârlılığı artırmak için tasarlanmış yeni bir devlet müdahalesi tipidir.

Sermayenin devlete olan bu ihtiyacı, devleti sınıf mücadelesi için yeniden önemli ve yoğun bir odak noktası haline getirmiştir. Ve devletin sınıf sömürüsüne, burnuna kadar bulaşmış olması, sınıf örgütlenmesi ve bilinçliliği için önemli sonuçlar doğurur. İşçi sınıfındaki bölünmenin üstesinden gelmeye ve ortak düşmana karşı yeni bir birlik kurmaya yardımı dokunabilir. Devlet aynı zamanda sınıf mücadelesini siyasal mücadeleye dönüştürmeye yardım edebilir.

Ne olursa olsun, *Manifesto*'nun kapitalizm eleştirisi ve sosyalizm görüşü, kapitalizm varoldukça canlı kalmaya devam edecektir. *Manifesto*'nun politik programının bir kısmı kapitalist toplum içinde tamamlandı. Fabrikalardaki çocuk emeği, gelişmiş kapitalist ülkelerde artık kullanılmıyor; ancak hâlâ büyük

oranda, örneğin ABD tarımında ve üçüncü dünya ülkelerinde çoğunlukla varlığını sürdürüyor -üçüncü dünya ülkeleri genellikle merkezi batılı kapitalist ülkelerde bulunan 'çok uluslu' şirketlerce sömürülmektedir. Gelir vergisi artışı genel kuraldır- ancak sağdan büyüyerek gelen bir saldırı altındadır. Gelişmiş kapitalist ülkelerde bir noktaya kadar eğitim herkes için parasızdır; ancak bugün, bu bile çeşitli yollarla aşındırılmaktadır. Diğer işletmeler gibi bazı iletişim ve ulaşım araçları, kapitalist toplumların ortak mülkiyetindedir ve bazı kapitalist ülkelerin devlet bankaları vardır.

Bunların tümü, kapitalist sistemi yok etmeden olmuştur. Aslında kapitalizm kendi yıkıcı eğilimlerinden, kamu hizmetleri, sosyal tedarik ve işçi sınıfı hareketlerinin geçmişte erişmek için uzun ve zorlu mücadeleler verdiği 'güvenlik ağları' sayesinde korunur.

Bugün anladığımız anlamda kamu mülkiyetinin, 'doğrudan üreticilerin özgür birliği' tarafından doğrudan demokratik idareyle işletilen kuruluşlarla pek az işi vardır. Gerçi, kamu işletmelerinin kendileri bile -sadece iletişim ve ulaşım araçları değil aynı zamanda sağlık ve eğitim- kapitalist pazar mantığının öznesi olabilirler, ve kapitalizmde öyledirler de. Bugün neoliberal politikaların amacı -hapishanelerden posta hizmetlerine ve düşkünler evlerine kadar- kapitalist kâr için işletilebilecek her şeyi 'özelleştirmektir'. Ama aynı zamanda, kârlı bir şekilde özelleştirilemeyecek her kamu işletmesinin, her sosyal hizmetin, yine de piyasa koşullarının öznesi olmasını garantileyecek sınırlar koyar.

O zaman burada bir çelişki daha ortaya çıkıyor: günümüzün 'rekabetçi' kalma çabasındaki kapitalizmi, kendini yok etmekten kurtaran hizmet ve kurumları yok etmektedir. Ama neoliberalizm yıkma operasyonlarında tamamen başarılı olmasa bile, kapitalist sistem, insana ve doğaya verdiği hasarı sınırlamak için harcanan emeği her zaman kısıtlayacaktır. Öyle görünüyor ki, sistemin mantığı artık verdiği zararı tamir ya da telafi etmek için

yıkıcı kapitalizm gücünün kendi kapasitesini aştığı bir noktaya ulaştı.

Kapitalizm her zaman demokrasinin alanını sınırlayacaktır. Asla, ezilen ve ezen sınıfların olmadığı, 'birikmiş emeğin, işçinin varlığını genişleten, zenginleştiren ve destekleyen bir araç olduğu'; ve sadece kapitalist kârı geliştirmeye yaramadığı; üreme, çocuk bakımı ve cinsiyetler arası ilişkilerin kapitalist koşullarca deforme edilmediği; bir ulusun diğerini ezmediği; kültürün pazar çarpıklığından bağımsız olduğu vs., gerçek bir demokratik topluma izin veremez. Biz kapitalizmin altında yaşadıkça, sınıf gücünün doğrudan ve pazar yoluyla tatbik ettiği anti-demokratik ve anlaşılmaz kapitalist kuruluşların, ihtiyaç ve eylemlerinin bizim sosyal ve doğal çevremizi şekillendirdiği ve kendi küresel yörüngeleri içinde bulunan her canlının yaşam koşullarını belirlediği bir toplumda yaşayacağız.

Marx ve Engels'in önceden gördüğü gibi, artık, sermaye birikimi koşulları tarafından idare edilen bir toplumun daha insancıl ve demokratik bir toplumsal düzene izin vermesi gerektiği her zamankinden daha açıktır. Bu tip bir dönüşümün gerçekleşmesi için, ana itici kuvvet yine sınıf mücadelesi olmalıdır.

MARX'A DÖNÜŞ

Ellen Meiksins Wood

Tüm geleneksel akıl yürütmelerle ters düşecek, kışkırtıcı bir iddiayla başlamama izin verin. İddiam, şu an içinde bulunduğumuz tarihi anın, Marx'ı geri getirmek için en kötü değil en iyi, en uygunsuz değil en uygun an olduğudur. Hatta, Marx'ın -gerçekte yaşadığı tarihi anı dışarıda bırakmadan- ilk defa olarak hakkını alması gerektiği ve alabileceğini iddia ediyorum.

Bu iddiayı basit bir nedenle ortaya atıyorum: bizler kapitalizmin ilk defa olarak gerçek bir evrensel sistem haline geldiği bir anda yaşıyoruz. Kapitalizm, küresel olması ya da bugün dünyadaki her ekonomi aktörünün, kapitalizmin mantığına göre hareket etmesi ve hatta kapitalist ekonominin en uzak çevresindekilerin bile, o ya da bu şekilde, bu mantığa tabi olması anlamında evrenseldir. Kapitalizm aynı zamanda, güya gelişmiş kapitalist ülkelerce bile iki üç asır öncesine kadar doğru kabul edilmeyen yollarla insan hayatı ve doğasının her haline sızmış mantık (birikim, metalaştırma, kâr maksimizasyonu, rekabet mantığı) anlamında da evrenseldir. Yani Marx, her zamankinden daha uygundur. Çünkü o, geçmişte ya da şimdi yaşamış tüm insanlardan daha etkili biçimde, hayatını kapitalizmin sistemsel mantığını açıklamaya adamıştır.

Ellen Meiksins Wood

Fiyatı: 16 YTL

ISBN 9944-115-03-7

